

DR. JANEZ EV. KREK
IZBRANI SPISI

II. ZVEZEK
PRVIH PET LET JAVNEGA DELA
(1892 — 1897)

I. SNOPIČ
UVOD IN LEPOSLOVNI SPISI

UREDIL IVAN DOLENEC

1927

IZDALA IN ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA
NATISNILA TISKARNA DRUŽBE SV. MOHORJA NA PREVALJAH
(IVAN KOLENC, PREVALJE)

JOSIP KENDA

DR. JANEZ EV. KREK

IZBRANI SPISI

II. ZVEZEK

PRVIH PET LET JAVNEGA DELA

(1892 — 1897)

UREDIL IVAN DOLENEC

1927

IZDALA IN ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA
NATISNILA TISKARNA DRUŽBE SV. MOHORJA NA PREVALJAH
(IVAN KOLENC, PREVALJE)

DR. JANEZ KAMNIK
IZBRANI
M. Z. W. W.
F. V. H. P. E. T. M. A. N. G. A. B. I. S. I.

34055

C

300007A05

Življenje in delo v letih 1892 do 1897.

Življenjepisni podatki.

Življenjepisne podatke o Kreku v I. zvezku sem zaključil s 14. majem 1892, ko se je odpravljal Krek po dokončanih študijah kot šestindvajsetletni doktor bogoslovja na svojo prvo službo v Ribnico.

V II. zvezku nameravam opisati eno najvažnejših dob v Krekovem življenju: dobo, ko je polagal temelje krščansko-socialni organizaciji med Slovenci. Snov sama me sili, da zaključim ta zvezek s 26. marcem 1897, ko je odšel Krek na Dunaj kot prvi slovenski poslanec, izvoljen izrečno na podlagi krščanskega socializma.

Kot uvod v sliko te dobe podajam najprej v glavnih potezah zunanji okvir Krekovega življenja od maja 1892 do marca 1897.

Dne 4. junija 1892 je nastopil Krek kaplansko službo v Ribnici, kjer je ostal pičle tri mesece. Preživel je v Ribnici samo počitnice pred nastopom svoje službe v Ljubljani. Prišel je v Ribnico baš ob času, ko so se prirejali po Slovenskem dekanijski katoliški shodi kot priprava za I. slovenski katoliški shod v Ljubljani. Teden dni po Krekovem prihodu je bil v Ribnici tak katoliški shod za ribniško dekanijo, kjer je govoril tudi Krek. »Domoljub« (1892, št. 13 na str. 152) nam je ohranil kratko vsebino Krekovega govora; učenca dunajske krščansko-socialne šole, o kateri bomo pozneje obširneje govorili, vidimo tu na prvi pogled. Pričenja z obsodbo liberalizma: »Načelo mu je: Vsak sam zase! To načelo je rodilo svobodno produkcijo, svobodno konkurenco, kot posledico zatiranje delavcev in malega obrta po kapitalizmu; v zvezi s tem je največji materializem z načelom: Denar je vse! Pogubno je deloval za kmetski stan; svoboda je rodila razkosovanje zemljišč, nakopala mu dolgove in revščino.« Nato priporoča združevanje krščansko mislečih in konča s stavkom, ki nam kaže bodočega borca na domačem političnem polju: »... mi duhovniki ne delamo zase, kakor kriče naši nasprotniki; blagor ljudstva nam je pri srcu, ker se ravnamo po geslu: Eden za vse, vsi za enega!«

15. avgusta 1892 je imel v Ribnici svojo biserno ali demantno mašo starosta duhovnikov ljubljanske škofije Jož. Skubic. Krek mu je zložil za ta dan pesem: »Demantniku preč. g. Jož.

Skubicu« (objavljena v Slovincu 1892, št. 187), ki jo je uglasbil organist v Ribnici J. Carli; domači pevci so jo peli slavljencu pri podoknici. Cerkveni govor pri slavnosti je imel Krek.

Kako preko mere preprosto je živel Krek v Ribnici, o tem je sam pripovedoval tole zgodbo: »Imel sem v svoji sobi en sam stol. Pa me pride obiskati višji uradnik, da mi vrne moj obisk ob prihodu v Ribnico. Ponudil sem mu svoj edini stol, naj sede, češ, sam bom pa stal zraven. Pa je gospod smeje se pripomnil, da bo najboljše, če bosta kar oba stala.«

Po dobrih dveh mesecih je bil Krek premeščen v Ljubljano; 30. avgusta 1892 je nastopil svojo službo kot »stolni vikar in III. kaplan« pri Sv. Nikolaju. Baš takrat se je vršil v Ljubljani I. slovenski katoliški shod (29.—31. avgusta 1892). Krek ga je pozdravil z znamenito pesmijo »Slovenskemu katoliškemu shodu«, ki bi jo lahko imenovali Krekov programatični govor ob pričetku njegovega organizatoričnega dela.

Pri katoliškem shodu je sodeloval Krek v socialnem odseku, kjer je bil zapisnikar. Pri debati o delavskem vprašanju je spregovoril nekaj besed, ki nam jih je (vsaj po vsebini) ohranilo Poročilo o I. slovenskem katoliškem shodu in ki so za Kreka tako značilne, da sem jih sprejel med njegove izbrane spise; saj je vsebino svojega govora bržkone napisal za zapisnik Krek sam. Svoj govor je začel z znanim stavkom: »Predstavljati si moramo, da ne delimo delavcem milosti, ampak pravico.«

O Kreku kot stolnem vikarju piše Miha Moškerc (v Slovenki I, str. 10), eden najboljših poznavavcev Kreka, ki je znal zlasti Krekov slog v razgovoru podati kakor nikdo drugi:

»Delati je pričel tako rekoč kar hkrati na vseh poljih, ‚ker je bilo delo potrebno‘. Bil je vikar v stolnici sv. Nikolaja v Ljubljani; veselilo ga je nadvse delo v vinogradu Gospodovem, mnogo posla in truda ga je stalo, imel je priliko, da je spoznal revščino v Ljubljani, ‚ker je stolni farovž tako rekoč zbirališče ljubljanskih revežev‘. — ‚O polnoči sem nekoč poročal. Izvohal sem koruzni zakon, spravil ju skupaj, no, plačal oklice iz svojega, toda njega, grdobe, ob dogovorjeni uri ni bilo; poiskal sem ga ž njo; sramoval se je priti podnevi, sem ga pa o polnoči poročil. Dobro sem zvezal. Lepo se razumeta.‘«

Kot stolni vikar je poučeval Krek tri leta (od šolskega leta 1892/3 do šolskega leta 1894/5) tudi filozofijo kot neobvezen predmet v ljubljanskem semenišču za gojence vseh štirih letnikov, za kar je dobival letno 200 goldinarjev remuneracije.

Ob koncu julija 1894 se je udeležil Krek prvega češko-slovenskega katoliškega shoda v Brnu, kjer je pozdravil zborovalce v češkem jeziku. O vsebini njegovega govora poroča Slovenec (1894, št. 174) med drugim:

»Slovinci in katoliški Slovani... trdno zaupajo v kulturno silo slovanstva, kateri prerokuje sam sv. oče sijajno bodočnost.

A ta kulturna sila ne more biti druga kot tista, katero sta prinesla med Slovane sv. brata Ciril in Metod, ne more biti druga nego iz prave vere izvirajoče mišljenje. Bog-daj, da bi ta češko-slovanski shod pripomogel, da bi se čim bolj približala doba, ko se pokaže v v e r i z e d i n j e n o slovanstvo kot katoliška kulturna sila v blagor nam in človeštvu.«

Iz Brna je odšel na grob sv. Metoda na Velehradu, od tam pa na socialni tečaj krščanskih sociologov na Dunaju.

Leta 1895. se je ustanovila na ljubljanskem bogoslovnem učilišču sedma profesorska stolica, in sicer za fundamentalko in tomistično filozofijo, z letno plačo 1000 goldinarjev in 200 goldinarjev aktivitetne doklade. To stolico je dobil Krek in je 1. oktobra 1895 nehal biti stolni vikar. Izsledil se je iz stolnega župnišča, kjer je doslej stanoval, in se preselil Pred škofijo št. 13, I. nadstropje, kjer je stanoval devet let: do l. 1904., ko si je zgradila sestra Cilka lastno hišo v Prisojni ulici št. 8.

Kaj pa je delal Krek v teh letih poleg izpolnjevanja svojih ožjih stanovskih dolžnosti kot časnikar, kot delavski organizator, kot buditelj kmečkega stanu, kot prijatelj dijaštva itd., o tem bomo govorili v nastopnem v posebnih odstavkih.

Slovstveno delovanje.

1. Krek kot sotrudnik »Slovenčev«.

Začnimo po časovnem redu in oglejmo si najprej Kreka kot časnikarja!

Da bo Krek postal časnikar, mu je prerokoval že prof. Wiesthaler na gimnaziji (I. zvezek, str. 20), in dr. Domabýl piše o Kreku kot gojencu v Avguštineju: »Že takrat bi se bil najrajši oprijel žurnalističnega peresa za vse življenje, če bi ga ne bili njegovi prijatelji in njegov razum pregovorili, da konča najprej študije za bogoslovni doktorat.« (Istotam str. 33.) Krek imenuje sv. Pavla največjo osebnost svetovne zgodovine. V Zgodbah (II, str. 792—795) je s posebno ljubeznijo opisal značaj sv. Pavla, svojega — vzornika. In o sv. Pavlu pravi Ketteler, da bi postal žurnalist, če bi živel v naših časih.

Takoj po svojem prihodu v Ljubljano je začel Krek prav pridno pisati v Slovenca. Sam mi je rekel, da je v dobi po I. katoliškem shodu toliko pisal v Slovenca, da bi sam ne mogel več spoznati vseh svojih člankov.

Da je Krek pisal v tej dobi ogromno za Slovenca, sta mi potrdila tudi Andrej Kalan, ki je urejeval Slovenca od 1891 do 1900, in kanonik Alojzij Stroj, ki je prišel na službo v Ljubljano l. 1894. in ki mi je rekel, da je bil Krek tako stalno v uredništvu Slovenčevem, kakor bi bil nastavljen kot urednik.

Toda kako sedaj ugotoviti vsaj v glavnih potezah, kateri članki so Krekovi? Izmed Slovencevih urednikov iz te dobe sta dr. Janežič in dr. Žitnik umrla, članki so pa po veliki večini brez podpisa. S polnim imenom je podpisal Krek samo nekaj pesmi in izjav, »Sovrana« srečamo razen pri Črnih bukvah morebiti še pri kakih petih spisih.

Od katoliškega shoda pa do konca l. 1893. — deloma tudi še pozneje — je v Slovincu zelo pogost podpis »Liga + 1« itd. do »Liga + 74«. Seveda je bila sedaj moja glavna skrb: ugotoviti, katero številko je pri Ligi imel Krek. Da je bil Krek ligaš, sem slišal od več strani; toda dasi sem se obrnil na kakih pet ligašev, vendar nisem mogel izvedeti niti za eno številko, čigavo ime krije; nikdo ni vedel več niti za svojo številko. Prof. dr. Aleš Ušeničnik mi je povedal, da je Ligo ustanovil Jos. Benkovič z namenom, da organizira slovstvene delavce v pomoč katoliškim književnim in političnom glasilom. Župnik Janez Hladnik mi piše 10. novembra 1922, da je za pristop k Ligi živahno agitiral Krek. Kot vikar je obedeloval Krek v stolnem župnišču pri mizi, kjer so se zbirali A. Kalan in drugi javni delavci; mizo so imenovali »gadovo mizo«, ker se je tam prav radikalno politiziralo. Misel za marsikak članek se je sprožila pri »gadovi mizi«. Tudi Liga je dobila tam marsikakega člana. Krek je bil vedno izredno gostoljuben; če je dobil svojega znanca z dežele v Ljubljani — alo, na kosilo h »gadovi mizi«! Enako tudi Kalan in drugi. Pa so ga pridobili za sotrudištvo pri Slovincu, za delo v organizaciji itd. »Spominjam se še, kolikorkrat sem bil navzoč, vselej sem šel domov poln navdušenja in sklepov, kaj hočem storiti,« piše Hladnik v omenjenem pismu. Članj Lige so se morali obvezati, da bodo menda vsak mesec poslali vsaj en dopis Slovincu. O imenu »Liga« piše v Slovincu (1892, št. 261) »Liga + 1«, da naj to ime spominja na ligo papeža, Španije in Benetk, ki je premagala l. 1571. Turke in ki jo je proslavil Ticijan s svojo sliko »Sveta liga«. Omenja tudi sveto ligo, ki so jo ustanovili l. 1538. katoliški knezi Nemčije proti protestantovski Šmalkaldski zvezi, in Sveto ligo na Francoskem, ustanovljeno l. 1576. proti hugenotom.

Ker je torej začasno ostalo vse povpraševanje po Krekovi številki med ligaši brez uspeha, sem jo skušal določiti po vsebini in obliki člankov. Prišel sem do zaključka, da je pisal članke s podpisi Liga + 2, Liga + 3 in Liga + 12 isti sotrudi in da ta ne more biti nikdo drugi nego Krek. (O posebnostih Krekovega sloga pozneje.) Svoje stvari sem bil tako gotov, da sem članke s podpisom Liga + 2 že prepisal in priredil za tisk. Članke s podpisom Liga + 3 in Liga + 12 sem imel v svojem zvezku vse označene za Krekove, prepisal jih pa nisem, ker me je motilo to, da je isti dopisnik imel kar tri številke. Nobene druge številke

pa nisem v svojih zapiskih istovetil s Krekom, dasi sem moral seveda brati uvodnike in članke kar vprek.

Tedaj pa nanese srečen slučaj, da najde prošt A. Kalan, ki sem ga bil že parkrat povpraševal po Ligi, med svojimi zapiski tudi — seznam ligašev, iz katerega je bilo razvidno, da je imel Krek res številke 2, 3 in 12. Jasno je, da sem pograbil ta seznam kot največjo dragocenost: brez njega bi sploh ne imeli nikakega nad vsak dvom vzvišenega kriterija za Krekovo avtorstvo mnogih člankov, priobčenih v tem zvezku. Osebnostno sem pa imel to zadoščenje, da sem se prepričal, da je kronološka metoda, po kateri skušam prirediti izdajo Krekovih izbranih spisov, začasno pač skoro edino mogoča. Samo delo, ki sem ga imel s prireditvijo I. zvezka, me je toliko uvedlo v posebnosti Krekovega mišljenja in izražanja, da sem sedaj spoznal njegove članke tudi brez podpisa in da nisem niti enega izmed drugih člankov, podpisanih po Ligi, pomotoma smatral za Krekovega.

To mi je dalo tudi pogum, da objavljam več nepodpisanih člankov kot Krekove brez posebnega strahu, da bi se izkazalo, da sem se v mnogih primerih zmotil. Kajti Krek se po letu 1893. menda ni nikoli več podpisal kot ligaš. Nepodpisane članke v tej izdaji je iz prijaznosti pregledal prošt A. Kalan, Slovenčev urednik od 1891 do 1900, in je vse smatral za Krekove. Če bi se pa pri tem ali onem članku javil po objavi kak drug avtor — nič hudega! Saj moramo hiteti z izdajo Krekovih spisov baš radi tega, ker živi sedaj še večina Krekovih sodobnikov in znancev, ki bodo s svojimi pripombami lahko največ pripomogli, da ohranimo Kreka zanamcem kar mogoče natanko takega, kakršen je bil.

Ta seznam ligašev bo prišel brezdvomno še temu ali onemu raziskovavcu naše slovstvene in politične zgodovine prav, zato ga tu objavljam.

Liga + 1: Ignacij Kralj, duhovnik z Goriškega (1865 do 1895; Glaser IV, 244);

- « + 2: Krek;
- « + 3: Krek;
- « + 4: Jož. Rožman, tajnik Mohorjeve družbe;
- « + 5: Fr. Pešec, sedaj dekan v Šmarju na Dolenjskem;
- « + 6: dr. Ivan Janežič, prof. bogoslovja;
- « + 7: Val. Aljančič, župnik;
- « + 8: kanonik J. Šiška;
- « + 9: Andrej Kalan;
- « + 10: Peter Bohinjec;
- « + 11: prof. dr. Jos. Debevec;
- « + 12: Krek;
- « + 13: Mihael Arko, sedaj dekan v Idriji;
- « + 14: Fr. Demšar, župnik;
- « + 15: Ivan Skvarča, župnik v Budanjah;

- Liga + 16: škof dr. Andrej Karlin;
 « + 17: Janez Ažman, župnik, umrl v Gorjah (Glaser IV, 269);
 « + 18: Ivan Kačar, župnik (umrl v Bohinjski Beli);
 « + 19: Lud. Škufca, župnik (gl. I. zvezek str. 57);
 « + 20: Jos. Benkovič;
 « + 21: Janez Rojec, sedaj dekan v Tolminu;
 « + 22: Andrej Kalan;
 « + 23: dr. Ivan Šusteršič;
 « + 24: Jakob Rejec, takrat kaplan v Komnu na Krasu, sedaj župnik pri Sv. Križu na Vipavskem;
 « + 25: Alojzij Vuga;
 « + 26: Jožef Golob, vikar, takrat v Podgori pri Gorici;
 « + 27: Simon Zupan, umrl kot župnik v p. na Ježici pri Ljubljani (Glaser IV, 272);
 « + 28: Ivan Kompare, duhovnik iz Istre;
 « + 29: dr. Jos. Lesar;
 « + 30: Simon Ogrin;
 « + 31: Fr. S. Šegula, župnik v p., Pragersko;
 « + 32: Jos. Fabijan, takrat v Čepovanu;
 « + 33: Matija Mrak, sedaj dekan v Stari Loki;
 « + 34: Jos. Novak, župnik;
 « + 35: Anton Lesjak, sedaj župnik v Št. Jerneju na Dolenjskem;
 « + 36: Valentin Bernik, umrl kot župnik v Komendi (gl. I. zvezek str. 57);
 « + 37: P. Leon Žugelj, frančiškan, sedaj v p. v Spod. Berniku pri Cerkljah;
 « + 38: Fr. Hirsche, bivši župnik v Radečah, sedaj v p.;
 « + 39: Fr. Rajčevič, sedaj župnik v p. v Voklem pri Kranju;
 « + 40: J. V. Filler, župnik;
 « + 41: Janez Kalan;
 « + 42: Fr. Dolinar, župnik v p.;
 « + 43: Janez Brencce, umrl kot župnik v Preski;
 « + 44: Jernej Voh, umrl kot kanonik v Mariboru (Glaser IV, 276);
 « + 45: Janez Mikš, župnik v Trsteniku (Glaser IV, 272);
 « + 46: Janez Oblak, župnik na Bledu;
 « + 47: Fr. Rihar (umrl v Mekinjah pri Kamniku; Glaser IV, 272);
 « + 48: Fr. Pokorn, župnik v Besnici;
 « + 49: prof. Meško;
 « + 50: Fran Schweiger, sedaj v pokoju v Metliki;
 « + 51: Marko Vales, duhovnik z Goriškega (Glaser IV, 268);

- Liga + 52: Valentin Eržen, superior pri lazaristih v Ljubljani;
- « + 53: Avg. Šinkovec, umrl kot župnik v p. v Kamniku;
- « + 54: Jožef Škofic, umrl kot župnik v Železnikih (Glaser IV, 272);
- « + 55: Anton Hribar, sedaj župnik v Zalem logu;
- « + 56: Fr. Guzelj, duhovnik s Primorskega;
- « + 57: dr. Ignacij Žitnik;
- « + 58: Rok Mrčun, umrl kot podvodja v ljubljanskem semenišču;
- « + 59: Andrej Kalan;
- « + 60: Andrej Kalan;
- « + 61: Janez Kromar, umrl kot župnik v Starem trgu pri Ložu;
- « + 62: Jan. Hladnik, sedaj župnik v Št. Vidu pri Stični;
- « + 63: Janez Avsec, sedaj župnik v Lescah;
- « + 64: prof. dr. Alfonz Levičnik v Ljubljani;
- « + 65: Milan Šašelj, takrat župnik v Istri;
- « + 66: Henrik Povše, župnik;
- « + 67: Jož. Lavrič, pozneje dekan na Breznici; umrl;
- « + 68: Martin Slekovec, takrat župnik pri Sv. Marku pri Ptuj (Glaser IV, str. 161);
- « + 69: Matija Rant, umrl kot nadučitelj na Brezovici;
- « + 70: prof. dr. Jos. Pavlica;
- « + 71: spiritual Mihael Bulovec; umrl;
- « + 72: Matej Sitar, dekan v Šmarju;
- « + 73: Matija Slak, sedaj župnik na Brdu pri Lukovici;
- « + 74: Jož. Jaklič, stud. iur. (umrl kot visokošolec).

Skoro brez izjeme (Šusteršič, Rant) so bili vsi ligaši duhovniki.

Naj navedem sedaj še nekaj posebnosti Krekovega sloga, po katerih sem v zvezi z vsebino spoznaval nepodpisane članke za Krekove!

1. Prav posebno je značilna za Kreka v tej dobi slovenskemu jeziku tuja raba samostalniškega prilastka v roditeljskem pred samostalnikom, h kateremu spada. N. pr. Javne npravnosti grehi, t. j. družabni grehi, se kaznujejo tu na tem svetu, zasebne npravnosti grehi se pa kaznujejo končno šele na onem svetu. (Slovenec 1897, št. 30.) Časa duhu se je težko ustavljati. (Istotam.) Od Jožefa II. časov. (Istotam.) Po krščanskega modroslovja načelih vlada Bog svet in človeštvo. (Kat. Obzornik I, str. 144.) Primerov takega besednega reda, nastalega pod vplivom latinščine, bi lahko navedli na stotine.

2. Krek rad rabi hrvaške izraze: svečenstvo, ostaviti, Sloveni, istovetno, vredim (= sem vreden, veljam), najgorje, možno, brez dvojbe, iztaknem (= naglasim), groblje (= pokopališče), buka velika i. dr.

3. Besedni zaklad in sklanjatev kažeta vpliv narečja v Selški dolini. Nikjer drugje nisem slisal izraza »revka« v pomilovalnem pomenu, kakor sicer rečemo »revež«; tudi Pleteršnik ga nima. Priljubljen izraz mu je tudi »bore« (bore človek), enako »blezu« (= skoro, menda), srčem (= srkam). Selčani sklanjajo (kakor tudi marsikje drugod): tak, tacega; vsak, vsacega; drug, družega; te oblike rabi Krek v tej dobi še dosledno.

4. Besedo »tajscl« je Krek rad rabil v ustnem govoru in tudi v pisani besedi, in sicer v šaljivi zvezi.

5. Krek rad citira samega sebe, ne da bi imenoval avtorja. (Gl. v tem oziru n. pr. I. zvezek, str. 158: »Nekdo je pel«, kjer je ta »nekdo« Krek sam!)

6. Posebno pogost izraz v Krekovih spisih je »blag«, bravcem dobro — ali slabo — znan že iz I. zvezka iz povesti o »blagi ženi« stari materi. Prav tako reče rad, da je kaki stvari »odklenkalo«, da je kaj »nujno potrebno«. Svoja izvajanja rad zaključi s: »Pomni!« ali pa z željo, da bi dal Bog stvari svoj blagoslov.

7. Dosledno rabi v starejših spisih obliko »mej« (med) in »posamni«, »posamnik«.

8. Rad se sklicuje na Jannseno, Weissa in Hohoffa, ki jih poznamo že iz I. zvezka (str. 81) kot njegove vire.

9. Pri vsakem pojavu išče njegovo bistvo, zato pravi večkrat, da nas pri stvari »zanima predvsem eno«.

S precejšnjo verjetnostjo se tudi lahko reče, da je Krek ob času, ko je mnogo pisal v Slovenca, vedno napisal uvodnik pred velikimi prazniki: pred božičem, veliko nočjo in binkoštni.

In vsebina Krekovih člankov v Slovincu?

Označimo jo lahko z eno besedo: **k r š č a n s k i s o c i a - l i z e m**. O njem pozneje obširneje.

2. Drugi Krekovi spisi iz te dobe.

8. novembra 1894 je začel izhajati Glasnik, glasilo Slovenskega katoliškega delavskega društva. Duša listu je bil Krek. Ziller, prvi urednik Glasnika, pravi: »Članke, dajoče smernice, je seveda napisal vse Krek.« (Socialna misel III, str. 112.) Prošt Kalan mi je pripovedoval, da je Glasnik pisal po večini Krek sam.

V Mahničevem Rimskem Katoliku je priobčil Krek samo pesem: Leon XIII. — Luč na nebu (1893, str. 1). Ko je sledil Rimskemu Katoliku l. 1897. Katoliški Obzornik,¹ je objavil Krek takoj v I. letniku dva obširna članka: Materialistično modroslovje (str. 37—50 in 137—156) in Stanovanja delavskega ljudstva (221—236). Izmed teh dveh razprav prve nismo objavili v

¹ List je dobil to ime na Krekov predlog. (Kat. Obz. I, str. 108.)

naši izdaji, ker je zelo obširna, razmeroma še lahko dostopna in ker se njena vsebina deloma ponavlja v Socializmu (predvsem v odstavku: Modroslovska priprava Marxovemu socializmu). Druga razprava je pa izšla po marcu 1897, torej po terminu, s katerim zaključujemo ta zvezek.

V Domu in svetu je objavil kot Ivan Sovrán povesti: Iz nove dobe (1893) in Mati (1894) ter pesmi: Slava Leonu XIII. (J. Š.) in Lovčeva poroka (J. Slemec), obe l. 1893. Na platnicah je začel l. 1896. priobčevati Socialne pomenke, ki jih je pozneje (1901) tako razširil, da je nastala iz njih velika knjiga, okoli 600 strani obsegajoči Socializem, ki je izšel l. 1925. v ponatisku kot III. zvezek Krekovih Izbranih spisov.

»Iz nove dobe« je najdaljša povest, kar jih je Krek napisal. Zato spregovorimo o njej nekoliko obširneje.

Na Dunaju ni Krek, kolikor je meni znano, napisal nobene povesti. Preveč je bil zaposlen s študijami in zavzet z gmotnimi skrbmi. »Bi človek še kaj pisal, če bi utegnil, za Družbo sv. Mohorja ali za Matico,« piše Hladniku 22. junija 1890. Šele kot vikar v Ljubljani se je pojavil l. 1893. po preteku petih let zopet v lepi knjigi kot pripovednik.

Duševno obzorje se mu je bilo močno razširilo. Videl je bil življenje v velikem mestu, njegovo bogastvo in njegovo revščino, videl razširjenost protikrščanskega mišljenja, videl opustošenost uma in srca. Ni mu imponirala nova doba, kakor so mu jo kazale razmere na Dunaju. Označil jo je v stavku: »Kdor ne ve, kako razdene in opustoši brezbožnost um in srce, ta ne pozna nove dobe.«

Povest je apologija krščanstva, pisana s stališča praktičnega življenja: po njih sadovih jih boste spoznali. Kakor je pregledal Mahnič predvsem naše slovstveno življenje pod vidikom krščanskih načel, tako je storil Krek isto z življenjem velikega mesta in »ločil duhove«. Tudi ta apologija bo — upam — našla še dolgo vrsto let svoje brave. Iz nje odseva ljubeznivi duh Krekov, njegov brezpogojni optimizem (»prepričana sem, da nas vse vlada božja previdnost in da ničesar ne dopusti, kar bi ne moglo služiti v našo korist,« pravi Pavla) in njegov izredni zmisel za krščanstvo dejanja, krščanstvo tihega dela in heroičnih žrtev. Tudi so nekateri prizori opisani prav ljubko (n. pr. kostanjar z otrokom) ali pa tudi genljivo (n. pr. slovo Pavle in Gabriela, napisano pod vplivom Prešernovega Krsta), da ti dolgo ostanejo v spominu. Takj prizori te odškodujejo za ta ali oni stavek ali celo odlomek, ki se nam danes zdi nekako »prežlahten«. Spis je agitatoričnega značaja, česar Krek nič ne prikriva; večkrat zapusti vlogo pripovedovavca in nastopi kot sociolog ali teolog.

Predvsem me je pa zgrabila v povesti ena stvar: Krek je opisal v Ulmerjevi Pavli, glavni predstavnici svojih nazorov,

prav isto trpljenje, kakor ga je okušal sam dvajset let pozneje. Tudi Pavlo so natolcevali, da živi razuzdano življenje. Tudi o njej se je govorilo vse polno »tajnih, pohujšljivih spletek in dogodbic«. »Tako daleč je prišlo, da je jel izhajati v nekem večjem dunajskem listu za podlistek roman, ki je v živih barvah slikal to pravljico, ki je o Ulmerjevih krožila po Dunaju. Vse jo je hlastno prebiralo in ponatisk se je razširil v tisoč in tisoč izvodih.« Prav kakor bi slišali pripovedovati Kreka, kaj se je zgodilo — mutatis mutandis — njemu samemu!

Pavla se ni branila v javnosti. Med razlogi, ki jih navaja Gabrielu, ki se njeni pasivnosti čudi, je tudi tale: »Sodim namreč, da se prav pri tej priliki lahko naučim tiste kreposti, katera je vsem ljudem zlasti v naših časih skoro najbolj potrebna, namreč: potrpežljivosti.«

In kaj je rekel Krek dvajset let pozneje, ko je prišel sam v Pavlin položaj in ga je prijatelj dr. Merhar vprašal, zakaj ne govori? »Vem, kaj mi je potrebno. Le eno: velik kos potrpežljivosti. Lahko bi govoril. A beseda ne prinese take zmage, kakor jo prinese potrpežljivost.« (Ilustrirani Glasnik, 30. maja 1918.)

Tudi v nekem drugem oziru sem opazil, kako je pisal Krek iz srca svojo povest. Opisuje življenje usmiljenk, srečnih v svoji žrtev polni službi. »Svet nima nič lepšega, nič veselejšega, nego so uspehi krščanske ljubezni.« In ob izbruhu svetovne vojne je rekel: »Če bi izbruhnile kužne bolezni, bi jaz šel najrajši streč bolnikom.«

»Iz nove dobe« je predvsem literarni izraz Krekovih verskih nazorov. Res se bavi Krek s socialnimi ranami nove dobe in čudovito nežne so besede, ki jih govori o delavcih, ki so »vredni prijateljstva in ljubezni. Trpé in mučijo se — za druge, ki jim ne pokažejo nikdar srca, marveč jih le stiskajo v svoj dobiček. Ali naj se tako ravna s človekom, v katerem se zrcali božja podoba? V delu uporablja človek vse svoje moči, dušne in telesne, in zato zasluži za to žrtvovanje pač več nego samo slabo plačo... Zato so vredni, da se družba človeška bolj zanimlje zanje, nego se je doslej.« Tudi se iz povesti vidi poznavanje socialistične literature. Toda v praktično stran delavskega vprašanja, kako naj se delavcem pomaga z organizacijo itd., se Krek v tem spisu še ne spušča dosti. Omeji se na to, da podčrta podlago in izhodišče za socialno delo: notranji povratek h krščanstvu, brez katerega se zunanji simptomi socialne bolezni ne dajo uspešno zdraviti. V zadnjem odstavku svoje povesti omenja Krek kratko razmere v tovarni Lannerja, učenca Pavlinega: »Med delavci in njim vladata pravica in krščanska ljubezen.« Na prvem mestu imenuje torej pravico. Ni se pa spustil v razmotrivanja, kje je meja med pravico in ljubeznijo, zavedajoč se, da bi s tem načel ogromno novo poglavje: o praktičnem socialnem vpra-

šanju. Temu poglavju je posvetil nekaj let pozneje celo knjigo: Socializem.

Ko sem ponovno bral Iz nove dobe, sem prav obžaloval, da ne morem glede resničnega ozadja povesti Kreka interviewati tako, kakor je n. pr. Prijatelj Tavčarja glede Cvetja v jeseni. Krek omenja namreč nekatere stvari, ki kar vabijo človeka, da bi jih zasledoval glede njihove zgodovinske resničnosti.

Predvsem trdi, da je zgodba resnična in da mu jo je pripovedoval Peter Košem¹ sam. Pisatelj izrečno omenja, da je bil navzočen, ko je prišla Petra na smrtni postelji obiskati Pavla z njegovo hčerko. Omenja tudi dve knjigi, ki se bavita z osebanje njegove povesti; pri eni pove celo naslov. Morebiti bi preiskovanje tudi pokazalo, zakaj omenja Krek, da so baš na n o v o l e t n i dan leta 187 . prinesli listi vest, da so zaprli Kohna in petdeset socialistov. V Socializmu omenja Krek na str. 502 in 505 (v I. izdaji, v II. izdaji na str. 509 in 512) več delavskih voditeljev in delavcev, ki so jih zaprli očitno okoli novega leta 1870, oziroma 1874. Vse to mika človeka, da bi skušal izluščiti morebitno resnično ozadje povesti. Ali je kaj znano o tem kakemu Krekovemu znancu?

Proti koncu l. 1895. so izšle J. Sovranove Č r n e b u k v e k m e č k e g a s t a n u,² prvo Krekovo delo, ki je izšlo v ponatisku kot samostojna knjiga. (Ponatisk Slovenčevih člankov iz števil 161—236 letnika 1895.) Slovenec 1895, št. 251, poroča, da je knjiga izšla na 268 straneh male osmerke in da stane 50 krajcarjev. Iz št. 57 nastopnega letnika (Slovenec z dne 9. marca 1896) pa izvemo, da se je knjiga natisnila v 300 izvodih in da se je je do takrat prodalo samo 200 izvodov, nad čimer se Slovenec pritožuje. Knjiga, spada torej med naše bibliofilske redkosti, zlasti ker v doglednem času ne bo doživela nove izdaje. Slika položaj kmečkega stanu v raznih državah in vzroke njegovega propadanja, ki se kaže predvsem v neprestano naraščajočem zadolževanju. Dandanes je seveda statistika iz dobe pred več nego 30 leti zastarela, zlasti ker so se tudi meje držav tako močno spremenile. V naši izdaji priobčujemo samo odstavke, ki so bolj splošnega značaja, dočim se drugod omejujemo na kratko označbo vsebine.

Iz te dobe imamo tudi igro, ki sem jo do letos smatral za Krekov prvenec na dramatičnem polju — če se ne oziramo na dramatični prizor: Sv. Ciril in Metod stopita na slovansko zemljo³ — namreč dvedejansko burko Cigan

¹ Odkod ime Peter Košem? Kosmov iz Poljan je dr. Tavčar, kar je Krek dobro vedel, ker je vsa Poljanska dolina v njegovem času imenovala Tavčarja »Kosmovega dohtarja«. Peter je patron selske župnije, simpatična Pavla je pa dobila svoje ime brzkone po apostolu, o katerem je Krek napisal disertacijo.

² Črne bukve kmečkega stanu. Jedro kmečkega vprašanja. J. Sovran. V Ljubljani 1895. Tisek Katol. Tiskarne.

³ I. zvezek, str. 100—107.

čarovnik s samimi moškimi vlogami. (Mimogrede omenjam, da je Krek svoja poslednja štiri dramatična dela očitveno namenoma spisal za mešane vloge.) Ta igra je v naši knjigi prvičrat natisnjena. Krek jo je baje spisal na željo članov Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov, s katerimi je menda nekaj časa skupaj obedoval v gostilni v pritličju Rokodelskega doma v Ljubljani. Pevske točke je uglasbil društveni pevovodja Alojzij Sachs, učitelj v prisilni delavnici. Krekov rokopis se je izgubil; ohranjen je pa prepis, ki je bil predložen deželnemu predsedstvu v odobritev. Na koncu tega prepisa je pečat deželnega predsedstva v Ljubljani in dovoljenje, datirano z 19. februarjem 1897, da se sme burka uprizoriti. V jezikovnem oziru vsebuje ta igrice neko posebnost: cigán Miško govori namreč neko mešanico hrvaščine in slovensčine, kakršno je pač Krek dostikrat slišal v Babnem polju tik ob hrvaški meji. (Gl. I. zv. str. 6!) Baš radi Miškove vloge je škoda, da se ni ohranil Krekov rokopis; prepis je sicer glede slovenskega besedila očitveno točen razen tuintam glede ločil, pri hrvaškem, oziroma hrvaško-slovenskem delu pa dobi človek vtisk, da je Krek vendar pisal nekoliko dosledneje in ni rabil pri isti besedi sedaj hrvaške sedaj slovenske slovniške oblike. Glede vsebine pa lahko ponovimo to, kar smo rekli o vsebini povesti: Kako se človek spreminja, ki jo je Krek napisal kot četrtošolec: »Skoro je ni Krekove povesti ali igre, ki bi ne kazala v tej ali oni obliki, kak o se človek spreminja, in sicer vedno s slabega na dobro!« (I. zv. str. 40.) V naši burki se poboljšata lenuh Lenart in sirovina Pavle. Krek je sicer postavil dejanje v okolico Radovljice, kamor je hodil Lenart v šolo; toda nekateri druga imena v igri nam kažejo na Selško dolino. Lenart je n. pr. šel po kruha »za v kavo« k Štefanu — to je bila svoj čas zelo znana trgovina v Selcih; Krek omenja tudi Troharja v Krivem brdu, ki zagovarja kačji pik in všen; tu misli na Krivarja v Krivem brdu (v hribih med Selško in Poljansko dolino), ki je umrl 87 let star l. 1924. v Sopotnici pri Škofji Loki in ki je bil skozi dolga desetletja znan po škofjeloški okolici, po obeh dolinah in še dalje kot ranocelnik, ki so ga splošno klicali zlasti za uravnavanje zlomljenih udov. Igra je doživela prvo uprizoritev na pustno nedeljo leta 1897. v ljubljanskem Rokodelskem domu in se bo brezdvomno še dolgo držala v predpustnem času zlasti po podeželskih odrih. Zdrav humor veje iz te fantovske igre. Lenart in Pavle sta prav hvaležni vlogi; posrečena je tudi postava Gašparjeva, ki je nadvse ponosen na svoje vojaško službovanje, kjer je našel vzor razmer, urejenih po svojem okusu, tako da zre s pomilovanjem na vse, kar je »civil«. Za Kreka je značilno, kako naglašá, da naj se v nedeljo vsak odpočije in kar najbolje pozabava, kakor mu velewa njegova narava. Saj je bil

Krek sam velik mojster v tem, kako je skrbel v prostem času družbi in sebi za sijajno zabavo.

Na gledališki razstavi ljubljanskega velesējma v septembru 1927 je bil razstavljen tudi rokopis Krekove burke v dveh dejanjih Pravica se je izkazala. Razstavilo ga je ljubljansko Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v okviru razstave Prosvetne zveze. Rokopis je pisan na nepopisani zadnji strani vabil ljubljanskim meščanom in obrtnikom, naj volijo 20., 22. in 24. aprila 1891 v ljubljanski občinski svet priporočane kandidate. Iz tega datuma sem sklepal, da je nastala omenjena burka, ki je bila prvokrat natisnjena šele l. 1900. v prvem snopiču Zbirke ljudskih iger, že znatno pred natisom. Obrnil sem se na dolgoletnega vodjo Katol. društva rokodelskih pomočnikov kanonika Stroja, ki mi je zatrdil, da se dobro spominja, da je Krek napisal omenjeno igro ob koncu leta 1892. in da je Pravica se je izkazala najstarejša izmed Krekovih burk. Vsebina je preprosta. Nastopajo samo moške osebe: krčmar Ferjan, berač Kruljec, dva dijaka (Peter in Pavel), dva rokodelska pomočnika (Janez in France) in dva žida krošnjarja (Abraham in Izak). Središče dejanja je lakomni krčmar Ferjan, h kateremu prideta dijaka Peter in Pavel prav tako suha kakor žejna in lačna. Izdajata se za inženirja, ki merita, kod bo tekla nova železnica. Krčmar bi rad, da bi šla preko njegovega malovrednega travnika, ki bi ga na ta način drago prodal, in seveda, da bi bila postaja na njegovem vrtu. Dijaka mu to obljubita, za kar ju krčmar brezplačno dobro pogosti in da še vsakemu 30 goldinarjev na račun za »protekcijo«. Končno se seveda izkaže, da sta dijaka krčmarja opeharila, a krčmar si ne upa niti tožiti, ker se boji, da bo še sam kaznovan radi poskušane podkupovanja. Za smeh je v burki v obilni meri preskrbljeno, čeprav ne vedno na najfinejši način. Ker je igra namenjena rokodelski organizaciji, nastopata v njej dva potujoča rokodelca, od katerih govori eden v koroškem, drugi pa v poljanskem narečju; oba dobro izplačata s svojimi odgovori dijaka, ki sta si hotela dovoliti nekaj slabih dovtipov na njun račun. Višek smeha je pa dosegla burka pri uprizoritvi brezdvomno vedno ob prizoru, ko se da v I. dejanju Abraham in v II. dejanju Izak iz lakomnosti s palico tepsti po zadnji oplati. Slične prizore srečavamo večkrat v stari komediji; tudi Shakespeare rabi udarce s palico za dosego komičnih učinkov.

Da Krek z burko ni imel prav nikakih literarnih pretenzij, tega ni treba niti posebej omenjati. Sam je rekel tozadevno, da je sicer »zagrešil«¹ nekaj burk, a da ne mara hoditi gledat uprizoritve.

Iz te dobe je po zatrdilu kanonika Al. Stroja tudi veseloigra v treh dejanjih Občinski tepček, ki je pa izšla šele l. 1908. v Zbirki ljudskih iger, 7. in 8. snopič.

Z novim letom 1897 je pričel Krek sodelovati tudi pri Duhovnem pastirju, ki je objavljal za vsako nedeljo in vsak praznik po več osnutkov cerkvenih govorov. Krek je napisal za dobo od novega leta do bele nedelje 1897 za vsako nedeljo (z eno samo izjemo) in vsak praznik po en osnutek cerkvenega govora. Takih osnutkov je iz omenjene dobe 23. Snov je navadno vzeta iz sv. pisma ali iz sv. Tomaža Akvinskega. V splošnem se Krekovi osnutki ločijo od drugih v tem, da so mnogo krajši. Krek je pisal res samo osnutke govorov; najkrajši (Sv. vera) ni obsegal niti pol strani (14 vrstic!), najdaljši pa ne več nego dve strani. Povprečno je Krekov osnutek štirikrat krajši nego osnutki ostalih sotrudnikov. V naši izdaji nameravamo objaviti tri: o telesnem delu, o lakomnosti in o usmiljenosti.

Prvi stiki dr. Krekovi s srednješolskim dijaštvom.¹

Z dijaštvom so vezale Kreka vse življenje prav tesne vezi. Sam se je vedno čutil mladega in je bil rad med mladimi ljudmi. S Platonom je bil prepričan, da store na svetu vse, kar je velikega, mladi ljudje. V mladem človeku je moč, je požrtvovalnost; mlad človek še ne računa pri vsakem koraku, koliko mu bo »neslo«. V dijaštvu je gledal Krek tisti del naroda, ki ima največ zmisla za vsak kulturni pokret. Ko se je pripravljala ustanovitve Doma in sveta, se je bogoslovec Krek najprej vprašal, ali bodo list naročali dijaki. »Če pa med dijaki ne bo imel naročnikov, jih dosti tudi drugje ne bo našel.« (Dom in svet 1917, str. 5.) In še v zadnjem letu svojega življenja je napisal značilne besede: »Kdor se stara, naj se tudi zaveda, . . . da se mora njegova ljubezen do stvari, katero zastopa, meriti samo po tem, koliko jih je vzgojil sposobnih in pripravnih za to, da nadaljujejo njegovo delo.« (Dom in svet 1917, str. 7.)

V nastopnih vrsticah hočemo opisati prve stike, ki jih je imel Krek s srednješolskimi dijaki kot njihov vzgojitelj. Nekoliko večjo pozornost zasluži to Krekovo delo že radi tega, ker opisujemo s tem začetek srednješolske organizacije za versko-nravno obnovo dijaštva.

O tem vprašanju ni težko pisati. O svojem razmerju do dijakov je najprej pisal Krek sam v članku: Duhovnik in — dijaki. (Slovenec 1894, št. 34.) Izmed njegovih prvih učencev je pa pisal dvakrat o tem Ant. Vadnjal, in sicer v knjigi: Ob 50letnici dr. Janeza Ev. Kreka (str. 37—43) in v Slovencu 1924, št. 34 (v listku: Spominčica s podpisom: Níger). Krekove in Vadnjalove podatke je pa spopolnil še p. Oton Kocjan, definitor v škofjeloškem kapucinskem samostanu, ki je bil do prihoda Italijanov v Trst (3. novembra 1918) namestni veroučitelj na nekdanji

¹ Prim. Slovenec 1924, št. 277—279.

goriški slovenski gimnaziji, prav za prav na zaposlovalnih tečajih tega zavoda v Trstu. V prostem času med to neprosto voljno ločitvijo od šole je napisal na 180 straneh »Životopisne črtice enega izmed prvih učencev dr. Iv. E. Kreka«; rokopis, opremljen s slikami, je namenjen za arhiv kapucinskega reda. Tako je nanesel srečen slučaj, da imamo prav avtentične podatke o rojstvu katoliške srednješolske organizacije; kajti Vadnjal in Kocjan sta bila med prvimi dijaki, ki so se pričeli zbirati okoli Kreka. Kakor bomo kmalu videli, imamo o tej stvari ohranjene celo uradne spise: v arhivu bivšega deželnega šolskega sveta in v arhivu I. drž. gimnazije v Ljubljani.

Alojzij (to je njegovo krstno ime) Kocjan se je rodil v Ljubljani 10. maja 1876. Oče je bil oskrbnik Samassove tovarne. Kot tretješolec (učenec III. a razreda na takratni ljubljanski nižji gimnaziji) je začel skupno s sošolcem Francem Černetom (sedaj živinozdravnikom v Ljubljani) v šolskem letu 1890/91 izdajati list »Miroljub«, od katerega je izšlo kakih pet števil. V IV. razredu sta prekrstila list v »Dijaško Zoro«, glede katere se pa ne spominja več, koliko števil je izšlo. Občevala sta s takratnim trnovskim kaplanom Andrejem Kalanom, ki je obema preskrbel vstopnice za I. slov. kat. shod. »Tam sem tudi dobil ono navdušenje za katoliška načela za poznejše življenje,« piše p. Kocjan.

V jeseni 1892 sta vstopila Kocjan in Černe v V. c razred. Takrat je bil že Krek vikar v stolnem župnišču. Kmalu ju je seznanil Kalan z njim. »Z vsjo mlado dušo«, piše p. Kocjan, »sva se oklenila mladega, prijaznega in živahnega gospoda. Po prvem obisku naju prijazno povabi, naj ga kmalu zopet prideva obiskati, in brez skrbi lahko še koga svojih tovarišev pripeljeva s seboj. Storila sva tako, kakor je bil nama naročil prijazni 'gospod doktor', in pri naslednjem obisku nas je bilo že pet mladih 'fantov' pri njem. Bili so to Franc Dolšak, Oton Župančič in Ant. Vadnjal poleg naju dveh. Še mi je v spominu ona odkrita, neprisiljena prijaznost, s katero nas je sprejel gospod doktor. Tako je prav, fantje, da ste me prišli obiskati; bomo pa kako pametno rekli.' Nekako čudno smo se sprva ogledovali po njegovih sobi, sredi katere je stala dolga miza, na njej pa polno knjig, večjih in manjših, odprtih in zaprtih, vse v nekakem neredu, okoli nje nekaj navadnih stolov, tam ob steni klečalnik in ob drugi čisto navadna postelj; na steni je bilo videti še skromno razpelo in slika sv. Janeza Evangelista, drugega nič.

Ta nepričakovana skromnost nas je sprva nekako osupnila — in eden izmed nas se ni mogel premagati, da bi ga ne bil radovedno vprašal, ali ima samo to sobo. Nasmehnil se mu je ter mu rekel, da ima tu vse, kar potrebuje.

Med pogovorom se nam je njegova neprisiljena skromnost še bolj jasno pokazala, poleg tega njegova globoka učenost, znanje jezikov in vsestranska verziranost v vsaki stroki člo-

veškega znanja. Vse to je na nas vedoželjne mladeniče vplivalo z neko nam neumevno silo. Medtem nam je tako prepričevalno polagal na srce pridnost in vztrajnost pri učenju, priporočal nam je učenje slovanskih jezikov ter se nam sam ponudil, da nam bo pri tem pomagal, zlasti pa učenje filozofije, oziroma dušeslovja in logike.

Na ta način si je gospod doktor Krek že pri prvem obisku osvojil naša srca in pri odhodu smo ga povprašali, ali smemo kmalu zopet priti, na kar nam je odgovoril: 'Seveda, pa še druge svoje tovariše pripeljite s seboj!' Drugikrat so prišli z nami še drugi dijaki, za leto večji (Ludovik Dostal¹, Franc Sal. Watzl², Jožef Brajec³) ali manjši, tako da nas je bilo sčasoma vseh okrog dvajset. Sešli smo se včasih tudi na stanovanju sošolca Franca Černeteta. Imenovali so nas 'ligaše'.

Nato citira p. Kocjan tozadevne odstavke iz Vadnjalovega opisa teh prvih dijaških sestankov s Krekom v knjigi *Ob 50 letnici in doda k spisu* — ki pove v bistvu prav isto kakor p. Kocjan v svojih memoarih — nekatere pripombe. Iz teh opomb izvemo n. pr., da so se dijaki seznanili s Krekom ob koncu februarja in v začetku marca 1893. Watzl je izjavil pri preiskavi v gimnaziji, da je bil prvikrat pri Kreku 23. februarja 1893. K Vadnjalovemu stavku, da so dijaki »poskušali pisati«, je napisal p. Kocjan tole pripombo:

»Nekateri so sestavljali sestavke za t. zv. Dijaško prilogo Rimskega Katolika. Naju dveh se je zopet lotila želja, izdajati poseben dijaški list; za to misel sva pridobila še ostale tri. Uredništvo in spisovanje sem prevzel jaz, pesniški del Oton Župančič, drugo ostali trije. List smo krstili za Slovensko Vilo, prvo številko smo celo hektografirali. En izvod smo dali g. stolnemu vikarju Andr. Kalanu, drugega dr. Kreku. Oba sta se pohvalno izrazila o vsebini, zlasti Župančičeva pozdravna pèssem listu jima je jako ugajala. Gospod doktor se je takrat izrazil proti meni, da je ta pesem zrela tudi za Dom in svet, meni je pa dal nekaj nasvetov in navodil, po katerih naj bi se ravnal pri prihodnjih številkah, katere sem hvaležno sprejel. Toda ne vem, kaj je prišlo vmes, da smo po drugi ali tretji številki potem sploh prenehali z izdajanjem tega dijaškega lista, najbrže, ker smo se bali, da bi ne imeli kakih neljubih sitnosti s strani vodstva, ako bi nam prišli na sled. Radoveden pa sem, ali se je kje ohranila kaka številka tega lista.«

Dijake je Krek učil češčine. Watzl je poučeval svoje tovariše v logiki in psihologiji na Černetovem stanovanju, kakor se je bil naučil pri Kreku. Poleg tega so imeli ligaši pri Černetu svoja predavanja: Watzl je n. pr. predaval o zgodovinskih lažeh

¹ Jezuit v Zagrebu.

² Gimnazijski katehet v Kranju.

³ Župnik v Gorenji vasi pri Poljanah (nad škofjo Loko).

glede papežinje Ivane, Dolšak o darvinizmu, Hubad o reformaciji, Dostal je imel predavanja apologetične vsebine.¹ Že iz vsebine predavanj je jasno, da so ti ligaši na svojih sestankih pripravljali orožje, ki so ga rabili v šoli pri debatah s svobodomiselnimi tovariši; imunizirali so se ž njimi tudi proti opazkam, ki so padale proti veri tuintam izza katedra. — Z dr. Krekom so napravili ligaši tudi dva izleta: enega k Sv. Katarini, enega v Dol; poslednjega se je udeležil tudi A. Kalan. Prvega se je udeležilo po Kocjanovih zapiskih dvanajst ligašev, drugega kakih petindvajset.

A ti sestanki so trajali nemoteno samo drugi tečaj šolskega leta 1892/93. Naslednje šolsko leto 1893/94 je namreč takoj v prvih mesecih Ligo zadušilo.

Takrat je bil v Ljubljani pri Sv. Petru za kaplana Valentin Eržen, goreč duhovnik, sedaj superior Misijonske družbe v Ljubljani. Živel je v živahnem stiku s svojimi župljani. Nekateri starši iz šentpeterske župnije so imeli svoje sinove na gimnaziji in so kaplanu Erženu pripovedovali, kaj povedo dijaki o razmerah v šoli: o součencih, ki smešijo vse, kar je v šoli v zvezi z vero, ki kvantajo, očitajo duhovnikom in škofu najgrše nemoralnosti, se dvobojujejo; o profesorjih, ki žalijo s svojimi opazkami verski čut dijakov. Eržen je staršem, ki so od njega pričakovali pomoči v tem oziru, svetoval, naj se obrnejo naravnost na gimnazijskega ravnatelja ali pa na deželni šolski svet. Starši pa si tega niso upali storiti, češ, da potem njihovim sinovom ne bo več v šoli obstanka prav tako radi prizadetih sošolcev kakor radi profesorjev. Tedaj je prevzel Eržen, ki je mnogo občeval z dijaki in jih tudi gmotno podpiral, to breme nase; zbral je podatke in jih poslal 29. septembra 1893 v dolgi vlogi (25 strani) deželnemu šolskemu svetu. (Vloga nudi zanimivo sliko tedanjih šolskih razmer; ohranjena je pri aktu št. 1253 iz l. 1894 v arhivu bivšega dež. šolskega sveta v Ljubljani, vladna palača, podstrešje.) Ligaši so imeli proti vlogi svoje pomisleke, prav tako dr. Krek, ki je imel bržkone zle slutnje, kako bi se utegnila stvar zasukati. Eržen je pa storil kljub temu to, kar mu je velevala njegova skrb za versko vzgojo mladine. »Gospod je dobro mislil,« piše Kocjan, »a merodajni činitelji so se znosili nad nami, ker se nad njim niso mogli.« 6. novembra 1894 se je pričela dolga preiskava; zapisnik obsega par sto strani. Vodil jo je šolski nadzornik Šuman. Zaslišani so bili prizadeti profesorji in cela vrsta dijakov. Preiskava se pa ni obrnila samo proti dijakom, ki so bili v vlogi obdolženi, ampak tudi proti — ligašem, in proti tem še prav posebno. O tej preiskavi piše Kocjan:

»Stavila so se na nas vprašanja vse vprek ter se je obenem skušalo spraviti nas s tem v protislovja in nas na ta način pred

¹ Podatki so vzeti iz protokola o preiskavi, ki se je radi tega uvedla.

vsem zavodom in pred javnostjo postaviti na sramotni oder obrekovalcev in zlobnih lažnikov, vso neljubo zadevo pa kot malenkostno spraviti s poti. Sicer se ta nakana ni posrečila, pač pa se je moralo najti nekaj, da nas občutno kaznujejo — ter nas tako rekoč moralno ubijejo. In to se je šolski oblasti tedaj posrečilo najti; bilo je to ono nedolžno shajanje in ona dva poučna izleta z dr. Krekom in g. A. Kalanom.«

Te stvari so se seveda tudi na gimnaziji obravnavale v dolgih konferencah (v arhivu I. drž. gimnazije so o tem zapisniki pod št. 10, 12, 14—18 iz leta 1893/94). Med drugimi »liberalci« (če sem prav štel, jih je bilo kaznovanih sedem, večina pa je bila oproščena »zaradi pomanjkanja dokazov«) je dobil takrat štiri ure karcerja in manj primerno v vedenju petošolec Dragotin Kette zaradi pamfleta na škofa Missio. Ligaši so bili vsi obsojeni, za katere so doznali: bilo jih je štirinajst, baš še enkrat toliko kakor nasprotnikov. Obtoženi so bili, da so se zbirali pri dr. Kreku in dijaku Černetu »angeblich zum Studium der Philosophie und der böhmischen Sprache«, kakor pravi protokol z dne 2. decembra 1893, in pri kaplanu Erženu »ohne sonstigen Vorwand« (!!) očitvidno z namenom, da bi preiskovali dejanje in nehanje svojih součencev in učiteljev. Ligaši Brajec, Černe, Dolšak, Hubad, Kocjan in Watzl, ki so se udeležili vseh sestankov in obeh izletov »und durch ihre Absicht, den Direktor und einige unzuverlässige Professoren aus dem Wege schaffen zu wollen..., die ihren Lehrern schuldige Achtung auf das gröbste verletzt haben«, so dobili z vsemi glasovi proti štirim (ravnatelj, dr. Svetina, Zupan in dr. Šorn so bili proti tako visoki kazni) po šest ur karcerja in pozneje radi tega manj primerno v vedenju; Jos. Abram (poznejši pesnik in pisatelj Bajda Kazak) je dobil osem ur karcerja, ker je širil Rimskega Katolika in nabiral podpise za zaupnico Mahničju, in manj primerno v vedenju, sedem dijakov (Vadnjal, Erjavac, Ambrož, Osterman, Teršan, Tomec in Oton Župančič), ki so se udeležili le nekaterih sestankov in izletov, je pa dobilo ukor po ravnatelju; Župančič je imel v vedenju manj primerno, Vadnjal pa primerno.

Pri tej priliki je sklenil tudi učiteljski zbor s o g l a s n o , da se dijakom prepove brati in naročati Rimskega Katolika; soglasno se je celo sklenilo, da naj deželni šolski svet posreduje pri ministrstvu, da se Rimski Katolik prepove po vseh srednjih šolah, ki jih obiskujejo Slovenci. Kot razlog se je navajalo med drugim, da obravnava v Rimskem Katoliku pisatelj predmete iz spolne ljubezni, iz Schopenhauerja, Davida Strauša, móralično spotekljive citate iz raznih pisateljev, »mag er dies auch in der Absicht tun, daß er sie widerlege«. Rimski Katolik tudi navaja dijake k temu, da bi vanj dopisovali; daje jim za to celo honorarje. In ministrstvo je ugodilo prošnji preskrbnih varuhov

mladine. Tako je preiskava končno dognala, da pohujšuje mladino Rimski Katolik.

Glede sestankov se je sklicevala konferenca na § 31 in 33 takratnega disciplinarnega reda, po katerih ne smejo učenci med seboj ustanavljati nikakih društev in se tudi smejo le z dovoljenjem učiteljskega zbora in pod njegovim nadzorstvom shajati in zbirati v večjem številu, da bi se literarno izobražali in gojili družabnost. Toda baš ta kazen je lep primer, kako čuka ubija in le duh oživlja. Da so to čutili tudi nekateri člani učiteljskega zbora, kaže tale dogodbica. V VI. a razredu, kjer je bilo kaznovanih več ligašev, je bil razrednik prof. dr. Šorn. Ta je po naznanitvi kazni rekel dijakom, naj po pouku malo počakajo v šoli. Ko so bili sami, je rekel: »Vsa stvar je krivična in vi ste po krivici zaprti; toda sedaj pač morate kazen prestati.« Zgodovina bo dala prav Vadnjalu, ki piše, da je bil 10. februar 1894 Vidov dan za peščico ljubljanskih dijakov, »ki so hoteli svoje življenje poboljšati, pa niso smeli« (Slovenec 1924, št. 34, z dne 10. februarja 1924), in Kocjanu, ki pravi, da je v tej aferi moralno zmagal Eržen.

Eržen je nase prevzel tudi vse gmotne posledice te kazni. Zbral je med svojimi znanci denar za šolnino, tako da niso starši nobenega ligaša plačali niti vinarja.

Kako je sodil o stvari Krek, je nadvse jasno povedal takoj 12. februarja 1894 v Slovencu (št. 34) v uvodniku: Duhovnik in — dijaki.

Dijaki so pa »dobili klerikalen žig in po tridesetih letih se lahko reče, da je bilo tudi to dobro. Bog je dal srečo, da so še vsi živi in da so velika večina postali duhovniki, oni pa, ki so laiki, niso na slabem glasu in so si stekli zaslug za katoliško gibanje med visokošolci. Eden sam se je oddaljil po slavni poti, a še ni povedal zadnje besede.« (Vadnjal v Slovencu 1924, št. 34.)

Ligaši so takrat preživljali težke čase. Razvpili so jih za denunciante in Slovenski Narod je prinesel n. pr. dne 11. novembra 1893 (št. 259) uvodnik: Vohune vzgajajo, nastopni dan notico Vohune nam vzgajajo! itd. Avtorstvo teh člankov so ligaši pripisovali profesorjem. Kako se je ligašem godilo v šoli, kaže tale primer. Prof. Kaspret je dal ob koncu I. tečaja v VI. razredu Kocjanu neke vrste premestni izpit iz zgodovine in ga je pri tem vprašal: »Was wissen Sie über das Denunziantenwesen unter dem Kaiser Nero?«

Liga se je razšla, Krekov stik z dijaki pa ni ponehal. »Posamič smo nadaljevali, kar smo prej bili začeli skupno,« pravi Vadnjal.

Med profesorji se je naziranje o dijaških združitvah, ki imajo namen, da uvajajo dijaka v umevanje sedanjih kulturnih in političnih razmer, od takrat znatno spremenilo, zlasti še, ko so

prišli v učiteljske zборе profesorji — bivši »organizirani« dijaki vseh kulturnih smeri. Dijaku ne more ostati neznano to, o čemer govori domača hiša in vsa javnost.

Uradni dokumenti o šolskih razmerah v tej dobi, shranjeni v arhivu bivšega deželnega šolskega sveta in v arhivu I. državne gimnazije, pa imajo še danes svoj zgodovinski pomen: dokazujejo nam, da je bila sistematična katoliška akcija med doraščajočo in doraslo slovensko inteligenco — potrebna.

Ligaši so spisali tudi peticijo za dovolitev Marijanske kongregacije za srednješolce in so jo izročili dr. Kreku, da bi jo predložil škofu Missii. Na to vlogo se nanaša dragoceno pismo Krekovo, naslovljeno na bivšega ligaša Ludovika Dostala, ki je vstopil v jezuitski red in prosil poleti 1908 Kreka, naj bi mu pridigal na novi maši. Dostal je bival takrat v Krakovem (v Galiciji). Pismo se glasi takole:

Dragi!

Med svojimi papirji hranim relikvijo — tisto polo, ki je na nji popisana potreba Marijinih kongregacij in podpisi. Imel sem že težke trenutke v svojem delu; pa sem izkopal tisti dokument in ga bral zopet in zopet in kar razgnala se mi je megla. Mladina čaka — — mi je zazvenelo; in primarširali so študentje in vajenci in pomočniki in tvorniška mladež in pastirji in hlapci pred oko.

Dragi moj Ludovik: dajte še Vi mladini — in quantum je od Vas odvisno — svoje poglavitno delo. Vsi, kar je dobrih, morajo na tem torišču skupaj!

Dne 23. julija bo 20 let moje nove maše. Vam, samo Vam, za novomašni odpustek razkrijem tajno, kje je iskati tisto malo uspehov, kar pravijo, da jih ima ta pest časa, kar delujem — — Moja prva intencija je bila: ad int. B. M. V. In vsaj meni je jasna kavzalna zveza med to intencijo in med novim svežim življenjem na naših tleh.

Ad quid več besed? Teh 15 let, kar nisva govorila oko v oko, sva si ostala — to vidim neoporečno — kar sva bila. In zdi se mi, da je kos mojega srca na Wawelu z Vami.

Vaša želja? Ne morem je odreči. Samo en zadržek: obljubil sem bogoslovcu Fröhlichu v Sorico, ne vem pa več dneva. Pišem mu še danes in če ne kolidirata, pridem prirčno rad k Vam.

Bog Vas živi!

Vaš stari

Dr. Krek.

Na Dunaju, 30. junija 1908.

Tako prirčno je torej pisal Krek še po 15 letih ločitve bivšemu ligašu, ki je ž njim občeval samo nekaj mesecev. Kako drugače si je pa predstavljala to razmerje šolska oblast, izvemo

iz že citiranega Krekovega članka: naprosila je ordinariat, naj pouči Kreka in druge duhovnike, česa ne smejo.

Enemu izmed ligašev v februarju 1894 ni bilo treba plačati šolnine, čeprav je imel manj primerno v vedenju: Kocjan je namreč vstopil 22. februarja 1894 v kapucinski red. V svojem življenjepisu nam je ohranil tudi Krekove nazore o kapucinskem redu, ki so značilni tudi za Krekovo politično naziranje. Kocjan pripoveduje, kako se je odločil za vstop v kapucinski red, in nadaljuje:

»In kdo je bil zopet prvi, kateremu sem zaupal ta svoj sklep? Nihče drugi kot naš dr. Krek. Pogledal me je s svojim globokim pogledom ter nato nekako vzradoščen vzkliknil: ‚Fant, dobro si si izbral! Ta red je meni tudi najbolj simpatičen, ker je zares demokratičen . . . V ustroju tega reda namreč vidim praktično izveden svoj vzor: demokratizem. Toda tak demokratizem, kot je v tem redu, je mogoč le med ljudmi, ki segajo po popolnosti.

V kapucinskem redu vidim v nekem krasnem soglasju v veljavi tako monarhični kot oligarhični princip vladavine, a podlaga mu je le demokratična. Glej, vrhovni poglavar vsega reda je le služabnik vseh svojih sobratov, zato se tudi imenuje minister generalis, in vendar je najvišja avtoriteta v redu, a obenem oče vseh svojih duhovnih sinov: reverendissimus pater. Vidiš, tu se ti kaže tako lepo patriarhalni in monarhični princip obenem.

Njemu ob strani stoje svetovalci z odločujočim glasom, tako zvani generalni definatorji; tu imaš oligarhični princip zvezan z monarhičnim.

Toda podlaga je pa demokratična. Glej, ves red je, kakor ti bo že znano, razdeljen v več redovnih pokrajin, provinciae imenovanih. Tem na čelu stoje provincialni predstojniki, ministri provinciales, z nekako škofovsko oblastjo do svojih podložnikov, vendar se ne smejo smatrati za več kot za ponižne služabnike svojih sobratov.¹ Prav tako kot general imajo tudi ti svoje svetovalce, nazivljejo jih definitores provinciales, ki imajo v vseh rečeh prav tako odločujoč glas kot provincial, ki jih je dolžan v vseh važnejših stvareh povprašati za svet. Ako so v kaki stvari različnega mnenja, morajo glasovati, in glasovi vseh so enakoveljavni ter povsod odloča le večina brez ozira na osebo. Ti provinciali s svojim svetovalci so pa voljeni od sobratov le za dobo treh let; po preteku teh let se morajo odpovedati tej službi in so zopet čisto navadni podložniki kot drugi sobratje. Le redkokdaj se zgodi, in sicer s posebnim privoljenjem o. generala, da je kdo izvoljen še za drugo dobo treh let. Volitev

¹ Iste nazore razvija Krek v Zgodbah II, str. 504, ko opisuje umivanje nog. — Op. izd.

je popolnoma tajna in vsakdo izmed volivcev je dolžan pod smrtnim grehom po svoji vesti dati svoj glas najvrednejšemu izmed sobratov.«

Krek je razlagal Kocjanu še nadalje ustroj kapucinskega reda in mu dokazoval, kako pride pri tem ustroju povsod »volja podložnikov do veljave«. Ko sem nekoč na Dunaju vprašal Kreka, kam hodi k spovedi, mi je odgovoril, da h kapucinom, češ: »Že moja mati so imeli največjo vero v kapucine.«

Krek — oče krščansko-socialnega gibanja med Slovenci.

Za Krekovo življenje je bilo največjega pomena, da se je kot bogoslovec v Ljubljani in zlasti še pozneje kot gojenec Avguštineja seznanil s takratnim krščansko-socialnim gibanjem v Avstriji.

V tem oziru je sicer imel predhodnika v osebi župnika Ivana Belca (1856—1889), ki kaže v svojih spisih kot Slovan in sociolog tako sličnost s Krekom, da sem pri zbiranju gradiva za I. zvezek Krekovih Izbranih spisov njegove spise dolgo časa smatral za Krekove. (Gl. I. zvezek, str. 56 in 57!) Njiju sličnost izvira odtod, ker sta bila oba navdušena krščanska sociologa, ki sta se učila pri istem mojstru, pri Vogelsangu. Krek je bil prvo leto v bogoslovju v Ljubljani, ko je objavljial Belec v Slovincu 1885 svoj največji spis socialne vsebine »Kmetom v pomoč«, in prvo leto na Dunaju, ko je izhajal istotam zadnji Belčev spis, namreč »Obresti v socialnem oziru«. Moža si nista bila slična samo po jezikovni nadarjenosti in po izrednem zanimanju za socialna in politična vprašanja, ampak tudi po svojem značaju. Če berete v Drobtinica 1889 Belčev življenjepis, ki ga je napisal Fr. Lampe, lahko nekatere stavke dobesedno obrnete na Kreka.¹ Vendar se pa Krek v svojih spisih, kolikor je meni znano, pred l. 1895, nikjer ne sklicuje na Belca; bržkone se je začel intenzivneje baviti s socialnimi vprašanji šele po Belčevi smrti. Zato se tu ne bomo dalje časa mudili pri Belcu — ki ga je za Lampetom temeljito obdelal še dr. Lončar v Slovenskem biografskem leksiku, vse naše prve sociologe pred Krekom z Belcem vred pa dr. K. Gantar v Socialni misli 1927 — ampak se bomo ozrli preko učenca kar na Vogelsanga.

¹ N. pr.: »Sploh Belec ni bil 'mož forme in oblike', neprestano se je ž njo kregal, ali pa ji zabavljial... Napuha ni sovražil, a zaničeval ga je iz dna srca. Prijetno je zabaval družbo, kadar se je pošalil s človekom, časti preveč željnim. Najbolj ga je dičila njegova radodarnost. Dal je rad do skrajne meje. Zlasti je rad pomagal dijakom... Na smrtni postelji je rekel: 'Hvala Bogu, da nimam denarja.'« (Str. 249.) Krek pa je nekoč rekel, da bi rajši imel takrat, ko bo umrl, pet goldinarjev dolga nego pet golinarjev denarja — želja, ki se mu je prilično izpolnila.

1. Vogelsang in početki krščansko-socialnega gibanja v Avstriji.¹

a) O literaturi o tem vprašanju.

V uvodu v I. zvezek Krekovih Izbranih spisov je ostala vrzel, ki se mi je ni posrečilo zamašiti; dobiti namreč nisem mogel nikakih točnih in obširnejših podatkov o stanju krščansko-socialnega gibanja na Dunaju ob času, ko je bil Krek v Avguštinju (1888—1892). Edini vir, ki ga Krek sam imenuje (Nekaj idej, str. 150 Izbranih spisov I.): dunajski Vaterland, je v Ljubljani nedostopen. Dal sem iskati po dunajskih knjigarnah in antikvariatih kako zgodovino krščansko-socialnega gibanja v Avstriji, kako biografijo Vogelsangovo ali Luegerjevo, a brez uspeha. Odgovori so se glasili, da knjigarnam kako večje tozadevno delo ni znano; kar je bilo izdanih o Luegerju manjših spisov, so razprodani. Edino, kar sem dobil na tem polju — in sicer sem si stvar izposodil v Ljubljani — je bila knjiga: Klopp, Die sozialen Lehren des Freiherrn Karl von Vogelsang, obsegajoča na 640 straneh velike oblike izbrane spise Vogelsangove, a brez življenjepisnega dela in brez slike dobe, v kateri je živel Vogelsang.

Ni mi ostalo drugega, nego da sem se po znani osebi obrnil poleti 1923 osebno na Antona Orela, enega izmed glavnih teoretikov in praktičnih organizatorjev sedanjega krščansko-socialnega gibanja v Nemški Avstriji, na katerega me je opozorila notica v Socialni misli (II, str. 118). Ta mi je nasvetoval med drugim dve knjigi, ki sta pravkar izšli: 1. Vogelsangs Leben und Lehren. Des Meisters Gesellschafts- und Wirtschaftssystem, im Auszug dargestellt von Anton Orel. Wien 1922. Vogelsang Verlag. 2. Karl Lueger und der christliche Sozialismus. Von Richard Kralik. 1. Band: Vom Beginn bis 1900. Wien 1923. Vogelsang Verlag. Vse ostale knjige, ki mi jih je priporočal, so bile razprodane. Iz imenovanih dveh knjig so tudi povzeti podatki v tem odstavku. (Citiram kratko: Orel, Kralik. Če ni avtor imenovan, ampak se navaja samo stran, je citat vzet iz I. zvezka Krekovih Izbranih spisov.)

Nemci v Avstriji namreč do l. 1923. sami niso imeli nikake obširnejše zgodovine svojega krščansko-socialnega gibanja. »Die Partei selbst legte zu wenig Wert auf literarische Vertretung ihrer Grundsätze,« pravi Kralik (na str. 6). Vogelsang, oče gibanja, je bil tako rekoč prej pozabljen, nego je postal sploh znan. Ko je štiri leta po Vogelsangovi smrti (umrl je 8. novembra 1890) hotel njegov zet dr. Wiard Klopp izdati zgoraj imenovano knjigo o Vogelsangovem sistemu, so vsi katoliški založniki odklonili založbo knjige, dasi ni bilo o Vogelsangu nobene druge knjige na razpolago. Knjigo je prevzela potem Preßvereinsdruckerei

¹ Prim. Socialna misel III, str. 211—217.

St. Pölten — proti povračilu tiskarniških stroškov. (Orel, str. 111.) Bral jo je šestnajstletni A. Orel in ga je tako navdušila, da si je postavil za življenjsko delo: mojstrov nauk širiti, ga dalje razvijati in ž njim idejno prenoviti krščansko-socialno gibanje v Avstriji, ki je bilo po Vogelsangovi smrti, kakor pravi Orel, zašlo na pota kapitalističnega liberalnega katolicizma, proti kateremu se je bil baš Vogelsang tako vztrajno in uspešno boril.

Ker je Kloppova knjiga že davno razprodana, je priredil Orel l. 1923. kratek izvleček iz Vogelsangovih spisov z malim življenjepisom pisateljevim. V Reichsposti je priobčeval od 3. julija 1921 dalje H. A. Schwer »Persönliche Erinnerungen an Dr. Lueger«, ki segajo do leta 1889. (Pri nas nedostopno, ker je Reichspost prepovedana prav kakor Das Neue Reich, znanstveni tednik avstrijskih krščanskih socialcev.) Schwerovo delo nadaljuje Kralik, počenši z letom 1889.

b) Vogelsangovo življenje.

Hermann Ludolf Karl Emil Freiherr von Vogelsang se je rodil 3. septembra 1818 v Liegnitzu (v pruski Šleziji) iz protestantske rodbine. Njegov oče je bil v pruski vojaški službi. Po dovrstitvi juridičnih študij je stopil v prusko državno službo, iz katere je pa že l. 1848. izstopil. Teга leta je bil izvoljen od plemstva v meklenburško stanovsko zastopstvo (»Ständevertretung«), kjer se je boril proti absolutističnim težnjam knezovim, ki je hotel krčiti pravice stanovske zbornice v korist birokraciji. Že takrat mu je blestela pred očmi kot ideal država, ki bi bila zgrajena na stanovski politični organizaciji: posamezni stanovi bi pošiljali voditelje svoje stanovske organizacije kot svoje zastopnike v skupno zbornico.

Poleg političnih vprašanj se je pa bavil Vogelsang še z drugim kulturnim vprašanjem: protestantstvo ali katoličanstvo? O tem vprašanju se je takrat po protestantskih deželah mnogo razpravljalo in številni protestantje vseh stanov so prestopali v katoliško cerkev. Med njimi tudi Vogelsang, in sicer v 32. letu svojega življenja (l. 1850.). O motivih, ki so ga dovedli do tega koraka, poroča v nekem pismu, kjer pravi, da mu je predvsem zgodovinski študij pokazal, da protestantizem ni prava Kristusova cerkev, ampak odpad od nje. »Ich erkannte dies zunächst weniger, indem ich die Lehre prüfte, als an der Hand der Geschichte. Es ist dies auch wohl der naturgemäße Weg.« (Orel, str. 6.) V povratku človeštva k Bogu in k pravi cerkvi je videl pogoj, da se uveljavi med ljudmi zopet ljubezen in pravičnost in da se reši človeštvo silovitih družabnih potresov, kakršne je prineslo l. 1848. Treba je bilo samo še energičnega zadnjega koraka: formalnega prestopa. Kako se je pa odločil za

ta zadnji korak, je za Vogelsanga tako značilno, da zasluži, da se pove tudi v tako skrčeni in neznatni sličici njegovega življenja. Neko jutro je v postelji premišljeval, kake sitnosti in neprijetnosti si s tem nakoplje na vrat, če prestopi v katoliško cerkev: prišel bo v nasprotje s sorodniki in prijatelji, na strogo protestantskem Meklenburškem, kjer je imel posestvo, mu bo morebiti obstanek nemogoč itd. Mahoma mu pa postane jasno, kako nevredno je moža, če bi mu taki malenkostni oziri zaprli pot tja, kamor ga kliče vest in jasno spoznanje. Z besedami: Pfui Teuffel! skoči s postelje, uredi doma svoje stvari za čas odsotnosti in se takoj drugi dan pelje v Berlin h — Kettelerju, takratnemu proštu v Berlinu in poznejšemu očetu krščansko-socialnega gibanja v Nemčiji, ter ga prosi, naj mu pove, v kateri deželi bi najlaže spoznal katoliško cerkev. Ketteler mu je navetoval Bavarsko in Tirolsko. Čez nekaj mesecev je prestopil v katoliško cerkev v jezuitski kapeli v Inomostu.

Res je nastopila na Meklenburškem proti katoliškemu gibanju huda reakcija od strani protestantov in verska nestrpnost, tako da je bilo katoliško orientiranim prebivalcem skoro nemogoče ostati v domovini. Tudi Vogelsang je moral iti v pregnanstvo. Nastanil se je najprej v Kölnu; od l. 1864. pa je stalno bival v Avstriji, v svoji drugi domovini. Dasi rojen Prus, je postal v Avstriji popoln Avstrijec. O tem njegovem razvoju pravi Orel: »Seine universale, konservative, großdeutsche Veranlagung entfaltet sich im naturgewachsenen föderalen Österreich zum vollen Großösterreichertum und zum schärfsten Gegensatz zum liberal-zentralistischen Preußen-Kleindeutschtum. Kein Österreicher konnte die Aufgabe seines Vaterlandes und insbesondere der Deutschen in Österreich klarer erkennen, als Vogelsang sie erschaute.« (Str. 8.) Sicer bomo pa o tem pozneje govorili. Živel je najprej na deželi, potem v Bratislavi, leta 1875. je pa prevzel vodstvo Vaterlanda, takrat edinega katoliškega dnevnika v Avstriji. (Reichspost je začela izhajati šele leta 1893. Kralik, str. 115.) Odslej je deloval 15 let — do svoje smrti — na Dunaju kot ustanovitelj in vodja krščansko-socialnega gibanja v Avstriji.

Leta 1879. je ustanovil revijo Österreichische Monatschrift für Gesellschaftswissenschaft und Volkswirtschaft, ki se je pozneje imenovala Monatschrift für christliche Sozialreform. V teh dveh listih — v Vaterlandu in v Monatschrift — je izšla tudi večina njegovih člankov. Kot samostojne publikacije je izdal samo nekaj manjših del, med katerimi sta najvažnejši »Zins und Wucher« in »Die materielle Lage des Arbeiterstandes in Österreich«. Poslednja knjiga obsega natančne podatke o delovnem času, o plači in o drugih razmerah delavstva v 260 industrijskih

podjetjih. To je bila v Avstriji prva knjiga te vrste. Stroške za poizvedbe za to knjigo, ki so se morale izvršiti na licu mesta, je nosil takratni konservativni poslanec princ Alojz Liechtenstein, ki je pozneje, ko so bile razmere med konservativno in krščansko-socialno strujo bolj napete, prestopil h krščanskim socialcem. Tu vidimo zopet zanimivo dejstvo, da izhajajo voditelji zatiranih slojev dostikrat iz vrst privilegirancev ali iz imovitih slojev: Mirabeau, Sieyès, Lassalle, pri Rimljanih brata Grakha itd. (Prim. Bloch, *Soziale Kämpfe im alten Rom*, str. 84. Zbirka *Aus Natur und Geisteswelt*, 22, zvezek.) Seveda se pa preko svojih ožjih stanovskih koristi dvignejo vedno le posamezniki, ki jim je dan globlji pogled v življenje in v prihodnost.

Zaradi omenjene knjige so Vogelsanga kapitalistični krogi hudo napadali in še socialistična *Arbeiter Zeitung* je pisala ob njegovi smrti, da so ga liberalci mnogo bolj sovražili radi te knjige nego radi njegovega »klerikalizma«. Ta knjiga je dala povod za veliko zakonodajno delo v korist delavstvu v osemdesetih letih.

Vogelsang je namreč imel med člani poslanske in gosposke zbornice, posebno med plemiči, mnogo pristašev, ki so uveljavljali njegove načrte v zakonodaji. Bili so to Liechtenstein, grof Belcredi, grof Kuefstein, Lueger (prvikrat izvoljen l. 1885), Pattai i. dr. Tako se je v letih 1880, 1883, 1885 in 1888 izvedla reforma obrtnega reda; uvedlo se je bolniško zavarovanje in zavarovanje zoper nezgode, enajsturni delavnik v tovarnah, zakoniti nedeljski počitek, varstvo ženskega in otroškega dela, obrtno nadzorstvo itd. Nameravali so uvesti tudi za kmete tako zvani *Höferechtsgesetz*, ki bi jim zagotovil stalni dom, do česar pa ni prišlo. Dve desetletji je tako prednjačila Avstrija glede delavske zakonodaje drugim državam.

Vogelsang ni širil idej krščanskega socializma samo doma v pisani in govornjeni besedi — njegovi učenci so bili n. pr. tudi profesorji bogoslovja Schindler, Scheicher, Schöpfer, župnik Eichhorn i. dr. — ampak je delal za njih uresničenje tudi na mednarodnem polju. Njegovo ime je bilo dobro znano daleč preko mej Avstrije in Leonova okrožnica *Rerum novarum*, ki je izšla 15. maja 1891, torej kmalu po Vogelsangovi smrti, ga šteje med svoje duševne očete in sotrudnike.

Socialistični pisatelj dr. O. Bauer (poznejši državni tajnik v republiki Avstriji) je označil Vogelsangov krščanski socializem v stavku: »Obtožba proti kapitalizmu je bila najgloblje jedro krščanskega socializma« in njegova kritika kapitalizma »je postavila velike socialne probleme na dnevni red. To ostane njena zgodovinska zasluga.« (Orel, str. 15.)

c) Vogelsangov socialni nauk.¹

Prav za prav ne vem, ali je ta naslov pravilen. Naslov »oče krščanskega socializma« se priznava nesporno Kettelerju (1811 do 1877), s katerim je imel Vogelsang osebne stike. Vogelsang je samo — kakor pravi Ušeničnik v Sociologiji str. 45 — zanesel v Avstrijo ogenj Kettelerjevih idej in Krek pravi v Socializmu, str. 432, da je Kettelerjev program sedaj program vseh katoliških političnih strank, čeprav v tem programu marsikaj še ni dovršena. So sicer neke razlike med Kettelerjem in Vogelsangom (Ušeničnik na str. 478), a vendar so si v temeljih vsi krščanski socialni politiki edini. Če torej v nastopnih vrstah govorimo o Vogelsangovem nauku, moramo ta izraz razumeti tako, da skušamo najti tiste temeljne misli v krščanski sociologiji, ki jih je Vogelsang posebno poudarjal. Zraven se bomo ozrli tudi na nekatere druge nazore Vogelsangove, ki jih je učil v zvezi s socializmom, ko je skušal najti konkretne oblike, v katerih naj se uveljavi krščanska preobrazba družbe; ti nazori ne spadajo k bistvu krščanskega socializma; pomenili so sicer za svojo dobo veliko misel, ki ji je pa svetovna vojna odvzela aktualnost, morebiti tudi izvedljivost. (N. pr. misel o Avstriji do Soluna.)

Krščanski socializem ni nič drugega nego aplikacija moralnih načel krščanstva na sedanje javne razmere. Z drugimi besedami: kdor hoče biti dober krščanski socialist, mora biti predvsem dober kristjan. Zato stoji tudi pri Vogelsangu v središču njegovega nauka klic: **V r n i m o s e n a z a j h k r š č a n s t v u !**

Sv. pismo pravi, da bomo v znoju svojega obraza jedli svoj kruh in da naj tisti, ki ne dela, tudi ne jé. Zato je n. pr. v srednjem veku cerkev prepovedala jemanje obresti, ker so obresti dohodek ali kruh brez dela. V tem oziru je stal Vogelsang dosledno na stališču, da ni zaslužka brez dela. O krščanstvu pravi, da je zopet upostavilo »naravnopravni družabni red, ki mu je bil temeljni nauk, da daje delo, in sicer edinole delo, pravico do uživanja zemeljskih dobrin; razen dela pa samo nesposobnost za delo radi bolezni« (Orel, str. 59).

Vogelsang si želi nazaj čas, ko denar ne bo več donašal obresti. Podrobno navaja zgodovino jemanja obresti. Takoj, ko je cerkev prišla iz katakomb, je zavzela proti obrestim tako odločno stališče, da je odrekla tistemu, ki je jemal obresti, celo cerkven pogreb, če se ni pred smrtjo poboljšal. Pod vplivom cerkve je pod Karlom Velikim prepovedala jemanje obresti tudi država. To prepoved je odpravila šele reformacija, in sicer so se pričele dovoljevati obresti najprej v protestantskih deželah. Leta 1654. je določil državni zakon splošno obrestno mero na 5%. Francija je odpravila prepoved jemanja obresti šele leta 1789.

¹ O tem glej »Socialne smernice Karla von Vogelsanga«, spisal E. K. Winter v Socialni Misli I, str. 214—217.

Danes cerkev ne zahteva od vernikov, da bi ne smeli jemati obresti, ker bi to zahtevalo v današnji kapitalistični dobi od posameznikov heroične kreposti. (Orel, str. 28.)

Kar se tiče konkretnih vprašanj socialne preureditve, zahteva Vogelsang za kmetski stalni dom, ki se ne sme z dolgovi obremeniti ne prodati; za obrtnike predlaga organizacijo v združbah; tudi velika industrija naj se preuredi na zadružni podlagi.

V zakonodajnih zastopih naj bo narod zastopan po stavovih, vsak stan pa po svojih strokovnih voditeljih. »Kajti skušnja uči: če se združi 200 delavcev, da izberejo odbor za svoje bolniško ali podporno društvo, bodo v 99 primerih od 100 izvolili najpoštenjšega, najmodrejšega in najpreudarnejšega. Če pa volijo isti delavci poslanca v politično zastopstvo, bodo gotovo izbrali za svojega zastopnika najhujšega kričača, največjega prekucuha ali tistega, ki so jim ga kot takega označili.« (Orel, str. 10.)

č) Vogelsang o Judih.

V Judih je gledal Vogelsang naravnega nasprotnika krščanskega gospodarskega reda in krščanske morale; istočasno je pa videl v njih dejanske gospodarje nad Avstrijo: »Ni si mogoče tega prikrivati: sedaj vladajo Judje nad Avstrijo.« (Orel, str. 76.) Seveda ne nastopa Vogelsang proti Judom iz kakega plemenskega šovinizma, ampak zaradi krščanski družbi škodljivih lastnosti, ki jih je judovstvo pokazalo povsod, kjer je prišlo do moči. Predlaga sicer za našo dobo ne baš simpatično in po vsej priliki tudi neuspešno sredstvo proti Judom: da naj se Judom odvzame možnost, razdevati krščansko družbo, na ta način, da se prekliče emancipacija Judov. Vendar si ne prikriva, da tudi s tem krščanska družba še ne bo ozdravljena. Kajti Judje so zaslužena šiba božja za tiste narode, ki so v svojem srcu postali judje. Judje uspevajo »v socialni gnilobi, kateri smo mi zapadli« (str. 77). In »dokler si nismo iztrgali juda iz svojega srca, bomo tudi čutili njegovo nožo na svojem tilniku« (str. 80). »Narod (pa), ki si ohrani v svojih političnih in socialnih napravah krščansko pravnost, je varen pred judovsko nadvlado« (str. 75).

d) Vogelsang kot Avstrijec in federalist.

Predvsem mu je ugajala Avstrija pred Prusijo, ker je bila — da rabim njegov izraz — federativno urejena. (Mi bi rekli: manj centralistična od Prusije.) Kajti »pri kulturnem narodu ni mogoča nikaka državna oblika, ki bi mogla biti cenejša« (str. 121). »Federalizem ni nič drugega nego svoboda na državnopravnem polju.« Kajti naloga Avstrije ni, »tvoriti nacionalno državo,

siliti bogato pestrost k njej spadajočih narodov v trdi jarem centralizacije ali celo jezikovnega nasilstva«. Naloga Avstrije je, da ustvari močan in na zunaj vpliven dom krščanske kulture.

Kajti vladati se pravi: skrbeti za druge; politika mora biti samo skrb za javnost. Tisti naj ima hegemonijo (vodstvo), »kdor v delu za veliko skupno dobro vse prekaša in kdor hoče imeti svoje lastno blagostanje zasidrano samo v blagostanju celote« (»wer im Dienem für das große Gemeinsame alle überragt und wer im Wohle des Ganzen allein das eigene geborgen wissen will«). (Orel, str. 117.)

Dokler so se avstrijski Nemci držali tega gesla, pravi Vogelsang, so imeli pravico, duševno vladati nad narodi zapadnega dela vzhodne Evrope; bili so na žrtve pripravljeni borilci za krščansko germanstvo proti bizantinstvu. »Ko so pa hoteli nad drugimi vladati in služiti samim sebi, je ugasnila zaeno z usposobljenostjo tudi pravica do vodstva.« (Orel, str. 116.)

Narod ni na svetu samo zaradi sebe samega, ampak ima svojo kulturno misijo (poslanstvo). In če postane v vršenju svojega poslanstva mlačen, ga Bog izpljune iz ust. —

Ne bomo razmišljali o tem, kaj bi bil rekel Vogelsang k razpadu Avstrije, če bi bil doživel čas, ko so avstrijski Nemci izgubili skoro ves vpliv na svoje sosede. Človek pač ni samo umsko bitje, in hlapec, ki je nesebično in v potu svojega obraza skušal rešiti zanemarjen dom, ki so ga tirali lastni gospodarji v pogubo, ne bo rad gledal razprodaje. Vendar pa morebiti smemo reči, da bi se bil Vogelsang na podlagi svojih lastnih misli o namenu države in narodov lahko tolažil ob razprodaji.

e) Vpliv dunajskega krščansko-socialnega gibanja na Kreka.

Kdor je prebral te odstavke in I. zvezek Krekovih Izbranih spisov, je lahko opetovano videl, kako odmevajo misli, o katerih smo pravkar govorili, pri Kreku.

Na Vogelsangov list Vaterland se sklicuje Krek v XV. pismu (str. 79) in v spisu Nekaj idej (str. 150), kjer ga priporoča kot »najboljši vir za položaj v Avstriji«. Na več mestih izraža svoje simpatije za katoliško-socialno (str. 66) in antisemitsko gibanje, iz katerega se je prvotno razvilo krščansko-socialno gibanje, tako da rabi Krek izraz »antisemitski« v istem pomenu kakor »krščansko-socialni« ali »katoliško-socialni«. (Pozneje sta se obe struji ločili. Deutsches Volksblatt na Dunaju je bil n. pr. samo organ antisemitov, ni pa bil zaeno glasilo krščanskih socialcev.) »Zmagali smo antisemitje! Vesel sem in vem, da ti tudi.« (Str. 19.) »V Judih je gledal razjedajoči element krščanske družbe.« (Str. 33.) »Židovstvo je prvi in najsilnejši branik imenovanih zmot, najboljši raznašalec in agitator zanje.« (Str. 150.)

Radi Vogelsanga in tistih plemenitašev, ki so z njim držali, omenja Krek pohvalno »dedno, zgodovinsko plemstvo« (str. 70). Pogodrnja nad dunajskim nadškofom (Gruscha), ki noče podpirati antisemitskega gibanja (str. 81), hvali pa mlajšo duhovščino, ki ustanavlja katoliška politična društva (istotam). Da se Gruscha vsaj v začetku svojega nadpastirskega delovanja ni strinjal s krščansko-socialnim gibanjem, pravi tudi Lueger: 8. februarja 1891 je govoril v političnem društvu Eintracht v III. okraju, da so škofje in veliki prelati večinoma liberalni. »Der Erzbischof von Wien hat mich tief enttäuscht, er ist vollständig liberal.« (Kralik, 68.) K temu pripominja Kralik: »Damit ging Lueger wohl etwas zu weit, wie der Wahlhirtenbrief der Bischöfe beweist.« (Istotam. Pastirsko pismo naglaša potrebo dobre socialne zakonodaje in priporoča, naj volijo volivci prepričane katolike.) Pač pa je lahko rekel še istega leta Liechtenstein na katoliškem shodu v Linzu, da je »vsa mlajša duhovščina, hierarhija bodočnosti, vneta pristašinja in pospeševaljica krščansko-socialnih reformnih idej.« (Kralik, 101.)

Kakor Vogelsang je naglašal tudi Krek načelo, da je delo človekova dolžnost in da naj bo delo glavni vir premoženja. Kako je misel o dostojanstvu dela stala pri vsem Krekovem socialnem naziranju v ospredju, je pokazal jasno, ko je pričel v novembru 1894 izdajati krščansko-socialni list Glasnik. Na prvo stran je postavil Našo pesem, slavospev delu, ki kaže v petih kiticah, da gre delu slava in čast.

Zakon dela svetu dan je,
svet brez dela so le sanje.
Delo je človeku last:
delu slava, delu čast!

Pa ne samo v načelih, ampak tudi v podrobnih političnih vprašanjih se pozna Kreku krščansko-socialna šola. Moderni parlamentarizem je »humbug brez napredka, brez prepričanja, brez ljubezni, brez srca, brez — vere! Propasti mora.« (Str. 79.) Ljudstvo naj se organizira v zadrugah, ki naj tvorijo po svojih zastopnikih nekake avtonomne zbornice. (Istotam.) Ta nazor nas spominja na Vogelsanga, pa tudi na Luegerja, ki je rekel 28. junija 1892 na volivnem shodu na Dunaju: »Današnje parlamentarno življenje s svojim strankarstvom je le komedija, za ljudstvo pa tragedija.« (Kralik str. 96.)

Tudi na avstrijsko misijo na Balkanu je Krek do svetovne vojne veroval. Na Vogelsanga in na Luegerja nas spominjajo njegove besede v dunajskem državnem zboru dne 18. julija 1907: »Eksistenčna upravičenost naše države temelji na balkanski politiki . . . Raison d'être Avstrije je bilo varstvo krščanske kul-

ture proti polmesecu. To je še danes . . . Jožef II. je dal namenu Avstrije drugo smer. Hotel je osnovati centralistično državo. Pokazalo se je, da Avstrija temu namenu ne more služiti in, gospoda moja, ne sme služiti.«

Da pa Avstrija drevi v svojo propast, je Krek bržkone jasneje videl nego Lueger in Vogelsang. Že v Avguštimeju je napisal nekaj značilnih misli, ki tvorijo most med Krekom Avstrijcem in Krekom, ki umira v prepričanju, da je avstrijska orientacija južnih Slovanov končana. Komaj 23 letni gojenec Avguštimeja piše: »Avstrija?! Zdi se mi, da je božja roka počela segati v najvišje kroge in pisati carskim glavam: M e n e , t e k e l , f a r e s.« (Str. 66.) »Če ne bo Bog odprl glav našim prvorojencem, ne vem, kaj bo. Vse skupaj nas pobere vrag.« (Str. 67.)

Vogelsang piše: »Österreich ist katholisch, so lange es ist!« (Orel, str. 126.) In Krek pojé o njej: »V katolištvu zmagaja je tvoja!« Vendar pa takoj pristavi preznačilno besedico: »Samo — —!« (Str. 158.)

Krek in Vogelsang učita: »Edina pomoč bolnemu človeštvu je krščanstvo.« »Vrni se h krščanstvu, sicer zdvoji nad človeštvom.« (Oboje na str. 153.) Zato hoče biti mladi Krek predvsem duhovnik: »Duhovnik — naj bi bilo duhovniku summum; več mu ne more dati niti kineški car. Nobene nove ideje v delovanje mu ne more dati svet, da bi že ne bila v pojmu njegovega stanu.« (Str. 73.)

2. Ustanovitev Slovenskega katoliškega delavskega društva.¹

V absolutistični dobi je poznala Avstrija samo eno vrsto delavskih organizacij: katoliška društva rokodelskih pomočnikov, katerih oče je bil nemški duhovnik Adolf Kolping. Društva so imela predvsem vzgojni namen. Tako društvo se je ustanovilo tudi v Ljubljani l. 1855. V ustavni dobi so ustanovili prvo delavsko strokovno društvo na Slovenskem ljubljanski tiskarski pomočniki 9. februarja 1868. Med organiziranim delavstvom je prevladovala socialno-demokratska smer, dasi imamo skoro istočasno — l. 1871. — tudi že prve začetke krščansko-socialnega pokreta² in je od l. 1882. do l. 1884. izhajal celo prvi krščansko-socialni list Ljudski Glas pod uredništvom Filipa Haderlapa in

¹ Literatura: Socialna misel III, št. 5, ki je izšla ob proslavi 30 letnice krščansko-socialne delavske organizacije s prispevki Josipa Gostinčarja, Fr. Zillerja in Iv. Rakovca; pripombe k tem člankom ima Pod lipo I, 108—110, 121—124, 139—141, kjer se opisuje istočasno delovanje socialno-demokratske organizacije v Sloveniji. Nekaj podatkov imam iz osebnega občevanja z Gostinčarjem, s Zillerjem, z Luknarjem i. dr. in iz društvenega glasila Glasnika.

² Prim. Lončar v Bleiweisovem Zborniku str. 205.

Ferdinanda Suhadobnika.¹ Široke plasti delavstva je pa zagrabilo krščansko-socialno gibanje šele pod Krekovim vodstvom.

Prva delavska organizacija z izrečno katoliškim programom se je ustanovila 29. oktobra 1893 v Idriji kot »Katoliška delavska družba v Idriji«. Kolikor je meni znano, ni bila zgodovina prvih početkov te organizacije še nikjer objavljena. Zato jo podajam tu tako, kakor mi jo je sporočil po lastnih spominih in po »Kroniki Kat. delavske družbe v Idriji« sedanji idrijski katehet Franc Oswald, po čigar zaslugi se je družba ustanovila, v pismu z dne 23. septembra 1925. Oswald piše:

»Da smo ustanovili lastno izobraževalno društvo, so zakrivali mladi voditelji delavstva, ki so želeli vse delavstvo spraviti v liberalni tabor. Zato so posebno širili Slov. Narod. 'Slovenec' je bil skoro nepoznan list. L. 1892. so se vršili po raznih krajih pripravljalni shodi za I. slovenski katoliški shod, ki je bil v Ljubljani meseca avgusta istega leta. Pripravljalni shod naj bi se vršil tudi v Idriji na vrtu gostilne g. Franca Didiča starejšega. Da bi govorila, sta prišla dr. I. Šusteršič in dr. V. Gregorič. Udeležba je bila velika iz vseh slojev. Predsedoval je shodu † dekan Jož. Kogej. Shod se je lepo pričel. Dr. V. Gregorič je govoril uvodni govor. Ko pa je omenil, da je radi vedno pogostejših napadov na duhovščino in smešenja verskega prepričanja ljudstva v liberalnih listih 'vera na Slovenskem v nevarnosti', je nastal vrišč v liberalnem taboru; najhujši je bil visokošolec Jak. Kogej z Vojskega, pozneje notar v Postojni. Izsilil si je prosto besedo ter na podlagi nekih izjav duhovnika Mateja Mandiča iz Trsta dokazoval, da ni vera v nikaki nevarnosti. Nastalo je prerekanje, nato vpitje, ki ga ni bilo mogoče ukrotiti, zato — zaključenje shoda.

Posledica je bila, da je več članov izstopilo iz Delavskega bralnega društva, v katerem so imeli glavno besedo in vodilno vlogo baš imenovani Kogej in njegovi liberalni prijatelji. Ker je v tem društvu radi vpliva mlade liberalne inteligence vladal duh Slov. Naroda, po društvenikih pa tudi med večino prebivalstva, so izstopivši udje napravili krožek, ki je skupno naročil 'Slovenca', da je krožil med njimi. Kmalu se je krožek tako namnožil, da so imeli naročenih 7 iztisov 'Slovenca', ki so krožili med njimi.

Ko sem bil l. 1893. v drugem letniku bogoslovja, mi je pisal rudniški pisar Ivan Brus, danes upokojeni rudniški uradnik na Prevaljah (na Koroškem), ki je bil duša novega gibanja v Idriji, ali bi ne kazalo ustanoviti v Idriji novo društvo z glavnim

¹ Lončar, Politično življenje Slovencev, str. 63. K tej Lončarjevi trditvi moramo pripomniti, da trdi A. K. v listu Pod lipo (III, 143), da so ta list kupili že v oktobru 1882 slovenski socialisti, torej bi bil list izhajal na krščansko-socialni podlagi le pet mesecev: od 1. maja 1882, ko je pričel izhajati, do oktobra 1882.

namenom, da bi širilo med prebivalstvom izključno katoliške časopise. Misel mi je bila všeč. Začel sem sestavljati pravila. Ker pa nisem bil še prav trden glede društvenega zakona, sem stopil k dr. Kreku. Tedaj sva se do dobra spoznala. Preskrbel mi je vzorec pravil nekega katoliškega delavskega bralnega društva na Češkem ali Moravskem. Prikrojil sem jih primerno našim razmeram, v počitnicah pa sva jih predelala s prej imenovanim Brusom. Podpisalo je prošnjo za odobrenje novega društva nad 40 delavcev. Prvikrat pa društva vlada ni potrdila. Zlasti je gospode zbudilo, da bodo v društvu predavanja tudi o socializmu. Delavci so me poslali v Ljubljano, da bi izposloval dovoljenje za ustanovitev. Tedaj sem se zopet zatekel k dr. Kreku. 'Fant, korajžen bodi!' mi je rekel. 'Ker se vlada boji nedolžnega izobraževalnega, nepolitičnega društva, je nekaj za kulisami. Iti moraš sam k vladi, oziroma k referentu mark. Gozzaniju, pa ,zglihaj' ž njim! Advokata dr. Papeža pa jaz poprosim, da bo šel s teboj; njega spoštujejo, ker je zanesljivo vladen in obenem naš človek.' Nasvet dr. Krekov sem slušal in tudi dosegel, da je bilo društvo dovoljeno. Od dne ustanovitve Katoliške delavske družbe v Idriji je dr. Jan. Ev. Krek kazal svojo naklonjenost družbi ves čas, idrijskemu delavstvu pa še posebej. Hodil je redno dolgo dobo leto za letom v Idrijo, kjer me je kaj rad med počitnicami nadomeščal kot kuratovega beneficiata v vseh opravilih. Spovedoval in pridigal je redno; stopil je v najtesnejši stik z rudarji in gozdnimi delavci. Tudi socialisti so ga radi hodili poslušat in so se vedno dostojno obnašali. Prvi govor je imel v Idriji dne 29. oktobra 1893 na ustanovnem zboru zgoraj imenovane družbe.«

Pri ustanavljanju Kat. delavske družbe v Idriji je napravil Krek prvi poskus, kako se ustanavlja delavska organizacija. Dobljene skušnje so mu prišle prav takoj nastopnje leto.

Delavstvo ljubljanske predilnice je imelo vsako leto spomladi mašo na Rožniku, ki so jo darovali frančiškani. Od l. 1892. se je pa ta maša brala redno na Šmarni gori. Ker l. 1894. izmed frančiškanov takrat nobeden ni utegnil iti na Šmarno goro, so se delavci obrnili na šenklavškega vikarja dr. Kreka, ki je bil v Ljubljani že splošno znana osebnost, dasi ni imel z delavstvom kot takim še nikakih stikov. Krek se je povabilu rad odzval. Po maši je šel z delavci v Žibertovo gostilno ob vižmarskem mostu, kjer je v razgovoru z delavci sprožil misel, da bi se ustanovilo v Ljubljani katoliško delavsko društvo. Predlog so delavci z navdušenjem pozdravili. To je bilo 24. junija 1894. Čez štiri dni se je zbralo na Krekovem stanovanju v stolnem župnišču okoli 70 delavcev. Izvolili so pripravljalni odbor, ki bi naj sestavil in vložil pravila. Načrt takih pravil je imel Krek že pripravljen. Ustanovni občni zbor se je vršil 22. julija 1894

v Rokodelskem domu po sv. maši, ki se je brala ob pol desetih. Ta dan lahko imenujemo rojstni dan krščansko-socialne organizacije med Slovenci. Zborovanje je otvoril Jos. Gostinčar, takrat paznik v predilnici. Za predsednika je bil izvoljen Ivan Trtnik, za blagajnika Ivan Rakovec in za zapisnikarja Jos. Gostinčar. Krek sam ni šel v odbor, dasi je bil tudi pozneje duša vsega gibanja; hotel je, da se delavci sami usposobijo za vodstvo svoje organizacije, zvest svojemu stališču: »Če se ljudstvo samo vname za dobro stvar, potem ga ne ustavi nobena sila.« (Glasnik II, str. 25.)

Svoje prostore: dve sobi in kuhinjo, ki so jo preuredili v pisarno, je imelo društvo najprej na Turjaškem trgu v hiši Katoliške družbe za Kranjsko. V društvenih prostorih se je razvilo najživahnejše življenje. »V tem prostoru (v kuhinji-pisarni) sva prečepela s predsednikom Trtnikom v prvih početkih vse proste delavniške ure in po cele nedelje, da smo izvršili potrebne priprave, dočim je neumorni zapisnikar s pomočjo ostalih tovarišev vršil organizatorno delo po ljubljanskih podjetjih in delavnicah,« piše Iv. Rakovec. (Soc. misel III, 122.) Sleherni večer so napolnili člani eno sobo, ob nedeljah pa sta bili dopoldne in popoldne obe sobi polni. Vsako nedeljo je bil večji sestanek, enkrat med tednom pa predavanje. Krek je prihajal v društvo vsak teden večkrat. Število članov je hitro rastlo; Glasnik je poročal že 22. novembra 1894 (str. 11), da ima društvo 750 rednih in 80 podpornih članov, in na prvem rednem občnem zboru dne 20. januarja 1895 je poročal tajnik, da je priredilo društvo v prvem polletju svojega obstoja 21 društvenih shodov in 1 javen shod v Ljubljani; rednih članov je bilo 817, podpornih 82. (Glasnik I, 43.) Denarne podpore obolelim članom je pričelo društvo dati 1. februarja 1895.

Ko je potres hišo na Turjaškem trgu tako poškodoval, da so jo morali podreti, se je društvo preselilo v Florijansko ulico 18, pritličje.

Med društveniki je vladalo veliko navdušenje za delavsko organizacijo. »Tisoč mož dvigniti nam takrat ni bilo nič posebnega,« piše Ziller (Soc. misel III, 112). Agitatorična sila Krekova je bila brez primere. »Kolikor jih je bilo navzočih pri Krekovem govoru, vse je zajel kakor ribič. Vsak je odšel od Krekovega govora kot njegov pristaš brez ozira na to, kateri stranki je poprej pripadal,« mi je pripovedoval Ziller. To je priznal Kreku tudi Slovenski Narod 17. februarja 1897 (št. 38) v članku z značilnim naslovom »Rdeči socialist v črni suknji«: »Na raznih shodih je (Krek) v svojih govorih razvijal nazore in se izrekel za načela, katera so povzročila, da je v srcih tako najzagriženejših kakor tudi najomikanejših socialističkih voditeljev vzklikla cvetka zaupnosti do dr. Kreka.«

Društvo svojega delovanja ni omejilo samo na Ljubljano, ampak je prirejalo shode po delavskih krajih ne samo na Kranjskem, ampak tudi na Koroškem (na Prevaljah, v Črni), Štajerskem in Goriškem. V Glasniku I, str. 50, beremo, da se je n. pr. 10. januarja 1895 ustanovilo Slov. kat. delavsko društvo v Žalcu in da je na zborovanju govoril takrat dvaindvajsetletni bogoslovec Anton Korošec. Kot govorniki pa niso nastopali samo izobraženci, ampak v velikem številu tudi delavci sami. Naj bodo tudi tu ohranjena spomina imena sotrudnikov iz delavskih in drugih vrst, ki so prvi širili krščansko-socialno organizacijo med nami! Ziller pravi (Soc. misel III, str. 111), da so bili prvi in najboljši delavci za agitacijo ali druga dela Gostinčar, Zajc, Golmajer, Štrus, Bergant, Kovač, Luknar, Vončina, Plestenjaki, Ziller, Jakopič, Zupanc Janez, M. Ferkov, Ogrič, Pliberšek, Baher, Pelc, Trtnik, Rakovec, Trefalt, Sedmak, Cvetrečnik, Podržaj Janez, Zadnikar, Keršič, Satler in še več drugih. Poučna predavanja so imeli v društvu Krek, A. Kalan, kanonik Sušnik, dr. V. Gregorič, M. Bulovec, dr. Debevec, dr. A. Ušeničnik, dr. Janežič, Fr. Povše, pasar Kregar, dr. Žitnik, Avg. Šinkovec, stolni vikar Mrak i. dr. Posebej omenja Ziller kot delavskega prijatelja sedanjega prošta Andreja Kalana, »ki je sploh bil eden najbolj odličnih borcev za krščansko-socialno demokratično idejo in bil potem Krekov najodličnejši sodelavec«. (Soc. misel III, 115.)

Novo gibanje je kmalu dobilo tudi svoje glasilo. Dne 8. novembra 1894 je izšla prva številka Glasnika z geslom: »Krščanski delavci, združite se!« List je prinesel na prvi strani Našo pesem, ki jo je priredil Krek na podlagi češke krščansko-socialne himne (Soc. misel III, 112), uglasbil pa Fr. Ferjančič. Ohranjen imamo še obračun o denarnem stanju lista v prvem poslovnem letu, ki so ga sestavili 7. novembra 1895 Gostinčar, Ziller in dr. Krek. List je imel 717 gld. 4 kr. dohodkov in 783 gld. 14¹/₂ kr. stroškov, tako da je znašal primanjkljaj 66 gld. ¹/₂ kr. Ta primanjkljaj se je prav za prav zvišal še za 184 gld. 97¹/₂ kr., ker je bil toliko listu dolžan — njegov upravitelj A. P.

Prvi večji sestanek vsega slovenskega delovnega ljudstva se je vršil 13. oktobra 1895 v Ljubljani; tu se je sprejel znameniti »Socialni načrt slovenskih delavskih stanov«, s katerim se zaključuje I. letnik Glasnika.

Naj omenim še neko malenkost, ki priča, kakšna skupnost in kakšno neprisiljeno veselje je vladalo med prvimi našimi krščanskimi socialci. Dali so si napraviti v Linzu v več nego 200 izvodih društveno pipo, ki je imela spredaj krščansko-socialni znak: sklenjeni roki s križem, nad njim napis: Slovensko katoliško delavsko društvo, spodaj pa lastnikovo ime z dostavkom »krščanski socialist« in prvo kitico Naše pesmi: Bratje,

tesno se združimo . . . Tako pipo je imel seveda tudi Krek, a je ni v njegovi zapuščini, ker se mu je razbila.

Kar se pa tiče delavskih pravic, so jih zahtevali društveniki zelo energično, tako da se je mnogim pristašem takratne konservativne katoliške stranke zdelo revolucionarno. (Soc. misel III, 123.) Slovenski Narod (1897, št. 381) ni sicer dvomil o tem, »da je dr. Krek veren katoličan in vesten duhovnik«, vendar mu je bil pa mož »neukrotljive narave«, »v duhovski talar oblečen socialist«, o katerem bodi »na polna usta . . . tudi povedano, da so po našem mnenju ideje, katere širi dr. Krek, splošno nevarne, revolucionarne v polnem pomenu te besede, in da dr. Kreka ne smatramo za apostola socialne reforme v zmislu krščanskih nauk, nego za propovednika socialne revolucije v zmislu socialno-demokratske stranke«.

Resnica je pa bila samo to, da je bil Krek prepričan, da more samo odločna socialna evolucija na podlagi krščanskih načel svet rešiti pred grozo socialne revolucije. —

Slov. kat. delavsko društvo je bilo politična organizacija, ki se je med drugim mnogo borila tudi za uvedbo splošne in enake volivne pravice. Iz njega se je razvila Jugoslovanska strokovna zveza. Člani so mogli biti samo moški, ki so dovršili 24. leto. Za mladeniče je ustanovil Krek Poučno in zabavno društvo, ki je imelo v januarju 1896 okoli 100 članov. (Glasnik II, 44.) To društvo smemo imenovati prvo celico, iz katere se je pozneje razvila prosvetna organizacija nepolitičnih izobraževalnih društev. Naslednik Poučnega in zabavnega društva je bilo Katoliško mladeniško društvo, namenjeno obrtnim vajencem, ki obstaja še danes. Kakor mi je pripovedoval kanonik Al. Stroj, ki se je mnogo bavil z vzgojo obrtnega naraščaja, je Poučnemu in zabavnemu društvu manjkalo za uspešno delovanje odraslega izobraženega voditelja, ki bi mladino vodil. Zato se je že l. 1896. preosnovalo v Katoliško mladeniško društvo pod duhovniškim vodstvom. Delavstvo je imelo tudi svoje Slov. kat. delavsko pevsko društvo Zvon, ki mu je zložil Krek »prolog«. Ta Zvon je nastal — kakor nam je opisal njegovo zgodovino dr. Joža Rus v Jutru 1925, št. 230 — iz pevskega krožka Trnovski Zvon, ki so ga ustanovili l. 1891. delavci in obrtniki iz trnovskega predmestja. Krožek ni bil prijavljen oblasti in se torej ni smel kazati v javnosti. Katoliška delavska organizacija je pritegnila tudi te pevce in ob Krekovi navzočnosti so ustanovili 1. januarja 1896 Slovensko katoliško delavsko pevsko društvo Zvon. Prvo leto mu je bil predsednik Jože Gostinčar. Pevovodji sta bila Franc Ferjančič, sedaj kanonik v Novem mestu, oziroma Franc Rus, danes član opernega zbora. Toda Zvonaši so ostali pri krščansko-socialni delavski organizaciji samo tri leta. Medtem ko je bil Krek na Dunaju državni poslanec, so se l. 1899. iz društvenih

prostorov preselili v gostilno in iz naslova črtali ime »katoliško«. Od l. 1899. do 1905. so se Zvonaši »kranjsko-pohlevno premikali iz gostilne v gostilno«, dokler se ni društvo na občnem zboru dne 19. avgusta 1905 prekrstilo v »Slov. pevsko društvo Ljubljanski Zvon«; kot takšno obstaja še dandanes.

3. Volitve leta 1896.

Ziller pripoveduje v Socialni misli (III, 111) zgodnico, ki se je pripetila 27. ali 28. junija 1894 ob priliki, ko so se zbirali delavci pri Kreku, da se porazgovorijo o pravih svojega name-ranega društva:

»Kakšen duh je vladal takrat med ‚boljšimi‘ sloji, je razvidno iz vzklika nekega jurista, ko smo prišli zvečer v župnišče: ‚Kaj je treba delavcev vlačiti skupaj, da imamo le kmete!‘«

Vprašal sem Zillerja, kdo je bil ta jurist, in sem dobil odgovor: »Dr. Šusteršič.«¹

Te besede so delavci Šusteršiču opravičeno hudo zamerili. To se je pokazalo posebno čez dve leti, ko je Šusteršič prvokrat kandidiral v državni zbor.

Po Klunovi smrti († 8. junija 1896), ki je bil državnozbornski poslanec kmečkih občin v sodnih okrajih Ljubljani, Vrhniki, Litiji, Stični, Ribnici in Vel. Laščah, sta se potegovala za izpraznjeni mandat od takratne Katoliško-narodne stranke dva kandidata: dr. Žitnik in dr. Šusteršič. Dne 20. avgusta 1896 je razposlal odbor Katoliškega političnega društva v Ljubljani vprašanje na zaupnike stranke, naj do 31. avgusta sporoče, »kateri teh dveh kandidatov Vam in volivcem ugaja, oziroma kateri ima večje upanje do zmage«. Javno pa kandidatur niso objavili. Toda še preden so dospeli odgovori zaupnikov, se je Žitnik kandidaturi odpovedal in 22. avgusta je proglasil osrednji volivni odbor Katoliške narodne stranke, ki se je sestavil za te volitve, Šusteršiča za edinega uradne kandidata stranke, in sicer s tremi glasovi proti dvema. (Okrožnica dr. Gregoričeva na zaupnike z dne 24. avgusta 1896.) Na Žitnika je bil namreč pritisnil škof, da se je odpovedal kandidaturi. Missia je to storil na podlagi svojega »Opomina duhovščini glede političnih volitev« (Monitum ad Clerum de electionibus politicis) z dne 9. oktobra 1895, priobčenega v škofijskem listu (Laibacher Diöcesanblatt) 1895, str. 97 in 98. V tem Opominu naglašja škof svojo pravico, da odloča o tem, ali more kak duhovnik poleg dolžnosti, ki jih že ima, prevzeti še dolžnosti, ki mu jih nalaga mandat. Dalje pravi: »Sploh se je pa tudi pri volitvah treba izogibati temu, da bi tam,

¹ Slično je baje rekel E. Lampe med svetovno vojno: »Mi smo stranka župnikov in kmetov.« Ta izrek mi je dal povod za sestavek »Laicus et clerus« v almanahu Luči 1918, str. 14—18.

kjer postavijo za kandidata laika, ki je na dobrem glasu, v resnici katoliški in ki ima potrebne sposobnosti, kdo izmed duhovščine nastopil proti njemu kot protikandidat.« (»Omnino etiam in electionum negotio vitandum, ne, sicubi vir laicus bonae notae et vere catholicus qua candidatus constituitur necessariisque gaudet qualitatibus, quis de clero qua candidatus adversarius illum oppugnet.«) Zato ukazuje škof, da mora vsak duhovnik, ki želi kandidirati ali ki ga predlagajo drugi, obvestiti o tem škofa in ga vprašati za mnenje, preden prevzame kandidaturo, in dostavlja: »Kdor bo to zapoved omalovaževal, naj ve, da je pred Bogom kriv kršitve pokorščine in spoštovanja do svojega škofa, ki jo je obljubil v najsvečanejšem trenutku svojega življenja.« Stranska stvar je, ali je škof Žitniku naravnost prepovedal kandidirati, kakor piše Slov. Narod, ali je pa škof, ko so ga vprašali za svet, samo izjavil, da že glede na Monitum »ne kaže, da bi sedaj tudi on (Žitnik) šel na Dunaj, ker je namestnik deželnega odbornika gospoda Povšeta, ki je tudi državni poslanec, in bi potem ne bilo v deželnem zboru ne odbornika in ne namestnika«, kakor poroča Slovenec (1895, šte. 206). Dejstvo je, da se je Žitnik kandidaturi odpovedal in da je 11. septembra 1896 podal v seji osrednjega volivnega odbora Katoliško-narodne stranke izjavo: »Z željo, da preneha neplodna polemika in se zedinijo somišljeniki, izjavljam, da v sedanjih razmerah ne sprejemem ne kandidature ne slučajnega mandata.« Sicer je pa Žitnik odposlanca osrednjega volivnega odbora že takrat, ko sta šla o njegovi kandidaturi poročat škofu, naročil, naj izjavita v njegovem imenu, da ne sprejme kandidature, če izrazi škof le najmanjšo željo, da naj kandidira dr. Šusteršič. (Slovenec 1895, str. 221.)

Na ta način je torej ostal edini kandidat dr. Šusteršič in osrednji volivni odbor je razposlal 31. avgusta 1896 volivcem okrožnico, v kateri se priporoča dr. Šusteršič za poslanca, da si so se medtem izjavili zaupniki stranke z veliko večino glasov (menda s 86 glasovi proti 7) za Žitnika. Proti tej okrožnici so pa nastopali v Ljubljani krščansko-socialni delavci s svojim oklicem »Volilci!«, priobčenem v Glasniku 24. septembra 1896, in že poprej z letaki, s katerimi so pobijali Šusteršičevo kandidaturo in nastopili za svojega kandidata: za dr. Vinka Gregoriča, zdravnika v Ljubljani, poprej I. podpredsednika Katoliškega političnega društva v Ljubljani. Osnovali so svoj »krščansko-socialni slovenski volilni odbor« in so živahno agitirali za svojega kandidata. V volivnem oklicu naglašajo: »Nasprotstvo ni naperjeno proti stranki, samo pokazati hočemo, da v stranki ne smejo terorizirati osebe in da se m o r a v e d n o s l u š a t i v o l j a n a r o d a.« (Podčrtano v izvirniku.) Ta misel, da se dr. Šusteršičeva kandidatura ni uveljavila na demokratični način, se v oklicu dvakrat naglašuje. Pod osebami, ki terorizirajo v stranki, so mislili zlasti Šusteršiča in škofijskega

tajnika Janeza Šiško, Šustersičevega prijatelja, o katerem trdi letak z dne 19. septembra 1896, »da je njegovo delo, da se je prisilil dr. Žitnik in odstopil«. Isti letak očita tudi Šiški, da je skoraj gotovo njegovo delo grožnja suspenzacije, s katero se je pretilo dr. Žitniku. (Te letake so raznašali po deželi kolesarji, ker je Glasnik izhajal štirinajstdnevno, a je bilo treba hitro odgovarjati dnevniku Slovincu.)

Pri volitvah dne 29. septembra je zmagal Šustersič, za katerega je glasovalo 161 volivnih mož; a tudi Gregorič je dobil lepo število glasov: 102. Za Gregoriča je posebno živahno agitiral Anton Hribar, kaplan na Dobrovi, ki je bil takoj nato premeščen v Smlednik.

Krek je bil v tej volivni borbi v mučnem položaju. Kot demokrat je bil brezdvomno na strani Žitnikovi, oziroma Gregoričevi. Cerkvena disciplina mu je pa branila, da bi bil javno nastopil proti svojemu škofu. Mnogo mu je bilo tudi do tega, da se mlado katoliško gibanje ne razcepi. Tudi v letih 1915 do 1917 se je videlo, da je držal Krek disciplino v stranki do skrajnosti. Zato se je temu volivnemu boju odtegnil na ta način, da je izginil v hribe in ni odgovoril na nobeno pismo. Dne 26. septembra je objavil Slovenec tole njegovo izjavo:

»Podpisani izjavlja, da ni imel pri krščansko - socialnem volilnem oklicu nobene udeležbe in da ni kar nič sodeloval pri zadnji številki Glasnika. Dr. J. E. Krek.«

V pismu, v katerem je poslal Krek Slovincu to izjavo, pristavlja še, da je pisal v tem smislu tudi Zillerju in Gostinčarju, a da so pač njegova pisma prišla prepozno in zato niso imela nobenega uspeha.

Obširno pismo Krekovo o teh volitvah je hranil Gostinčar do Krekove smrti in se je pismo šele takrat upam da ne izgubilo, ampak samo založilo. Če se bo našlo, bo gotovo pojasnilo še marsikaj o tej kočljivi zadevi, pojasnilo točneje, nego bi mi mogli s kakršnimkoli komentiranjem.

Vsekako pa je ta incident poglobil v stranki demokratično misel.

4. Katoliško društvo za delavke.¹

Tudi to društvo je plod Krekovega socialnega dela. Ustanovljeno je bilo 16. decembra 1894, torej pet mesecev pozneje kakor društvo za delavce. V začetku l. 1895. je štelo 550 članic, 19. aprila 1896 pa 678 rednih članic, 81 podpornih članov in 28 dobrotnikov. Predsednik je bil šentjakobski župnik Rozman, podpredsednik stolni vikar M. Mrak. V odboru je bilo 12 delavk. Vsako nedeljo je imelo društvo zborovanje v nabito polnih

¹ Podatki: Glasnik I, str. 26, 34 in 44; Slovenec 1895, št. 61, in 1896, št. 91; Slovenka I, str. 10 (Moškerc); Koledarček SKSZ I, str. 114 (L. S.).

društvenih prostorih. Takoj v januarju 1895 se je pričel dvakrat na teden pouk v šivanju. Društvo je imelo svoj pevski zbor in dramatični odsek. Podpiralo je bolne in brezposelne delavke. Krek je nastopal v društvu pogosto kot govornik in predavatelj.

Ko se je ustanovilo delavsko konsumno društvo, o katerem bomo govorili v nastopnem odstavku, so baš delavke tvorile znaten del zvestih in tudi požrtvovalnih članic in odbornic. Brez pretiravanja lahko rečemo, da se je treba baš brezplačnemu in poštenemu delu delavk odbornic zahvaliti, da je konsum prebredel skozi marsikako težkočo nekako v prvih dvanajstih letih obstoja. Tudi v tem oziru se je Kreku izplačalo njegovo stališče, ki ga je izrazil s temile besedami poznejšemu kanoniku Al. Strojcu ob priliki, ko ga je nagovarjal, naj se zavzame za rokodelske vajence: »Skrbi za tiste, za katere nikdo ne skrbi!«

5. I. ljubljansko delavsko konsumno društvo.¹

Misli, naj se ustanovi v Ljubljani po vzoru takratnega uradniškega konsumnega društva tudi delavsko konsumno društvo, ni sprožil Krek, ampak takratni škofijski tajnik Ivan Šiška, sedaj kanonik v Ljubljani. Krek je misli takoj pritegnil in se zavzel za njeno udeležitev. Takoj v svoji drugi številki poroča Glasnik (22. novembra 1894), da se snuje v Ljubljani delavska konsumna organizacija. Dne 8. decembra 1894 se je vršilo posvetovanje o ustanovitvi društva, kjer so se sprejela pravila, prirejena po pravilih »Prvega uradniškega konsumnega društva v Ljubljani«, in se je izvolil pripraviljavni odbor, čigar predsednik je bil Jos. Gostinčar. Ustanovni občni zbor se je vršil 24. februarja 1895. Prve prostore je dobilo društvo v nekdanji Seemannovi hiši v Gradišču, ki jo je pa potres porušil. Zato se društvena prodajalna ni mogla otvoriti 1. maja, kakor so prvotno nameravali, ampak šele 7. julija 1895, in sicer v kleti hiše na Kongresnem trgu 2, kjer je sedaj konsumna gostilna. Dopoldne ob pol desetih je daroval Krek na Rožniku mašo, popoldne ob štirih se je pa otvorila prodajalna. Društvu je takoj pristopilo 56 članov, do konca leta pa 197. (Glasnik II, str. 52.) Gostinčar, prvi predsednik konsumnega društva, mi je pripovedoval nekatere podrobnosti o ustanovitvi. Delavci so zvečer po končanem delu vozili deske od Lorenzija na Dunajski cesti in prirejali prostore za prodajalno pozno v noč. Posebno mnogo je pomagal mizar

¹ Pregledno zgodovino društva v prvih 23 letih obstoja je napisal Al. Kocmur, sedanjí ravnatelj v konsumnem društvu, v jubilejni številki Naše moči I. 1919. Podatke o ustanovitvi društva ima Socialna misel III, str. 122 in 123 (I. Rakovec). Posebno dragocen je pa v tem oziru Moškerčev spis »Dr. Krek in zadružništvo« v Narodnem gospodarju XXI, str. 37—55, kjer je lepo opisano življenje v »Košmulji« in so obsirno razloženi tudi nagibi, ki so diktirali Kreku ustanavljanje konsumnih društev.

Luknar. Najemnina je znašala 60 K na leto. Prvi obratni kapital v znesku 2000 gld. je posodilo Vzajemno podporno društvo po posredovanju Andreja Kalana. Med prvimi društveniki beremo Krekovo ime, ki je zahajal v konsum v začetku skoro vsak dan in ki je tudi jamčil za dolg pri Vzajemnem podpornem društvu skupaj s škofijskim tajnikom Šiško, šentpeterskim župnikom Malenškom, stolnim vikarjem Mrakom in zdravnikom dr. Gregoričem.

Krek je ostal prepričan konsumar vse življenje. »Koliko sem jih že dobil po svojem hrbtu zavoljo konsumnih društev! Vendar zopet znova pravim: samo potem, če bodo enkrat konsumenti tako zvezani, da si ne bodo pustili vrvi okrog vratu dati, samo tedaj bo mogoč trden protiutež proti kartelom in trustom.« (Čas 1909, str. 44.)

V odbor konsumnega društva se pa Krek ni dal voliti. Zakaj ne, to je povedal junija 1896 Moškercu takole:

»Moje načelo je, da morajo ljudje take reči sami voditi, ker se tako ukrepita njihova samozavest in ponos; če me vprašajo za svet, jim svetujem; če me ubogajo, prav, ako ne: saj tudi jaz morebiti vselej prave ne pogodim! . . . drugače ni mogoče ljudstva v demokratičnem duhu vzgojiti.« (Nar. gospodar XXI, str. 38.)

6. Prve raiffeisenovke.

Dr. Jos. Vošnjak je potoval l. 1868, po Češkem in je nato opisal v Slov. Narodu vtiske s svojega potovanja. Posebno je pohvalil, da imajo na Češkem v vsaki vasi svojo posojilnico. Poudarjal je potrebo takega zavoda za Slovence tudi v Koledarju Mohorjeve družbe za l. 1871., kjer je objavil za vzorec pravila. Prvo slovensko posojilnico so ustanovili l. 1872. v Ljutomeru, drugo pa l. 1873. v Št. Jakobu v Rožu. Leta 1883. je obstajalo že 14 slovenskih kreditnih zadrug. Tega leta je ustanovil oče slovenskega zadružništva Mihael Vošnjak v Celju Zvezo slovenskih posojilnic. Do ustanovitve Zveze kranjskih posojilnic (12. decembra 1895) je narastlo število slovenskih posojilnic na 117. (Spominski spis Zadružne zveze v Celju ob priliki štiridesetletnice njenega delovanja 1883—1923.)

Delovanje na zadružnem polju je označil Krek že v Avguštineju na Dunaju izrečno kot prvo točko bodočega dela v domovini. Takole je pisal Petru Bohinjcu:

»Temelj po moji misli in skušnji je edino pravi: materialno utrditi kmeta predvsem, ker koder priganja lakota, tam ni mesta niti idealom niti moralizovanju. Posojilnice ali njihova reorganizacija, kmečke zadruge itd. so prva točka programa.« (Izbrani spisi I, str. 81.)

Ko se je Moškerc v juniju l. 1896 prvikrat razgovarjal s Krekom, mu je ta razvijal svoje nazore o zadružništvu: »... le

z zadruho moremo zaježiti ponemčevanje in poitalijančevanje našega človeka... Ako bi imelo naše ljudstvo že izvedeno mogočno ljudsko posojilništvo, bi ne bil mogel bogati judovski baron Born za beraško nizke odkupnine pokupiti celih planin in gozdov od naših ljudi pri Tržiču, ker bi odkupovanje zadruga zabranila.« (Narodni gospodar XXI, str. 37.)

Pri Kreku sta korakali vedno skupaj skrb za delavski in skrb za kmečki stan. Leta 1894. je ustanovil svojo prvo delavsko organizacijo, l. 1895. pa je napisal Črne bukve kmečkega stanu. Takoj v 4. številki delavskega Glasnika je pozdravil (27. decembra 1894) snovanje raiffeisenovk »kot začetek organizacije kmečkega stanu«:

»Raiffeisenove posojilnice so se začele snovati po Kranjskem. Dozdaj so ustanovljene: v Trnovem pri Il. Bistrici, v Horjulu in v Dobropoljah. Mi jih pozdravljamo kot začetek organizacije kmečkega stanu. Vzajemnost in skupnost, ki je na kmetih že tudi izginila, se v njih zopet vrača. Kmetje naj se zavedajo, da s k u p a j trpe, in zato naj se tudi skupno branijo svojim sovražnikom. Začetek skupnega delovanja in najboljše sredstvo, da se jim vrne stanovska zavest, so pa ravno posojilnice po Raiffeisenovem načrtu, v katerih so vsi deležniki za enega in eden za vse in v katerih ne služijo samo žepu nekaterih denarnih veljakov.«

Leta 1895. je napisal v 1. številki Slovenca uvodnik o Raiffeisenovih posojilnicah. Z novim letom 1895 je pričela poslovati tudi Ljudska posojilnica v Ljubljani. Predsednik je bil dr. Šusteršič, v odboru pa med drugimi tudi Krek. Prav tako je stopil Krek tudi v odbor Zveze kranjskih posojilnic, ki se je ustanovila 12. decembra 1895. Do ustanovnega občnega zboru je pristopilo Zvezi 12 posojilnic: Bloke, Cerknica, Črni vrh nad Idrijo, Dobropolje, Gorje, Horjul, Ljubljana, Metlika, Mošnje, Stari trg pri Ložu, Šentpeter na Krasu in Trnovo pri Il. Bistrici. Krek je predlagal na ustanovnem občnem zboru, naj poslanci delajo na to, da se bo Raiffeisenovim posojilnicam priznala pupilarna varnost. (Slovenec 1895, št. 288.)

Krekova prva kandidatura.

Dne 14. junija 1896 je bil sankcioniran v Avstriji nov volivni red, s katerim se je uvedla tako zvana peta kurija. Volivno pravico so dobili vsi polnoletni (24 let stari) državljani, ki so stanovali že šest mesecev v kakem volivnem okraju. Na ta način je dobilo volivno pravico tri in pol milijona državljanov, ki je doslej niso imeli. Državni zbor je sestavljalo odslej 129 poslancev kmečkih občin, 118 zastopnikov mest, 21 zastopnikov trgovskih in obrtnih zbornic, 85 veleposestnikov in 72 zastopnikov širokih

ljudskih slojev. Volivna pravica je postala splošna, dasj nikakor ne enaka, ker je majhno število veleposestnikov volilo 13 poslancev več nego tri in pol milijona novih volivcev, ki so plačevali manj nego 5 gld. direktnega davka na leto.

Takrat so prišli tudi krščansko-socialni delavci v Ljubljani do volivne pravice. Vsa Kranjska je imela v splošni kuriji, kakor so imenovali 5. kurijo, enega poslanca. Delavci so se izrekli najprej na sestanku v Medvodah in nato na sestanku v Ljubljani za Gostinčarja. Krek ni bil niti na enem niti na drugem sestanku navzočen. Gostinčarjeva kandidatura je izšla neposredno iz delavstva samega. Kreku je prav ugajala in sam jo je najživahneje propagiral. Proti Gostinčarjevi kandidaturi je bil del duhovščine, češ, da je delavec premalo izobražen za državni zbor. Iz stanovskih ozirov so se čuli glasovi proti tej kandidaturi deloma tudi od kmečkih volivcev. Obe ti dve skupini sta bili za Žitnika. V tem nesoglasju je začelo vodstvo stranke v Ljubljani iskati kandidata, za katerega bi bili prav tako izobraženci in preprosti, kmečki in industrijski delavci; tak kandidat bi bil po splošnem mnenju Krek. Ta je pa na sestanku osrednjega volivnega odbora, h kateremu so pritegnili tudi zastopnike vseh volivnih okrajev, kandidaturo z vso odločnostjo odklonil.¹ Pa ni nič pomagalo. Bilo je baš na sestanku delavstva v ljubljanskem Rokodelskem domu, kjer naj bi se bila proglasila Gostinčarjeva kandidatura. Tedaj pa prinese nekdo pismo od — škofa, da mora Krek kandidirati. Ves potr t se je sedaj Krek vdal. Ali ga je obšla slutnja, v kako duševno trpljenje in prerano smrt ga bo pahnilo politično življenje v prvi bojni vrsti? Ali ga je tako bolelo slovo od delavske in kmečke organizacije, kjer se je tako mogočno razmahnil s svojim delom? Ali mu je bilo težko pustiti vzgojo duhovskega naraščaja, za katero se je z vnemo pripravljaj dolga leta? Ali ga je ranil način, kako se je kandidatura diktirala njemu, glasniku demokracije?

Delavstvo pa je bilo seveda z njegovo kandidaturo zelo zadovoljno in to je bilo Kreku v tolažbo. »Svojege uma in svoje volje ne stavim nad druge,« je bilo njegovo stališče. (Slovenec 1897, št. 35.) Z velikim navdušenjem so šli delavci na agitacijsko delo, tako da je dobil Krek od 936 oddanih glasov 730 glasov, t. j. 78 %.

Med volivno borbo je napadel Slovenski Narod Kreka, da je nasprotnik zasebnega imetja in da sistematično spodkopuje vsako avtoriteto. (S. N., 16. febr. 1897.) Krek sploh ni odgovarjal in se je že takrat držal načela, da Slovenskega Naroda ne bere

¹ Župnik (sedaj kanonik) Jos. Voljc mi je pisal 22. decembra 1921, da je rekel Krek ob neki priliki, ko sta ga nagovarjala dr. A. Ušeničnik in dr. Žitnik, naj prevzame državnozborni mandat: »Dunaj je še vsakega našega politika končal (izpridil).«

(Slovenec 1897, št. 39); tega načela se je držal celo l. 1913. ob času najhujših napadov na svojo osebno čast. »Ako hočeš mirno živeti, ne kandidiraj nikoli, — ali pa se ne zmeni za to, kar pišejo in govore o tebi!« Tako piše Slovenec (1897, št. 41) v listku »Kandidat«, ki ga je bržčas napisal Krek sam.

Način, kako se je Krek zahvalil svojim volivcem, je menda edini svoje vrste med zahvalami, kakor jih objavljajo listi po volitvah. Krek namreč želi, da bi mogel ne le delati, ampak tudi trpeti za svoje ideje. Zahvala se glasi:

Volivcem v peti skupini. Izvolili ste me za državnega poslanca. Kolikor je volivna borba pripomogla, da je krščanska ideja zmagala liberalno in socialno-demokratsko in kolikor ste se ravno ob moji osebi združili krščansko misleči ljudje in podrli nasprotna načela, vas najsrčneje zahvaljujem, zlasti vas, junaški ljubljanski volivci. Vesel sem vseh napadov, s katerimi so me počastili načelni nasprotniki. Brez dvojbe so pripomogli k zmagi; zato tudi nje zahvaljujem, obetajoč, da se ne bom nikdar trudil za njihovo pohvalo, in želeč, da bi mogel res mnogo delati, pa tudi trpeti za krščansko-socialno idejo in ž njo za blagor našega ljudstva. Vem, da mi nedostaja sposobnosti in drugih prepotrebni lastnosti, ki jih potrebuje zastopnik delovnega ljudstva. V zaupanju na božjo pomoč in oprt na krščansko organizacijo delovnih stanov nastopam svoj težki posel. Vas, ki ste s svojo volitvijo pokazali svoje neustrašeno prepričanje, pa prosim, da vztrajate v boju za naša sveta načela, dokler popolnoma ne zmagajo v vsem javnem življenju. Bog blagoslovi vašo in moje delo!

V Ljubljani, 10. sušca 1897.

Dr. Janez Ev. Krek.

Dne 26. marca se je nato odpeljal 31letni državni poslanec na Dunaj. Ob tej priliki mu je poklonil stolni prošt Kulovec nov talar, da se bo mogel v primerni obleki udeležiti svečane otvoritve parlamentarnega zasedanja.

Izbrani spisi.

A. Pesmi.

Naša pesem.¹

1.

Bratje, tesno se združimo,
pojmo vnetega srca!
Svetu glasno naznanimo,
da smo enega duha!
K zmagi prapor naš se vije
v varstvu Matere Marije;
njemu ne preti propast,
delu veje v slavo, v čast!

3.

Bog nas je za srečo ustvaril,
v kazen pa zaprl nam raj;
glavo, roki nam podaril,
da dobimo ga nazaj.
Zakon dela svetu dan je,
svet brez dela so le sanje.
Delo je človeku last:
delu slava, delu čast!

2.

Narod naš je narod dela,
bojnih zmag si ne želi;
v delu zarja mu vesela
trajne zmage se blešči.
Slave dom mu ni bojišče,
v vztrajnem delu si je išče.
V delu ima on oblast,
v delu slavo, v delu čast.

4.

V Nazaretu pri tesarju
delal večni je Gospod
in vesoljstva tam vladarju
lil je s čela truda pot;
zdaj z nebes se v nas ozira,
nas tolaži in podpira
in nam daje upa slast,
da se vrne delu čast.

5.

A gorje mu, kdor nesrečen
se samo prsti drži,
mu neznan namen je večen,
sreče si le tod želi.
V teh željah, da tukaj srečo
zamenjali tam bi z večjo,
trdno stojmo kakor hrast,
delu pojmo slavo, čast!

Glasnik I, str. 1 (8. novembra 1894).

¹ Ta pesem se je proglasila na občnem zboru društva Krekove mladine v Celju dne 10. februarja 1924 za himno vsega krščansko-socialnega delavstva. Harmoniziral jo je po prvotnem (češkem) napevu Stanko Premrl.
— Op. izd.

Slovenskemu katoliškemu shodu.

Edinosti želja človeštvo navdaja,
ta želja življenje njegovo preraja;
edini pa niso še zemlje rodovi!
Tirani drugače, drugače robovi,
edinosti semena stresajo v svet,
zedinit človeštvo hoteč in otet:

Liberté, égalité, fraternité!

A vzkaleč vzcvelo je ž njih samo gorjé,
samo gorje in potoki solza
in curki krvi in neizmerno gorja!

Oj, glejmo si prošle povesti strašne,
da vidimo grozo bodočega dne!

Brez Krista ljudi ne zedinja **svoboda**,
zdivjane jih strasti vihar le razgloda.
Brez Krista **enakost** zaman se poudarja,
tirane in sužnje le nove nam ustvarja.
Brez Krista i **bratstvo** ne zbrati sveta;
to bratstvo se v črtu in boju skonča.

*

Nasičen je zrak že grozečih snovi,
oj, čujmo še, preden vihar se vzbudi!
In glejmo si **prošle** povesti strašne,
da vidimo grozo **bodočega** dne!

Ozračje soparno
začatno preti nam
in z grozo viharno
strašeče grozi nam:

oj, bliskov žareči trakovi
in treskov bobneči gromovi
in v stokih medleče zemlje
in joka v potokih solze
in svet opustošen in strt
in groza, obupnost in — smrt! — — —

Nasičen je zrak že grozečih snovi,
oj, čujmo še, preden vihar se vzbudi!

*

Sejmo, sejmo semena
vere v križ rešilni
z golgotskega slemena
med upor grozilni!

Sejmo, sejmo semena
Jezusove nade
z golgotskega slemena,
preden vse propade!

Sejmo, sejmo semena
Kristove ljubavi
z golgotskega slemena,
da se svet ozdravi!

*

**Po Kristu samo se blešči nam svoboda,
pred njega sodiščem samo smo enaki
in v njem so cesarji in borni prosjaki
sinovi pobrateni enega roda.**

Nasičen je zrak že grozêcih snovi,
oj, čujmo še, preden vihar se vzbudi!
In glejmo si **prošle** povesti strašné,
da vidimo grozo **bodočega** dne!

Sejmo, sejmo semena
Kristove ljubavi
z golgotskega slemena,
da se svet ozdravi!

*

Ko zmenil bo zemljo bodoči vihar,
narode upepelil krvavi požar,
zaupno pri križu bo stala družina,
po Kristu svobodna in v Kristu edina, —
družina Slovenov, med svetom neznana,
doslej le preganjana, v blato teptana —
In stala bo varno! — — —
Ob križu se ulomi bobnenje viharno,
pri križu se ustavi upor in požar,
slovenskih svetinj ne poruši nikdar!
— — — — —

Podajmo roké si za spas domovini,
kristjani bodimo in bomo edini!
**Po Kristu svobodna in v Kristu edina
bo slavna, bo srečna Slovenov družina!**

Slovenec 1892, šteev. 187.

Pesem katoliških delavk.¹

Vihar po svetu hud razsaja,
poštenje, mir in srečo tre,
stoletne hraste v prah umaja,
vse v strahu koprni in mre.
Besni sirov vihar brezboštva,
vihar solzá, vihar uboštva.
Viharju temu boj velja
v imenu našega Boga!

Posamni klas se brž poleže,
vihar ga zlahka razdrobi,
a ko se v družbo z drugi zveže,
zastonj nad njim se togoti.
Viharjev je dovolj na sveti,
ki tudi nas hoté potreti.
Strahu srce pa ne pozna
v imenu našega Boga!

Bogastva ni na naši strani,
ubožen je naš nizki stan,
a dosti je, da Bog ga brani
in da pri njem je spoštovan.
Marija delavna devica
je našega stanu kraljica;
najvišjo čast naš stan ima
v imenu našega Boga!

Časti in slave pač ne daje
preprostim delavkam ta svet,
vendar nikdar se ne omaje
nam naših src svečan obet:
časti ne damo si odvzeti,
za čast pripravljene smo umreti.
Za čast, sestré, naš boj velja
v imenu našega Boga!

Ne damo si raz glavo venca,
poštenja tudi ne iz srca.
Pogum pa srčemo iz studenca,
ki nikdar suše ne pozna.
Studenc ta je milost božja,
izvor nadzemskega orožja:
v njej zmağa se nam lesketa
v imenu našega Boga!

¹ Uglasbil o. Angelik Hribar.

Slabotne svet nas imenuje,
 odreka bojnih nam moči,
 a tudi žena vse zmaguje
 v Zveličarju, ki jo krepi.
 Zaupno njemu se izročimo,
 za vojvodo si ga izvolimo:
 saj zmağa nam blešči krasnà
 v imenu našega Boga!

Sestré, v ljubezni se združimo,
 z rokó sezimo si v rokó,
 saj se za svojo čast borimo
 in za poštenje nam svetó.
 Besni naj le sovražna četa,
 ne plaši se je zveza sveta:
 srce strahu nam ne pozna
 v imenu našega Boga!

Vesoljni svet želi rešitve,
 želimo si je tudi me;
 a zanjo treba je molitve
 in vere v Kristovo ime.
 Zaman brez njeğa vse hrumenje,
 zaman vse srčno hrepenenje:
 rešitve dan se le zazna
 v imenu našega Boga!

Glasnik I, str. 42. (24. januarja 1895.)

Ob novem letu.

Novo leto!

Tisoč misli v glavi se poraja,
 tisoč čuvstev nam srcé navdaja.
 Prošlih časov se spomin nam zbuja,
 ena slika huda, druga huja:
 koliko je znojnih kapljic se prelilo,
 koliko je solz oči skalilo,
 koliko je dušo ran ranilo,
 koliko skrbi se je prebilo,
 koliko bolezní in stradanja,
 in trpljenja in zaničevanja!

— — — — —
 Malo rož in malo pesmi sladkih,
 malo bilo je stezic v tem letu gladkih,
 malo le prísrčnega veselja,
 maloktera spolnila se želja.

Staro leto nas še ni rešilo;
ni nas osrečilo, ni umirilo!

— — — — —

Novo leto!

Tajno in skrivnostno nam prihaja,
kaj nam nosi? Strah nam v srcu vstaja,
strah bodočih solz in ran, trpljenja,
strah boli neznanega življenja.
Toda strah ni sam. Ž njim up se žari,
up rešitve, zmage naši stvari.
Saj živi še Bog, naš Oče večni;
v njem bude se novi upi srečni.
In Marija še nas čuva verno,
brani nas z ljubeznijo neizmerno.
Sila naših src še ni zaspala,
četa je sovražna ni še ugnala.
Skup držimo, pa Boga molimo
in Mariji svojo stvar izročimo,
svojo stvar in svojo zvezo sveto,
pa prinese sreč nam novo leto!

Glasnik I, str. 34. (10. januarja 1895.)

Niša zastava.¹

Ubođi, revni smo trpini,
nasprotniki pa bogatini.
Pred Bogom strah poznamo
in mirno vest imamo,
nikomur se ne vdamo!

Grozí naj vihra, tuli piš —
zastava k zmagi nam je križ!

Z duhovni svojimi edini,
vdani svete cerkve sini
stojimo sred viharja
za »vero, dom, cesarja«,
naj tudi strela udarja.

Grozí naj vihra, tuli piš —
zastava k zmagi nam je križ!

Mogočna je že naša četa,
nerazrušljiva zveza sveta —
saj z nami je resnica.

¹ Uglasbil Fr. Ferjančič.

Z ljubeznijo pravica
nam v boju je vodnica.
Grozí naj vihra, tuli piš —
zastava k zmagi nam je križ!

Ves trud nasprotnikov je prazen,
nikdar ne spravi nas narazen.
Krščansko ljudstvo vstaja,
roké si skup podaja,
nikdar se ne omaja.
Grozí naj vihra, tuli piš —
zastava k zmagi nam je križ!

Prišla, prišla bo zlata zmağa,
ž njo pravo nam, svoboda draga!
V to hočemo živeti,
v to hočemo trpeti
in če je treba, umreti!
Grozí naj vihra, tuli piš —
zastava k zmagi nam je križ!

Glasnik II, str. 124. (25. junija 1896.)

»Zvonu.«¹

Zvoni, pesem mila, zvoni,	Pódi nam težav oblake!
k delu, k boju zvočno doni!	Jásni črnih viher mrake!
Kakor zvon iz lin visoko	Bódrí delavske trpine!
segaj v duše nam globoko!	Mrtví bratom poj spomine!

Služi Bogu v zvesti službi!
Budi, vžigaj v naši družbi,
da boš kmalu nam vesela
k zmagi gromko zadonela!

Glasnik II, str. 124. (25. junija 1896.)

»Zvonu.«

Prolog.

Zvonček smrtni že se ziblje,	Tiho, nemo kot grobovi
kmalu, kmalu se zagiblje;	ždé vsi delovni stanovi.
smrt že čaka, žena bela —	Oratar se v tla ozira
koša kmalu bo zapela.	in solzice si otira:
Srca bratska krvavijo	zemlja dedna, ruša rodna
in sovraži se režijo,	mu postala je usodna,
groza strašna v dušo lega:	več ne more ga rediti,
večni Bog nas varuj zlega!	več ne more veseliti.

¹ Uglasbil Fr. Ferjančič.

Pot mu curkom s čela lije,
 črna skrb iz oči mu sije,
 trda žuljeva desnica
 krije razorana lica.
 Dela, trudi se do mraka,
 a zaman je muka vsaka:
 drugim dela, drugim hrani,
 sebe hraniti ni v stani;
 drugim služi slast obilo,
 sebi služi le gomilo.
 Borni kmetič, kmali, kmali
 bodo v smrt te pokopali!

Zvonček smrtni — — — — —

Tiho, nemo kot grobovi
 žde vsi delovni stanovi.
 Rokodelec zapuščeni,
 tvoji dnevi so zgubljeni!
 Nekdaj, nekda so slovela
 tvoja čast in tvoja dela,
 tebe dobro so hranila,
 blagostanje ti nosila.
 Ždaj se trudiš bolj ko preje,
 znoj ti mrko čelo greje,
 toda srce ti trepeče
 v boli izgubljene sreče.
 Zapuščeni obrtniki,
 mesta vaši so pomniki!
 Cvela v njih vam je svoboda,
 zlata bila vam usoda;
 zdaj pa sužnost vas preganja,
 vas z rodnih tal izganja.

Zvonček smrtni — — — — —

Zdaj še ti, trpin brezmerni,
 zvesti drug, prijatelj verni,
 delavec, s sveta izgnanec,
 sreči tujec, bedi znanec!
 Gledam solze ti na lici,
 gledam žulje na desnici,
 čutim tvoje tožbe tihe,
 tvoje trpke, žalne vzdih. — —
 Prošlost tvoja je minila,
 zdanjost proč te je pahnila
 in prihodnost mesto upa
 ti ponuja čašo strupa.

Dete si okrutne dobe,
 žrtva greha, žrtva zlobe.
 Krvoses sesa ti sile,
 dokler so še krepke, čile.
 Ko pa tvoja moč ovene,
 kakor zlo te proč odžene.

Zvonček smrtni — — — — —

Že stojite nad grobovi,
 bedni delovni stanovi!
 Delu vrednost je potrta,
 vaša čast človeška strta!
 Polnit žepe milijonarjem,
 sužit v prid se gospodarjem
 giblje se telo ugnano;
 kmalu vse bo razdejano.

Toda ni še vihre sila
 neba vsega zažrnila.
 Še žari vam zvezda jasna,
 sije nadej zvezda krasna.
 Smrt ni vsega še končala:
 vera vam je še ostala,
 sveta vera v križ rešitve,
 z vero moč za daljnje bitve.
 Zvon ponosni se oglašja,
 v daljo nade glas raznaša:
 srebročisti zvon kristalni,
 zvon krščansko socialni!

Čujte, delovni stanovi!
 Zdramite se nad grobovi!
 Zvon vam poje o resnici,
 o ljubezni, o pravici,
 poje vam, da vsi smo bratje,
 vsi nebeške svatbe svatje.
 Kliče vam, da vsi vstanite,
 v bojne čete se uvrstite,
 v boj za križ, za vero drago,
 v vojsko za svobode zmažo,
 v boj za rajsko hčer resnico,
 za ljubezen in pravico.
 Glas njegov nebo prodira,
 zlobo zemeljsko podira.
 Koder zvon se ta oglasi,
 zvonček smrtni se ne glasi.

Zvoni, zvoni, zvon kristalni,
zvon krščansko socialni!
Vse privabi, vse nam zdrami,
da zvrste se krepko z nami
bedni delovni stanovi,
bit za srečni čas se novi!

Zvoni, doni, zvon kristalni,
zvon krščansko socialni!
Kličiči molit ob viharju,
kličiči gasit ob požaru!

Ko pa vihra se poleže,
ko požar se besni uleže,
pa pozovi spet veselo
celo delavsko krdelo;
znani mu junaško zmagajo,
glasi mu svobodo drago,
da kraljuje spet resnica
in ljubezen in pravica.

Zvoni, doni, zvon kristalni,
zvon krščansko socialni!

Slovenec 1896, št. 164.

»Zarja.«¹

»Zarja«, zorni, sojni prt,
kličiči črni noči smrt!
Črni noči zmot in dvomov,
noči boli in polomov.

»Zarja«, zorni, svetli trak,
kličiči solnca žar sladak —
žarek svetlih dni bodočih,
sojno delu v čast cvetočih.

»Zarja«, črni noči smrt,
prostri svoj zmagalni prt!
»Zarja«, solnca ti glasnica,
bodi v boju nam vodnica!

Glasnik III., str. 28.

Luka Jeran.

† 25. aprila 1896.

Bela žena se je k nam zglasila,
bela žena, trda, neizprosna,
neobčutna, mrzla, smrtonosna;
z ostro koso nam je zagrozila.

Ostra kosa zvonko je zapela,
udaril je udarec smrtonosni,
padel je na zemljo hrast ponosni,
našo dušo pa je bol prevzela.

Hrast najlepši, čast nam in veselje,
z drzno roko htela je podreti,
s krutim jeklom mu življenje vzeti,
kot velelo višnje je povelje.

Z nami je zaplakala dobrava;
njene drobne hčerke, ljubke ptice
krožijo zdaj pesmi žalostnice;
tožno stoče cela očetnjava.

Solza lice nam je zalivala,
belo ženo milo smo prosili,
vzdihujoč ji kruti pot branili.
Toda preprosi ni se dala.

*

¹ Besedilo te pesmi je ohranjeno v dopisu »Iz Zagorja« (Glasnik III, str. 27), kjer beremo o Zagorju: »Mladeniči katoliškega delavskega društva so si prostovoljno ustanovili pevski klub 'Zarja'... Dr. Krek, poseben prijatelj delavske mladine, je Zarji zakrožil nastopno pesem.« Nato sledi pesem brez naslova, katerega sem torej dodal sam. — Op. izd.

V našem vrtu klila je cvetlica,
nima je krasnejše zemlja cela;
čisteje kot limbar je cvetela,
bujneje dehtela kot vrtnica.

Bolnim srcem zdravje je delila,
zdravim in veselim pa boдрilo.
Ko si ugledal cvetko rajsko milo,
duša slasti se ti je topila.

Svete je ljubezni vonj vonjala,
z bliza, z dalje bêtežne vabila,
vse zdravila, vse je tolažila;
druge vse, le sebe ni poznala.

Danes pa priplul je angel z raja,
v našem vrtu k cvetki se je sklonil,
jo poljubil, k sebi jo prislonil,
ž njo odplul je do nevidma¹ kraja.

Nemo zrem za angelom v daljavo,
tiha žalost mi je v srce sela,
domotožja bol me je prevzela:
splaval rad za cvetko bi v višavo.

V našem vrtu tožna je praznina;
kvišku deca zre osirotela,
plače ž njo ljubezen ovdovela,
plače zapuščena ž njo mladina.

Cvetka, cveti tam v nebeškem vrti!
Saj za zemljo si bila prelepa.
Gori z Bogom te ljubezen sklepa,
ki ne mine, ne okuša smrti.

Sveti si ljubezni ti živela,
v sveti se ljubezni razkrojila.
Kar v nebesa si se presadila,
boš za nas še bujneje dehtela.

Slovenec 1896, šte. 96. (27. aprila 1896.)

Lovčeva poroka.

Stoji na gori lovec mlad,
v dolino se ozira;
z desnico briše si solze,
levico v puško opira.

Krog njega cvet in ptičji spev,
nad njim je nebes jasni;
obdaja skalnih ga vrhov
planinski paš prekrasni.

S čeri pozdravlja ga sladko
brhkà planinska roža;
'z doline glas zvona zvoni,
mu mlado lice boža.

Veselo poje jasni zvon,
k poroki se oglašà;
a lovcu gori vrh skalin
najslajša nada ugaša.

Pred žrtvenikom svečenik
do smrti dva poroča;
nevesti mladi ženin lep
srce gorko izročà.

Oko nevesti se smeji
in lice rdi cvetoče;
vsa družba ž njo se veseli,
a lovec gori joče.

Saj njemu segla je v roke
in njemu obljubila,
zdaj gre pa z drugim iz cerkve
in nanj je pozabila. — —

Stoji na gori lovec mlad,
na puško se opira
in v črni gozd in v sivo peč
zamišljen se ozira.

¹ Pleteršnik ima sicer deležnik vidom, ne pa nevidom razen v pri-slovni obliki nevidoma. Tudi drugod kaže pesem dovolj znakov improvizacije — izšla je na dan Jeranovega pogreba. — Op. izd.

Zjasni se mračno mu oko,
krepko v goró završne
in ubere lice sí mlado,
na srce puško stisne.

Če žalost sela bo v srce,
pa se boš ti ozvala
in za kozó in za srnó
boš blede smrt pognala.

»Planina sojna, tvoj sem, tvoj,
s teboj se bom zasnubil,
poročil danes se s teboj,
do groba bom te ljubil.

S teboj užival bom vesel
planinske slasti tajne,
planina pa povesti vmes
bo pravila mi bajne.

Ti, zvesta puška risana,
boš naju poročila
in o ljubezni stalnih src
v dolino boš zvonila.

Ni mar mi več dolinski svet,
ni deva mar nezvesta;
ti, skalna mi planina, si
najkrasnejša nevesta.«

Z goré v goró pa dan za dnem
glase se strelav pokí,
kot górska pesem v dol done
o lovčevi poroki.

Dom in svet 1893.

Demantniku preč. g. Jožefu Skubicu.¹

Poroko že šestdeset pot Ti obhajaš
in božji nevesti zvestobo ponavljaš;
v z a u p a n j u krepkem na božjo rokó
preromal si cesto življenja dolgó.
To upanje prvi je demant krasán
Tvoj demantni, demantni dan!

Dobrote Ti božja je roka delila,
a kupó grenkosti Ti tudi točila:
v trpljenju si zbrusil si demant svetel
k r š č a n s k e u d a n o s t i sojni kristal.
To drugi je demant dražestno krasán
Tvoj demantni, demantni dan!

Sobratov nebrojno s Teboj se raduje
in cela dežela zato Te spoštuje;
ljubeč, spoštujoč Te pozdravljamo Te,
ljubeč, spoštujoč Te proslavljamo Te!
L j u b e z e n t a tretji je demant krasán
Tvoj demantni, demantni dan.

¹ Uglasbil J. Carli, organist v Ribnici.

Trpljenje in upanje ž njim pa preide,
 ko zarija večna v nebesih Ti vzide,
 ko z demantno krono nebeško krasno
 pokrije za vekomaj Bog Ti glavó.
 Tedaj zažari Ti na veke krasán
 Tvoj demantni, demantni dan!

Slovenec 1892, št. 187.

Leon XIII. — Luč na nebu.

Po dobravi kruta vihra vije,
 vihra vije, v črni plašč jo krije,
 s trsti se tresó stoletni hrasti,
 se tresó in se plašé propasti.
 Vičejo šakali, volcje mladi
 levji rod uničili bi radi.
 Srčno kri mu pijejo hijene,
 zmije jo sesajo mu strupene,
 togujoč toguje vmes levinja.¹
 Mladi rod pa mrè ji in poginja. —

Toda ni še strta levja sila,
 zmija ni še vse krvi izpila.
 'z vrste bratov vstaja lev ti mladi,
 vstaja v vojsko v zmage sladki nadi:
 Ej sramote! Kvišku, rod kraljevi!
 Volkom, zmijam ne kloné se levi!
 Za meno! In pojmo hrabro v boje,
 v ljute boje za kraljestvo svoje!

Boj se bije, padajo sovraži,
 Levov glas pa vodi brate k zmagi.
 Zora zori, luč na nebu užarja
 in razganja črno temò viharja.
 Strti volk v propadu strmoglavi,
 zmija ubita gnije ob dobravi.
 Zora zori, beli dan se snuje
 in v dobravi zopet Lev kraljuje.
 Temà je strta, divja igra ugnana,
 Luč na nebu svetla je prižgana,
 lepši kot dragulji na obali,
 lepši kot jaspidi, kot kristali.²

¹ Prim. Ezek. 19, 1—7.

² Ap. 21, 11.

Lev kraljuje na prestolu skalnem,
 na prestolu skalnem, večno stalnem,
 vzrastlem v skali, s krvjo napojeni
 in z junakov trupli pognojeni.
 Skalna tla so, tla pa rodovita,
 bujno se življenje ž njih razcvita
 in budi nebeških pevcev petje
 in nadzemskih cvetk vzraja cvetje.
 Rod njegov mu prestol obkrožuje,
 v njega službi tudi sam — kraljuje;
 vedno ponosit, da Leva služi,
 danes ponosneje ž njim se druží.

*

Slavje slavi Levova rodbina,
 slavje slavi svetega razvnetja;
 god goduje slavnega spomina:
 apostolske službe pol stoletja.
 Pol stoletja Lev jo vlada vneto;
 pol stoletja luč ji z neba užiĝa;
 pol stoletja nosi mitro sveto;
 pol stoletja škofje žezlo dviga.
 Mnoga krona je med tem zbledela,
 mnogo strla jih je sodba tajna;
 njemu pa jasneje je vzžarela
 v znak sovragom, da je vekotrajna.
 Njen sijaj odseva z božje slave;
 njena moč v nebesih korenini,
 in ko tu jo zdene s trudne glave,
 zameni s svetlejšo jo v višini.
 Božja roka mu jo je usadila,
 božja moč pomagala nositi,
 božja volja ga je okrasila,
 božja milost ž njo še zdaj ga kiti.
 Ž njo ga kiti, zemlji vsej — očeta,
 ž njo ga kiti, vsem krščanom — kralja;
 zemlja se zato mu klanja vneto,
 zanj krščanstvo vse Boga zahvalja.
 V radostih očetni god goduje,
 tisoč sreč želi mu za v bodoče,
 tisoč srčnih mu darov daruje,
 zanj v nebo pošilja prošnje vroče.

*

Lev, naš oče, luč na nebu sojna,
 dolgo še vojuj družini svoji!
 Vihra vije, tromba kliče bojna,
 branit pravdo zovejo nas boji.

Lev na čelu! kdo se tu ne vzmôži?
 Kdo ne vstani v brambo pravdi sveti?
 Kdo se z duha kopjem ne vzoroži,
 da sovragom hrabro se osveti?
 Vihra vij in tuli vmes hijena,
 volk naj laje, vičejo šakali,
 siči zmija, siči v nas strupena!
 Lev na čelu! In naj bi se bali?
 Z Levom Bog je, Bog pa zmagô daje;
 zmagi sije — zmagoslavja krona!
 Zmage želja v naših srcih vstaje,
 ž njo pa prošnja: Živi Bog Leona!

Rimski Katolik 1893.

Slava Leonu XIII.!

(Ob petdesetletnici škofovanja.)

Po zemlji od tečaja do tečaja
 očetu Levu slava se razlega,
 kipe ljubezni narodi do njega;
 a med sovragi cerkve hrup nastaja.

Zanj polstoletja častni dan dohaja,
 kar ljudstva škofa modrega časte ga;
 zato dobrotniku človeštva vsega
 od kraja slavà zdaj doni do kraja.

Raduje srčno se izmed narodov
 očeta slávja — rod Ciril-Metodov,
 ker Lev nad njim mogočni vedno čuje.

Ko mu kraljestvo božje svet razdira,
 blagoslavljuje On se v nas ozira,
 Slovanom novo moč in slavo snuje.

Dom in svet 1893.

B. Dramatični spisi.

Cigan čarovnik.

Burka v dveh dejanjih s petjem.

Osebe:

Grahar, kmet.	Lazar, kmet.
Luka, njegov sin.	Jurij, } kmečki fantje.
Lokar, kmet.	Janez, }
Lenart, njegov sin.	Gašpar, }
Pavle, Graharjev nečak.	Miško, cigan.

I. dejanje.

Graharjev vrt.

1. prizor.

Grahar (na klopi sedé): Nedeljo popoldne je pa res nalašč za kmeta ustvarjeno. Ves teden garam in se peham; zjutraj zgodaj na noge, zvečer pozno k počitku s polno glavo skrbi za drugi dan. Ko pa pride nedelja, dopoldne opravim svojo pobožnost; po kosilu grem še k nauku; potem je pa čas moj. Sam Bog bodi zahvaljen za nedeljo popoldne! Pipica mi danes vse drugače vleče kot druge dni. Počasi in zložno lahko puham dim za dimom, se veselim lepega dne in pozabim na prestani trud.

2. prizor.

Lokar (prihaja): Bog te živi, sosed! Kako je kaj?

Grahar: I, ravno premišlujem, kako prijeten je počitek utrujenemu človeku, in Boga hvalim, da nam je dal nedeljo.

Lokar: Prav imaš; potreben si je; jaz tudi. Počitek se mora sicer zaslužiti, toda potem tem bolje diši. Oj, da bi hotela naša mladina to vedno pomniti!

Grahar: Kaj vzdihuješ? Mladina res ni taka, kot bi si je človek želel, toda pamet pride šele z leti. Tega ne smeš pozabiti.

Lokar: Tebi seveda ni treba vzdihovati. Toda poglej mene! Star sem že in kmalu kmalu obišče Lokarjevo hišo bela žena in povabi utrujenega gospodarja s seboj na oni nepoznani svet. Vse svoje življenje sem bil izgubil v svojem delu. Na Boga in na večnost sem skoro pozabil, tako sem bil zaverovan v svoj grunt.

Grahar: Zato le nikanar ne tarnaj, saj Bog tudi pridnost plačuje na onem svetu.

Lokar: To je že res, toda mene skrbi še vse kaj drugega. Premoženja sem si pridobil toliko, da bi moj naslednik ž njim lahko

živel. Zemljišča sem precej prikupil; njive sem zboljšal. Saj se gotovo še spominjaš, kakšne mlakuže so stale pred štiridesetimi leti na Požarnici in koliko kamenja sem strelil s Širokega.

G r a h a r : Še dobro. In tudi dobro vem, kako si se takrat trudil. Pred dnem si bil že na polju in preden so drugi kmetje vstali, si že ti lep kos obdelal.

L o k a r : No, torej si lahko misliš, kako mi je pri srcu moje zemljišče. Vsako stopnjo na njem poznam kot samega sebe. Zdi se mi, da sem samega sebe zakopal vanje. Oj, rad imam svoj grunt! In neizrečeno me peče, ker vidim, da bo za menoj vse propadlo.

G r a h a r : Prečrno gledaš, ljubi sosed! Sin je res sedaj malo lahkomiseln, pa obupati vendar še ni treba.

L o k a r : Če bi bil samo lahkomiseln, bi že še bilo. Toda on je gorji. Moj Lenart je len kot gnoj in smrdi mu vsako težje delo. Imel sem pet otrok, kakor veš, in zato sem mislil, naj spravim enega k boljšemu kruhu. Lenarta sem dal zato v šolo. Ko mi je pa davica pobrala vse druge, sem ga moral vzeti domov, ravno ko je toliko pogledal po svetu skozi okno, da mu kmetija več ne diši.

G r a h a r : Koliko let je pa že hodil v šolo?

L o k a r : V Radovljici sem ga imel pet let. Potem je pa še dve leti trgal hlače v prvi latinski šoli v Kranju. Sam ne morem razumeti, kako sem mogel biti tako bedast. Najbolj neumnega izmed svojih otrok sem tiščal v šolo. Mislil sem si: za kmeta ni, bo pa za gospoda. Župnik so me večkrat svarili in so mi napovedovali, da fant ni za učenje, jaz sem pa le svojo gulil, če tudi mu je šlo tako težko, da je parkrat po dve leti obsedel v enem razredu. Ko sem ga vzel domov, je bil še slabši kot prej. Kake neumne stare bukve je prebiral, za delo mu pa ni bilo mar. Kakor je trde glave, je ta porednež vendar toliko prebrisan, da zna vse sanjske bukve, ves kolomon in vso stoletno pratiko na pamet. Samo to tuhta, kako bi mogel brez dela toliko obogateti, da mu ne bo treba delati. Oj, koliko je že zmetal za svoje prismodarije! Tisti kroparski konjederki, ki menda na zvezde pozna, je že znosil gotovo za več nego za 100 goldinarjev vrednosti. Troharju v Krivo brdo, ki zagovarja kačji pik in všen in slepari ljudi, pa gotovo še več. In v loterijo? Če mu sam ne dam, pa skrivaj vzame. In če ne dobi denarja, pa kaj proda. Sram me je še bolj, nego se mi škoda zdi zapravljanja, če se spomnim na to. Te dni mi je skrivaj prodal lepo junico in zatrackal ves denar. Kaj mi je storiti? Zavreči ga vendar ne morem, saj je moj.

G r a h a r : Ti imaš z Lenartom težave, jaz pa s Pavletom. Ta nepridiprav bo tudi vse zapravlil. Saj veš, kako sva si bila prijatelja z rajnim bratom Jernejem, njegovim očetom. Tisti dan, ko je potem zvečer umrl, me je še prosil, naj poskrbim za Pavleta in mu pomagam, da bo mogel pošteno vzdržati lepo gospodarstvo. Pa kaj moremo? Neroden je, da nima vsa dolina miru pred njim.

L o k a r : Pa imaš vsaj sina dobrega. Svoježa Luka si lahko vesel.

Grah ar: Saj sem ga tudi, toda Pavle mi ne gre iz glave. Rad ga imam kot svojega, in večjega veselja bi ne mogel doživeti, kot da bi ga videl, kako pridno gospodari na svojem gruntu.

Lok ar: Naj se pa oženi!

Grah ar: Čim prej, tem bolje; to sam vem. S tujimi ljudmi, ko nima ne sestre ne brata, delati grunt nikamor ne kaže. Zraven pa še tak nerodnež. Vsakega pol leta je gotovo zaradi tepeža zaprt. Koliko je že samo s tem zapravit! Modre žene mu je treba.

Lok ar: Zakaj mu je pa ne poiščeš?

Grah ar: O, poiskal bi si jo že sam, če bi ga le hotela! Lazarjevo Lizo hoče, druge ne mara nobene.

Lok ar: Poštena hiša, dobri ljudje.

Grah ar: Vse res, toda Lazar mu je ne mara dati, ker je tak, dekle samo pa pravi, da brez očetovega zadovoljnega blagoslova ne gre od hiše.

Lok ar: Ta je prava. — Prav potolažil si me, ko si mi razkril tudi svoje težave. Ti otroci nas bodo spravili pod zemljo. — Ali vidiš? Fantje gredo k vam.

3. prizor.

Fantje (pripojo):

Mladih fantov korenjakov	»Brž zberite se, fantiči,
Bog nebeški je vesel.	dajte domu brž slovó!
Cesar rabi sam junakov,	Za devetimi holmiči
rad bi jih na vojsko vzel.	čaka Turek nas z vojsko.«

Ko trobenta bo zapela,	Fantje vsi se bodo zbrali,
ko bo boben zropotal.	seglj znancem še v roke,
pošta nova bo prispela,	in na vojsko se podali,
cesar sam jo bo poslal:	koder krogle žvrgole!

Z Bogom, naši dragi starši,
z Bogom ti, domača vas,
z Bogom, ljubljeni tovarši!
Oj, ne pozabite nas!

Jurij: Pozdravljeni! Kajne, da se nam ljubi? Zdravi smo, hvala Bogu, in veseli.

Luka: Domenili smo se, da damo danes pri nas za pijačo. Pri Žabarju je nekaj nerodnih Topoljanov, ki se vedno zbižejo, če le pridejo k nam.

Grah ar: Joj, pa je Pavle gotovo vmes.

Janez: Ni ga ne. Pravkar sem ga videl, ko sta z Lenartom ležala na Lokarjevem vrtu.

Gašpar: Kaj boste skrbeli, oče! Civil še udariti ne zna! Mi, ki smo cesarski, mi kaj veljamo.

Lok ar: No, z lepo stvarjo se bahaš. Če se misliš pretepevati, je bolje, da jo takoj odrineš nazaj.

G a š p a r : Kdo se misli pretepravati? Jaz samo pravim, da civil ni za nič. In to je tudi res.

J a n e z : Kakšen civil?

G a š p a r : Ti si pa fant, ti! Pozna se ti, da si komaj nehal krave pasti. Vojaške pesmi poješ, pa še ne veš, da je civil vse tisto, kar ni vojaško.

J u r i j : Potem ti pa že ne potrdim, da bi bil civil za nič. Jaz sem potemtakem civil, moj oče so civil, naša hiša je civil, naša vas je civil. Ali je to vse za nič?

G a š p a r : Ti nič ne veš. Kje si pa ti bil? Jaz sem kaj sveta skusil; jaz lahko govorim. In jaz ti rečem: civil ni za nič! Civil tobak — kakšen je, kot suho listje! Pa vzemi soldaški pajtelc! Vredno ga je pogledati. In tobak kot same rože! In civil obleka — draga, pa slaba; in visi na tebi kot vreča na štoru. Pa poglej soldata — kot bi bil ulit, tak je! Pa civil hoja — civilist hodi, kot bi stope mele, soldat pa gre kot žnora in noža mu v zraku žvižga. Jaz pravim: civil ni za nič in ni! —

L u k a : Samo civil večerja je menda boljši od soldaške. Sicer si pa tudi ti sedaj civil, ali ka-li? (Zasmejejo se.)

G a š p a r : Temu pa nič ne rečem. Toda ali bo kaj vina?

G r a h a r : Le dobro se imejte! Midva greva še nekoliko po polju. Lahko ste tukaj, ali v hiši, kjer hočete.

L o k a r : Če le morete, spravite še Lenarta v svojo sredo!

G r a h a r : In Pavleta! Z Bogom sedaj! (Odideta.)

4. prizor.

J u r i j : Pravi kladi nam ponujajo. Če pride Pavle med nas, se gotovo skregamo.

J a n e z : Če pa Lenart, pa zaspimo.

L u k a : Fantje! Zviti Miško hodj danes po vasi in jaz sem sklenil, da nekaj izvršimo z njegovo pomočjo. Nekaj predpustnega! Če mi daste roke, da boste z menoj držali, se bomo danes še izvrstno imeli. Smeha bo, da se bomo dovolj pretresli.

G a š p a r : In vina menda tudi! Jaz Luku dam roko, kadar hoče.

J u r i j , J a n e z : Jaz tudi.

L u k a : Torej pojdemo v hišo, da nas nobeden ne zaleze! Treba previdnosti. Toda glejte Miška. Počakajmo ga!

5. prizor.

M i š k o (prihaja): Dobri dan, mladi fanti! Ali imate kaj čika za uboгеga cigana?

L u k a : Vsega bo dovolj; le potrpi.

M i š k o : Le sam potrpi, cigan že sam zna, kada mu valja trpit.

J a n e z : Kje imaš pa svojo družino?

M i š k o : V šumi so legli, da si počinejo.

J u r i j : Počivati je res zelo treba ciganom, ker se tako trudijo in poté.

Miško: Lako se vam smijati, kad ne znate, što je cigan. Molil sem vas že dvaput, da mi daste čika, pa ne čujete; samo se šalite iz bedna cigana.

Luka: Na, tu imaš smotko! Zapali jo in pojdi z menoj, da se nekaj pomeniva! Fantje, ostanite tu! Kmalu prideva. (Odideta.)

6. prizor.

Gašpar: Ta Miško je bil gotovo soldat.

Jurij: Ali zato, ker je tako umazan?

Gašpar: Umazan je, ker je v civilu. A soldaščina se mu pozna na plečih.

Janez: Dobro, da vem, po čem se soldatje poznajo.

Gašpar: Rajši še zapojmo!

Moj konjič iskreni,
pod mano se speni
in zarezetaj!
Bo treba oditi
in dom zapustiti,
ne bo me nazaj!

Za tremi vodami
sovražnik se drami
in s svincem keglja.
Bo krogla žvižgala,
in bova padala
pobita na tla.

Jurij: Ta je pa lepa. Gašpar, ti boš res poživil vso vas s svojimi pesmami.

7. prizor.

(Luka in Miško prihajata.)

Luka: Torej, Miško, pst! Če ne...

Miško: Cigan zna sve. Budi brez brige! Tu posedam.

Luka: Le puši tu veselo in vse srečno opravi. Fantje, pojdemo, po poti se zmenimo, kar sem vam prej hotel povedati. (Odidejo.)

8. prizor.

Miško (poje):

Oj, cigane, oj,
kje dom je tvoj?
Kar solnce obsije,
kar nebes pokrije,
vse dom je tvoj,
oj, cigane, oj!

Oj, cigane, oj,
kje narod je tvoj?
V temačnih gozdovih,
v zelenih logovih,
tam narod je tvoj,
oj, cigane, oj!

Oj, cigane, oj,
kaj bo s teboj,
ko mrzlo prikima
ledena ti zima,
kaj bo s teboj?
Oj, cigane, oj!

Oj, cigane, oj,
kaj bo s teboj,
ko v ložu na travi
te smrt zadavi,
kaj bo s teboj?
Oj, cigane, oj!

Sada mi valja mislit, kaj bude baš ovo vreme z menoj. Pa Luka mi obeča, da mi plati celu forintu i bačvu vina, če se dobro držim i dva maгарca ili kot kaže Kranjac dva osla nasmodim. Vidit čemo, kaj je moguće. Forinta je lepa, a još lepše bi bilo, kad bi ju imel že u džepu. A — pst — baš — ovaj neumni Lenart — jedan izmedju ovih dvijih se bliži. Ovaj je o planeti. Luka ga je že namazal. Tedaj ga moram še jaz. Miško, — forinta! — i bačva vina! Pazi se!

9. prizor.

Lenart prihaja.

Miško: Oj, sreća ti mila, moj najdražji, najljubši, moje zlato dete, moje srebrno srčice! Kako je? Junak si, kak breza ravan. Sto godina ti želi cigan Miško same radosti, da te vidi. Sreća ti, zdravlje sa svih planetov!

Lenart (jeclja): Prestrašil si me. Ti govoriš preveč na glas, Miško! In prehitro tudi. Jaz te še razumel nisem. O planetih praviš. Ali poznaš, cigan, na planete?

Miško: Dakako póznam; sve póznam. Sada vlada Jupetar i naproti mu stoji Merkur, koji je od novaca, od denara; znaš, Lenart, kdor sada dobro trefi, pak je bogat čovjek.

Lenart: Cigan, povej mi še kaj! Stoletna pratika nima tega, kar si zdaj povedal. Torej mogoče je obogateti?

Miško: Moguće, da, moguće, a težko je. Znaš, da je Jupetar star i silan planet. Kto ne pózna ovih natornih tajnosti, ne more ništa. To treba múdrosti i sile i svega. Znaš, móra se Jupetar ugnati u kozji rog i onda preko ovih planeta se mora postaviti Merkur, pak potom se može govoriti dalje.

Lenart: Oj, da bi jaz mogel tega Ju-pétra ugnati. Oj, kako bi ga rad! Ti ne veš, Miško, kako sem nesrečen. Ne sanjske bukve ne stoletna pratika in tudi kolomon mi nič ne pomagajo. Kakor v sanjah se mi zdi včasih, da bom jaz še bogat mož brez skrbi živel na svetu. A kdo ve, če mi bo mogoče? Oj, koliko šacov je pod zemljo, koliko lepega, svetlega srebra in zlata se skriva v tleh; samo da bi mogel do njega! Pa ne gre in ne gre. Tebi, Miško, ki imaš vso cigansko učenost v glavi, vse zaupam. Že cela leta iščem praprotnega zrna, pa ga ne dobim. Če bi imel praprotno zrno v žepu, bi kresno noč videl vse šace.

Miško: Ti, Lenart, ne znaš ništa o opozicijonu planeta. Praprotno zrno — šta je to? Kdo bo iskal sada, kad je Merkur v opozicijonu, šace s praprotnim zrnem? Sada je to bedasto. Valja samo zlomiti opozicijon i pomoći Merkurju, da Jupetarja preмага. Potom je sve dobro. Šace vidiš sve, koliko hočeš.

Lenart (hoče objeti Miška): O moj zlati Miško, daj, pomagaj mi, da poderem ta pezicjon ali kako se mu reče. Če bi mogel do njega, po kolomónu bi ga zagovoril in potem ga zadavim ta preklicani

pezicjon in pomagam temu Mehúrju, da zмага Jupétra. Potem pa šaci! Miško, vse ti dam, kar si želiš! Za ministra te napravim, kjer bom sam za kralja. Vse, moj Miško, samo pomagaj mi!

Miško: Znaš, moj dragi, ovo ni tako lako. Ja sam bedan cigán; ja bi rado sam sebi najprije pomagal. A ne ide. Sam uže prestar. Koliko let imaš ti?

Lenart: Petindvajset sem jih bil, ko je bila zadnja polna luna. Ali sem morda tudi jaz prestar in nisem bil o pravem času rojen?

Miško: O, sreća zate, moj Lenart! O polni luni si bil 25 let star! To je znak, da te išče sreća. Ti, moj Lenart, ti si za to, da preмагаš opozicjon. Upravo 25 godina mora biti star in ravno o polni luni, da kaj izdade. Torej, Lenart, samo slušaj!

Lenart: Napravim vse, kar mi rečeš. Ti si moj, ti si moj dobrotnik, moj rešitelj, Miško, Miško, govori!

Miško: Torej čuj! Sve ide po redu. Da se pripraviš za boj, treba ti iti sve po vrsti. Sad učiniš jedno, i potom ti povem drugo. Samo ne povej nikomu, znaš, nikomu!

Lenart: Molčal bom kot tnaló.

Miško: Treba ti najprije, da se učiniš nevidnim, tako da te nitko ne vidi.

Lenart: Kako mi bo to mogoče? Neviden! Oj, Miško, če me takega napraviš, potem, Miško, grem za teboj vrh Triglava.

Miško: Le polako! Valja ti najprije obuči svu obleku narobe; to je prvo; svu — tudi šešir ili klobuk. Čevlje moraš imeti drvene — cokle, kako jim kažu, i na šeširu crn lonec poveznjen, i to znači noć.

Lenart: A, noć — lonec — vse narobe — že vem, že vem. In kaj še?

Miško: Potom moraš dobiti štil od metle, koja še ni godinu dana v rabi.

Lenart: Ravno pred včerašnjim so jo kupili oće.

Miško: I na tu metlu moraš navezati crvenu, to je rdeću zvezdu, iz papira izrezanu, to znači Jupetra.

Lenart: A, — Jupetra. Štil od metle — rdeća zvezda — lonec — vse narobe — že vem. In kaj še?

Miško: Potom pa idi, kder te dobro poznadu, da vidiš, kako si nevidan, i sam sprobaš, kakšnu moć ima Jupetar.

Lenart: O, h Graharju pojdem!

Miško: Sada ne smiš više menjat misli! Kar ti palo v glavu, moraš izpunit. H Graharju moraš iti, tam se posadi v kút na tla i drži trdno Jupetra. Toga budu spazili, a tebe ne. I tam budi, dok ne dojdem ja, da te odrešim i zopet učinim vidna. Potom ti kažem dalje. A sad idi i brzo učini sve, šta treba, odmah sada!

Lenart: Moj Miško, moj neobsežni¹ Miško! Na, tu imaš, kar imam pri sebi! Na, vse — vse je tvoje!

Miško: Dobro, le idi. (Lenart odide.)

¹ Morebiti napaka v prepisu namesto: nedosežni. — Op. izd.

10. prizor.

Miško: Tega sem že. Še edan me čaka. Potom sam izvršil za danas svoj ciganski posel. Takih dana valja više dobit. Naši ljudi budu se smijati, kad jim izkažem sve ove budalaštine. Danas sem stvorio prvi put čovjeka nevidna; dobro se trefilo. Učinim ga još više put na zdravlje svom ciganskom grlu in na smih svih poštenih ljudi. A sad ide drugi. Miško, pazi se, taj nije glup, neuman, kao Lenart.

11. prizor.

Pavle (priropoče): A, tukaj si, ti grda ciganska pokveka! Tebe iščem že kdo ve koliko časa. Saj tako nič ne veš. Razbijem te, da boš pomnil, in vržem te ob tla, da boš petak potrošil, preden se boš pobral, če mi ne poveš, kako bi se mogel rešiti, ti umazani potepuh! Le počakaj!

Miško: Kaj hočeš od bednog cigana? Sam kažeš, da ništa néznam. Kaj ti naj povem? Pusti me, kao jaz tebe pustim. (Hoče oditi.)

Pavle: No, cigan, ne beži! Razjarjen sem nad Lazarjem in nad vsem svetom. Ta stari zmaj! Moram ga! Tebi pa nič nočem, samo svetuj mi, pomagaj mi!

Miško: Kaj pa ti je?

Pavle: Torej, ciganski Miško, poslušaj! Jaz bi se rad ženil pri Lazarju. Liza pravi, da ne govori z menoj, dokler stari ne dovoli v ženitev. Če dovoli, me vzame. Stari pa noče.

Miško: Zakaj ne?

Pavel: Kaj vem? Stare babe me opravljajo in nosijo po zobeh, da sem lump in pretepač. Pa kaj morem zato, če me pobje tolikrat zjezē. Da ti povem, kako je bilo zadnjič. Jaz grem v nedeljo zvečer po cesti, kar me sreča Lenčev Tine z vozom. In nalašč se mi ne umakne! Jaz ustavim konja in pravim Tinetu iz lepa: »Ti ošabna miš, ali mi ne greš izpod nog?« On pa začne jezicati in me zmerjati. Ali sem mogel to poslušati? Zagrabil sem Tineta in sem ga vrgel v jarek, konja sem pa pognal. Kaj sem hotel družega napraviti? In za to neumnost sem sedel dva meseca v Radovljici. Pa pokažem mu še, temu Tinetu!

Miško: Ti si pa res krotka duša. In zavoljo tistega grdega opravljanja te noče Lazar za zeta?

Pavle: Seveda ne. Ta trdovratni stavec mi je pravkar zopet pokazal vrata. Jaz pa hočem še letos Lizo imeti za gospodinjo. Vsaj enega človeka bi rad imel, da bi se zanesel nanj. Posli me sedaj goljufajo, stric me zmerja, ljudje kažejo za menoj. Meni res ni več živeti! Miško, pomagaj mi, če znaš!

Miško: Pokaži mi dlan!

Pavle: Ná, poglej, če se da kaj napraviti! Neko ciganko sem že vprašal za Lizo, pa je rekla, da moram še čakati. Sedaj čakam že toliko, da bom kmalu osivel, pa še nič ni.

Miško: Poteza od mezinca je močna, to je dobar znak. Ova pod prstancem — pomenja nevestu, ova pod palcem — starog Lazarja; pod kazalcem pak — tebe. Težko je i savito. Nevesta, vidiš ju, je još pod otcem — vidiš poteze, kaku se križaju preko tebe. Hm! —

Pavle: Ti si pa res zvit cigan. Prav tako je, kot ti praviš. Vse je prekrižano. Ta, stari Lazar, mi hoče prekrižati vse življenje. Torej brž povej, ali se da kaj napraviti?

Miško: Da? Da? Pa sam poglej! Jaz sudim, da je mogoče.

Pavle: Ne skušaj me toliko časa, ciganska duša! Povej brž, če ne, te premlatim.

Miško: Mlatiti se né dam, moj Pavle. Zato čini sam, šta ti je drago! (Ubeži.)

Pavle (za njim, ga privleče nazaj): Miško, ne zameri! Saj sva prijatelja. Ná krono!

Miško (spravi krono): Pred svim mi moraš obljubiti, da me hočeš poslušati.

Pavle: Kakor otrok te bom bogal.

Miško: Torej poglej! Tebi je zarečeno, in sicer po vseh hišah tu v vasi. Izčarati se moraš, pak bude dobro.

Pavle: Saj se je tudi meni zdelo, da mora biti kaka coprnija zraven. Pa kako naj se izčaram?

Miško: Danas još se mora sve izvršiti. Jaz imam ovdje v škrafskom papiru savitu čarovnu kroglu. Ovo moraš metnut u usta i potom iti u svaku kuću od prvog broja dalje v vasi i sednut na stolac i počekat najmanje pet minuta. Znaš? Pri tom moraš molčati i gledati na tla. Si razumel?

Pavle: Sem. Vse bom napravil, samo da bi kaj pomagalo.

Miško: Potom pak moraš uzeti ovo iz ust i bacit v vodo. I si izčaran. Sad odmah deni v usta kroglu i hodi! (Zmaši mu kroglico v usta.)

Pavle (ne more jasno govoriti; golči in odhaja).

Miško (za njim): Le tiho i polako! A ne izpusti čarovnije iz ust, inače zlo tebi! Sreča s tobom. (Prešteva denar.) Dobro je bilo. A još k tomu forinta Lukova i bačva vina. Blaženo tebi, moj Miško!

Oj, cigane, oj,
kaj bi bilo s teboj,
če bi ne h'teli se dati
ljudje goljufati,
kaj bi bilo s teboj?
Oj, cigane, oj!

(Zavesa pade.)

2. dejanje.

Kmečka soba.

1. prizor.

F a n t j e (krog mize):

Veseli bodimo,
smo fantje mladi,
in pojmo in pijmo,
nas vince bodri.

Pri kapljici zlati
srce nam igra,
med dragimi brati
se sreča smehlja.

Poštene mladine
veselje ni greh,
saj kmalu nas mine
življenje in smeh.

Kljubujmo starosti
brez zob in brez las,
zato pa mladosti
zapojmo na glas!

Cin-cin naj kozarci
žvenkljajo glasno!
Cin-cin naj udarci
po svoje pojo:

Bog živi mladino
in pamet ji daj,
za solzno dolino
pa vsem sveti raj!

G a š p a r : Pri vojakih smo jo šele zapeli! Kaj bo civil! Saj še ust ne zna odpreti.

J u r i j : Ti in tvoj civil! Rajši nam povej, kako si v Bosni pivo stražil!

J a n e z : Saj res. Tega že dolgo nisi pravil. Torej le na dan s svojo zgodbo!

G a š p a r : Počakajte vsaj, da se odtešim! No — bodi! Bosenski svet se je brž, ko smo kranjski fantje doli prišli, nekam polakomil na naše pivo. Tam nimajo družega nego rakijo in še tista ni bila dosti prida. Komaj so naši srečno prišli do cele Bosne, so pa jeli Bošnjaki vohati po našem pivu. In tako so romali po tistih preklicanih blatnih cestah celi vozovi polni dobrega piva. Vsakemu vozu so bili pa prideljeni vojaki za stražo, da se mu ni nič primerilo. Saj veste, Turek je Turek. In tako sem tudi jaz s peterimi drugimi možmi spremljal tak s pivom obložen voz. Drugi dan smo vozili; bila je strašna vročina in po poti smo se še tako zakesnili, da nismo mogli zvečer priti do namenjenega mesteca. Ostali smo na prostem, položili smo se po travi; voz smo spravili s ceste in žejni smo bili.

L u k a : To se vas je držalo že tudi prej.

G a š p a r : Kaj držalo? Žejni smo bili in pivo je bilo v sodčkih na vozu. Kaj smo hoteli družega, nego zvaliti en sodček z voza in ga nastaviti. Toda zlodej je hotel, da nismo imeli s seboj nobene stvari, iz katere naj bi pili. Premišljamo, ugibamo, tu se jaz spomnim, kako bi se dalo pomagati. Fantje, jo že imam, sem rekel. Kako bo,

so mi dejali. — Jaz imam pipo s seboj in najložje bo, da s cevko srebljemo to ječmenovo lužo vase. Ubogali so me in nastavili smo res pivo na pipno cevko. Vse smo izpili.

Janez: Kdo je pa prvi pil? Tisti požirek je moral biti res nekaj posebnega.

Gašpar: Kdo se more na to spomniti? To vem, da smo se vsi trgalj začelkom, kdo bo pri cevki. Nazadnje je šlo že bolj mirno. In prazni sodec smo zopet zabili in ga položili k drugim.

Jurij: Gotovo je mislil njegov lastnik, da se je med potjo izsušil.

Luka: Saj bo prav mislil. Kranjska suša ga je pobrala. — Ali se vam ne zdi, fantje, da mora že kaj priti? Cigan je gotovo že svojo stvar uravnal; koliko je pa ura?

Janez: Pri nas vprašati po tem, koliko je ura, je brezuspešna stvar. Kar stoji pri nas sv. Mihaela cerkev, menda še ura ni prav kazala. Po moji bi imela biti sedma, po cerkveni pa vranč vedi, koliko.

Jurij: Zjutraj so ljudje mudili mašo, kar se je le dalo. Cerkovnik je za dobre pol ure del uro naprej.

Luka: Pri nas bo kmalu tako, da bo zjutraj omarijo¹ zvonilo.

Jurij: Jaz sem pa slišal, da hoče cerkovnik ta teden za en dan skrajšati. Toliko časa bo uro deval naprej, da bomo imeli do prihodnje nedelje samo pet dni vmes.

Gašpar: Neko coklanje se že sliši.

Luka: Je že Lenart; pst, fantje, dobro se držite!

2. prizor.

Lenart (našemljen priropota z metlovim ročajem in papirno zvezdo na njem; usede se na stran; fantje se delajo, kot bi ga ne videli. Smejejo se).

Janez: Tvojim povestim, Gašpar, se mora pa res vsak smejati.

Gašpar: In lahko bi jih pripovedoval vso noč; nikdar bi mi jih ne zmanjkalo.

Jurij: Pri delu pa nisi za noben pogovor, Gašpar. Kadar v gozdu delava skupaj, spravim komaj kako besedico iz njega; tako hiti obtesavati svoja bruna.

Janez: Jaz se mu prav tako moram čuditi. Ves teden molči; v nedeljo mu pa gre jezik kot osi rep.

Gašpar: Delavnik je za delo; nedelja pa za molitev in za počitek. Kozarec vina si privoščim v nedeljo popoldne in ta mi razvozla jezik. Kdo bo pri delu klepetal? Vidite, zato govorite tako nespametno, ker ne veste, kaj je soldat. Pri soldatu treba urnosti, pridnosti in molčati se mora znati. Sicer čakajo človeka sami raporti in ž njimi zvezane kazni: zapor, špange ali visenje. Veste, komu bi jaz iz srca privoščil soldaški stan?

¹ Tako govore v škofjeloški okolici namesto Ave Marija. — Op. izd.

Jurij: Ti presneta muha, že zopet se valja v vinu! Na, napij se, da boš sita! (Izlije nekoliko iz kozarca na Lenarta. Ta zastoka in se briše.) Gašpar, le povej, kdo je tisti, ki mu privoščiš vojaško suknjo. Zmotil sem te, prav ko si ga hotel imenovati.

Janez: Noče goreti pa noče. (Vrže smotko v Lenarta.)

Lenart: Oj, da bi ne bil jaz neviden!

Gašpar: Kdo pa stoka?

Lenart (zase): Pst; tiho, ker sem neviden!

Jurij: Svojo stvar nam dalje pripoveduj! Katerega si ti posebno namenil za vojake?

Gašpar: O, katerega pač? Lokarjevega Lenarta, ta gnili štor, ki se same lenobe in neumnosti cedi.

Lenart: Kaj? (Zase.) Tiho, tiho!

Gašpar: Kdo je rekel: kaj? (Vsi se spogledajo.)

Vsi: Jaz ne. Jaz ne!

Gašpar: Ali smo zacoprani, ali ka-li? Luka, ali ti veš, kdo nam gode vmes?

Lenart (zase): Mehur, kmalu boš zmagal!

Luka: Ne vem. Morda se nam le zdi. Rajši se razgovarjajmo dalje o Lenartu! Meni se tako dozdeva, da s tem človekom ne bo nič. Na stare čenče drži, ne pa na to, kar nas učita vera in pamet. Vse konjederke ubira, da bi prišel k denarju, s svojo lenobo in neumnostjo pa dom zapravlja.

Lenart: Oh!

Jurij: Zopet nekdo vzdihuje. In glas je celo tak, kot bi bil Lenartov. Morda je ta kje skrit. No, če je, naj bo, kjer hoče! Bo vsaj slišal, kar mu gre. Nedavno sem govoril z njegovim očetom. Tako bridko mi je tožil stari mož, koliko težav mu napravlja Lenart. Dela se noče nobenega lotiti. Zjutraj spi do osmih. Potem se počasi z vleče na dan kot klada. Poje pa vendar menda celo silo. Mnogo dni je, ko pa s svojim delom še drobtinice kruha ne zasluži. (Pijó.)

Lenart (zase): Uj, kako me dajejo! — Saj me lahko, ker sem tako strašno neviden.

Janez: Kakšen požeruh je bil že kot dečko ta lena skaza naše vasi! Ko sem jaz služil za pastirja pri Lokarju, so ga pošiljali rajna mati njegova po hleb kruha k Štefanu za v kavo. Ko pride nazaj, ni bilo ne kruha ne denarja. Ko ga vprašajo, kje ima hleb, se je prav neumno namrtnil in je dejal: Kaj vem? — Ali si ga kupil? — Sem. — Kje pa je sedaj? — Ne vem. — To moraš vsaj vedeti. Fant, povej, sicer te bom! — mu je rekel Lokar. To mu je odprlo tista njegova široka usta in zamotal je ves v solzah: Malo sem ga ščipal, pa — ga mi je zmanjkalo.

Lenart (nemiren, zase): Ti preklicana nevidnost! Mehur, pomagaj mi!

Jurij: Jaz vem še drugo zgodbo. Saj veste, kako po neumnem stavi v loterijo. Vsak teden zastavi gotovo goldinar, če ne več. Za enkrat vem, da je dobil ambo. Šel je v Radovljico ponjo in z denarjem v žepu je obiskal gostilno. Štiri goldinarčke je dobil. V gostilni so ga obsuli trije radovljiški postopači in dajal jim je za vino. Izpili so ga sedem litrov. Lenart je tudi pil, še bolj pa jedel. Štiri velike klobase in pol hlebca kruha je pomašil vase. Iz vseh štirih goldinarčkov mu je vrnila natakarcica desetico. Pri tem mu je rekla: Lenart, eno malo klobasico pač lahko še pomelješ. Ali naj ti jo prinesem? Lenart se je odkašljajl in kaj mislite, kaj je napravil?

Gašpar: Še peto je požrl.

Jurij: O ne; le milo je pogledal predse in je rekel: Ne smem, sicer bi doma poznali, da sem že kaj jedel. (Vsi se zasmejejo.)

Lenart (zase): Sram me je, če sem prav neviden.

Luka: Vse to bi še ne bilo nič hudega. Naj sne, kolikor mu drago! Da bi bil le sicer za rabo! Meni se ne zdi ravno neumen, samo zmešale so ga tiste coprnije in tisti planeti.

Janez: Ravno to je neumno in še velik greh zraven! Kako lepo so nam gospod ravno pretekli mesec pri krščanskih naukih razlagali o vseh teh vražarijah in so rekli, da prazna vera umori pravo vero!

Luka: Saj se vidi pri Lenartu. Pri krščanskem nauku ga ni nikoli. Med mašo in pridigo pa vedno ostaja pod zvonikom. Če bi fant malo več molil, bi se mu kmalu odprla pamet, da bi videl, kako nespametno se je do zdaj obnašal. Jaz mislim, da bi bil lahko iz njega vrl fant in nekoč pošten gospodar. Na, trčimo na njegovo zdravje! Bog mu daj pravo pamet, da bi vrgel vse tiste kolomone v peč in se lotil pravega, pridnega dela!

Vsi: To mu vsi iz srca želimo.

Gašpar: Nobeden ni hud nanj. Bog ga živi in spreobrni! (Pijó.)

Lenart (si obriše oči): Saj me imajo radi.

Jurij: V svojo sredo bi ga brž sprejeli, če bi se poboljšal. Saj je res sramota za vso vas, da imamo dva taka fanta med seboj, kot sta Lenart in Pavle. Kakšno lepo življenje bi imeli, če bi ne bilo teh dveh! Sedaj pa kamor gremo, kažejo drugi fantje za nami in se norčujejo: Vi ste pa od tam, kjer planete z neba spravljajo in kjer je vsak teden boj.

Janez: To je res sramota.

Lenart: Oj, jaz sem sramota!

Gašpar: Že zopet se je nekdo skrivaj oglasil. Poiščimo ga vendar! (Vstane, gre po sobi; se spotakne nad Lenartovimi nogami.) Kaj pa je tole? Ročaj metle in neki papir na njem. (Prime; Lenart drži ročaj od sebe, a trdo.) Kako je ta reč težka! (Gre ž njo po sobi. Lenarta vleče za seboj. Ta stoka. Drugi gredo za njim, se spotikajo ob njem in se smejejo. Privlečejo ga počasi krog in krog mize. Gašpar položi ročaj na tla; Lenart sede na tla. Vmes govore:)

G a š p a r : Preklicana metla, ali je svinčena ali kakšna!

J u r i j : Kako je neki to, da se tolikrat spotaknem? Pijan menda še nisem.

J a n e z : Jaz tudi ne. Pa skoraj, da nisem padel.

G a š p a r : Star soldat se ničesar ne boji. Kdo gode, moramo izvedeti. In če ga dobimo, potem gorje mu! (Vzdigne Lenarta; gleda pod mizo, pod stole in pri tem pripogiblje ročaj in Lenarta ž njim.)

L u k a : Dovolj je šale. Fantje, po ceni smo se že dosti nasmejali. Rešiti moramo našega reveža.

L e n a r t (preplašen): Kaj? — —

L u k a : Kaj, kaj? Vse je bila le šala. Cigan te je opeharil, moj nevidni Lenart! (Vsi se zasmеjejo; Lenart hoče uiti. Gašpar mu iz rok izdere ročaj. Lenart pade in lonec se mu razbije po tleh. V tem vstopi cigan.)

3. prizor.

M i š k o : No, Lenarte, ali si že premagal Jupetra?

L e n a r t (vstaja): Ali sem res goljufan?

L u k a : Res, res, kajne, cigan?

M i š k o : Toliko si bil neviden, kot sem jaz sada, moj ljubček. Pameti, pameti ti treba, ne pa nevidnosti.

L e n a r t : Oh, oh, kaj sem doživel! (Med tem vstane in uide skozi vrata.)

4. prizor.

G a š p a r : Dobro je bilo.

L u k a : Da bi le kaj izdalo! Miško, izvrstno si jo pogodil. Na, tu imaš goldinar in bokal vina. Kaj pa je s Pavletom?

M i š k o : Cila vas je po koncu. Početkom su se mu smijali, a sad se čude, in v kratko dojde k vam. Ja idem još, da vidim, šta je z Lenartom. (Odide.)

5. prizor.

J u r i j : Ta cigan je res pravi beštjač. Kakšno kolobocijo je bil napravil!

J a n e z : Lenart je bil popolnoma prepričan, da ga nobeden ne vidi. Škoda, da mu jih nismo še več povedali.

L u k a : Dovolj jih je slišal. Če sedaj ni ozdravljen, potem mu ni pomagati.

G a š p a r : Sedaj mu le še manjka kakih 14 dni soldaškega aresta, vsak drugi dan post in vsak dan po šest ur špange, pa bi bil dober. Pa kaj, ko v civilu nimajo nobene pametne reči!

J a n e z : Fantje, pijmo ga na dobro srečo! Bog živi Luka, ki je to reč tako pametno izvedel! Še Pavleta bi rad videl! (Pijo.)

6. prizor.

Lazar (vstopi): Fantje, ne zamerite, da sem vas prišel motit.

Luka: Oče, sedite k nam! Nate, zvrnite ga na naše zdravje! Kaj Vas je pa privedlo k nam?

Lazar: Naj bo! Na zdravje vsem poštenim fantom! Sam ne vem, kako bi začel. Ves sem zmešan.

Vsi: Kaj pa je?

Lazar: Vsi veste, da bi se Pavle rad ženil pri nas. Če bi bil tak, kot si ti, Luka, ki si njegov bratranec, bi bil jaz prisrčno vesel. Take rogovile, kot je Pavle, pa ne maram za zeta. Danes popoldne sem ga zopet spodil od hiše in sem mu rekel, naj se pobere rajši v luknjo nazaj, odkoder so ga nedavno izpustili; našo hišo naj pa pusti pri miru. Proti večeru sedim doma, pa zašumi po vasi, da je Pavle znorel. Dejali so, da je ves otekel na eno lice, da nič ne govori in le predse zija in da se mu je gotovo zbledlo. Jaz tega še verjeti nisem hotel, kar se odpro vrata in Pavle stopi v hišo prav tak, kot so ljudje pravili. Sede za mizo in molči. Jaz ga gledam, pa družega posebnega nisem nič opazil na njem, kot da mu je levo lice debelejše od desnega. Pričel sem ga zmerjati, toda nobenega odgovora nisem dobil. Saj ga sicer dobro poznam in vem, da če ga kdo hudo pogleda, že zareži in zakolne. Tu pa nič, kar nič. Nekaj časa ga zmerjam, potem ga začnem izlepa svariti in učiti. Pa tudi nobenega odgovora. To sem pa videl, ko sem mu pravil o njegovi rajni materi, da so se mu tako milo zarosile oči, da se mi je res smilil. Za nekaj časa je vstal in odšel. Kaj pravite k temu, fantje? Vprašati sem vas prišel, če vi kaj veste, ki ste ga danes gotovo že kje videli.

Gašpar: Pojdimo ga gledat!

Luka: Ne bodi siten, Gašpar; sedaj se moramo tu z očetom lepo dogovoriti. Vidite, oče, da ima Pavle dobro srce. Solzno oko lepše govori kot njegova trda beseda. Pavle ni napačen človek. Samo poznati ga je treba. Trda skorja, mehka sredica.

Lazar: Nič ne rečem, da bi ne bilo tako. Toda skorja je vendar preraskava.

Luka: No, danes ste pa videli, kako se zna premagati. Vse to, kar je danes napravil, je samo očitna pokora za njegove neumnosti.

Lazar: Ali res? Če je tako, potem pa ni še bila govorjena zadnja beseda.

Luka: Jaz tudi mislim, da ne. Vidite, taka prostovoljna pokora je nekaj vredna. Pomislite samo, koliko se je moral zatajevati, da je požrl vse to, kar so mu danes v obraz zmetali vsi naši vaščanje.

Janez: Rebovko bi bil rad slišal, kako ga je ta zmivala. Jaz mislim, da ni pustila nobene žilice na njem, da bi je ne bila prerekla. Ta baba zna. Sem že sam skusil.

Gašpar: Jaz tudi in rad bi bil zraven, ko je imela Pavleta pri raportu.

Jurij: Rebovka ni edina. Drenulja in Kožuška in Lavtarica in Bezjakovica — oj, to se jih je nabral! Kar smili se mi. Sicer pa Vi, Lazarjev oče, tudi niste varčni z besedami ob taki priliki.

Lazar: I, povedal sem mu vse, kar sem vedel. Pa je samo predse gledal in zdelo se mi je, da je kimal.

Luka: Oče, sami ste torej sprevideli, da se da iz Pavleta vse napraviti. Družega mu ne manjka kot dobre, pametne gosposdinje. In taka je Vaša Liza!

Lazar: Liza je res nekaj vredna. Za dve dekli mi obdela doma in poštena je kot solnce. Vesel sem je, da se je tako po meni vrgla. Otroci se morajo v strahu imeti, potem je kaj iz njih, ne pa tako, kot je bilo pri Pavletu.

Jurij: Teža pa zopet ne smete trditi. Kaj se čudite Pavletu, da je tak, ko je tako zgodaj izgubil mater!

Luka: In mačeha! Kako grdo je delala ž njim! Oče — moj stric — je bil pa le v svoje gospodarstvo zaverovan. Saj je to sam rekel mojemu očetu, preden je umrl. O, Pavle ima dobro srce. Le dajte mu Lizo! Boste videli, da bosta oba srečna. In Vi ju boste veseli.

Lazar: Hud prav za prav na fanta nisem bil nikoli. Všeč mi je bil. Če hoče, dela kot črna živina. In danes me je kar pretreslo, ko sem ga videl pred seboj tako klavnega in potrtega.

Janez: Skesanega, recite rajši. Njegov molk je več govoril, kot bi bil mogel povedati z najlepšimi besedami.

Jurij: »Odpustite mi, saj sam izprevidim, da sem bil dozdej preveč neroden. Poboljšam se odslej,« tako Vam je hotel reči.

Lazar: No, no, fantje; potolažili ste me. Če je tako, potem bo pa kmalu kaj drugega pri nas.

7. prizor.

Pavle (vstopi klavrno; fantje ga obsujejo).

Gašpar: Pavle, le k nam! Tvoja trnjeva pot je končana. Ali vidiš tule Lazarjevega očeta?

Pavle (prikima).

Luka: Tule sezi očetu v roke! (Šepne mu:) Vrzi tisto iz ust, kar imaš notri! Vse je dobro. Lizo dobos.

Pavle (se obrne in odkašlja; v robec dene čarovni kamen): Torej res, oče?

Lazar: Poglej ga no! Sedaj si pa zopet na obeh licih enak. — Če boš pameten, ná roko!

Pavle: Bom, oče, tako gotovo, kakor gotovo si ne želim več take nedelje popoldne, kot sem jo danes imel. Vse so mi znesli ljudje na glavo. Vse moje grehe so mi zropotali nad menoj, ko so videli, da molčim. Grizel sem si začetkom ustni, škripal sem z zobmi, a premağal sem se. Zaslužil sem si to, sem si mislil, in sklenil sem, da hočem biti drugačen.

Lazar: Bog te potrdi, moj Pavle! Še nocoj se lahko več dogovorimo.

Luka: In prihodnji mesec bo svatba. Mi bomo pa vozili balo, kajne, fantje!

Pavle: Bog bodi zahvaljen!

8. prizor.

Lokar (prisopiha): Fantje, fantje, čudež! Ali sta vidva tukaj, Lazar in Pavle? Sedaj se pa ne držiš več tako klavrno kot prej. — Toda ne smem pozabiti, kaj me je k vam privedlo. Prejle priteče domov moj sin Lenart, ves našemljen in navlečen, da sem ga komaj spoznal. Ves iz sape gre v svojo izbo in privleče vse tiste svoje neumne kolomone in sanjske bukve, jih prinese doli in jih vrže v peč! Jaz ga gledam in si mislim: ali je fant popolnoma strapal ali ka-li? Tu pa pride predme in mi seže v roko in pravi: Oče, sramote pa ne maram več delati ne Vam ne fantom. Fantje me imajo radi. Jaz bom odslej pameten. Brž mi povejte, kaj bomo delali jutri. Ob petih bom že gotovo pokonci. — Kaj takega nisem še slišal iz Lenartovih ust, kar je na svetu. Križana mati, ali si ti Lenart, ali kaj si? zakričim nad njim. On se ogleda, prebledi in skoči iz sobe. Med potjo mi še vpije: Oče, ne zamerite mi! Jaz sem ozdravljen. Jutri ob petih grem že na delo! Torej, povejte mi vi, fantje, kaj je ž njim?

Luka: Vse je tako, kot ste sami slišali. Vaš Lenart je od danes priden fant. Več Vam povemo kesneje. Sedajle še skočim po očeta, da vidijo Pavleta. Saj ravno prihajajo.

9. prizor.

Grahar (vstopi): Kaj pa imate vendar? Saj boste hišo razdrli.

Pavle: Stric, jaz sem danes najsrečnejši človek na svetu. Liza je moja.

Grahar: Hm, hm, kako je vse to prišlo?

Luka: Teга ni mogoče tukaj razložiti.

Lokar: Ne vem, ali se mi sanja, ali je res.

Lazar: Meni se tudi vse tako čudno zdi.

10. prizor.

Miško (z Lenartom): Sva že prijatelja. (Ga privleče.)

Pavle: Miško, ti si pa vendar premetena buča.

Luka: Na, pijmo na čarovnikovo zdravje! Miško, potegni ga!

Miško: Ne branim se ga. Boljši je nego kamen v ustih, kajne, Pavle?

Pavle: Ne bodi še poreden!

Luka: Veseli smo lahko današnjega dne. Vse se je po sreči izšlo. Gašpar, ti znaš pesmi delati. Zapoj eno o naši čarovniji!

Janez in Jurij: Pomagali ti bomo.

Gašpar: Bom videl, če pojde. (Piše. Poje sam — zadnji dve vrstici vsi ponavljajo):

Na svetu, na svetu so čudne reči,
naš Lenart in Pavle to vesta,
kak čudno se človek neviden stori,
kak čudno dobi se nevesta!

Začaral oba je bil zviti cigan,
oba sta pa lahko vesela,
saj srečo prinesel današnji je dan,
če sta jo umeti hotela.

Bogastva ne daje nobeden planét,
ne da ga neumna nevidnost;
lenuh je v resnici za srečo zaklet,
izčara ga vernost in pridnost.

Krotkosti, modrosti je treba možú,
to v ustih kamenček pomenja;
ciganskega jedrca to je čarú.
Naj Pavleta nikdar ne jenja!

Zatorej zapojmo veseli glasno,
da vse se je srečno zvršilo;
iz šale bo novo življenje lepo
v dveh hišah se znova rodilo.

(Zavesa pade.)

C. Pripovedni spisi.

Iz nove dobe.

I.

Pred nekaj leti sem bival stalno v cesarskem mestu ob Dunavu. Ondi sem se bil seznanil z domačim duhovnikom Rudolfove bolnišnice. Nekega dne mi ta pove, da je med bolniki tudi neki moj rojak Slovenec; pohvali mi njegovo vdanost v božjo voljo, njegovo izobraženost; s kratka opiše mi ga tako, da sem želel poznati tega bolnega rojaka. Ta želja se mi je tudi izpolnila.

Bolnik me je bil silo vesel; dejal je, da se mu zdi, kakor bi bil doma sredi svojih dragih, ko sliši ljubi domači jezik, in da sedaj mnogo laže pričakuje smrti. Do dobra sva se sprijaznila. Bolezen njegova — želodčni rak — je bila sicer neozdravljiva, vendar se je vlekla skoro dva meseca dni, preden ga je spravila v grob. Med tem časom sem često prihajal k njemu, tolažil ga in se pogovarjal z njim. Iz njegovih pogovorov, iz nekaterih pisem, beležk in raznih pozvedovanj sem povzel tole povest, katero tukaj, seveda v primerni obliki, podajem slovenskim bravcem.

* * *

Če prideš na Dunaj ali v kakršnokoli drugo veliko mesto, se ti zdi izprva veličastno in očarljivo. Ko po širokih ulicah stopajoč med krasnimi palačami pogledaš v velikega življenja šum in hrum, med to nepregledno, dejal bi, brezkončno množico, ki drvi sem in tja, se ti nehote prikupi mesto; in ko se ti izmed streh zablešče kupole božjih hramov, ko uzreš skoro za vsako stopinjo znanstvu in umetnosti namenjene stavbe, se ti brez dvojbe vzrodi misel: tukaj je pač prijetno. — Šele, ko se ti poležejo prvi vtiski, ko si si raznovrstne pojave nekoliko uredil in se jih navadil, šele tedaj začneš premišljati, je li to lice velikega mesta popolno. In staviš si vprašanje: kje pa prebivajo reveži; kje je prostor za ubožca med tem živim, glasnim vrvenjem in gibanjem? Ali ni tukaj žalostnih in zapuščenih ljudi? — Za malo časa ti izkušnja donese svoj resni odgovor. Prvi pogled te je varal, docela varal. Sijajno lice, katero ti je kazalo mesto prvi hip, se zameni s tožnimi, odurnimi, groznimi slikami, katerih vidiš po skritih, mračnih ulicah nešteto, posebno če te poklic ali slučaj pripelje tudi v stanovanja bornega ljudstva.

Po več družin prebiva v eni kleti brez zdravega zraka, brez svetlobe, brez gorkote pozimi; v tleh ali pa visoko gori pod streho, tam prepuščajo bohota mesta revežu prostor, menda zato, da ne moti gospode in ne kali veličastva, katero se zanjo razvija; v ozkih, neprijaznih ulicah, zamazanih hišah se tudi skriva preprosta sprijenost in hudobija, katera sme po glavnih trgih in pozlačenih palačah nastopati le v krasni in oglašeni obliki.

Tudi Dunaj ima svoje oddelke za revno ljudstvo. V enem teh oddelkov — v Ottakringu — se pričinja naša povest. Bilo je lepega poletnega dne v nedeljo popoldne. Solnce je sijalo tako prijazno skozi okna in vabilo pod milo nebo, da je bilo težko ustavljati se njegovi moči.

»Pusti, Kosem, tiste neumne časnike in tisto branje, ki nikamor ne vede!« je opominjal v ozki podstrešni sobi mlad delavec svojega tovariša, sedečega pri oknu in zamišljenega v kup časnikov. »Dej, pripravi se še ti, pojdeva v Prater!«

Kosem mu ni odgovorjal; bral je dalje. Vocel, tovariš njegov, se je pa lepo mirno umival in likal, da bi se spodobno pripravil za veselje pratersko. Treba je bilo popolnem sleči delovnega človeka in se nakititi kar se da; vestno je opravljal to nalogo, begal sem ter tja po sobici, sedaj išoč kakega gumba, sedaj ščiti, sedaj glavnika, in za vsakim važnejšim dejanjem se je nekaj trenutkov ogledoval v majhnem zrcalu. Vse to je delal z nekim notranjim veseljem, z neko navdušenostjo, ki se nahaja le pri preprostih, krotkih ljudeh. Vprav te lastnosti je kazalo tudi Voclovo pristno češko lice. Široki obraz, precej velika usta in drobne, prijazne oči so razodevale, kakšen je mož. Ko se je ves napravljen še zravnal pokonci in si pogladil brčice, bi mu priznal, da je dober za vsako pratersko plesišče. Menda je to tudi sam čutil, ko je nekako samozavestno položil roko na Kosmovo ramo in mu dejal:

»Z menoj pojdi, če hočeš imeti kaj veselja; jaz spregovorim zate, in plesalk boš imel na izbiro. Tako ni nikamor s teboj. Ne piješ, ne plešeš, dekleta nimaš, samo tisto prazno slamo mlatiš z branjem.«

Kosem mu pogleda v obraz in se mu zasmije, rekoč:

»Počakajva do jutri, da se pomeniva! Brke ti ne bodo več tako okusno gledale v svet; lasje tudi ne bodo več tako zravnani; o obeh še govoriti ne maram; težka glava pa lahen žep — to bo pa najhujše.«

»Ti si ves zmešan; saj veš, da vsaka stvar stane; meniš li, da bodi veselje zastonj? Kaj bi pa imel na svetu, če bi ne bilo Liduške moje in pa nedelje popoldne! Pa saj je brezuspešno tebi govoriti o tem. Zdrav!«

Žvižgajoč odide nato Vocel; urnih korakov stopa, da bi tem hitreje dospel v svoj zaželeni Prater, po njegovih mislih — v življenje.

Sam je ostal Kosem, mrmrajoč polglasno: »Čemu so taki ljudje na svetu? Kakor živina tavajo okrog; ne mislijo ne nase ne na druge; zadovoljni so, če si včasih v šumu omotijo glavo.« Tudi on je bil še mlad; več nego 30 let bi mu težko prisodil. Lep človek je bil: črnih oči, črnih las, visoke, krepke postave. Dobrih deset let je bilo, kar je prišel iz svoje domovine, s Kranjskega, na Dunaj. Mati mu je umrla še kot otroku, očeta ni poznal; vzrastel je pri teti, dokler mu ni preskrbela mesta pri nekem loškem mizarju. V Loki se je izučil, delal nekoliko tudi v Ljubljani, a ni ga trpelo doma. Želel je videti svet, naučiti se še novih stvari, izuriti se bolj v svoji stroki; to ga je gnalo na Dunaj. Dobra sreča mu je pokazala katoliško družbo rokodelskih pomočnikov. Vstopil je vanjo. Izobrazil si je um in si pridobil moško značajnost; družba ga je varovala nerednega in nenravnega življenja. Večkrat je pozneje sam poudarjal, da je društvu najbolj hvaležen za to, kar zna. Bral je že od nekdanj rad in dober spomin mu je pri tem izredno pomagal. Veljal je zaradi tega med tovariši kot resen, izobražen mož in vsi so ga spoštovali. — To mu je vzbujalo ponos, ki je morda že posegal v ošabnost. Zadnji čas je jel tudi prebirati s slastjo delavske časnike, ki pa niso bili dobrega duha. To ga je tudi odvracalo, da ni več tako pogosto zahajal v društvo; zakaj dobival je tovarišije drugod.

Po odhodu Voclovem posedi Peter še nekaj časa pri oknu, potem pa spravi razmetane liste, katere je prej bral, in jih dene v skrinjo. Skrinjo mu je bila dala teta, preden je odšel; ona mu je tudi vse uredila vanjo; ta skrinja ga je spominjala doma. V predalčku je bil molitvenik in rožni venec, brez katerega ne pusti slovenska žena svojca z doma. Precej poezije se drži naših preprostih skrinj; mnogih želja in skrbnih svetov so skromen spomin. O dragi trenutki, ko je ljuba roka za na pot pripravljala skrinjo in ko so trpke solze bližnje ločitve in gorke solze neznanega strahu kapale vanjo! Čutečemu srcu govore tudi taki neznatni spomini; naš Peter Kosem je umeval ta glas in kadarkoli je odpiral starodavno stvar, mu je pohitel duh vsaj za trenutje tja doli proti jugu, kjer je preživel mlade dni. —

Tudi danes se ni mogel otresti takih misli. Teta njegova ga sicer ni dolgo vzdrževala, saj sama ni imela denarja; vendar pa mu je ljubeče srce njeno nadomeščalo materino srce. Ljubila ga je, učila ga je in molila je brez dvojbe zanj, pač še bolj goreče sedaj, ko je bil na tujem. Pisal ji ni že dolgo časa, a tudi pozabil je ni in često se je v samotnih urah v domišljiji pogovarjal s staro ženico, ki mu je bila prva učiteljica.

»Blažena doba, ko si me ti, draga teta, imela v svojem varstvu, blažen jaz tedaj!« je dejal sam pri sebi, ko je zapiral skrinjo in se napravljajal za odhod.

Pred nekoliko časom ga je vsako nedeljo popoldne vedla pot vedno le v društvo; nekaj nedelj sem pa je imel drugo smer; tudi danes jo je krenil drugam.

V zakajenih prostorih Švarcove kavarne je bilo precej gostov, katerim krasni dan ni mogel streti stare navade. Velika mesta imajo mnogo takih prebivalcev, ki bi za vse na svetu ne izpustili nekaj časa v dnevu, da ne bi šli v kavarno. To nagnjenje postane strast in skoro laže spreobrneš pijanca nego li starega obiskovavca kavarn. Kaj je tako vabljivega v kavarnah, bi bilo težko reči; gotovo je, da ne samo časopisi, vsaj v prvi vrsti ne. Družba in igra sta skoro gotovo glavna vzroka in morebiti tudi to, da pri kozarcu vode lahko presediš vse popoldne. V Švarcovo kavarno je vodila Petrova pot. Premerivši prvo sobo — motreč gosta za gostom — je šel v drugo. Bila je malone prazna. K mizi v kotu pri vratih se je obrnil Peter in vesel podal roko ondi sedečemu možu.

»Da si mi zdrav, Julče!« ga pozdravi.

»Menil sem že, da so te zopet popje zadržnili in ti povezali duha. V imenu svobode te pozdravljam.«

Julij Pinkeles je govoril te besede hitro in z neprikritim židovskim naglasom. Suha postava, rdečkasta brada, kriv nos, zapognjeno čelo in velike kosti nad licem so kazale pravega žida; obleka ni bila sicer vsa v redu, a iz tega se pri židu ne dá še ničesar sklepati. Žid se nosi, kakor mu nese; obleče se ti tudi milijonar v beraške cunje, če mu dovolj koristi. Julij Pinkeles je bil že nekaj tednov znanec našemu Petru. Seznanila sta se bila v tvornici, kjer sta oba imela delo. Že to je bilo čudno, da je žid vstopil v delavnico; ko ga je Kosem spoznal, se je takoj zanimal zanj. Še bolj pa ga je vleklo k židu, ko je videl, kako se briga Pinkeles za svoje tovariše, kako jih poučuje, kako obiskuje bolnike ali ponesrečence in jim daje često znatne podpore. Iz zanimanja se je izcimilo neko prijateljstvo: večkrat sta predsedala popoldne skupaj v kavarni.

Poznalo se jima je takoj, da sta že stara znanca; videlo se je tudi, da ima Pinkeles že precej moči do Kosma.

»Izstopi, pravim! Onim ljudem hrbet, to je pravo!« reče odločno Pinkeles.

»Hvaležnost mi ne pripušča,« odgovori Kosem.

»E, kaj hvaležnost! Kaj so ti storili dobrega? In če so ti storili, ali niso delali zato, da so te vklenili v svoje mrzle verige in tvojemu duhu obrezali peruti, da še sedaj tava po tleh kakor slepo pišče? Ali ne zato, da so ti vzeli čut stanovske časti? Glej, ti še ne veš ali nečeš vedeti, da si zastopnik najjimenitnejšega stanu na svetu — stanu delavskega.«

»Vezi, o katerih govoriš, pač nisem čutil; ti ne poznaš razmer.«

»Jaz — ne poznam razmer? Vse svoje življenje samo to preiskujem, kje je vzrok delavčevi neznosni bedi — in jaz ne bi poznal razmer? Kaj je krivo toliko solzá in vzdihljajev, kaj je krivo, da od gladu umira človeškemu rodu cvet njegov? Kaj ovira srečo zatiranemu delavcu? To je duhovstvo ali — rečem rajši — popóvstvo. To sem izkusil in ti praviš, da ne poznam razmer?«

»Julče, ti sodiš vendarle preneglo; menda poznaš samo svoje rabine ali kvečjemu kakega protestantovskega pastorja; naših duhovnikov pa ne poznaš. Jaz bi dejal narobe: edino dober duhovnik se najrajši usmili ubožca in se potegne za stiskanega reveža. Dokazov za to imam iz svojega življenja toliko, da jih do večera ne končam.«

»Sedaj, moj ljubi Kosem, sedaj si se pa urezal. Mene je sram, da ti, ki si toliko bral, ki veljaš med nami za izobraženega moža, ne misliš globlje. Tako plitvih stavkov si še malo izrekel, kar te poznam; no, upam, da si tudi tega izpustil nepremišljeno.«

Kosem osupne in zardí, potem pa odgovori:

»Sedaj bi pa že prosil dokazov, gospod Pinkeles, in zdi se mi, da ta odgovor Vaše učenosti ni bil niti preveč vljuden niti preveč bistroumen.«

»Ali ga vidiš, kako je vzrastel! No, gospod Kosem, le nikar se preveč ne razgřejte; utegnilo bi Vam škodovati in če se Vam vnamejo možgani, bo z Vašo glavo brez dvojbe še slabše, nego je sedaj. Toda s šalo na stran! Dokazov hočeš za to, da si neumno govoril? Le poslušaj jih! Kdo zatira delavca in kdo mu ne dopušča, da bi dosegel svoje pravice, kdo je vzrok, da živi slabše nego konji topih plemičev, nego psi tolstih bogatinov? — Hej, odgovori! — Ali ne vsi tisti, ki nečejo pripoznati delavcu pravice? Koliko jih je, ki zahtevajo v imenu nekake gnile in usmrajene zgodovinske pravice ali brezumnega npravoslovja, naj se varujejo ukradeni zakladi tatu, roparju njegov plen? Povej, ali ni baš to, kar imenujejo last in lastninsko pravico, krivo vsega zla, vse nesreče in reve delavčeve? Ti se rodiš kot gostač v slamnati koči, in drugi se rodi kot grofič v marmorni palači. Ti rasteš v revščini, z gladom se boriš, zaničevanje hodi za teboj in ti je spremstvo; delaš kot črna živina, v bodočnosti pa se ti kaže kot plačilo — palica beraška. Grofič se kmalu zave, kaj je, in z odurno ošabnostjo kaže na graščino, češ, to je moje, in na nepregledno posestvo, rekoč: to je moje, in na tisoč zabav in slasti: to je moje. Neumni svet pa mu zatrjuje: to je tvoje. In potem si še beli glavo, odkod ta razlika med ljudmi! Ali nimaš ti prav toliko ali še več pravic do vsega, kar imenuje zabiti plemič svoje? Priroda je last vseh ljudi; kar priroda sama daje, tudi nima nobene cene; to je vsem zastonj. Šele delo človekovo daje stvarjem iz prirode ceno. Toliko in samo toliko je vredna vsaka stvar, kolikor je dela v njej.«

»Julče, nekam na stran jo voziš. Temu se dá prav mnogo ugovarjati. Toda o tem se nisva menila. Rad bi, da mi dokažeš, kaj ima s tem opravka duhovščina.«

»Oprosti, Peter, danes nisi prinesel obilo duhovnosti s seboj. Torej poslušaj dalje! Tako zvana lastninska pravica je največja krivica, zakaj kriva je, da se delo ne ceni toliko, kolikor bi se moralo. Lastninsko pravico pa zagovarjajo — popje; če bi teh ne bilo, bi takoj vzšla delavcem zlata zarja, takoj bi odpadle verige in zatiralcem bi se ponižale ohole glave. Pa popje ne spletajo samo lastninske pravice kot najostrejši bič neumnemu ljudstvu, marveč mu tudi v vseh drugih rečeh jemljo prostost, pamet njegovo pa mu mëdejo in varajo. Tako n. pr. trdijo: zakon bodi nerazrušljiv. Brezumje! Kako se more vezati človek za vse življenje z drugim človekom? Ali ni to nasilstvo? Kadar hočeta dva, naj se vzameta; kadar nočeta biti več skupaj alj ne mara drug za drugega, naj se razideta! Bodi pokoren oblasti! pravijo. Ali ni to načelo najdebelejša veriga, ki uničuje vse vzvišene, vse blage misli in želje? Oblasti — drugemu človeku — bodi kralj stvarstva pokoren?! Ali se ne ponižuje s tem človeški duh, če ne more delati in se gibati po svoje, kakor sam hoče? Glej, takih primerov je na stotine. Vse to pa uče in vsiljujejo drugim popje v tistem svojem nepojmljivem sestavu, ki ga imenujejo verstvo. In sedaj čuj, kar je najhujše in najžalostnejše« — žid je govoril s povzdignjenim glasom — »popa posluša le še zatiranec, le še tlačeni revež. Gospoda, za katero se poteguje, mu je že zdavnaj pokazala hrbet; le sužnje ljudstvo je tako nespametno, da mu hodi na limanice. Temu neumnemu ljudstvu pa dopoveduje pop, naj trpi, naj čaka, naj upa. S tem mu ubija ves pogum, tlači mu srčnost in tako mu kuje verige, kakor bi ne bilo dovolj telesnih.«

»Vera mora biti, in vero nam oznanjajo duhovniki. Če bi ne bilo vere, ne bi mogel svet obstati, in le želeti je, da bi se tudi v višje vrste povrnili verski duh, da bi tudi oni spoznali, kakšne dolžnosti imajo.« Počasi in z nekako negotovostjo je izgovarjal Peter te besede.

»Vidi se ti, da si še vedno hlapec onih ljudi. Ostani, kar ti je drago, le to mi dovoli, da se čudim, kako se moreš brez sramu pokazati na ulico! Kdo mara sedaj za popa? Vsak učenec ima toliko poguma, da mu na cesti kako gorko pove; če se prikaže v družbo, se vsi spogledajo in zlepa ali pa tudi zgrda ga spravijo ven; če pride v kavarno ali gostilno, ga vse zaničljivo pogleduje in se obrača od prostora, kjer sedi. Take gospodarje imaš tedaj ti. Dobro srečo! Izvrsten okus kažeš pri izberi!«

Popisovanje židovo je bilo po večjem resnično. Pred kakimi dvajsetimi leti, ko se vrši naša povest, je bil duhovnik v resnici javni družbi le prečesto v zasmeh. Zato je nekako potrto odgovoril Kosem: »Suženj nočem biti nikomur, niti duhovnikom

niti komu drugemu. Svoji pameti in svoji moči zaupam; jaz sem sam svoj gospod. Jaz, Peter Kosem, si ukazujem in česar nečem, tega ne storim; da si razumell!»

Posmešljivo zategnivši ustne, deje žid na to:

»In vendar si še vpisan v tisto družbo in si onim ljudem hlapec, celo zagovarjaš jih!«

Odkar sta se seznanila, je ponavljal žid vedno ta poziv, naj namreč izstopi iz katoliškega društva rokodelskih pomočnikov. Začetkom se mu je Peter dobro ustavljal, a polagoma je opešal in večkrat je že omahoval, ali naj naznani svoj izstop ali naj še ostane.

Molčala sta nekaj časa, potem pa povzame Pinkeles:

»Če hočeš, da ti pokažem, katera je prava vera za nas in kako se živi brez popov, pojdi z menoj k naši božji službi! Tam je vse pristno človeško in prilagojeno vsem potrebam, prava, čista umska vera svetega in vse stvarjajočega človekoljubja.«

»Kam?«

»Boš že sam videl. Pojdi!«

Malo se je še obotavljal Peter; potem pa je odšel s svojim zgovornim tovarišem.

II.

Novejši čas je ponudil ljudem, pa tudi nam Avstrijcem marsikaj novega, posebno še nove prostosti in nove pravice. Nova prostost je bila tudi ta, da sme biti, kdor hoče, brezverec, kar poprej ni bilo dovoljeno. Kdor je čutil potrebo, otresti se zadnjih vezi, s katerimi je bil navezan na kako versko družbo, je oznanil kar kratko svoji gosposki, da izstopi iz svoje vere, in stvar je bila končana. Seveda so peli hvalo in slavo tej naredbi in začetkom se je tudi marsikdo iz nepremišljenosti dal zapeljati in je pristopil k brezvercem.

Zlasti po Dunaju je šumelo prvi čas. Brezverci so se shajali, češ, da opravljajo božjo službo, in polagoma so izkušali pridobiti pri takih shodih novih somišljenikov. Na Gumpendorfski cesti so imeli glavno shajališče. Ida Kezepe je prepuščala vsako nedeljo proti večeru prostorno sobo svoje gostilne v ta namen. Družba je bila varna, soba je imela namreč vhod z dvorišča; hkrati so pa dobro pazili, da ni prišel noben nepoklican gost mednje. — Oni dan, ko smo začeli povest, je stala gostilničarica sama pri vhodu in sprejemala brezverske brate. Med prvimi sta prišla Kosem in Pinkeles.

»Gosta imam tu s seboj, korenjaka, da je veselje; delal nam bo čast, milostna,« je dejal žid, ko je segal mladi gospodinja v roke in ji predstavljal tovariša.

»Dobro, dobro; Vi, gospod Pinkeles, ste izvrsten misijonar,« mu odvrne gostilničarica. Nato pa najvljudneje prime Kosma za roke in ga odvede v sobano.

»Pri nas se živi in se uči živeti, kajne, gospod Julij?« pravi nato. »Poglejte, ali ni to najlepša cerkev.«

Za kakih 200 oseb je bilo prostora v sobi, ki je imela popolnoma gostilniško opravo; spredaj je stala nekaka prižnica na nizkem odru; po stenah so visele nespodobne slike, ki so umevno govorile, da obiskovalci teh prostorov ne poznajo več sramežljivosti. Peter je zardel, ko jih je zagledal, in nekako osupel je obstal. Ko je Ida zapazila njegovo čudenje, se je malo nasmehnila in ga pogladila z mehko roko po licu, rekoč:

»Brez strahu, gospod Kosem! Kmalu boste ozdravljeni. Taka prisiljena barva ne pristoja možaku; ženska roka Vam jo izgledi.«

»Saj mi ni nič hudega, o nikakor ne; le vroče mi je postalo, vroče; soparno je,« je počasi jecljal Kosem in izkušal zakriti rdečico in osuplost.

»Berite napise, pogledjte naša načela!« prične zopet Ida sladko govoriti. »Kratkočasite se z gospodom Julijem, ljubi moj sramežljivče! Kmalu se zopet vidimo.« — Nato je odšla.

Napisi po stenah so bili v resnici zanimivi. »Vezi življenja.« — se je čitalo nad sliko, ki je kazala vinjeno družbo. Moški, katerim je gorelo vino z lica, vmes nespodobno oblečene ženske ali bolje: grdobe — to je bil predmet sliki, in ideja — kaj drugega kakor nesramnost! Vsa stvar je bila taka, da bi se morala gabitv vsakemu treznemu človeku. »Ljubezni in svetlobi« — tak je bil napis nad drugo sliko, ki je bila še ostudnejša od prve. Popolnoma razgaljena postava se dviga v višavo; iz ene roke ji sijejo žarki, v drugi drži dvorezen meč. Spodaj je del zemlje še v mraku; kamor pa zadene njen žarek, pričinja se — ljubezen; le preznačilno se je to videlo na platnu; zraven pa se podirajo stolpi, rušijo se cerkve in samostani in izpod njihovih razvalin se vidijo pobiti duhovniki in menihi. Taka je bila »ljubezen in svetloba«. — »Bodi pameten in uživaj!« je bilo napisano drugod. »Po smrti ni veselja.« »Ni resnice razen slasti.« Taki in podobni reki so se videli po stenah. Radovedno jih je prebiral Kosem; Julij pa mu jih je razlagal s pravo židovsko zgovornostjo. Medtem se je polagoma polnila soba. Raznovrstna družba se je bila kmalu zbrala. Moških je bilo seveda več nego žensk; nekaterim se je tudi poznalo, da pripadajo imovitejšim slojem.

»No, poglej, ali nismo vredni tvoje navzočnosti?« prične Pinkeles.

»Tega ne tajim; samo malo predrzni se mi zdite. Po cerkvah se ljudje ne vedejo čudno. Zares, čudna je ta vaša hiša božja: radoveden sem, kaj še bo. Čuj, kdo je ta trebušnik, ki se je sedaj prizibal skozi vrata?« vpraša Peter, kažoč okroglega, bogato oblečenega moža.

»Ta je našega rodu. Bankir Aron Kohn se zove. Izvrsten mož; milijon ima ali še več. V Leopoldovem je njegova velika

palača in krasno vilo si je sezidal lani pri Grincingu. Ljubezen ga je dovedla k nam. Le poslušaj, da ti na kratko povem celo zgodbo! V mlado pevko pri operi se je zagledal. Hotel jo je vzeti; a verski predsodki so, kot vselej, tudi tukaj ovirali najsvetejša čustva. Pevka se je prištevala svoji veri in še sedaj je v tej trdovratna. Neumnica! Ni hotela sreče, da postane milijonarjeva žena. Težko, težko so jo pregovorili, da je boljša gotova sreča na zemlji nego negotova na drugem svetu. Še jaz imam zasluge pri tem poslu. I, naposled se je vdala, oglasila sta se oba, da izstopita iz svojih ver; šla sta h gosposki poročiti se — in sedaj je dobro. Danes je tudi sama prišla z njim.« Bleda, drobna ženska, črno oblečena se je naslanjala ob debelega bankirja; mnogo življenja ni bilo videti v njej; mrtvo je upirala svoje velike črne oči predse. Pinkeles je še dalje razkladal in po vrsti opisoval znamenitejše osebe. Vse njegove zgodbe so si bile podobne; iz večine so se preobračali k brezverstvu ljudje, ki niso mogli po svoji veri stopiti v zakonsko zvezo. Samo o nekem suhem, majhnem možičku, ki je neprestano begal po sobi in sedaj tu, sedaj tam izpregovoril nekaj besed, je zatrjeval Pinkeles prav posebno, da je učen in prepričan mož.

»Odvetnik dr. Glück je naša duša, naše srce; on ima misli veličastne, nebeške in tudi bogat je. Prepričanje ima trdno in temeljito, da vsakega navduši,« tako ga je hvalil.

»Ali morda drugi nimajo prepričanja, gospod Julij, da to tako poudarjaš? Zdi se mi, da ti meriš tudi prepričanje po — žepu,« mu odvrne Peter. Baš tedaj se je dr. Glück prisukal do naših znancev. Žid mu je najponižneje podal roko, predstavil prijatelja in mu nekaj šepnil na uho.

Odvetnik se je nato ljubeznivo nasmehnil, položil svojo roko na Kosmovo ramo in z nosljajočim glasom dejal:

»Delavskega stanu ste, gospod Kosem, prvega stanu na svetu. Jaz ljubim delavce; pri njih je prihodnost. Samo pameti je treba. Zavedajte se, kaj ste, in s tem ste že svobodni; nastopite in — gospodarji ste!«

»Nekaj starih, napačnih misli ga še ovira,« pristavi Pinkeles.

»To nič ne dé; samo spozna naj nas, pa bo dobro! Želim Vam, da nas pazno poslušate in da se kaj naučite pri nas. Ne bo Vam žal. Jaz se učim in mislim vedno le za blaginjo delavcev in vse zaklade svojega uma hočem porabiti za vas, za delavce. Odvetnik dr. Glück pa ni zadnji na Dunaju; nadejam se, da se večkrat snideva, in sicer kot znanca, kot prijatelja.« Jako pristržno je stresel odvetnik pri teh besedah Petru roko in odšel. Pinkeles pa se je z nekakim ponosom obrnil k tovarišu, rekoč: »No, sedaj vidiš, da imam mnogo prijateljev, in sicer takih, da se mi jih ni treba sramovati. Govoril si pravkar z najučenejšim možem prestolnega mesta.«

Pred stolico so se medtem vstopili štirje moški in štiri ženske in začeli peti. Med pevkami sta bili tudi bankirjeva žena in gostilničarica Ida. Prva pesem se je imenovala »Bogu na čast«, kakor je glasno naznanil eden izmed pevcev pred petjem. Vsebina je bila ob kratkem tale: Kamen ob poti je srečen, ker je miren in ga nihče ne moti. Cvetka v logu zadremlje zvečer in zjutraj zopet odpira svojo kupo; veseli se metuljkov, ki srčejo med iz nje; poigrava se z vetrčkom, nihče ji ne kali miru v njenem delovanju — srečna je. Ptíček na vrtu vesel poseda po drevesih, dviga se kvišku in zopet priletava odpočiti se na vejico, kakor mu veli želja srca; nad gozdom se vzpenja in njegov drobní glasek se vmešava med tuljenje levovo in rjovenje tigrovo; ž njimi vred poje o sreči in hvali naravo, ki mu je podarila tako svobodno, mirno življenje. Tudi srna, ki se od krogle zadeta mrtva zgrudi na tla, je vredna smrtne pesmi. Saj bodo iz nje nastale nove moči in z močmi novo, srečno življenje. Ptíček pa leta tudi nad bivališči ljudi. In tedaj mu oslabi glas; oko mu potoči solzico. Med ljudmi ni sreče. Pod seboj vidi le stok in jok, trud in težavo; človeški otroci se pehajo in spe, nemo poslušajo tiste, ki jih uče potrpljenja, slepo gredo za njimi in nesrečno žive, nesrečno mrjo. Vzrok njihove nesreče je samo to, da ne poznajo narave in ne življenja.

Pijte veselje, uživajte slast,
dokler še lice rudí!
Vraga pobijte, ki hodi jo krast
in vam življenje morí!

Zadnje besede v pesmi so kar navdušile vse poslušalce: vstali so, zamahnili s pestmi in ponovili besede z nekako divjim poudarkom:

Vraga pobijte, ki hodi jo krast
in vam življenje morí!

Tudi Peter je pel z drugimi. Dr. Glück se je ozrl nanj in se nasmehnil. Vsa družba je bila razvnetá, samo bleda bankirjeva žena je mrko gledala v stran in si počasi z robcem pogladila čelo.

Druga pesem se je pela v slavo ljubezni, bila je brez posebne misli kakor sploh taki umotvori. Hvalile so se čarobne oči, črni lasje, omenjala se je bela koža in mehke voljne ročice in seveda je imelo v pesmi vlogo tudi — nežno srčece, ki diše ljubezen in z njo vse sladkosti človeškega življenja.

Po sobani so ženketali kozarci in vse vprek je objemajoč in poljubljajoč se med seboj pilo na zdravje — ljubezni. Tudi naša gostilničarica je vzela kupico v roke in se namerila naravnost h Kosmu.

»Moj mladi, sramežljivi dečko, Vi mi ugajate! Lepota Vam cvete na obrazu. Nu, trčiva še midva!« je dejala in ga z roko lahko pogladila po čelu. Trčil je ž njo dvakrat, trikrat, potem pa počasi izvlekel besede na dan:

»Prijetno je pri Vas, prijeto.«

»Kajne, da Vas kmalu ozdravim,« mu odvrne v glasnem smehu Ida in se usede poleg njega.

Nato je bila sedaj na vrsti propoved. Dr. Glück je stopil na stolico kot novi propovednik.

»Sestre in bratje svobodnega duha!« — tako je pričel, to je bil tudi uradni naslov brezverske družbe z Gumpendorfske ceste. — »Mi zanikujemo sužnost človeškega uma in to zanikanje že postaja zatiranje svete svobode. Zanikujoč zidamo poslopje prosvete v veseljstvu, zanikujoč osvobajamo subjektivne duhove, da bodo potem v soglasju in nepremakljivi edinstvi objektivirali in stvorili novega, pravega, večno resničnega boga — čistega človečanstva in zlate svobode.«

»Ali čuješ, kako je učeno? Vidiš, to je modrost, to je prosvetljenje uma, ne pa tvoje popovske čenče,« je dejal po tihem Pinkeles Kosmu, ki je strmel predse in občudoval nerazumljivost odvetnikovih besed. Revez seveda še ni nikoli slišal o novi modrosti. Vrh tega so ga pa vedno motile Idine oči; nikakor ni bil za tako visoke govore. Zato je kar na kratko zavrnil žida:

»E, čas je že, da molčiš.«

Medtem je odvetnik dalje razlagal svojo modrost, toda mi prizanašamo dragim bravcem in jim ne podajemo govora dobesedno. Mož je govoril na tak način še nekaj časa, potem je pa napovedal drugega govornika. O tem je naznanil, da je bil poprej katoliški menih, a je prestopil v njih družbo. Ko odstopi prvi govornik, se pokaže v lepo urejeni obleki mlad mož bledega obraza, do čista obrit.

Po dvorani je zažrmelo, vsi vprek so tleskali nastopivšemu govorniku. Bankirjeva žena je sicer tudi nekako brez volje pritisnila roko k roki, ko se je pa natančneje ozrla na stolico, je zategnila bolestno ustne in tiho zamrmrala predse: »Zopet goljufija, moj sovražnik je! In o tem nesramnem židu trdé, da je bil menih! Ostudno!«

Nato si je zakrila oči in jih nemo povescila. Tu treba pripomniti, da so ob takih prilikah najrajši poslali v boj kakega namišljenega duhovnika. Beseda »odpadnik« je imela največjo moč na takih shodih.

Novi govornik, gospod Karr, je imel lep in čist glas, tudi govoril je vzorno. Pravil, bolje — lagal je, kako je živel nekdanj kot menih, kako je bil nesrečen, vedno zaprt; a želel si je prostosti, hotel je živeti, kakor mu je velevala narava, zato je odvrnil meniško obleko in sedaj uživa življenje. — Ni čuda,

da so bratje in sestre svobodnega duha z največjo pazljivostjo poslušali njegove besede.

Ko je končal, mu je ploskala vsa dvorana brez konca in kraja. Dr. Glück se mu je v imenu navzočnih zahvalil, nato so odpeli pevci še eno pesem, pa brez bankirke; izgovarjala se je namreč, da jo boli glava. »Služba božja« je bila dovršena. A sedaj šele se je razvilo pravo veselje, ko se je začela prosta zabava. Dunajčan je na tako zabavo ves mrtev; zna si jo sladiti s pogovori. šalami in tudi z burkami. Zabava naše družbe je trajala dolgo v noč. Tudi bankir ni želel, se hitro ločiti od zanimive družbe; s slastnim nasmehom se je nagnil k svoji ženi, rekoč:

»Lilija moja, golobica moja, le ostaniva še tukaj; glavica se ti tako najbolje ozdravi.«

»Kakor želite, gospod Kohn,« mu je odgovorila glasno, bolj po tihem pa mu je zašepetala: »Uidem Vam in več me ne bo nazaj, nikdar več — goljuf!« — in uprla je z vso silo svoje žive oči v bankirja. To je pomagalo. Vstala sta in odšla. Vse je zavidalo mlado žensko ob strani bogatinovi; govorili so o njenih ugodnostih, o njeni sreči, sama pa si je skrivaj obrisala solze in vzdihujoč stopila iz dvorane.

Kosem še doslej ni bil slišal nič takega. Mraz ga je stresel, ko je pogledal meniha odpadnika, kakor ga je predstavljal odvetnik. Pazljivo je poslušal njegove besede. Sempatja mu je šepnila Ida kaj v uho, a le malo jo je čul. Ko pa je proti koncu govora odšla, se je zatopil v nenavadne misli. Torej nas varajo, in žid govori prav, ko trdi, da duhovniki zaradi dobička zavirajo srečo ubožnemu ljudstvu? Tako mu je rojilo po glavi. Vstajale so mu slike iz prošlih časov v spominu, a ni jih več mogel umevati, ni jih mogel spraviti v soglasje s tem, kar je bil slišal. Kako je bilo tedaj, ko so mu ljubljena mati več tednov bolni ležali in čakali smrti! Največkrat sta bila sama v borni sobici — bolna mati in on, petletni dečko; ob delavnikih je teta prihajala zjutraj in zvečer, da je malo uredila in kaj skuhala. Gospod župnik pa so bili skoro vsak dan pri njima. Kako so se tedaj materi oživile oči, kako se je veselje prikazalo na blede lica! Dejali so, da so gospod kakor »angel božji«, ki jim donšajo pomoči in tolažbe. In nikdar niso prišli prazni; vedno so imeli kako jabolko za malega Peterčka ali kak priboljšek za mater. Gospodova mati pa so vsak dan dajali Peterčku lonček gorke juhe, da jo je nesel domov bolnici. — Ko so umrli mati, tedaj so župnik vzeli v naročje sirotnega dečka in so ga nesli k steni, kjer je visel križ, in so mu dejali, naj ne joče, saj bo odslej Bog njegov oče, Mati božja pa bo njegova mati. — Vse to je bliskoma švignilo mimo Kosmove duše in še mnogo več iz poznejših časov. Kolikokrat so mu gospod veroučitelj v šoli pogladili glavico, kolikokrat so ga poklicali k sebi in mu dali kos kruha! Kolikokrat je dobil lepo podobico od njih! Še

sedaj jih ima vse spravljene v molitveniku. In ko je pozneje prišel v mesto, ko se je učil pri ostrem mojstru, tedaj mu je tudi huda pela. Tepen je bil od mojstra ali žene njegove malone dan na dan; malokdaj je kdo spregovoril ž njim lepo besedo, mnogokrat se je skrivaj jokal v drvarnici; samo mestni kaplan so ga imeli radi. Hodil je k njim in doma v tisti lepi, svetli sobi so mu dajali dobrih naukov, posojali mu lepe knjige in ga opominjali, kako naj potrpi, sluša svoje predstojnike in pa moli, da mu bo Bog dal sreče v življenju. Ljubil je tega gospoda iz vsega srca in tolažil se je, če se je le spomnil njih prijaznih besed. — Ko je odhajal na Dunaj, so ga priporočili predsedniku društva katoliških pomočnikov. Bog ve, kaj bi bilo ž njim, ako bi ne bil našel tega društva. Kako pust, kako mrzel se mu je zdel izprva ves Dunaj! Dolgčas ga je mučil, mrzela ga je ta nešteta množica ljudstva, ki jo je srečaval po ulicah, saj ni imel nikdo ne pozdrava ne besede zanj — za tujega pomočnika, vsakdo je hitel le po svojih opravkih. Kako prijazno in prijetno je bilo v društvu! Ljubeznivo so ga sprejeli tovariši medse; očetovski se je pomenil ž njim takoj pryč duhovni predsednik in mu nasvetoval obilo koristnih in potrebnih reči. V vsem društvenem gibanju pa je bil — dejali bi — glava in srce hkrati društveni predsednik. Kakor za svoje otroke je skrbel blagi gospod za društvene pomočnike; za vsako potrebo je vedel sveta, za vsako težavo je imel zdravilne besede. In drugi duhovniki, ki so prihajali v društvo, so bili istotako prijazni in dobri. Kako navdušeno so jih učili, kako nedolžno so se veselili ž njimi! — Sedaj pa — —?

Šest tednov že ni bil več v društvu; predsednik je že poslal več tovarišev gledat, ali je bolan, da ne pride več. Tedaj rad ga ima še vedno in še vedno skrbi zanj. Danes pa je slišal Peter zopet, kar mu je pravil že Pinkeles, da se za takim delovanjem skriva najgrša sebičnost. In ta menih pač ve, kako je, zakaj bi mu torej ne verjel? O prevare! O zlobni ljudje! Kako je bil pač neumen in otročji, da ni izpregledal!

Te in podobne misli so mu vznemirjale dušo. Prav trdno vendar tudi današnjim govorom ni veroval. Dvom ga je mučil, srpo je gledal predse na mizo. V tem pa prihiti Ida s strani in mu lahko položi roko na glavo. Kosem se ozre in njegove motne, zamišljene oči se ujamejo s smejočimi se Idinimi; ta pogled mu je uničil vse prejšnje blage spomine. Bilo je res nekaj čudovitega v tem pogledu; zdelo se je, kakor bi neki divji plamen žarel iz velikih črnih oči mlade gospodinje, plamen, ki ga je premagal in vnel obenem.

»Ida, Vi me utolažite, sicer sem izgubljen!«

»I, kaj Vam pa je, moj dragi, da tako čudno gledate vame? Ko mi razodenete svojo bolezen, potem se Vas lotim. In, duše mi, če so vsi hudobci vmes, jaz Vas ozdravim.« Čudno se je

lišala kletvica iz ženskih ust, a zdelo se je, kakor bi vprav te besede najbolj pristojale njenemu gorečemu očesu. Sedla je Kosmu nasproti in ko je končala, ga je prijela za roko in jo krepko stisnila. Kosem je pustil roko v njeni roki in je bolj na lažno dejal:

»Povejte mi, lepa Ida, ali ste tudi Vi samo velika goljufija in ali je sploh kaj na svetu, kar ni goljufija, pa sem ozdravljen.«

»To Vas torej muči? O — poglavje o goljufijah je dolgo, predolgo, da bi je mogla danes obdelati. Jaz sem je proučevala v svojem življenju temeljito, gospod Kosem, a do konca mu še nisem prišla,« mu odgovori z nekakim trpkim nasmehom Ida in živeje ji zažare velike oči.

»Gospa, do danes nisem izkušal, kako kruto je to poglavje, in s strahom gledam v prihodnost, kaj se bo razvilo iz tega.«

»Dečak ste še, da tako govorite, ako ste tudi starejši od mene. Čemu mislite na prihodnost, čemu na prošlost? Če se boste spominjali minulih časov, boste kleli, če boste gledali v bodočnost, zeblo Vas bo od strahu srce. Verujte mi, jaz poznam to. In zato mi je edino načelo: živeti za sedanjí trenutek. — Ha, ha, bore ženska mora učiti možaka prvih naukov o življenju!«

»Morda je prav, kar govorite, toda zakaj bi nas ne varala tudi sedanjost, veselje in uživanje?«

»O tem se nečem pričakati z Vami. Toda če že mora biti prevara, varajmo se rajši sami in ne dajmo se varati drugim, varajmo se z veseljem, pijmo kupo radosti!«

Kosmu se je še bolj razvnela kri, obnovilo se mu je vse, kar je slišal poprej, zvene le so mu še na ušesa besede govornikove in glasovi o »kupi ljubezni in radosti«; v sobi je bilo šumno in hrumno, glasen smeh se je razlegal in opolzlo petje je donelo po širnih prostorih. Nikdar še ni bil v takem stanju, nikdar še ni čutil, kako mamljivo je tako občevanje z mlado žensko. Še bolj je uprl svoj pogled vanjo in vzkliknil: »Torej živiva!«

Pri oknu spredaj so stali trije možje: dr. Glück, Karr in Pinkeles, živo se razgovarjajoč; Kosmov glas jih je vzdramil, vsi trije so se ozrli k njemu in vsem trem je lahen smeh šinil na ustne. Odvetnik si je pri tem zadovoljno mel roke in je polglasno zamrmral: »Naš je!« Nato so se zopet razgovarjali med seboj.

Ida je pa za nekoliko trenutij dejala: »Gospod Kosem, če hočete živeti, se morate prej naučiti življenja. In dovolite, da Vas tukaj pričnem poučevati. Povedati Vam hočem zanimivo lepo zgodnico iz nedavnih časov.

Tam doli v lepi Pešti so imeli pri nekem krojaču mlado deklico. Slabo se ji je godilo. Krojača je klicala ata in božala mu je raskavo lice, a zato je dobivala udarcev; krojačici je rekala mama in ovijala se ji je krog krila, ko so jo dražili drugi otroci, a zato je morala v temno kuhinjo — jokati in stradati.

Drugi so jedli pogačo, njej pa so dali trde suhe skorje; ko so se vsi drugi gostili, je ona čakala ostankov. Raztrgano krilo jo je odevalo, zmršeni lasje so ji pokrivali glavo, saj je ni hotel nikdo ne počesati ne umiti. Ime ji je bilo Ida, klicali so jo pa ciganko, potepenko in še mnogo grje. Ko je jela hoditi v šolo, se zanjoni zboljšalo. Imela je dobro glavo, znala je v šoli, toda vse to ji ni koristilo; topli so jo doma in kaznovali so jo v šoli rajši nego katero drugih njenih tovarišic. Tako je bilo do dvanajstega leta. Tedaj pa se je jelo bistriti v njeni glavici, da vendar ni treba samo njej biti tepeni in zaničevani. Ustavila se je doma suhi krojačici, ko jo je hotela zopet pripreti v sajasto, temno kuhinjo; za lase jo je podrla na tla in ko je pričela krojačica rjuti, je zbežala deklica na ulico in ni je bilo več nazaj. Med preprirom pa je zvedela, da krojač ni njen oče in krojačica ne njena mati, marveč da je bogate rodovine, pa kot majhno dete so jo oddali krojaču, da bi se je znebili. Zvedela je tudi, da so v začetku krojaču obetali veliko plačo za njeno vzrejo, da so pa dajali le malo in naposled — nič. Takrat je jela sovražiti visoko in imenitno gospodo; saj so vsi enaki, mislila si je, merila jih je po svojih starših. Ušla je torej in nihče je ni iskal. Potikala se je po ulicah in iskala dela. Hotela je živeti pošteno, neumnica! Ni vedela, da poštenja ni na svetu. Dobila je mesto najprej v neki tvornici; ves božji dan in še dolgo v noč je čepela pred strojem in podajala težke kose volne ženski, ki je bila pri stroju; za to je služila kvečjemu po 15 kr. na dan in s tem je morala živeti v dragem mestu. Glad ji je ostal še vedno zvest prijatelj in ž njim mrz in zapuščenost. Dan na dan je nemo in topo vršila svoj posel, v njej pa je vrelo življenje in sililo na dan. Zato je ušla iz tvornice in šla k šiviljam. Tu je bilo bolje. Nad sto deklet je hodilo v delavnico in od njih se je naučila živa Ida mnogo lepega; govorile so med seboj čudovito zanimivih stvari, kmalu je zvedela od njih še — preveč. Stanovala je ž njimi vred; majhne ozke sobice so imele in po deset in še več jih je prenočevalo ondukaj. Lakota je ni zapustila, šla je za njo in jo je preverjala, da njej ni mogoče biti srečni. Medtem je vzrastla in ljudje so ji dejali, da je lepa. Zato so jo pa tovarišice črtile, nagajale so ji in jo zbadale. Ni mogla več prestati pri njih in zbežala je od tam in iz rodnege mesta — na cesarski Dunaj, iskat sreče. Bilo ji je devetnajst let, delo je dobila zopet pri šiviljah in živila se je pošteno. Tu pa se je kmalu spremenilo. Po poti v delavnico jo je srečaval skoro vsak dan grd starec in vselej jo je pazno ogledoval s svojimi malimi rjavimi očmi. Če je šla na sprehod, je bil za njo, če se je obrnila kam drugam, jo je našel. In nekdanjo je nagovoril in ji povedal, da je bogat, da jo ima rad in da bi jo vzela za ženo. Jela je premišljati, kako bi bilo lepo brez dela in kako bi se prijetno vozilo v kočiji in spalo na pernici: segla mu je v staro, tresočo se roko. Vzela sta se; treba je bilo samo

nekaj podpisati zaradi vere, zakaj starec je bil žid, dekleta pa kristjana. Čuden zakon je bil to! Kakor zmaj jo je varoval starec, ki se ji je pristudil takoj izprva. Nesrečna je bila in se je jokala večkrat nego kot zasramovana pritepenka pri trdosrčnem krojaču. Bila je brez dela, a bila je tudi brez kratkočasje in kakor mračna megla se je vleklo poldruge leto njeno življenje. Hotela je priti med svet, hotela je kaj početi, starec je poskusil vsakovrstne stvari, a bilo je brez uspeha. Vodil jo je v gledališče, najel ji je stanovanje na deželi — nič ni pomagalo; tudi sama si ni znala pomagati. Ljudje, s katerimi se je seznanila, so ji povedali mnogo več, nego je vedela dotlej; prebirala je knjige, a nič je ni pomirilo. Kaj ji je bilo sedaj bogastvo, ko ga ni mogla in smela uživati. Da bi si pridobila družčine in več prostosti, je nagovarjala moža, naj napravi gostilno, ki bo dajala obilo dobička. Lakomnemu človeku je bilo to čimdalje bolj všeč in naposled se je vdal, napravila sta gostilno, prav dobro urejeno. A dolgo se ni veselil novega dobička, umrl je kmalu in sedaj je njegova žena — ona deklica — že pol leta vdova. Sedaj je prosta, sedaj ima denarja. — Ali ni to lepa povest? Tista deklica sem pa jaz: ali me sedaj poznate, ali mi sedaj zaupate?«

Kosem je strmeč poslušal Idino pripovedovanje; vzbudilo se mu je sočutje in s tem neko spoštovanje do nje. Bil je zanjo pridobljen, pridobljen tudi za njeno družbo.

»Gospa, ukazujte, jaz sem Vam pokoren.«

Idino povest so proti koncu poslušali tudi odvetnik, Karr in Pinkeles. In ko je izgovoril Kosem, ga je dvignil Karr za roko in mu dejal:

»Mladi mož, tako je prav, to bo za Vas življenje. Spoznali boste kmalu, kje je resnica, kje je sreča: ali v Vaši dosedanji sužnosti in mračnosti ali v naši družbi.«

Prijazno se ozre v Petra Ida in on jo pogleda koprneče. Potem pa vzklikne:

»Sedaj sem vaš; zgodi se, kar hoče! Nikdar mi ni bilo srce tako vznemirjeno, nikdar tako polno, kakor je danes.«

»Na zdravje, Peter, na zdravje! Sedaj te imam rad!« zakliče Pinkeles in prime za čašo. Tudi drugi so prijeli kozarce in pili na zdravje novega somišljenika.

Peter je pil, pil, da bi utopil poslednji spomin na prejšnje srečne čase in nedolžno, verno življenje. Pa zdelo se mu, kakor bi požiral strup; bilo ga je groza v tej družbi.

III.

Jako nemirno je spal Kosem tisto malo časa, kar mu ga je še ostalo v noči po živem razveseljevanju v Idini krčmi. Takega večera še ni preživel in tudi takih sanj še ni imel. Zdelo se mu je, da se podira Dunaj; množica rjove, kri lije v potokih, bogatini mrtvi padajo, delavci z noži in puškami silijo med razvaline,

ogenj šviga iz razpadajočih hiš, groza in strah vladata. Med delavci je tudi on, na čelu jim je, izpodbuja jih; kar se strese veliko poslopje; pokopalo ga bo; nagiblje se proti njemu, nazaj! — A tu se mu približa pri razpokanem, zibajočem se oknu Ida — — Naprej jo udere.

Tako se mu je ves čas igrala domišljija; slika za sliko, druga strašnejša od druge, ga je mučila do jutra. Ves utrujen je vstal. Tovariš Vocel se je pa norčeval iz njega, ko ga je zagledal bledega kakor zid in je opazil njegov zmedeni pogled.

»No, duša pobožna, meni se zdi, da me ne boš več dolgo učil. Menda bi še sam potreboval — mojih naukov. Kje pa si lazil tako dolgo? Rajši bi bil šel z menoj, če si že mislil noč pognati; gotovo bi ne gledal danes tako strašno.«

»Kje sem bil? Zaradi tega ne bodi preveč v skrbeh! Ne-potrebne so. To ti pa lahko rečem, da bom še učil, in sicer tako učil, da se bo Dunaj tresel. Ali si razumel?«

»Samo toliko sem razumel, da so ti sinoči nekje glavo zmešali, in želim ti, da bi se ti zopet uravnala.«

Vocel je spoznal, da se danes ne dá mnogo govoriti ž njim; pustil ga je; molče sta šla proti svoji tvornici. Šla sta, kakor sta hodila dan na dan največkrat skupaj bodisi z doma, bodisi domov. —

Viljem Ulmer je bil lastnik tvornice; v velikanskem njegovem zavodu se je izdelovala hišna oprava. Nad 800 delavcev in delavk je umetno pripravljalo, pililo, likalo in obdelovalo les. Le malo jih je bilo izučenih mizarjev, in vendar so se izdelovale najlepše stvari. Dečki so polagali tanke deščice pred pilo, ki jih je hrumeč razrezovala; ženske so skladale parkete in druge izdelke in jih odnašale na svoje mesto; moški so stružili, sekali, zbijali vsak pri svojem določenem delu od jutra do večera dan na dan. Hreščanje strojev je napolnjevalo ves prostor; delavci pa so iz večine nemo gledali predse vsak v svoje delo, saj so stroji govorili namestu njih. Zdelo se je, kakor bi bile vse te suhe, blede človeške postave le nekak pripomoček silnim orjakom, katere je gonila parna sila. Šuma in hruma je bilo dovolj v tvorniških prostorih, a vendar se je zdelo, da ni življenja. Življenje je le tam, kjer je duh; tu pa ni bilo videti duha; bil je nekako zaprt, nekako vklenjen v nemih živih bitjih, katerim so se premikale mišice vedno v istem redu, vedno z enako silo — dejal bi — same od sebe. Mislečega človeka užalosti tak prizor. Za košček kruha mora prodati človek sebe stroju v službo, dokler ne izhira dušno in telesno! Ali bo duh vedno spal? Če se vzbudi, bo morda siloma zahteval svojih pravic. In tedaj se mu ne bo mogla ustavljati gruda, katero on oživlja, ne bodo ga mogli v sužnost pehati stroji, ki so njegovi sinovi.

V svoji pisarni je pregledoval tovarnar razne papirje. Zamišljen je bil resni mož. Kakih štirideset let je bil star. Pogled

mu je bil osoren, še osornejšega ga je pa delala gosta rdeča brada. Sempatja je zamrmral kako besedo polglasno predse.

»Prekletó! ne gre: tako ne pridem nikamor; kar sem sklenil, to tudi naredim, moram! Če uničim Taspá, tedaj je vse rešeno.« — Medtem pa si je nekaj začrkaval v papirjih.

Lahno trkanje se začuje. Čemerno se odzove tovarnar in niti ne ozre se, kdo prihaja. V pisarno vstopi sedemnajstletno dekle, mestno oblečeno, prikupljivega lica. Po prstih gre k mizi, objame Ulmerja in mu otroško nedolžno pogleda v osorne oči:

»Dej, ata, kajne, da nisi hud, ko te motim? Nekaj nujnega imam.«

»Kaj je takega? Le brž povej, meni je čas drag!« odvrne ji in nekam hudo pogleda vanjo, kakor bi jo hotel tudi z očmi prisiliti, naj bo urna.

»Ljubi moj ata, proseč prihajam k tebi. Pravkar sem bila pri Mrviku, ki je pred mesecem dni moral zaradi bolezni zapustiti tovarno. V moji navzočnosti je umrl.«

»In kaj zato? Najprej ti prepovedujem tako postopanje po beraških kotih. Sram te bodi, da se vlačiš po capinskih brlogih!«

»Oprosti, ata predragi, in poslušaj me dalje! Oj, smrt je bila žalostna! Bila sem prvikrat pri umirajočem in še vsa se tresem. Lepo spokorjen in z Bogom spravljen je umrl. Jaz sem mu molila do zadnjega in —«

»Pavla, za tako govoričenje nimam časa. Tvoje svetohlinstvo poznam in sama veš, kako sodim o njem. Po kaj si prišla, govori!« Solze so polile deklici mlado lice in vzdihujoč je odgovorila, še tesneje se oklenivši vratu očetovega:

»Oj, bodi usmiljen, moj ata, pomagaj vdovi, ki brez novčiča s peterimi otročiči joka po možu! Nepopisna revščina je v hiši. Usmili se, saj je v tvoji delavnici obolel, saj imaš blago srce, pomagaj revežem!«

Oče se je pri teh besedah iztrgal hčeri iz rok; nežnost mile prošnje ga je presunila. Parkrat premeri sobo; potem pa odgovori s trdo odločnostjo:

»Že nekaterikrat sem te opominjal, da ne pozabi, kaj si. Tvoj oče se ne trudi in ne skrbi — za berače. Če je umrl — prav; saj bolni nemanič tako ni za drugam. Bodi hvaležna usodi, da ga je spravila izpod nog. Za nemaniče je delo ali pa jama. Da cvili žena njegova in mladiči, tudi ni nič čudnega. Sicer je pa sama kriva, če je tako; po kaj se pa moží na prazne roke? In ti, tovarnarjeva hči, ki se imaš nadejati od mene bogastva in srečne prihodnosti, ti se tako ponižuješ, da za berače — beračiš! To so ti že nakanili svetohlinci, poznam to svojat. Preslepljena si in žal, da nečeš izpregledati. Rešiti te hočem tvoje slepote, da me ne bo v prihodnje sram take zavržene hčere. — Pomagam naj? Kdo pa meni pomaga? Če ti ječanje postopaško ugaja, tedaj

se boš še mnogokrat lahko kratkočasila z njim. — Sedaj sem ti začasno dovolj povedal, pojdi!»

Pavla je nemo poslušala besede očetove; bila ga je vajena, pa kaj takega ni pričakovala. Obrisala si je solze z oči in resno je stopila pred njega, rekoč:

»Moj oče ste in dolžna sem spoštovati, slušati Vas; toda nikdar ne bom pozabila, kar sem dolžna Bogu.« Lepa je bila videti v tem ponosnem govorjenju. Hladno je poljubila desnico očetovo in odšla. Ulmer je pa nemirno stopal po sobi in se polglasno hudoval:

»Dobra je, predobra; le praznoverju jo moram odtrgati in v čast mi bo. Brez dvojbe se lahko nadejam imenitnega in bogatega zeta. Z otroki se mora trdo! Pa kako se mi je postavila po robu! Le počakaj, goska trdokljuna, zmečim te, sicer naj se ne zovem Viljem Ulmer.«

Ne smemo trditi, da je tovarnar sovražil svojo hčer; ljubil jo je, toda po svoje; njegova ljubezen je bila sebična. Rad bi videl svojo Pavlo lepo; želel bi, da hodi po družbah, da se kaže po gledališčih; rad bi slišal, kako jo vse občuduje, kako ves imenitni moški svet gleda za njo —; najmanj kakega barona bi rad imel med snubači. Denarja ima tako dovolj; le časti mu je še treba. In te mu mora preskrbeti Pavla. Bilo je marsikaj navzkriž tem njegovim načrtom. Hči je bila tiha, mirna, pobožna. In prav to je najbolj sovražil njen oče. Vse življenje se ni mnogo menil za vero, pri hčeri se je pa mnogo prizadel, da bi jo pregovoril zase. — Bil je po veri protestant.

Priselil se je bil v mladih letih z Danskega na Dunaj. Ko se je ženil, mu je bila seveda največja skrb, dobiti si bogato nevesto; za vero ni vprašal. Žal, da se velikomestni zakoni le prepoğosto tako sklepajo. Zato pa ni sreče pri njih. Pregovoril je katoliške starše imovitega trgovca, da so mu dali svojo hčer, katera se je tudi po kratkem premisleku rajši ravnala po svojem srcu nego po pameti; vdala se je prijaznim besedam ljubeznivega tovarnarja, dasi je bila dobro versko vzgojena. Mož ji je obljubil popolno svobodo in ji dal pismo, da bodo vsi otroci katoliške vere. — Pavla je bila prvorojenka; mati jo je negovala z največjo ljubeznijo; pri hladnem možu protestantu je tem bolj čutila potrebo prave vere in vso živost svojega srca je hotela prevesti v mlado Pavlino srcece. Petletno dekletce je bilo že lepo poučeno v poglavitnih naukih; hodilo je z mamó v cerkev in molilo ž njo; mati pa se je veselila svojega »angelčka« in trdno upala, da bo s hčerkino pomočjo spreobrnila moža. Bog je obrnil drugače. Šestletni deklici je umrla ljubljena mati in ž njo druga novorojena sestra. Za siroto so prišli slabi časi.

Oče se je kmalu oženil v drugó; vzel je protestantko. Bore Pavla je bila torej po veri ločena od mačehe in očeta. Nova mati je bila sicer skrbna za hišo, a Pavle ni mogla. Prav vbila

si je v glavo, da jo mora pridobiti za svojo vero; nadlegovala jo je vedno še kot dete, norčevala se iz obredov katoliških, smešila duhovstvo, hvalila svojce, vendar ni uspela. Mlada Pavla je materi na smrtni postelji prav pred smrtjo segla v roke in ji pri živem Bogu obljubila, da ostane zvesta svoji veri; bila je otrok, a umevala je, kaj zatrjuje. Zaradi varnosti je prosila mati tudi sorodnike in ti so ji obljubili, da bodo v tem oziru pazili na hčer. — Bili so mož-beseda; zlasti stara mati je Pavlo učila in branila. Veroučitelj, neki redovnik Anton, ji je tudi pomagal mnogo; poučeval jo je še posebej in ji posojal knjige. Tako se je še v nežni mladosti utrdila v verskih naukih in nikdar je ni užugala mačehina zgovornost. Če ni vedela odgovora, je pa molčala.

Da je bilo zaradi takih razmer domače življenje pri Ulmerjevih jako žalostno, tega ni težko umeti. Oče je bil preveč zaptopljen v denarne stvari, da bi imel kaj srca za hčer; vdal se je bil tudi popolnoma svoji ženi. In tako je hčerka dan na dan mnogo trpela, dasi je skrbno slušala očeta in mater in jima stregla, kolikor je mogla. Žalostno domače življenje pa ni umorilo Pavli rahločutnega srca; le še bolj jo je okrepilo. Zlepa je nisi videl žalostne; pač pa se ji je neka moška resnost stalno izražala v obrazu. Sama je poznala težave življenja, zato je pa imela sočutje za druge. V dobrodelnosti je iskala tolažbe. Kar je imela prostega časa, ga je porabila za reveže; delala je zanje doma in jih obiskovala; kolikor je dobila v poboljšek od očeta, vse jim je razdala. A tudi zato je trpela in to jo je bolj bolelo nego vse drugo zaničevanje. S potrjim srcem je tudi danes odšla tja, odkoder je še vedno utolažena in pomirjena vstala — k Poški Mariji.

Njen oče je še nekaj časa premišljeval in modroval sam s seboj, potlej razmetaval papirje in nato siloma pozvonil. Sluga vstopi. »Pokličí mizarskega delovodjo! Brž!« Za malo časa se odpro vrata in počasi se približa k mizi — Kosem. Pri mizarskem oddelku je imel prvo mesto; Ulmer ga je čislal kot izvrstnega in pametnega delavca.

»Kaj želite, milostni gospod? Klicali ste me; tukaj sem.«

»Imam Vam nekaj važnega naročiti. Pazite! Stvar je tale: pri Vašem oddelku je 110 delavcev. Naročil je premalo, da bi mogel vzdržati toliko število. Za sedaj jih imam 60 popolnoma dovolj. Odločiva 50 najslabših; tu so imena.«

»Ali jih odpustite, milostni gospod? Kam pojdejo reveži?« odgovori jecljaje prestrašeni Peter.

»To Vas nič ne briga. Vaša edina dolžnost je, da me poslušate in po mojem povelju delate. Torej preglejva!« Razgrnil je zapisnik po mizi.

»Nekatere sem že sam odločil. Zapisane imam že od prej. da niso kaj prida. Pišite, in če imate kaj svetovati, se oglasite!«

S tresočo se roko prime Kosem pero, kri mu je šinila v glavo in jezno je gledal v prazni papir, na katerega je imel zapisavati nesrečnike.

»Jakob Beranek — je že nad 60 let star; tega ne morem več rabiti. Ignacij Bitt — bolehen, dela prepočasi...«

»Prosim, milostni gospod, ima družino; žena mu je bolna. Otrok je četvero.«

»To je njegova skrb. Meni je samo delo njegovo mar, in zato ga ne maram zastoj pitati, če si je nakopal žensko in otroke na vrat. — Dalje: France Derka...«

»Dovolite; skrbi za mater, še sedaj težko živi. Prosim zanj, pustite ga pri delu!«

»Za take marnje Vas ne potrebujem. Klical sem Vas zato, da mi pomagata izbrati ljudi, ki niso za rabo, za drugega nič.«

Tako je šlo naprej — do 50. Tudi izmed drugih oddelkov je narekoval Ulmer 50 delavcev; med njimi Pinkelesa, dasi je bil šele dober mesec v tovarni. Imel ga je zapisanega, da ga često ni bilo in da je izredno slabo opravljal svoj posel. Ko sta vse dovršila, pa vstane tovarnar in pristavi:

»Naznanite vsem tem, da jih pri dosedanem delu ne potrebujem več. Vendar pa se mi smilijo, da bi bili brez dela. V oddelku za parkete se nadejam, da bi mogel nekatere namestiti. Oglase naj se pri dotičnem delovodji, in on naj mi pride poročati!«

Peter je gorel v razburjenosti in kar ušle so mu besede:

»Toda tam je skoro za polovico manjša plača nego pri našem oddelku.«

Jezno mu na to odgovori Ulmer:

»Preglasni ste, Kosem; takih ljudi ne trpim, in to veste, da jih dobim lahko kolikor mi drago tudi — na Vaše mesto. Sicer pa velja pri meni svoboda; komur ni všeč, pa pojdi! — Nisem še pri kraju. Tekmecev z mojo tvornico je vedno več. Baš pred kratkim je odprl v Dobniku bogati Tasp velikanski zavod za parkete. Ne bo mi moči ravnati in plačevati tako kakor doslej. Zato sporočite pri svojem oddelku, da plačujem od prihodnjega tedna naprej en goldinar manj na teden. In sedaj ste opravili. Z Bogom!«

Zadovoljen sam s seboj se je usedel tovarnar. »Uničim ga; če imam prav letos izgubo, moram ga zatreti; a upam, da je ne bo preveč,« je mrmral sam pri sebi. Ker mu je po njegovem mnenju prišel Tasp s svojo tvornico v škodo, se ga je izkušal iznebiti, in sicer tako, da bi on kolikor možno mnogo parketov izdeloval, katere bi po najnižji ceni, čeprav v izgubo, prodajal. Tekmec bi pri tem ne mogel uspeti in vse bi bilo dobljeno. Tako so se po novi svobodi uničevali in se še uničujejo podjetniki in delavci. Edino tolažilo, če smemo tako reči, s katerim je pomiril tak mož kakor Ulmer svojo pamet in svojo vest,

kolikor se mu je še oglašala, je bilo načelo svobode. »Delavec ima svobodo, da si izbere kogarkoli in kakorkoli,« tako si je mislil, »torej imam tudi jaz svobodo, da si izberem delavcev kolikorkoli in kakršnihkoli; zlasti še, ker ima vsakdo pravico tekmovali z menoj. Sam zase stojim, sam zase padem; skrbeti moram, da ostanem. Ravnanje moje pa je pošteno, ker nikogar ne silim.« Tako je že večkrat modroval Ulmer in zdel se je iz teh vzrokov sebi izredno pošten. Toda mož ni pomislil, koliko laže zmaguje v tem boju on sam nego delavec, ki nima drugega kakor prazne roke, ki pa vendar vsak dan potrebuje stanovanja, hrane in obleke. Čudna je potemtakem delavčeva svoboda, čudna njegova prosta volja. Tu velja: delaj, bodi zaslužek kakršenkoli, če nečeš, da pogineš od gladu ti in tvoja družina. A tega ni bilo Ulmerju mar; saj je večkrat zatrjeval, da s tem najbolje skrbi za blaginjo drugih, če kolikor možno največ bogastva spravi zase. Sebi in drugim je dokazoval to trditev nekako takole:

»Brez denarja ni nič. Denar je prva stvar na svetu. Koder je dovolj denarja, tam je tudi vsega drugega dovolj. Tista država je srečna, ki je bogata, kakor je tista družina srečna, ki ima dosti denarja. Toda denar zaleže in koristi družbi le tedaj, če ga je obilo v rokah enega človeka. Le tedaj je mogoče rabiti denar za velika podjetja in tako zbirati vedno novega bogastva. Če je denar razdeljen, če ga je nekoliko tukaj, nekoliko tam, tedaj mu je ubita moč za večje naprave in večja dela. V bogastvu je podjetnost; iz podjetnosti izvira blažostanje; zato je pa človek najbolje zvršil svoj namen, če je obogatel.«

Taki nazori seveda niso bili delavcem v korist; ljubezen do delavcev in pa tako prepričanje — ne moreta bivati skupaj. Zato je z največjo hladnokrvnostjo tovarnar dalje pisal, ne meneč se, koliko jih je pravkar del ob delo in zaslužek.

Težka je bila Kosmu pot. Najprej je poiskal Pinkelesa in mu po tihem naznanil, kar se je zgodilo. Živo so zažarele židu oči, ustne so se mu porogljivo zavlekle v nasmeh in z nekako samozavestjo se je postavil pred Petra, rekoč: »No, nevernik, kdo je govoril včeraj prav? In taki so vsi; pa saj jih sam skušaš. Ali je torej mogoče, da bi se delavec ne čutil človeka in da bi mu ne zavrela kri? Kdo nam bo dal pravico? Drugi ne kakor sami!«

»Gotovo, Julče,« odvrne Kosem; »jaz sem ozdravljen in izkušal bom ozdravljati druge. Toda kaj bi bilo v tem slučaju storiti?«

Žid malo pomisli, potem pa pravi: »Na vsak način se mora železo kovati še vroče. Danes zvečer naj se zbero odpuščeni delavci, tvoji mizarji in še nekateri zanesljivejši pri — Idi; tam se dogovorimo, kaj nam je storiti. Na vsak način prideš tudi ti.«

Kosem mu prikima, potem pa drugega za drugim izmed odpuščenih delavcev pokliče k sebi in mu naznani, kaj je ž njim. Bil je razjarjen. »Ne bojte se; dan maščevanja pride; ko se pijavka nasesa do sita, razpoči se sama, če ne, jo zdrobimo mi; kmalu nam bo zmanjkalo krvi in krvوسي ne bodo imeli več dela; a potem nam ostanejo še kosti, in ž njimi jih stremo.« — Tako in podobno je tolažil posamnike in jih vabil na dogovorjeno mesto. Žalostno je bilo gledati blede obraze, katerim je še strašnejša bledost zakrila lice, ko so začuli, da so — brez dela. Večina se je oglasila za delo pri parketih, toda tam so jih potrebovali le malo in še te so sprejemali le za najmanjšo plačo. Sempatja se je začul vzdih: »Bog pomagaj! Jezus, Marija, o moj Bog, usmili se me!« A precej več je bilo kletvin vmes. Strašno so marsikomu zažarele oči, zaškripal je z zobmi, stisnil pest in zaklel. V taki jezi se je zdel sposoben za vsako hudodelstvo. Če ni nikogar, ki nam pomore krotiti jezo, potem ni nikogar, ki bi nas rešil. Postalj bi — zverine! Edino vera more krotiti v jezi in želji po maščevanju. Treba je videti krivično zatiranega reveža, kadar se spominja svoje nezaslužene bede. Raste in kipi kakor hudournik. In če je takih na tisoče, na milijone, kdo se jim bo ustavljal? Človeška beseda in človeška moč pri njih ne opravi prav nič; za to je treba le božje veljave. Brez vere so takj reveži hujši nego divja zver in strah in grozo vzbujajo povsod, koder nastopijo.

V tvornici je bilo tisti dan še dolgočasneje nego drugikrat. Še bolj se je čutilo, da tu živi in gospodari le stroj, da pa je zvezana in uklenjena človeška duša. Namesto pameti — šumno se vrteča velikanska kolesa, namesto srca — sičoča pila in ropotajoči rezilnik; znak življenja pa dim, ki ga sopihaje poganja orjaški dimnik iz sebe; nema, bleda bitja, kosajoč se med seboj, donašajo kot okorna sredstva hrane, da ne ugasne to orjaško življenje.

V vsej tvornici ni bilo veselega človeka; samo Pinkeles je, leno nakladajoč pokažene deske, mrmral sam s seboj, mežikal pri tem s svojimi drobnimi očmi in se včasih zadovoljno nasmehnul.

V svetega Štefana cerkvi je pa medtem, ko se je žalostna naredba Ulmerjeva razglašala po tvornici, klečala njegova hči; tudi njo je oče hudo užalil; tudi njej je ranil srce, a vedela je, kje se gotovo dobi tolažba. Nad tabernakljem velikega oltarja je imela uprto svoje oko v preprosto sliko Matere božje, Poške Marije, kakor jo imenuje Dunajčan po kraju Poču na Ogrskem, odkoder so jo bili prinesli. Pobožna povest pripoveduje, da so od 9. listopada do 8. grudna l. 1696. tekle solze iz oči te podobe. Matí, ki sama plače, pač tudi pozna in z usmiljenjem sprejema v guo utopljenega otroka. Brez utehe ne vstane izpred nje.

Tako živo zaupanje se je zrcalilo Pavli z obraza. Kot alabastrov kip se je držala nepremično; duh miru in ljubezni, razlit ji po licih, je pa kazal — živega, v pobožnosti zamaknjene angela. Krasen stvor božjih rok je človek; najkrasnejši pa brez dvojbe takrat, kadar javno priznava, čigav je, kadar izkazuje čast svojemu Stvarniku, kadar moli. Da, lepa je bila Pavla, lepša nego zlato in srebro, nego rubini in demanti, ki so krasili čudodelno podobo. Zdelo se je, da bi smeli leskeči napis krog podobe tudi njej napisati na gladko, belo čelo, namreč napis: Rosa mystica — roža duhovna.

Okrepljena je po dolgi molitvi vstala in resnost se ji je zopet vrnila na obraz. Odločnih, brzih korakov je vstopila k prvemu zlatarju v bližini, prodati zadnji spomin po svoji materi — zlati križec, ki ga je doslej nosila na prsih. Težko ji je bilo pri srcu, ko je zlatar z vsakdanjo nemarnostjo tipal dragoceni spominek, ga metal po mizi, pregledaval ga skozi povečalnik in ji naposled s kupčevalsko dolgočasno natančnostjo naštel nekaj petakov na mizo. Vendar ni zmaknila ustnic in z živim očesom je prav resno, brez premembe zrla predse. Odhajajoč proti domu, si je ponavljala v duhu: »Najlepše porabim spominek, če ž njim razveselim ubogo družino. Gotovo je moja mama v nebesih tega najbolj vesela. Če sem njen poslednji zemeljski dar izgubila danes, sva sedaj duševno še tesneje združeni.«

Rada bi bila takoj oddala skupljene denarje stradajoči vdovi, toda njeno stanovanje je bilo predač in ni se utegnila muditi. Še tako je pričakovala doma hude ure.

Mačeha njena, debela pa majhna oseba, je bila od dne do dne čemernejša; zlasti to jo je bodlo, da ni imela otrok, in ni se mogla sprijazniti z mislijo, da bi katoliška Pavla podedovala vse veliko imetje.

»Si že zopet kje lizala malikom pete, kajne, ‚brumna‘ Pavla?« tako jo je sprejela.

»Jaz ne poznam nobenih malikov in kot katoličanka ne ližem nikomur pet, draga mati,« odvrne deklica.

»O, seveda; vi nezmojljivci, ki imate vsakega našemljenega cerkovnika za polboga, vi nimate malikov? Kaj pa so vam tisti neštevilni vaši duhovniki in škofje in papeži? Po božje jih častite in se jim klanjate kot bogovom. In tisti leseni in kameniti kipi, pa tiste čudotvorne slike, katerih so polni vaši praznoverski templji, ali to niso vaši maliki?«

»Mati, spoštujem Vas kot ženo svojega očeta in svojo — mater, toda takega govorjenja ne morem poslušati. Kolikokrat sem Vam že dokazovala, da mi katoličani častimo po božje edino le Boga, da pa častimo njegove stvari le v toliko, v kolikor se v njih kaže božja vsemogočnost ali njegovo usmiljenje. Božjo oblast spoštujemo v duhovstvu; božja milost se nam zrcali v svetnikih, zato jih častimo in prosimo pomoči. Vi komaj tristo

let stari protestantje ste izgubili najlepše in najtolažljivejše nauke Kristusove.«

Silno je zrohnela Ulmerica; tega ni mogla slišati, da so protestantje šele tristo let na svetu. Njenemu zmerjanju pa Pavla ni odgovarjala. Kakor vsak dan, tako je bilo tudi vse tisto popoldne še polno takih prizorov; proti večeru šele, ko sta se odpeljala tovarnar in žena njegova na sprehod in k zabavi, je imela Pavla mir. Tudi danes se je namreč odtrgala, da sta jo pustila doma.

Saj je imela drugega dela dovolj, ni ji bilo treba po šumnih veselicah iskati zabave in kratkočasje. Pletenico je vzela s seboj in šla k — Mrvikovim. Na potu je še nakupila moke in drugega živeža, ne pozabivši slaščic otrokom, in tako obloženi ji je veseleje bilo srce, nego ko bi se ji v najsijajnejši družbi klanjali najbogatejši plemiči.

Mrvikova vdova je bila prišla s pokopališča, kamor so prenesli njenega moža. V temni, zatohli kleti je sedela na stolčku in plakala; otroci, izmed katerih je najstarejša hčerka imela šest let, so vekali krog nje, proseč jo kruha.

»Otročiči, molimo prav lepo očenaš za rajnega ato,« tako jih je jokajoč nagovarjala.

»Saj ne morem moliti, mama; preveč sem lačen,« se odzove štiriletni Francek.

»Bogek nam bo gotovo poslal kruhka, če bomo molili,« pravi Rezika, najstarejša.

»Meni tudi Bogek — kruhka,« se oglasi triletni Pepek.

»Vsem ga bo poslal, vsem; samo pridni bodite!« jih je tolažila mati. In revna družinica je v mračnem prostoru pokleknila na tla; molili so pobožno in z zaupanjem, kakor dete prosi svojo mater. Pavla je poslušala njihov pomenek pri vratih in solznih oči je tiho vstopila med molitvijo.

»Bogek se vas je usmilil, sirotice,« reče, ko so izmolili. Veselje je zavladalo v kleti; mahoma je bilo vse pozabljeno in z živo slastjo so gladni otročiči sprejemali darove iz rok svoje dobrotnice. Svet nima nič lepšega, nič veselejšega, nego so uspehi krščanske ljubezni.

»O moj Bog, kako si dober!« vzklikne vdova in Pepek je ponavljal za njo »Bog — dober« in hrustal svoj veliki kos.

»Ali so Vas naš ata poslali?« se je odzvala Rezika in je prijela Pavlo za krilo.

Ta ji je pogladila rumene lasce in dejala: »Ata, seveda, in pa tvoj angelček varuh, ki je videl, kako si lačna. Kajne, da boš še danes zmolila tri očenaše njemu v čast?«

»Seveda bom,« je odgovorila.

»Jaz tudi,« se oglasi za njo Francek in Pepek je zajecjhal: »Jaz — udi.« — Vdova pa si je otrla solzo — veselja.

Pavla se je nato jela razgovarjati z materjo, kako bo v prihodnje. Obljubila je, da ji poišče kako delo, da si bo mogla vsaj kaj malega prislužiti; obljubila je tudi, da bo skrbela za otroke.

»S čim pa bi se Vam mogla jaz, borna vdova, izkazati hvaležno? Dobri ste kakor angel; Vaše dobrote ni ceniti ne morem; kaj naj torej storim za Vas?«

»Drugega si ne želim od Vas nego molitve. Molite posebno za mojega očeta in za mater, mene in rajne mame tudi ne pozabite; kar sem Vam danes prinesla, to je rajne mame dar.«

»Oj, rajna mama! Kako je bilo tista leta pri Vas, ko so živeli Vaša ljubezniva mama! Moj mož je že takrat delal v Vaši tvornici in kadar se je spomnil še sedaj v boleznih rajne gospe, se je vselej zasolzil. Kolikokrat mi je pripovedoval o njih! Vsi delavci in delavke so pred delom in po delu skupno molili; gospa so prihajali mednje, učili so jih, opominjali, tolažili, bolne so obiskovali in jih podpirali, na dom so nosili revežem darov kakor Vi sedaj; Vaša tvornica je bila za delavce kraj veselja. Kot svojo mater jih je vsak spoštoval in ljubil. Škoda, večna škoda, da jih je Bog tako kmalu poklical k sebi. Ko se je moj mož utrujen vračal od dela, zlasti ko je jel bolehati, kolikokrat mi je zvečer dejal: ‚Dej, Anežka, hudo je, pa bo minulo. Saj nismo za ta svet. Tukaj je trpljenje kratko, tam bo pa večno veselje. Če sva prav reveža, tega svetega upanja pa ne dam za cesarski grad!‘ In vselej je pristavil: ‚Ulmerjeva gospa so mi to upanje živo vtisnili v srce; večna jim hvala!‘ V boleznih, ko je še hujša revščina obiskala našo družinico, se je vedno tolažil s tem in blagroval Vašo rajno mamo. Nikdar ga niso potlačile ne bolečine, ne stradanje, ne negotova prihodnost najinih otročičev; zaupanje na Boga ga je osrčevalo do zadnjega trenutka; tako je umrl, vdan v božjo voljo. Danes, ko njega ni več, ste prišli Vi, Ulmerjeve gospe angelska hčerka, tolažit ubogo vdovo.«

Lepšega plačila ni mogel dati ves svet Pavlini dobrotljivosti nego te preproste besede. Kakor zamaknjena je sklenila roki in vzdihnila polglasno: »Oj mama, izprosi še očetu vere in upanja!«

Precej časa sta se še pogovarjali bogatega tovarnarja hči in uboga vdova. Bili sta enakega mišljenja in enakih src, ker sta bili enake vere. Tolažbo in živo radost je pustila Pavla za seboj v mračni kleti, ko je odhajala. — Blaženstva in sreče se je tudi njej topilo srce.

Medtem so pa razjarjeni delavci kričali v Idini gostilni: Karr in dr. Glück sta bila med njimi. V vseh delavcev imenu je prisegal Kosem maščevanje trinogom. Proglasili so sebe za gospodarje sveta, obljubili so si, da ostanejo v najtesnejši zvezi, za katero hočejo delati z vsemi močmi. Duhovski in posvetni oblasti so klicali pogin in strasti pijani so med bogokletstvi in

veleizdajnimi vzkliki proglasili svoj vstop med — socialne demokrate. Dr. Glück jim je pojasnil namen te zveze in jih zapisal. Brez tolažbe so se pozno v noč vračali v svoja stanovanja; le želja maščevanja jih je oživljala!

IV.

Sredi notranjega mesta je imel dr. Glück pisarno. Že od nekdanj je na Dunaju preveč odvetnikov, in le boljši in previdnejši se morejo hvaliti z obilnim in dobro plačanim delom. Glück je imel pri tem srečo; zlasti je zastopal mnogo kupcev.

Od doma ni bil reven; oče njegov je sicer prišel iz Galicije s praznim žepom, zato je prinesel s seboj svojega rodu zvitost in vztrajnost. Hodil je s krošnjo po gostilnah in z novci, ki si jih je tako pridobil, je igral na borzi. Židovski krošnjariji niso redki med borzijanci; seveda včasih kateremu tudi izpodleti, in nakrat mu splava vse bogastvo po vodi. A žid ne obupa; z izprošenim novčičem, dejal bi, začne iznova in tako čaka — sreče. Stari Glück je že izprva dobro pogodil; za primeroma kratko dobo je imel že denarja kakor toče. Ni čuda, da edincu, ki ga je šolal za pravnika, ni bilo treba stradati. Nekaj pred smrtjo je sicer oče precej stotakov zaigral, a vendar se je sin še smel šteti med imovite. Po očetovi smrti pa je odprl svojo pisarno; neslo mu je tudi dobro, in dr. Glücku se je nabiral denar naglo. Vendar ni bil zadovoljen. Zdelo se mu je, da je odvetniški stan še mnogo prenizek zanj, imel se je namenjenega za kaj imenitnejšega na svetu.

O sebi je vobče rad mislil in sebe je cenil nad ves svet; čudil se je bogastvu svojih idej, temeljiti globokosti svojega mišljenja in rad si je domišljjal, kako blago in plemenito srce bije v njegovih prsih. Kadar so se pri vinu sestajali somišljeniki, je končaval svoje govore: »Moja edina skrb, moje edino geslo je: delovati za blaginjo človeštva. Ko poreko zanamci: nekdanj je živel dr. Glück, želim si le, da bi pristavljali: zaman ni živel.«

Vere ni imel. »Sila človeškega duha (pri tem je seveda mislil nase), ki se javlja v oživotvorjenih idejah, je Bog,« tako je zatrjeval. Krščanstva ni poznal skoro nič, dasi se je rad bahal s svojim poznavanjem posameznih verskih sestavov. O tej stvari ga je bilo težko poslušati; tudi njegovi najboljši drugovi so se mu že smejali, ko je vedno zatrjeval, da brez rek Inda in Ganga bi ne bilo svetoštetfanske cerkve in sploh — nobene vere.

Ni čuda: novodobno židovstvo mu ni dalo na pot v življenje tiste kremenitosti, stalnosti in hkrati vznesenosti, ki je potrebuje naše dni v velikem svetu vsak, kdor hoče versko živeti; ni mu je dalo, ker je samo nima. Izgubivši tisto malo verstva iz mladih let, si je delal zato sam Boga in — vero. Pri tem mu je seveda pomagala družba, med katero je živel.

Že za mlada je vstopil v požunsko prostozidarsko ložo; tam se mu je prilegalo in za nekaj let so ga volili celo za »stoloravnateljca«. Na Dunaju sicer ni smela loža nastopiti s svojim pravim imenom, kakor še sedaj ne sme, a zato so se zbirali bratje v društvu, ki so mu dali ime »Humanitas«. Tam so ukrepali in kovali namere za bodočnost; tam so tudi sklenili, da hočejo podpirati »socialno-demokratsko« gibanje med delavci, to je ono prizadevanje, s katerim hočejo zlasti delavci dobiti v roke vso oblast in odpraviti razločke posameznih stanov. Karr in Pinkeles sta se ondakaj izučila za svoje delovanje.

Misel je sprožil dr. Glück. Knjige zloglasnih socialistov so mu bile zmedle glavo; posebno Lasalla in Fouriera je rad prebiral. Zvezal se je z nemškimi in francoskimi socialistovskimi prvaki in stalno so si dopisavali, kako se giblje njihova stvar.

Bilo je prvi dan po onem večernem delavskem shodu. Dr. Glück je, v pisarni sedeč, še enkrat vse premislil, kar je bil prejšnji večer videl in slišal. Zadovoljno si je mel roke in po tihem si je čestital, da je tako krasno izvel svojo nalogo. Kar nič se mu ni ljubilo lotiti se dela; na lažno se je zibal na stolu in se igral v domišljiji s slikovitimi prizori; v teh je videl sebe kot slavljenegega načelnika vsemu gibanju, oči so mu pol zaprte gledale v strop, ustne so mu pa bile nepremično raztegnjene v ljubezniv nasmeh, kolikor sploh more biti ljubezniv nasmeh židovskega odvetnika.

V tem sanjarjenju ga zmoti Karr. Z globokim poklonom vstopi, zamrmra nekaj neumevnih besed, sklene roke na prsih in potem pravi:

»Velečastni, včeraj ste mi veleli, naj pridem. Pričakujem Vaših ukazov.«

»No, le brez nepotrebnih obredov. Danes se pogovoriva po domače.« Odvetnik se je zdel nekaj nejevoljen, da ga je prišlec vzdramil iz sladkih domišljij. A takoj se je premagal in prijazno je posadil Karra poleg sebe.

»Kako pa Vam je ugajal sinočnji večer, brate?«

»Gospod doktor, koder Vi podajete ideje človeškemu razumu in Vi narekujete čuvstva srcem, tam je vedno in povsod vidna sila božanstva. Vpliv Vaših besed je bil nepopisen. Še nekaj takih večerov, in sto tisoč delavcev gre za Vami, kakor Vam drago.«

Črnkasto lice Glückovo je od veselja zažarelo, in živo je pritrjeval Karrovim besedam.

»Ljubi moj Karr, vse je v redu; začetek je bil dober. Saj je bilo dovolj jasno moje znanstveno utemeljevanje, kajne; za take govore je treba študij, je treba misli. Ali ste opazili, kako je ta lepi socialno-demokratski nauk v zvezi z našimi načeli in nameni? In kaj ne bi! Da, človeštvu svita nova doba; svobode in bratovske enakosti rajska pesem se že sklada, ne bo več dolgo,

pa jo zapojemo, in tedaj se porušijo zatiralcem prestoli. Srečen sem, da živim v takem času in da morem tudi sam kaj pripomoči k sreči človeštva.«

»Veličastno misel ste izrekli, gospod doktor. Tudi jaz sem tega mnenja, da je socialna demokracija najboljše sredstvo našim vzvišenim nameram. Vsak čas je sicer vzbujal trinogom nasprotnike, a ti nasprotniki so bili le polovičarski, nekateri so postali potem sami še hujši trinogi, kakor so bili prejšnji. Mi smo nasprotniki vsej družbi, vsemu družabnemu življenju. In v tem nas umevajo edini socialni demokrati. Njihova ideja je našega izvora, uresničili jo bodo za nas, ali bolje: mi jo bomo uresničili ž njimi v blaginjo zemljanom.«

»Res je taka. A poglavitno je vendarle tole: nobeden nas ne more ovirati. Vsi zatiranci v Evropi bodo za kratko združeni; boj ne bo dolgo trajal, tej sili se ni z odloki ni z bajoneti ne bodo ustavljali. Zato pa na delo! Mi, ki jasneje vidimo in umevamo srce človeško, mi smo poklicani za voditelje. Že smo pričeli; nadaljujmo tako in zmagaja je naša!«

»Vprav iz tega namena sem prišel k Vam, da po Vašem sinočnjem naročilu zvem, kaj nam bodi prva skrb. Dejali ste: listi in knjižice so sedaj najpotrebnejše.«

»Da, tako je. Tiskana beseda in govori so naše orožje. Nekaj pismenih poskusov že imamo, a iz večine so se lotili stvari premalo izobraženi, polomikanci izmed delavskega stanu samega. S temi ni nič. Treba nam je temeljitih in oglajenih spisov. Že od nekdanj sem pri tem mislil na Vaše sodelovanje.« Karru je dobro del ta migljaj, ki ni bil brez vzroka. Mož je bil precej izšolan, raznovrstne stvari je že izkušal in sedaj je deloval že več let jako pridno pri nekem dunajskem časopisu. Tu se mu je ugledila pisava, naučil se je pisati o vseh stvareh, tudi o takih, katerih ni umeval. Vesel je bil odvetnikovih besedi in poklonivši se je dejal:

»Vedno sem pripravljen za dobro stvar pomagati po svojih močeh. Samo navodila bi si želel od Vas, gospod doktor!«

»Prepričan sem bil, da mi bo Vaš odgovor po volji. Veliko pričakujem od Vas. Stvar je imenitna. Najprej je treba, da se izbijejo delavcem predsodki, in sicer predvsem tisti, ki so najbolj nasprotni našim vzorom. Sami že veste, kaj mislim. Težko je dopovedati navadnemu človeku, da mu ni treba biti nikomur pokornemu. Saj misli, da mora imeti gospodarja in da je dolžan pokoriti se mu. S to mislijo se je rodil, v njej je vzrastel. Domača hiša in šola sta mu to misel dokazovali. Brez gospodarja se ni misliti ne more. Treba mu je dopovedati, da je sam svoj gospod in da naj sluša le tistega, kogar si sam izbere.«

»Umejem Vas, gospod doktor. Verstvo in vse, kar se drži verstva, to je najhujši trinog. Vera pa podpira vsako drugo oblast.

Če si kdo izbere Boga za najvišjega oblastnika, potem so mu druge oblasti le potrebna posledica.«

»Da, to je gotovo. Toda iz početka nam ni treba tega prejasno poudarjati. Prva misel, za katero je treba delovati in o kateri se nadejam, da nam Vi spišete knjižico, bodi tale: Vera je stvar vsakega posameznika. Mi spoštujemo vero kot človekovo prepričanje, drugega spoštovanja in priznanja ne sme zahtevati. Duhovniki hočejo z vero delovati tudi na javno življenje, seveda za svoje sebične namene. To je krivica in nezmisel. In ta krivica in ta nezmisel se mora najtočneje razkriti. Žraven pa seveda pristavljajmo vedno, da nam niti na mari ni, škodovati veri ali jo pobijati.«

»Saj je tudi ne bo treba, razpadla bo sama ob sebi, ko se ljudstvo dovolj izobrazí.«

»Brez dvojbe. Zato pa napišite prvo knjižico v tem zmislu! Poudarjajte, da je vera zasebna stvar; če si kdo naroči duhovnika in pri njem išče tolažbe, tedaj je to prav tako, kakor če si išče čevljarja ali krojača. Bodite uverjeni, da bomo s tem več dosegli nego z najhujšimi boji. Ljudje bodo potem cenili vero, kolikor je vredna. Koliko si pridobimo po tej poti! Kdor je pa tako neumen, da se ne bo na tak način popolnoma izvil pred sodkom, takemu ni pomagati. Škodoval nam pa tudi ne bo.«

Zadovoljno sta se oba zakrohotala pri teh besedah in dr. Glück si je z velikim ponosom zavihal redke brke. Pomolčala sta za trenutje, potem pa prične zopet odvetnik:

»Knjižica se mora prevesti tudi na češki jezik. Čehov je veliko med delavci. Kajne, da je sinočnji prvi govornik, delavec, tudi Čeh? Vseč mi je; Pinkeles nam je ž njim mnogo ujel.«

»Čeh ni, kolikor vem, a Slovan je; iz južnih dežel nekje je doma. Saj menite Kosma, gospod doktor?«

»Da, Kosma; že v drugo slišim to ime, pa vselej sem ga pozabil. Neokretno je kot vse, kar je slovanskega.«

»Tudi on sam je še nekam neroden, vendar vse kaže, da je na dobrem potu. Ida ga je že omrežila, in sedaj je torej v najboljših rokah.«

»Ida nam je izvrstna pomočnica. Če bi ne imeli shodov v njenih prostorih, bi bili še sedaj v povojih. Mnogo jih je zvbila k nam, mnogo utrdila, a vse vodi za nos. Vsakdo izmed naših se je že zagledal vanjo, saj veste iz svoje izkušnje, gospod Karr, kajne? Sicer pa pustiva to! Brat Pinkeles naj se sedaj izkuša vrniti za nekaj časa kam drugam, da nam pripravi pot. Ulmer ga je zapodil — ha — ha! Zameril bi mu in po bratovsko bi se osvetil za našega zgovornega Julija, če bi ne imel ta Ulmer tako lepe hčerke. Le povejte nesrečnemu, izgnanemu Pinkelesu, da je denarja dovolj. Naša „Humanitas“ ima pridnih sodruđnikov. Nekatere ženske pobirajo po vsem mestu — za dobre namene. Iz Pariza in Berlina dobivamo tudi, kolikor si želimo. Zato naj

le pridno rabi. Zvit in pretkan je dovolj, res čudovito zna omamiti človeka. Sami gredo potem za njim, ko vidijo njegovo ljubeznivost in usmiljenost. Ali ste ga že videli pri tem poslu?»

»Videl sem ga enkrat slučajno, kako je pokazal svoje nežno srcece neki delavki, kateri je stroj zdrobil roko. Malo da se nisem na glas zakrohotal. Baš so jo privedli iz tovarne na ulico. Vse je bilo krog nje. Voz jo je že čakal, da jo prepelje v bolnišnico. Ženske so stokale, moški so zijali, Pinkeles pa se je preril do nje, obraz mu je bil na kremžo in prav zdi se mi, da sem opazil debele solze pod očmi; kje jih je vzela, še danes ne vem. Glavo je imel po strani in gledal je, kakor bi se kanil obesiti. 'Uboga žena! Oj, kakšna nesreča, kaj bo z otroki!' tako je tarnal in z velikimi pripravami je izvlekel iz svojih ožuljenih hlač mošnjiček in ji dal nekaj dvajsetic, potem pa je glasno zaihtel. Vse ga je gledalo, in večina je zajokala ž njim. S takim ponašanjem nam več koristi nego tisoč drugih z govorjenjem. Od tedaj poznam Pinkelesa; ž njim se ponašam sam pri sebi, in kakor je zamazan in siten, vendar ga ne dam za kar si bodi!«

Karr se je pri tem pripovedovanju iz srca smejal.

Nekaj časa sta se še tako pomenkovala, potem pa sta se razšla polna novih načrtov. Še tisti dan se je lotil Karr svojega dela. »Vrnimo veri pravo veljavo!« mu je dal naslov. Pisal je z veseljem in z vnemo, saj ni bilo — zastoj. Dr. Glück mu je obljubil stotak za knjižico. Že naprej mu je izplačal polovico.

Vse je bilo v gladkem tiru. Kosem je kar gorel za novo zvezo; tudi drugi delavci, kar jih je bilo navzočnih pri večernem shodu, so računali že prvi večer naprej, kdaj se jim izpolnijo želje in se jim vrnejo pravice. Vocel ni bil med njimi. Peter ga ni mogel spraviti s seboj. Zaman je bilo dopovedovanje in nagovarjanje. Ko mu je drugi dan Kosem razvijal ves načrt, mu je povedal lahkoživi Čeh kar na kratko:

»Sedaj šele vidim, kakšni norci ste. Takih budalosti še nisem slišal.«

Peter se je razjezil in do dobra sta se zbesedila.

»Ti tako ne živiš drugemu kakor trebuhu. Pamet in srce si zaplesal že zdavna in zapil s capinkami. Pojdi k Dunavu in vanj skoči, najpametneje bo. Edino dobro delo moreš izkazati človeštvu,« je zavpil Kosem nad Voclom. Ta pa se je trpko nasmehnil in mu dejal: »Sedaj pa res vidim, kakšni prijatelji ste vi revežu delavcu. Zatrjujete, da se hočete zanj bojevati; če pa ni vaših neumnih misli in če vam na slepo ne veruje, potem ga pa pošiljate v Dunav. Mojega plesú mi ne oponašaj, če si prav socialist! Koliko je bilo pa vas sinoči treznih, hej? Naštej jih no, sam si jo zjutraj komaj prilomil domov! Opiti in poveseliti se sme le vaš pristaš, kajne?«

Razdraženi Peter je skočil v tovariša. Lahko ga je podrl na tla in penec se od jeze ga je bil in suval. Vocel pa je škripal

z zobmi in po tistem klel, obetajoč maščevanje. Še tisti dan sta se ločila v sovraštvo. Voclu sicer ni bilo nič hudega, vendar je bil ves iz sebe, ko je spravljal svoje stvari in odhajal. Bil je sicer krotke nravi, a Petrova sirovost ga je razkačila.

»Pokažem mu, temu divjemu norcu, da bo pomnil, kdaj se je lotil Vocla,« tako je ponavljal sam sebi in stiskal pest. Večletna prijazna zveza je bila nakrat raztrgana. Razdrla jo je strast in zaslepljenost.

Tudi drugod po delavskih stanovanjih je bilo to jutro mnogo žalostnih prizorov. Vina in jeze polni delavci so se vračali vsak v svoj dom z žalostno novico, da so iz tvornice odpuščeni ali da jim je zmanjšana plača. Bogokletstva in divje grožnje so bile tolažba, s katero so tešili svoje družine. In če se je oglasila sestradana žena in skušala pomiriti moža, jo je za odgovor pretepel. Marsikatera je še tisti dan jokajoč spoznala, da je nov zli duh šinil v njenega moža. Saj so mu med drugim tudi to vbili v glavo, da zakon velja le dotlej, dokler sam hoče. Novi nauki so ga poučili, da žena ni več tovarišica njegovega življenja, da ni ž njo zvezan do smrti pred Bogom in pred ljudmi, marveč da je le stvar, ki si jo obdrži, dokler se mu poljubi, katero pa tudi lahko odžene, kadar mu drago.

V prepiru in sovraštvo, med jokom in vzdihovanjem so se vprvo pokazali novi socialni demokratje. Kdor ne ve, kako razdene in opustoši brezbožnost um in srce, ta ne umeje nove dobe.

Na Gumpendorfski cesti, kjer je Ida imela svojo krčmo, je stal tudi rokodelski dom. Vsak večer so se shajali ondi pomočniki, bistril si duha in vedrit si srce. Obakrat, ko se je Kosem pozno v noči vračal domov mimo prijaznega poslopja s sv. Jožefom na čelu, ga je nekaj zaskelilo v srcu. Včasih je bil tudi on v tej hiši doma; večkrat je otožen in obupen vstopil čez njen prag, vselej pa se je miren in zadovoljen vračal domov. Ali je bil ta mir tudi goljufiv? Ali je bilo veselje, katerega se je tolikokrat naužil v teh prostorih, le slepilno? Tem in enakim vprašanjem, ki so se mu vsiljevala, ni znal odgovoriti, s strastjo jih je udušil. »Mi smo svobodni, naša je zemlja, gospodarja ne poznamo. Smrt zatiralcem!« tako si je ugašal spomine iz prošlosti. Prejšnji tovariši Kosmovi so ga že dalje časa pogrešali v društvu. Nekateri so ga videli v družbi Pinkelesovi in to se jim je zdelo izredno sumno. Ko so se pa v torek zvečer sešli in jih je več zatrjevalo, da hodi Kosem v Idino krčmo, ni bilo več dvoma, da je zašel na slaba pota. Gostilna in še bolj gostilničarica sta bili na slabem glasu. Svoje misli so razodeli duhovnemu podpredsedniku, v hiši stanujočemu. — To poročilo je globoko užalostilo duhovnika. Pozvedoval je razne stvari, a več mu niso mogli povedati, kakor da se jim zdi Kosem že izgubljen za društvo. Imeli so ga vsi radi, zato je bilo gospodu Josipu iz srca hudo zanj. Priporočal ga je tovarišem v molitev, naročil jim je, naj

izkušajo sniti se ž njim in ga v prijateljskem pogovoru zvabiti nazaj; sam pa je obljubil, ga da hoče še skrbneje iskati in se truditi za izgubljeno ovčico.

O Idini krčmi ni vedel še ničesar; želel je najprej o tej se poučiti. Prej, nego je slutil, se mu je vse razjasnilo.

Dva dni potem je sedel v svoji sobi, opravljajoč dnevnice. Mislil si je živeje nego kdaj, kako potrjuje cerkev duhovnika v Gospodovi službi, kako skrbno mu ohranjuje v spominu božjo voljo in božje resnice. Večkrat na dan mu nalaga apostolsko vero; z molitvijo Gospodovo mu nekako veže vse njegove naložene molitve in v 118. psalmu, ki ga moli duhovnik dan na dan v dnevnikih urah, ga prisrčno in krepko opominja božjih zakonov. Če skrbi tako cerkev celo pri duhovniku, da ne pozabi božje volje in božjih zapovedi, koliko mora biti nevarnosti šele za svetnega človeka, da jih ne pozabi! Tako si je mislil naš gospod Josip, in ko mu je pogled zdrsnil skozi okno v vrtinec velikega življenja in se je spomnil, koliko jih je, ki pozabijo pota Gospodovega in tekajo brezskrbno po cesti pogina, tedaj se mu je od pomilovanja razširilo srce in v vseh njih imenu je molil: »Moja duša dremlje iz otožnosti; potrdi me po svoji besedi!« (Psalm 118, 28.) Boj za življenje jih je spravil v otožnost. Pozabili so zato nate, zadremali so. »Daj jim pamet, in preiskovali bodo tvojo postavo, ter jo izpolnjevali iz vsega srca.« (Pr. v. 34.) Naš znanec je odložil knjigo in se zamislil. V tem nekdo potrka. Komaj je mogel odgovoriti, že vstopi črno oblečena gospa, se mu približa, pripogne kolena in jokajoč vzklikne: »Velečastni, usmilita se me, pomagajte mi!«

Duhovnik stopi za korak nazaj in resno in odločno zakliče: »Vstanite in povejte, kaj želite! Poklekava se pred Bogom, ne pred ljudmi.« Vajen je bil takih nastopov; premeteni ljudje, zlasti gosposki berači, izkušajo često na tak način pridobiti srca dobrotnikov. Zato se mu je zdela tudi objokana ženska sumna in nekam osorno je pristavil:

»Izrazite se brž; nimam časa na preostajanje.«

Mlada ženska drobnega, bledega lica si je obrisala oči, vstala in upognivši glavo, je polglasno izpregovorila:

»Oprostite mi, velečastni, mojo predrznost, a nisem se vedela obrniti drugam; za trdno se nađejam, da me ne zapustite. Najbolj nesrečno ženo na svetu imate pred seboj.«

»Torej, kaj želite in kdo ste?« je rezko vprašal duhovnik.

»Vidim, da me ne poznate več. Lidija Raab — Vaša nekdanja učenka — Vas prosi sveta in pomoči.«

»Vi ste mala, živahna Lidija? Res! Pa sedite in povejte mi, kaj Vas teži. Ne bil bi Vas spoznal; izpremenili ste se. Spominjam se Vas kot pridne, pobožne deklice. Rad Vam pomorem, kar bom mogel.«

Bleda gospa zaihti pri teh besedah, potem pa pravi:

»Gotovo Vam je, velečastni, znano, kaj se je zgodilo z menoj, odkar sem izstopila iz zavoda.«

»Ni mi znano prav nič drugega kakor to, da ste se šli v petju izobražat na tukajšnji konservatorij. Grofica Flunk Vas je menda podpirala; kaj se je pozneje godilo, ne vem.«

»Da, grofica Flunk mi je kriva vse nesreče. Kaj sem vedela, kakšna je prihodnost izšolane pevke!«

»Dobro še vem, kako je grofica pregovarjala Vas in mene in redovnice, Vaše učiteljice, in kako sijajno bodočnost Vam je obetala. Jaz sem bil vedno proti temu, in ko sva se poslovila, sem Vam še enkrat povedal, da premislite, bo li dobro za Vašo dušo, če se posvetite novodobnemu gledališču.«

»Da, Vi in m. Eleonora sta me svarila, sedaj umevam Vajine besede. A jaz sem se vdala pogubnemu vabilu nespametne ženske.«

»Grofice ne smete soditi pretrdo, draga Lidija. Ona je plemkinja; te vrste ženske imajo često svoje čudne misli in napačne predsodke, če so prav sicer pobožne. Odkar Vas je slišala pri neki predpustni predstavi v samostanu, je vedno zadrževala, da ste Vi edino za opero. Naposled ste ji sami verjeli in slušali nje svēt, kajne? In kaj je bilo kesneje z Vami?«

»Kratka, pa žalostna povest se je snovala z menoj. Dovolite mi, da Vam jo nekoliko narišem. Na konservatoriju sem bila še dosti srečna. Podpirali so me nauki, v katerih so me vzgajale nepozabne redovnice. Stanovala sem doma in bavila sem se le s svojim predmetom. Igrala sem in pela; v družbe nisem zahajala. Vendar sem videla kmalu, da je krog mene skoro vse pokvarjeno. Tovarišic je skoro vsaka imela svojega zavetnika, in govorile so le o darovih, ki so jih prejemale od njih. Prečastni, to sami dobro poznate.«

»Da, žal, preveč poznam nesrečno stališče, katero ima mlado, izobraženo dekle v našem času. Po zunanjem licu bi človek sodil, da je prva v družbi. Še polotroku se ji vse klanja in laska, a vendar jo ves ta sijaj spravlja le v najhujšo sužnost. Umorj ji krotkost in požrtvovalnost njeno, in s tem jo uniči; za svoj namen postane nesposobna, življenja ne pozna, v krepostih se ne vadi in že zgodaj — pokvarjena — toži in vzdihva. Nesrečna je sama, nesrečni so tisti, ki živé z njo. Brez številá zǵledov nam kaže sedanjost.«

»Sama sem izkusila prav to in zdi se mi, da berete v moji duši, kar ste pravkar govorili. Pa naj nadaljujem! Pri raznih vajah in koncertih, koder sem pela še kot učenka, me je posebno bistro opazoval neki časnikar, po imenu Karr. Kmalu sem dobivala od njega dolga pisma z majhnimi darili. Bila sem toliko nespametna, da jih nisem takoj vrnila. Imela sem vse to za igračo in niti mislila si nisem, da pride iz tega kako zlo. Nadležnost nesramnega pisarja, ki je poleg vsega še žid, je bila vedno

večja. V listu, v katerem je poročal, je bilo ob vsaki priliki največ hvale o meni. To se mi je še dobro zdelo. A nesramnost Karrova je bila naposled tolika, da me je povsod zasledoval. V začetku sem ga iz lepa odganjala, a naposled sem resno in odločno zahtevala, naj miruje. Še ni bilo konca. Bila sem razjarjena nanj. Moj Bog, da bi bila vedno tako trdna ostala!« Vzdihnila je pri tem mlada žena in solze so jo oblile. Za trenutje je zopet pričela:

»Spominjam se, kakor bi bilo danes. Imeli smo zadnjo pre-skušnjo. Vse me je hvalilo. Ko smo že končali, so prihiteli vsi tisti raznovrstni dobrotniki in zavetniki med nas čestitat in klanjat se nam; tudi Karr je bil prišel. Slinil se je okoli mene in silil vame s pravo židovsko predrznostjo. Parkrat sem mu dejala, naj me pusti; ko pa ni odnehal, sem mu dala na vso moč zaušnico. Pomislite le moje stanje, mojo nesrečo in recite, ali ni bila pravična moja jeza?

Da bi bila šla takoj domov, bilo bi dobro; a bila sem še od petja razburjena in se nisem mogla krotiti. Vse se je spogledalo in nebrojno zabavljic je doletelo žida in mene. Karr je pri tem zaklel in odšel.

Drugi dan je bil že ves dogodek prav lažnivo zasukano popisan in o nadutosti in sirovosti Lidije Raabove je zvedelo vse mesto. Grofica Flunkova mi je pisala še tisti dan jezno pismo, v katerem mi je po dolgem oštevanju prepovedala, naj ne vstopim več v njeno hišo, in mi najodločneje odrekla vsako nadaljnjo podporo. — Hudo je bilo zame. Moj oče, kakor veste, so bili za knjigovodjo v Lemmovi trgovini; odkar so rajna mati umrla, ni bilo sreče pri hiši. Saj Vam je znano, da so me zadnja leta imele redovnice zastonj. Oče so vse porabili in delali smo dolg na dolg. Od doma nisem mogla pričakovati podpore, dasi sem je tedaj najbolj potrebovala. Treba je bilo dobiti službo v kakem gledališču. Potrebovala sem potrebne obleke in denarja za darila. Brez denarja ali kakega imenitnega zavetnika ni mogoče dobiti pri gledališču nobenega količkaj boljšega mesta. Tožila sem očetu in se jim jokala dan na dan. In — dosegla sem, toda kako? Strah me je! Oče so si izposodili denar v trgovini na skrivnem, češ, nekaj mesecev se že dá prikriti in potem lahko povrnem jaz s svojim zaslužkom.

Res sem dobila mesto v Badenu. Brez Boga sem zalezla v ta žalostni stan, zato pa tudi ni bilo nikjer blagoslova. Potrosila sem vse za obleko in lišp, prihranila si nisem ničesar. Poletni čas sem nastopila; Dunajčanov je bilo vse polno po letoviščih okoli Badena, med njimi tudi bogati bankir Aron Kohn, šestinpetdesetleten vdovec. Slavili so me povsod kot pevko in hvalili mojo postavo. Kohn je jel gledati za menoj. Oprostite, velečastni, da Vam te nesrečne dneve svojega življenja le na kratko popišem. Ne smem se jih spominjati. Bogatin žid — saj

jih poznate! Vsakovrstno me je lovil; naposled mi je ponujal — zakon. Ustavljala sem se. Tu pa pride od očeta brzojavka, da so na sledu izneverjenju: ‚Če ne bo danes do štirih popoldne šeststo goldinarjev, je vse izgubljeno. Vem, kaj mi je storiti,‘ tako se je glasil. Bila sem iz sebe. Oče poneverjalec, samomorilec; kakšna sramota! Bledlo se mi je po glavi in za par minut sem bila skoro nora. Vse mi je rojilo v domišljiji, a samo ena pomoč se mi je kazala: bankir Kohn. Na Boga nisem marala misliti. Šla sem k židu, vesel me je bil; na kolenih sem ga prosila, naj mi posodi tisto vsoto. ‚Sto tisoč je tvojih, a ti bodi moja, sicer ne novčiča.‘ Ni se dal pregovoriti in nazadnje sem jaz prodala dušo za — 600 goldinarjev. Brzobjavno je nakazal v svoji banki očetu denar in rešeni so bili. Za mesec dni sva pa pri dunajskem magistratu imela poroko.»

»Uboga Lidija!« je vzkliknil duhovnik in žalostno povesel glavo. Gospa pa je zakrila v svileni robec objokano lice. Vzdihujoč je nadaljevala:

»Oj, kakšen zakon je bil! V kakšno družbo sem bila prišla! Videti se nisem mogla poleg grdega žida. On me je pa vlačil okrog in se najnesramneje bahal z menoj. Samo v cerkev me ni pustil; svobodna nisem bila niti za trenutje. Vsi so pazili name. Vest se mi je oglašala; hotela sem na vsak način v cerkev. Nato me je pa zadnjo nedeljo peljal k brezverskemu shodu tu v Vašo ulico v gostilno neke Madjarke. Dejal mi je, da tam časté Boga; pregovarjal me je, naj pomagam peti; vsega sem bila že navajena in javno nisem hotela delati sramote, slušala sem ga. Videla sem brezversko družbo. Grozna je. Ugledala sem tudi Karra, ki je javno nastopil ondi kot odpadli duhovnik. Vse je vrelo v meni, prejšnji spomini iz samostana so mi oživel, od nedelje sem še jasneje spoznala, kje sem. Vero sem zatajila, brez Boga živim v stalnem grehu: kaj bo iz mene? Tako sem premišljevala in trdno sem sklenila, da tako ne sme biti še dalje. Danes sem izvršila sklep, ostavila sem židu pismo, zahvaljujoč ga za vse, in pristavila, da je brezuspešen vsak trud. Živa se ne vrnem več k njemu. Prva pot mi je bila v cerkev, kamor sem hodila prej. Zdelo se mi je, da me svete podobe zopet prijazno gledajo z oltarjev kakor nekdanj nedolžno deklico. Prav iz srca sem se razjokala kakor že nekaj let ne. Potem sem prišla k Vam, iskat pomoči. Ne zavržite me; zavržena sem bila doslej. Svetujte mi, kaj mi je storiti!« Z obilnimi solzami je pričala, da govori resnico. Kakor otrok k očetu, tako je bila prišla nesrečna učenka k svojemu duhovnemu učitelju.

Duhovniku pa je žarelo lice; saj je imel pred seboj ovco, ki je bila izgubljena. Očetovsko jo je potolažil, povedal ji, kaj naj stori, da jo zopet sprejmejo v cerkev; obljubil ji je za prvi čas varstvo pri elizabetinkah. Natančneje jo je izpraševal o brez-

verskem shodu in razjasnila se mu je tožna resnica, da je tudi Kosem zašel v to družbo.

Ko je Lidija odšla s priporočilnim pismom naravnost v samostan, je pokleknil duhovnik in dolgo molil.

»O moj Bog, posezi vselej tako milostno v žaloigro pozabljivega sveta, da bi se vsi osrečili in vsi rešili!« Tako je končal in upanje mu je zasvetilo v srce.

V.

Prednica elizabetinskim sestram je jako prijazno sprejela pribeglo Lidijo. Stara izkušena redovnica je takoj spoznala, da ima pred seboj nesrečno, žalostno človeško bitje, in to je bilo zanj dovolj. Saj ni bila nikdar vajena drugega, kakor tolažiti žalostne in streči bolnikom. To je bil prvi namen njenega pozemeljskega življenja. Ko je prečitala duhovnikov list s prošnjo, naj za nekaj časa preskrbé nesrečno ženo, ki je v največji dušni in telesni stiski, ji je zažarelo živo oko, nasmehnili sta se ji ustni in z milim glasom je dejala:

»Tukaj ostanite nekoliko pri nas! Ne bojte se, gotovo se takoj sprijaznite z našo hišo. Ne bo Vam dolgčas, dasi bode te v samostanu.«

Začudila se je Lidija, da je prednica kar nič ne vpraša, kako je ž njo, niti po imenu ne, in da jo kar brez pomislekov že šteje k hiši. Boječe je izrazila to svoje čuvstvo. A prednica jo je ustavila:

»Čemu to? Bog Vas je k nam poslal; njegova hči ste kakor jaz in torej ste mi ljuba sestrice, kateri le želim tolažbe in srčnega miru!«

Lidija je hvaležno stisnila redovnici roko; potem pa je sama ob kratkem povedala svojo zgodbo. Večkrat si je prednica utrla solzo med pripovedovanjem; ko pa je završila Lidija, jo je redovnica najprisrčneje objela in poljubila, rekoč:

»Bog bodi zahvaljen! On, ki Vas je rešil, Vas ne more zavreči. Vsem sestram naročim še danes, naj molijo na Vaš namen. Sedaj Vas še bolj ljubim, ko vem, koliko ste prestali. Sedaj ste še bolj naši.«

Tako jo je še nekoliko tešila, potem pa jo peljala v kapelo in odondod v prijazno sobo, kjer ji je odkazala stanovanje. Naročila ji je pa, naj nikamor ne hodi razen v kapelo, da bi se z neprevidnostjo vsaj izprva še ne izdala.

Ni čuda, da je bilo Lidiji takoj domače v samostanu. V svoji sobici se je oddahnila, zdelo se ji je, da je vsa druga; ganjena je v solzah govorila zahvalo neskončni Dobroti. Prednica ji je dala za tovarišico modro in pobožno sestro Lavrencijo, kateri je ukazala, naj ž njo premišljuje in moli, da jo tako pripravi za izpoved.

V rajskem miru samostanskem in ljubeznivi samoti se je kar talilo Lidijino srce; spominjala se je svojih mladostnih let in njihovih čistih sladkosti. O da bi se vrnile! S. Lavrencija ji je čitala iz spodbudnih knjig, da je mir srca in notranje veselje zvezano z ljubeznijo do Boga, da se ta ljubezen le prelahko zapravi, da pa se zopet z milostjo božjo pridobi, toda ne brez truda, ne brez dela. Edino pokora uravna zopet življenje in vrne sveto ljubezen duši, ki jo je v posvetni ljubezni izgubila. Dobro je umevala Lidija te misli in najtrdneje je sklenila, da si hoče priboriti mir, če bi bilo treba tudi z največjo, dosmrtno pokoro. A kmalu so se ji rodile druge misli. Odkod naj dobi za to duševne moči? Saj je že zapravila ves svoj duševni zaklad in le žalostne spomine je ohranila. Premišljevala je, koliko časa se je pripravljala, da uide, koliko se je borila sama s seboj, preden je stopila prvi korak na boljšo pot. In to je šele začetek. Kaj bo v prihodnosti, — morda še hujši boji, še bridkejše izkušnje? Ta misel in to prepričanje lastne slabosti jo je jelo mučiti in prosila je s. Lavrencijo sveta. Ta jo je prijela za roko in ji dejala: »Pojdite z menoj, da vidite, koliko zmore človek.« Vodila jo je v prostrano sobo, kjer so ležale bolne sestre.

Velikanska bolnišnica, v kateri so stregle elizabetinke, je potrebovala mnogo ljudi za strežbo; sester je bilo v samostanu do dvesto, in vedno jih je bilo nekaj med njimi za smrt bolnih. Ni čuda; spanja je bilo malo, hudega dela vedno preveč, marsikatera je kmalu dobila bolezen pri bolnikih in po malem shirala. Polovica sestrá je tako pomrla do tridesetega leta.

Lidija se je stresla, ko je stopila v sobo. Pet jetičnih redovnic je na belih posteljah pričakovalo smrti. Vse so bile v najlepših letih, toda bolezen jih je že zglodala do kosti. Menil bi, da gledaš mrličem v lice, če bi ne govorile jasne oči in v molitvi premikajoče se ustne, da še živé te žrtve svete ljubezni. Veličasten mir jim je bil razlit po obrazih; tesno je bila vsaka utopljena v premišljevanje; sem pa tja je poljubila katera križ, ki ga je imela v bledih, suhih rokah.

S. Lavrencija je vodila Lidijo po sredi sobe in ji tiho zašepnila:

»Ali vidite moje ljubljene sosesre, kako so srečne?« — Vzdihnila je in povescila glavo; videlo se je, da jih še blagruje in jim skoro zavida. Potem pa pravi, kažoč na prvo posteljo: »Glejte, tale bolnica je rojena baronica; malodane siloma se je utrgala svojim staršem in prišla k nam. Najimovitejših snubačev je imela na izbiro; poslušala pa je le glas božji, ki jo je klical v službo svojih revežev. Domači njeni se je sramujejo. To ji je bilo izprva najhujše, a zadovoljna in srečna je bila vendarle in je še sedaj. Ni še štiri leta med nami, in že jo Bog kliče k plačilu.«

»Sestra Klara, kako Vam je?« se obrne nato k bolnici, ji poravnava zglavje in jo pogladi po čelu.

»Prav dobro; le molite zame, s. Lavrencija, da bi bilo čimprej najbolje,« odgovori po tihem bolna redovnica.

»Ali se Vam kaj toži po domu in po svojih?«

»Da, toži se mi in vedno mislim le na svoj pravi dom in na nebeško rodbino svojo. Kmalu, kmalu se vidimo.«

Lidija je zaihtela. Šli sta k vsaki in povsod je videla v trpečem telesu nadnaravno potrpežljivost in vdanost, katere je sama toliko potrebovala.

Zdelo se ji je, da je vsaka posebej svetišče, v katerem se zažiga Bogu v čast čista daritev, dokler popolnoma ne zgori njemu v slavo. Praznično je bilo v bolniški sobi; saj je praznovala tukaj ljubezen svoj god. Telesa so bila že godna za v prst, brez moči, brez življenja, duše pa so prekipevale življenja in koprnele, da se sklenejo za večno s svojim ženinom.

Pomlajena je bila Lidija, ko je odhajala od bolnih sestrá. Same dobrote so dajale svetu in ničesar niso prejele od njega; vendar pa niti senca žalosti, niti senca malosrčnosti ne omračuje njihove duše.

»Da, sedaj spoznavam, kakšna moč je v Bogu, in tudi jaz sem brez strahú,« je dejala sestri spremljevalki in ji prisrčno stisnila roko. Od tedaj je bila mirna in trdna v svojih sklepih, ni se več bala.

Aron Kohn pa je medtem ves izven sebe premišljal, kaj bi najbolj kazalo. Kmalu, ko je odšla Lidija, je izprevidel iz pisma, kako in kaj. Otožnost in notranjo nezadovoljnost je že dalje časa opazoval pri njej, pa kaj takega le ni pričakoval. Ljubil jo je in vkljub njeni puščobi in raznovrstnim trmam je bil vselej vesel, ko jo je vodil ob svoji strani. Hkrati pa je vedel, da se bo ves Dunaj norčeval iz njega in da mu bodo povsod očitali, kako vesten varuh je svoji ženi. Trdo je stopal po sobi, večkrat zamrmral sam s seboj, naposled pa je sklenil odločno, da jo dobi nazaj.

Najprej je bilo treba zvedeti, kje je. Policije ni maral prositi pomoči, ker ni hotel, da bi se stvar takoj raznesla med ljudi. Zato je hotel pozvedovati skrivaj. Poklical je svojega prvega uradnika, kateremu je največ zaupal in o katerem je vedel, da je zvit in premeten. Povedal mu je na kratko:

»Žena mi je ušla. Piše, da nikakor ne pride nazaj. In jaz jo hočem imeti. Kaj naj storim?«

Zamišljeno si je gladil tolsti mož rdečkasto brado.

»Hm, hm; težka je ta. Kdaj je ušla, prosim?«

»Danes, morda je dve do tri ure od tega.«

»Ali je kaj odnesla s seboj?«

»Saj res, niti pogledal še nisem. Morda me je še okradla. Čudno, da sem to pozabil.« Hitro je odprl vse omare v bivši

Lidijini sobi in premetal po njih oblačila in lišp, a videti je bilo vse v redu. Obleke ni vzela s seboj, lepoticje še iz prejšnjih časov je bilo vse na svojem mestu. Ukradla ni torej ničesar in vzela pač ni drugega s seboj, kakor kar je morda imela v navadnem mošnjčku denarja.

»Vraga, s tem ne more živeti ni dva dni,« je klel bankir.

»Vidi se, da ne zna. Prekletu je nespametna, če Vam je ušla — brez denarja.«

»Ne norčujte se! Recite brž, kaj mi je storiti!«

»Gospod Kohn, nikdar Vas še nisem videl tako zmešanega. Hudo Vas drži nagajivi Amor. A brez šale, težak mi je svet. Čujte — pa brez zamere! — ali je morda škilila za kom, ali kdo zanjó?«

»Da ste mi o tem tiho! Vem, da mi je bila vedno zvesta.«

»Zakaj Vam je pa potlej prav za prav ušla, če smem vprašati?«

»Zakaj? Nate, berite! Kdo razume te ženske sitnosti! V cerkev sem ji branil, in sedaj mi — uide. Oj, ti neumna Lidija, ali nisi vsega imela v izobilju in ali nisem skrbel zate in te rad imel kakor igračico? Pa mi uide za tak prazen nič!« Na široko zleknjen na zofi je tako vzdihoval in se prijemal za glavo. Bilo je smešno videti trebušnika; krivi nos se mu je na videz še bolj skrivil in oči so mu brez primere žalostno švigale sem in tja nad skremženimi rejenimi lici.

»Ne obupajte, gospod Kohn! Če ni hujšega nego to, za to se že dobi pomoč. Verske muhe se bodo kmalu pregnale. Kakor je videti iz pisma, se Vaša milostljiva ne kani še usmrtiti. Če bi bilo to, potem bi bile sitnosti še večje.«

»Toda kje je, kje naj jo dobim? Moram jo dobiti še danes, sicer mi počí srce.«

Tako je jadikoval bankir. Njegov svetovalec se mu je na glas zasmejal: »Za vse čase, gospod načelnik, par ur bode te menda že še počakali. Ko bi vedel, kje je, pri tej priči jo grem sam iskat in jo pripeljem k Vašemu ranjenemu srčku. Versko piko si kje dere, to je gotovo. Brez dvojbe v kaki cerkvi ali pri kakih zvedencih. — Čujte, jaz poznam moža, kateremu noben ključ ne zapre vhoda tja, kamor se je namenil. Čas ima in če mu pošteno plačate, pa Vam gotovo izvoha Vašo ljubeznivo Lidijo.«

»Samo plačuj! Za vse peklo, koliko me že stane ta ljubezen! Preden sem jo dobil, potrosil sem tisočake zanjo in za njenega očeta. In še jih bode treba. Kam pridem?« Kar skakal je na zofi in jadikoval, kakor bi ga čakala beraška palica. Za nekaj časa pa zakriči: »In če me stane prav deset tisoč, dam jih, samo nazaj jo moram dobiti. Najmite koga Vam drago, in brž naj gre in jo najde! Tu imate par stotakov za prvo potrebo; dajte mu, kar izprevidite, seveda — pokažite mi potem pobotnico!«

»Vse se Vam zgodi po volji. Takoj si poiščem moža, gospod Kohn. Le utolažite se!« — Sam sebi pa je mrmral odhajajoči uradnik: »Preklicani Aron! še v ljubezni je bankir.«

Kohn je za tem zbiral papirje in premišljal, kaj naj stori, da si »prisluzi« tisto, kar ga bo stala ženina vrnitev. Bil je takoj zopet v denarnih načrtih. Skupil je nekaj raznovrstnih pisem in odšel z njimi na borzo, zdraviti si bolno ljubezen.

Njegov uradnik je pa poslal po Pinkelesa. Upal je, da ta srečno zvrši svojo nalogo. Vesel je bil žid naročila. Taka zmedena reč mu je ugajala, tem bolj, ker je šlo za žensko in za — dober zaslužek. Pozvedel je vse, kar se mu je zdelo potrebno; potem jo je pa krenil iskat sledú.

Najprej je dobro računal, da se je zatekla ubegla Lidija k znancem. Očeta ni več imela, sorodnikov tudi ne in v tej stvari, katera je gnala njo od Kohna, bi ji malokdo pomagal izmed posvetnih ljudi. Skoro gotovo je v samostanu, kjer se je vzgajala, tako si je mislil Pinkeles in se hotel o tem prepričati.

Redovnice so bile že zvedele, kaj je z Lidijo. Gospod Josip jim je bil že pisal in jih prosil, naj molijo zanjo. V njihov samostan je prav zaradi tega ni poslal, ker se mu ni zdelo varno; v pismu tudi ni omenjal, kje je. Pinkeles je najprej sam zasledoval. Izkušal si je pridobiti cerkovnika; dobro ga je obdaril; a ko mu je povedal, da želi pogledati samostan, je takoj zvedel, da tega ne sme in ne more. Potem se je polotil stare vratarice, ki je stanovala pri vratih. Toda preprosta ženska mu je vrgla denar v obraz, še preden je mogel povedati, česa želi, in ga odgnala.

»Sam izkušnjavec zeleni je prišel izkušat me. Poberite se mi! Jaz naj bi Vam odprla samostan? Če bi prav mogla, nikdar ne takemu hudobnežu. Bog nas varuj, kakšna hudobija je sedaj v ljudeh!« Tako je tarnala še dolgo za tem, ko jo je Pinkeles že davno pobrisal.

»Jaz nisem za v samostan; o tem sem se že prepričal; vsaj za med ženske ne. Že ta starka se me tako boji. Drugače bo treba.«

Kmalu jo je izvil. Naravnost nad Ido je šel in ji je razložil, kaj in kako. Dogovorila sta se, kako bi se dalo doseči to, česar je želel. Še tisto popoldne se je Ida napravila in se napotila v samostan. Ko je prosila pri vratih, da bi smela govoriti s prednico, se je delala pobožno kakor svetnica. S strahom in s tresočimi se ustnami je poljubila roko materi prednici.

»Velečastna gospa, ne zamerite moji predrznosti, da Vas nadlegujem. Srce me je gnalo k Vam in skrb za dušo moje prijateljce. V tem imenitnem opravku mi morete pomagati le Vi, velečastna. Saj že vidim z Vašega ljubezni polnega lica, da si pri Vas utešim žalostno dušo.«

Bistro ji je pogledala prednica v črno oko in zamahnivši z roko je dejala: »Vljudno Vas pozdravljam, a lepo tudi prosim, ne sladkajte se mi.« Ni ji bila všeč priliznjena ženska. Velela ji je sestri, češ, naj hitro pové, kar ima. — Ida ji je lagala z vso zgovornostjo svojega jezika in pripovedovala, kako jo skrbi bodočnost spokorjene Lidije, ker jo je prav ona sama pripravila na boljšo pot. Nevarnosti je preveč zanjo; boji se, da ne bi opešala. — Prednici ni ugajalo to dolgo govoričenje, a veselilo jo je vendarle, da sliši o svoji še vedno ljubljeni Lidiji.

»Ne bodite tako črnogledi, dobra gospa, Bog je najboljši varih in on jo bo podpiral. Sicer pa je naš ljubi gospod katehet že ukrenil, kar je bilo potrebno.« — Ida je imela dovolj; med pogovorom je tudi zvedela duhovnikovo ime in stanovanje. Zadovoljna je z največjimi pokloni ostavila prednico in hitela domov poročat pričakujočemu jo Pinkelesu.

Bilo je zanj trenutje veselja, ko mu je pripovedovala o svojem opravku. Žid ji je stisnil nekaj desetakov v roke in potem se jel razgovarjati, kako bi se zdaj šlo nad duhovnika.

»Teško je zame. Pop se bo nerad dal podkupiti; z zvijačo pri njem tudi nič ne opravim, ker bi me takoj spoznal, da sem izraelskega rodú. Kaj bi storil...? Hej, srečna misel! Kosem je ondi znan. Na vse načine je bil povezan in le z največjo silo sem ga odtrgal od tam. Samo, če se zopet ne zmešal!«

»Brez skrbi, Julče; Peter je naš in moj. On mora iti po bankirko; če je le v hiši, jo dobode, za to se jaz pobrinem. Samo brž ga sem pošlji!«

Kakor Petru Ida, tako je tudi Idi šel Peter po glavi. Strast njena se je pomnožila, ko je videla, da bo kmalu prvi med delavci in njihovemu gibanju na čelu. Omrežila ga je že, a hotela ga je imeti do dobra v svoji oblasti in v svoji posesti. Čakala je ugodnega trenutja; sedaj se ji je zdel pravi čas.

Nestrpno ga je pričakovala in strastno ga je sprejela, ko je po dovršenem delu prihitel iz tvornice. Zastrmel je nad Ido, take je še ni videl. Iz oči ji je gorelo, neka turobna resnoba ji je bila razlita po gladkem obrazu.

»Kaj ti je, moja Ida?« je vprašal hlastno.

»Želela sem tebe; saj veš, da si mi ti edino veselje na svetu. Dej, pogovoriva se danes z odločno besedo!«

Odvedla ga je v stransko sobico. S strahom je šel Peter za njo, kakor bi ne imel svoje volje. Vklenjen je bil, a ni čutil verig; mamljiva ženska mu je v tem trenutju premagala pamet.

»Moj moraš biti, Peter, naj velja, kar hoče; saj mi ne uničiš moje sreče in me ne zapustiš, kajne, predragi?« Goreče žive oči njene so ga zbegale popolnoma; obledel je, krčevito ji je stisnil roko, rekoč:

»Nikdar na svetu. Ukazuj, in storim ti vse, kar morejo moje moči!«

»Ali mi hočeš biti drug za vse življenje, ali mi hočeš dati roko za večno zvezo?«

Na to še ni mislil Peter; bil je še preveč preprost, da bi bil o tem premišljal. Ida je imela precejšno imovino, on pa je bil delavec. Seveda je imel prihranjenega nekoliko denarja, a to je bilo pač premalo, da bi bil mislil na zakon. Zato ga je vprašanje Idino iznenadilo in zdelo se mu je, da se glasi o neizrekljivi sreči, o kateri še nikdar sanjal ni. Otroško in ponižno je zahvalil Ido z najlepšimi in najslajšimi besedami, kolikor jih je mogel izbrati.

Ida je zahtevala samo en pogoj, da se namreč Peter izbrše iz svoje dosedanje vere in se priglasí k brezvercem. Tega revež ni razumel, da se je vse to vršilo po določenem načrtu. Da bi se tem laže razširilo socialno gibanje med delavci, je bilo treba voditeljev izmed njih samih. In zato ni vsak dober. Potrebovali so mož, katerim se je moglo zaupati. Malo je poštenih značajev, ki z vso silo svoje moške volje delujejo za svoj namen. Kosem je imel te lepe slovenske lastnosti in poleg tega je bil tudi primeroma dovolj izobražen v svoji stroki in v drugih. Imel je tudi zaupanje in spoštovanje pri tovariših; zato so se njega lotili in ga srečno — ujeli. Brezverstvo je pogoj za socialista in tem bolj se to zahteva pri voditeljih. Pinkeles je že mnogo storil; vse prepričanje mladih dni je bilo Petru že omajano; družbe, v katere je bil zahajal nekaj časa sem, so ga zmedle v tem oziru popolnoma. Treba je bilo le še zadnjega koraka in k temu naj bi ga pripravila Ida. Strastna ženska pa ni delala samo za idejo, marveč tudi zase. Hotela je Petra pridobiti socialistom in sebi. Za kako dolgo, ni mislila. Saj se lahko razruši ta zveza kadar si bodi.

Pogoj Idin je bil Petru vendarle trd in velik. Vero svoje matere naj zataji! Slike iz mladostnih let, prizori iz njegovega mladeniškega življenja so se mu vzbujali v duši in nemo je povsesil oči.

»Torej vendar ne maraš zame? In ljubezen moja je zastonj? — Nehvaležen si mi, moj Peter, in mene, borne ženske, je sram, da mi hočeš zaradi par predsodkov pokončati srečo in uničiti življenje. Kaj te še vse zavira? Ali nisi svoboden mož? Da bi bila jaz mož, dvignila bi se ponosno pred vsem svetom in pričela vojsko vraži in goljufiji; to bi bilo slastno junaštvo. Le pomišljaj se! Da zveš, kaj te zadržuje od popolne svobode, kaj ti slepi še tvojo pamet, ti povem samo zgodbo iz zadnjih dni.«

Živo in zanimivo mu je nato pripovedovala Ida o zakonski sreči bogatega bankirja in njegove žene. Ljubezen njuno je slikala z največjim navdušenjem in življenje njuno je opisavala kot rajsko. Tu pride vmes sovražnik brez srca, brez ljubezni; sovražnik samo zato, ker ne more trpeti ljubezni. In ta sovražnik premoči ubogo ženo, napolni jo zopet z vražami, mami jo tako dolgo, dokler ji ne uniči njenih nebes. Prevari jo, da nesrečnica

zapusti ljubečega jo moža in uide k svojemu brezsrčnemu — zapeljivcu. »Ali moreš zagovarjati tako ravnanje? Kletvin ne znam dovolj, da bi preklela takega hudobneža, in premalo pozna zemlja zla, da bi mu jih zadosti želela. In takim si se dal ti slepiti! Hočeš li, da ga imenujem? Znan ti je, in on je tudi tebe slepil.«

Dobro je igrala Ida svojo vlogo. Peter je kar drhtel in željno jo je vprašal:

»Imenuj mi ga, da ga bom tudi jaz sovražil!«

»Njegovo ime je — Josip S...« Prestala je za trenutje in silneje in strastneje pogledala Petru v obraz. Obledel mu je pri tem imenu in poznalo se mu je, da mu je mraz šnil po udih.

»A sedaj še ni končano moje govorjenje. Ti se moraš pri tej priliki izkazati moža. Ti moraš iti k zapeljivcu in zahtevati nesrečnico v imenu pravice in ljubezni nazaj. Moram ti tudi predstaviti, da smeš govoriti v imenu njenega užaljenega soproga. Če se ne poda takoj, zažugaj mu, da mu kazen ne uide. S tem pokažeš svojo moško svobodo, in potlej bom jaz z največjim ponosom imenovala tebe svojega na veke. — Ali se boš sedaj še obotavljal, izstopiti iz take družbe?«

»Tja grem takoj, da se prepričam; in če je resnično, kar praviš, potem izpolnim tvoj pogoj.«

»Takega te ne maram. Prej moraš podpisati svoj izstop. Dokler si količkaj še zvezan, te ne pustim med trinoge. Utegnil bi zopet pasti. Jaz te hočem imeti svobodnega zase in vsega. Če stopiš s ponosom samozavestne svobode pred nasilnika, potem sem si svesta, da zmagáš!«

Idine besede so vzele Petru zadnjo pametno misel. Strast, ki ga je vezala ž njo, ga je popolnoma osvojila in tej strasti se je pridružil še nebrzdani čuti časti, da se je jel sramovati, češ, da ga slaba ženska mora učiti moštva. Podpisal je izjavo, katero je imela Ida že pripravljeno.

Zlodejski smeh ji je zaigral po ustnih, ko ga je gledala; takoj je izpremenila svoj obraz in svoje govorjenje. Najljubezniveje se mu je jela laskati in dobričiti in, zatrjujoč in kažoč mu svojo ljubezen, ga je učila, kaj naj stori.

Kosem je menil, da je v resnici svoboden mož, in zdelo se mu je, da je zvršil junaško dejanje; toda v resnici je bil le brezumna igrača v rokah zlobne in pohotne ženske. To zmore slepa strast, katere ne kroti po veri oblažen um, marveč katero vodi druga strast, še grja od prve.

Ida pri vsem tem ni mislila mnogo na bankirko; saj je bilo dovolj, da je le nekoliko zvedela o njej. Hotela je le porabiti ugodno priliko, da bi Petra tem bolj napolnila s srdom do duhovščine in tem bolj privezala nase. Žal, da se ji je njena namera posrečila le predobro.

Dobro tema je že bilo, ko je Peter hitel proti rokodelskemu domu. Čutil se je močnega in brez strahu. Pomočniki iz mesta so

baš prihajali v društvo, razvedrit se po trudapolnem delu. Pozdravljali so ga in marsikateri ga je ogovoril, a Peter se ni zmenil zanje. Niti ozrl se ni v društveno sobo, kjer je še nedavno imel dom v tujini, marveč je trdo stopal po stopnicah v znano mu stanovanje gospoda Josipa, svojega nekdanjega dobrotnika.

Duhovnik je z odprtim naročjem stopil k Petru in ga hotel očetovsko objeti. Mislil je, da se je našla izgubljena ovca, toda motil se je. Kosem se mu je iztrgal iz rok in zarohnel:

»Gospod S., zaman je Vaša priliznjenost! Poznam Vas sedaj. Pred seboj imate svobodnega delavca Petra Kosma, ki v imenu svobode in ljubezni zahteva od Vas zadoščenja.«

Mirno je obstal duhovnik in s tožnim očesom pogledal svojega nekdanjega učenca. On je bil; v tem se ni bil zmotil. A kako izpremenjen!

»Moj sin! ne umejem Vas; le to se čudim, da me nečete več tako poznati, kakor ste me nekdam poznali. Ljubi moj Peter, pri Kristusovi ljubezni do nas, kaj je z Vami? Oj, daleč ste jo zagazili! A veseli me, da ste le prišli, da se še moreva dogovoriti.«

Peter mu je segel v besedo:

»Nisem se prišel dogovarjat z Vami, marveč zahtevam od Vas, da vrnete možu ženo, katero ste mu nesramno ukradli.«

»Saj govorite lahko nekaj mirneje. Jaz Vas še vedno ljubim in menim, da med prijatelji ni treba tako trdih besedi. Sicer pa povejte, kaj mislite s tem! Popolnoma nejasno mi je Vaše govorjenje.«

Krotkost, s katero je govoril duhovnik, bi bila kmalu spravila Petra v zadrego. Siloma je zatrl v svojem srcu čut mehkode, ki se mu je začel vzbujati, in kričeč je očital svečeniku, da se le hlina in da ga hoče preslepiti.

»Od danes se ne prištevam več k Vašim blodnjam in sram me je, da sem se kdaj. Goljufija vas vseh mi je sedaj znana. Sam svoj sem zopet in nikdar me več ne ujamate. Zato pa zahtevam še enkrat: kje je Lidija Kohnova? Kje je nesrečnica, da jo vrnem užaljenemu možu? Dajte jo iz lepa, ker sicer Vas čaka maščevanje.« Tako je, penec se od jeze, kričal v duhovnika.

Ta je šele sedaj spoznal, za kaj gre; zvedel je pa tudi, v kakšni službi je njegov ljubljani Peter. Oči so se mu skalile, solza mu je zablestela v njih, ozrl se je na razpelo na steni, del si roko na prsi in mirno rekel:

»Morda bi imel pravico pričakovati več spoštovanja in hvaležnosti od Vas, toda to me ne boli. Z najgorjo pregreho me sumničite —, odpuščam Vam. Zase ne zahtevam ničesar od Vas. A kaj Vam je storil Vaš Bog, da ste ga tako grdo zatajili? Za osebo svojo se ne bojim maščevanja. Od ljudi me nima zadeti za kaj. In če me po krivici kaj doleti, bom mirne vesti in vdanega srca vse pretrpel. A Vas svarim in opominjam, da Vas čaka božje

maščevanje, če ostanete na tem potu. Pri živem Bogu Vas prosim, moj ljubi Peter, domislite se, kam ste zašli in kaj Vas čaka!»

Kosma so te besede jako zbudile; jel je kričati, da ni Boga, da ni duše, in naposled je hotel sam odpreti vrata v sosedno sobo, kjer je mislil dobiti ubeglo ženo.

»Tukaj mora biti in jaz jo najdem in pokažem vsemu svetu, kje so hinavci in goljufi!«

»V svojem stanovanju sem jaz gospodar; Vi si ne boste lastili pri meni nikakih pravic,« je resno odgovoril gospod Josip in stopil k vratom.

»Prisilim Vas!« je zakričal Peter in hotel duhovnika odriniti na stran. V tem pa so stopili v sobo pomočniki. Slišali so krik in poslušali pred vrati. Zgrabili so Petra in ga siloma pehnili na hodnik. Hoteli so po policijo, a duhovnik jim ni pustil. Peter pa se jim je izvil iz rok in škripajoč z zobmi planil na cesto. Hitel je k Idi.

»Molčite o tem! Samo to si zapomnite, da nevera razdivja človeka; revež je izgubil vero in zato se je poživil. Molite zanj!« Tako je dejal svečenik in se vrnil v sobo, molit za Petra in vse nesrečnike, ki so zatajili svojega Boga.

V Idini krčmi pa je med divjim krikom v družbi zapeljivcev praznoval Kosem svojo zaroko z — Ido.

Drugi dan so že prinesli nekateri listi cele sestavke o nesramnosti nekega duhovnika, ki »se je preril v svetišče rodbinske ljubezni in s smelo, brezvestno roko razrušil najblažje in najlepše čustvo človeškega življenja!« Bravci so s slastjo prebirali to novico; nekaj jih je milovalo bankirja, nekaj se jih je pa norčevalo in blagrovalo zvitega »popa«. Večina izmed njih pa je dejala: »Ej, taki so vsi!«

VI.

Bankirju se je zvedrilo debelo lice in na ves glas se je zarežal, ko je zvedel, da so že zasledili 'golobičico'. Takoj zvečer je hotel ponjo k duhovniku, pri katerem so jo slutili. Komaj so ga pregovorili, češ, da je ponoči nevarno, da se mu lahko pripeti kaka nesreča, ker bi se morda zapeljivec celo z orožjem branil proti njemu. Taki dokazi so mu pomirili nesrečno srce. Strah je premagal ljubezen in počakal je. Drugi dan dopoldne pa je sestavil gromovito pismo in je poslal gospodu Josipu, zahtevajoč, naj mu nemudoma vrne uropano soprogo, ker sicer napne druge strune.

Krotek in miren odgovor je dobil, v katerem ga je duhovnik kratko pa odločno zavrnil, da s tem nima nikakega opravka in da naj ga zato nikar več ne nadleguje. Kohn je vzrastel, ko ga je prebral. Udaril je ob mizo, zgubančil čelo in zarjul: »Saj je še policija v mestu, da spokori take predrzne lopove!« Zvedelo se je že tako, kaj se je bilo zgodilo, in zato ni imel več pomisleka.

Sicer je pa — — — židu vobče nekako v naravi, da pri vsaki priliki kliče na pomoč policijo, katero ima za najtrdnjši branik pravice in pravosti v državi. Pinkeles, ki je baš prišel k bankirju posvetovat se, ga je hotel potolažiti; najzgovorneje mu je dokazoval, da ne kaže takoj pomagati si s policijo; toda nobena beseda ni nič izdala. »Policija in nihče drugi! Ta mi pomore do mojih pravic. Saj me že sedaj stane vsa ta neumnost nad dva stotaka. Kam pridem po tem potu? Vse imetje lahko zapravim zanj, in že prej me je stala, da je groza.« Pinkeles je poznal svoj rod; izprevidel je, da se je denarno vprašanje premočno pojavilo v Kohnovem srcu, in zato ga ni več pregovarjal.

Dobro uro potem je že nekaj mestnih stražnikov obstopilo rokodelsko hišo; uradnik z dvema drugima je pa trdih korakov vstopil v stanovanje duhovnikovo.

»Vi ste na sumu, da ste po zvijači odpeljali soprogo gospoda bankirja Arona Kohna. Vi ostanete tukaj; v imenu zakona pa zahtevam, da mi vročite ključe vseh shramb, da jih preiščem, kakor mi je dolžnost.«

Gospod Josip je na kratko pojasnil, da ga že v tretje nadlegujejo s stvarjo, ki mu je docela neumljiva. Ni se ustavljal; izročil je ključe in uradnik je šel s stražnikom na delo. Takrat so bili vobče žalostni časi v tem oziru. Pravde proti duhovnikom so se vršile dan za dnev in občno mnenje je z največjim veseljem pozdravljalo take novice.

V prsih gospoda Josipa je vse vrelo. Vest mu je pričala, da je vse svoje duhovsko življenje delal samo za drugih blaginjo, in sedaj ga sumničijo kot zapeljivca; najgrje hudodelstvo, ki se more očitati duhovniku, se mu prideva. Le težko se je premaščoval in siloma je izkušal pomiriti žalost in jezo, ki sta mu rojili v srcu. Sklenil je roki na prsih in kvišku je uprl oči; iskal je moči pri Bogu. In pri tem se je za trdno namenil, da ne pove, kje je Lidija. Zanj se je bal, zase nič. Bil je že popolnoma miren, ko se je vrnil uradnik, rohneč, da je bilo vse iskanje zaman. Nekaj stvari je še povprašal, potem pa je dejal:

»Vi pojdete z menoj. — Pripravite zaprt voz!« je ukazal stražniku.

Za malo časa je že drdrala kočija z Gumpendorfske ceste proti notranjemu mestu. Ljudi se je bilo že mnogo nabralo pred hišo in nešteto zabavljic in psovk je letelo na duhovnika. Niso sicer vedeli, za kaj gre, in ugibali so to in ono. Pinkeles je stal med njimi; zadovoljno sta se mu nasmihali široki ustni in slastno je pripovedoval radovednim gledalcem, da je pop siloma uropal nekemu imenitnemu gosposdu — mlado ženo.

»He, kdo ve, kolikokrat se je že kaj takega primerilo pri teh možeh. Pa seveda, če se revežu kaj zgodi, ni nikogar, da bi se postavil zanj. Bogatin pa si že zna poiskati pravico.«

»Vse naj zapro — te licemerce!« se je oglasil nekdo izmed množice, in razhajajoči se so ponavljali za njim, da prej ne bo miru, dokler ne potaknejo vseh v luknjo.

Kmalu se je razglasilo po vsej okolici, da so zaprli gospoda Josipa. Tudi v elizabetinski samostan se je zvedela ta novica. Sestra prednica je poslala takoj vprašat v rokodelsko hišo in zaznala je, kakor je že sama slutila, da je vse to v zvezi z njeno varovanko nesrečno Lidijo. Premišljala je, kaj naj stori; vsekako je bilo treba nagle pomoči, da osvobodi nedolžnega duhovnika in da svoj samostan ohrani na dobrem glasu. Če bi začeli policaji laziti tudi ondi, bi ne kazalo dobro. Lahko bi se dogodilo, da kar na kratko dobi ukaz, naj vse sestre zapuste samostan in gredo, kamor jim drago. Bala se je. Lidija se ji je sicer jako smilila in težko ji je delo, to nesrečno bitje pahnuti med svet, toda drugače ni kazalo. Lidija je morala ostaviti samostan in iskati drugod zavetja. Sama je šla k njej in ji ljubeznivo pojasnila, kaj se je zgodilo. Po ubogi Lidiji je kar zagomazelo in planila je proti vratom, rekoč:

»Takoj ga morajo izpustiti, brez pomude hitim zahtevati, naj mene zapro ali umore ali kar hočejo store z menoj, samo mojega največjega dobrotnika, ki tako po nedolžnem trpi radi mene, moram rešiti.«

Prednica jo je ustavila, prijela jo za roko, pogledala ji živo v oči in dejala:

»Lidija, ali ostanete trdni v svojih dobrih sklepih, naj pride, kar hoče?«

»Do smrti, vedno in povesod; nobena stvar me ne premakne. Če sem prav ženska, se ne strašim nikogar; svojo dušo bom branila proti vsemu peklu, če bo treba.«

»Če imate trdno voljo, potem se Vam ni bati. Brez dvojbe Vas čaka mnogo težav, toda Bog Vas bo podpiral in premagali jih boste. Prvo, kar storite, bodi to, da se postavno ločite od pregrešne zveze. Posvetujte se z odvetnikom P., poštenim krščanskim možem, in vse se bo srečno izšlo. Predvsem pa se prav goreče priporočite Bogu in vanj zaupajte v vsem. Vaša moč Vas lahko zapusti, On Vas ne bo zapustil; Vi morda kmalu utegnete oslabeti, Njegova milost pa ne oslabi nikdar.«

Poučevala jo je še dalje, kako naj se vede in kam naj se obrne, s solznimi očmi ji je prekrižala pri odhodu belo čelo in jo prisrčno poljubila.

Bogu zaročena devica in skesana grešnica sta bili sestri pred Bogom; vezala ju je sveta ljubezen.

Lidija je opravila srečno pri odvetniku. Čudil se je, zakaj so zaprli duhovnika; povedal ji je, kaj naj stori. Nemudoma je šla odtam v mestno hišo, kjer je izjavila, da je sama radovoljno zapustila bankirja in da se hoče postavno ločiti od njega. Go-

spoda Josipa so takoj izpustili, njej so pa naročili, naj pride kesneje. Medtem so tudi sporočili bankirju, kaj se je zgodilo.

Bankir je sedaj izprevidel, da ne bo tako lahko dobiti žene nazaj, zato se ga je polotil prejšnji smešni obup. Poslal je po Pinkelesa, ker sebi ni zaupal, da bi mogel pregovoriti Lidijo. Vzdihujoč je naročil zvitemu posredovalcu, naj jo pridobi izlepa.

»Saj vidite, da sem ves zmešan. Toliko nujnih opravil imam; dela je v pisarni čez glavo in sedaj — še to. Da bi Vi mogli čutiti, kar čuti moje srce! Povejte ji, da jo ljubim bolj nego vse na svetu in da ji odpuščam, da ji dam, kar hoče, samo vrne naj se. Kamor bo hotela, bo smela iti; nikdar ji ne bom branil, da se le vrne. Pomagajte mi torej, plačam Vam z zlatom vsako stopinjo.« Od strasti se je tresel trebušni mož, Pinkeles ga je pa muzajoč se opazoval.

»Kar morem storiti, Vaše blagorodje, bom vse storil; samo stroški so že doslej veliki; iz svojega ne morem zakladati. Zato prosim, da me v tem podprete.« Poznal je bankirja predobro, da bi verjel njegovim obetom. Poravnala sta se in zadovoljen je šel Pinkeles zopet — na svoj posel.

Lidija je doživela bridke trenutke. Bila je osamljena. Zdelo se ji je, da nima nikogar na svetu, komur bi mogla potožiti svoje težave. Ni se sicer bala Kohna in trdno je bila prepričana, da je nič več ne more premakniti od prave poti, toda — kaj bo ž njo? Temna, negotova bodočnost ji je kalila duševno zadovoljnost. Proti cerkvi sv. Štefana jo je zavila in pred podobo Poške Matere božje je pokleknila. Izprva ni mogla nič kaj moliti; motili so jo spomini zadnjih dni. A čimdalje ji je bilo laže pri srcu, zopet se je pomirila in ohrabrila. Zdelo se ji je, da ji Marija obeta svoje materinsko varstvo. Lidija se je mudila dolgo na tem kraju. Pač ni opazila, da je blizu nje neko drugo srce, ki si tudi lajša z molitvijo notranje težave. Za njo v klopi je molila prav tisti čas drobna, bleda deklica — Ulmerjeva Pavla. Tudi ona je prišla sem iskat pomoči. Mačeha jo je od dne do dne bolj zaničevala in jo prav do dobrega pregnjala. Pri očetu ni bilo misliti na zaslombo, celo odobral je sirovost svoje žene, češ, da se tem prej upogne samoglava trma njegovi praznoverni hčeri. Tako ni slišala ubožica nikdar lepe besede, vsak dan pa poziv, naj se pobere, če se neče ukloniti. Večkrat je že sama mislila na to, vendar je vselej premagala skušnjavo. Mislila si je, da bi bilo v vseh ozirih še slabše za očeta, če bi ne bilo nje doma; dolžnost ji je bila, da ostane pri njem. Zadnje dni je tudi spoznala, da se nekaj novega snuje proti njej. Omožiti jo hočejo. Oče ji je nedavno razodel to svojo misel; ni ji sicer še odbral ženina, toda že dvakrat je bil povabil zvečer nekaj svojih znancev tovarnarjev ž njihovimi družinami v svojo hišo. Pavla bi se bila pač rada odtegnila, toda oče ji je najostreje ukazal, da mora družbi streči. Težko ji je del ta posel. Kar je

bilo moških, vse jo je gledalo in v vseh mogočih oblikah se ji klanjalo in jo hvalilo; trije mladi, neoženjeni lahkoživci, sinovi Ulmerjevih znancev, so pa brez izjeme sklepali v svojem srcu, da bi bila zveza s Pavlo vrlo dobra in koristna stvar.

Pavli je močno presedalo tako prilizovanje, ki se ni ujemalo z njeno resnobno naravo. Ker je pa čutila, da bo treba zaradi tega prestati še marsikaj, je večkrat prosila božje pomoči. Zato je bila prišla tudi danes k Sv. Štefanu. Že je namerjala oditi, ko opazi, da joče pred oltarjem bleda gospa. Nehote jo počaka in ko zagleda solzečo se pred seboj, se ji zasmili; takoj jo obide želja, da bi se seznanila z njo. Gotovo ji je še huje nego njej, morda ji more celo kaj pomagati. Skratka: za Lidijo se je zanimala in sklenila je, da jo nagovori. — Takoj za njo vstane tudi Pavla in pred cerkvenimi vrati jo vljudno pozdravi in ji pove svoje ime.

»Oprostite, draga gospa, moja predrznost. Prvič Vas vidim, a zdi se mi, da sva že najboljši prijateljici; če že ne drugače, vsaj da obe iščeva tolažbe pri Mariji.« Lidija je videla na nedolžnem licu ljubke Pavle, da govori odkritosrčnost in deviška ljubeznivost iz nje, in zato ji je stisnila roko, se bolestno nasmehnila in dejala:

»Kaj marate Vi! Kako bi se merili z menoj v težavah? Najbolj zapuščeno bitje na svetu imate pred seboj, ki je že izkusilo vse zlo; Vi pa ste komaj še prestopili prag življenja.«

»Ne sodite prenaglo! Morda moje stiske niso take kakor Vaše, toda hude so.« Resno in počasi je govorila Pavla te besede; videlo se je, da je čutila, kar je rekla. Povesila je oči; Lidija pa je zrla vanjo, kakor bi hotela zvedeti njeno skrivnost.

Žalost združi in sprijazni ljudi med seboj prav tako hitro kakor veselje. Tudi Lidija in Pavla sta bili kmalu zaupni med seboj. Pripovedovali sta si svoje zgodbe. Lidija je občudujoč poslušala. To šibko dekle ji je bilo nov dokaz, koliko zmore človek, ki zaupa božji previdnosti. Tu je videla čisto junaštvo. Sama je le povrhu orisala svoje življenje, ker se je bala pohujšati nedolžno devico. Pravila ji je, da je zašla na napačna pota, da je celo zatajila svojo vero, da pa sedaj hoče zopet živeti pošteno in krščansko. Naposled je še povedala, da jo preganjajo njeni zapeljivci in da vrh tega nima nikjer zavetja.

Pavla je sedaj umevala solze, ki jih je videla na njenem licu, in zdelo se ji je, da ji kliče notranji glas, naj pomaga ubogi ženski. Pogovorili sta se že marsikaj in Pavla si je pri tem že vse načrtala, kaj bi storila. Domenili sta se, kdaj naj pride Lidija k Ulmerjevim povpraševat, kako in kaj. Pavla je pa takoj hitela k očetju, da izvrši svoj namen.

Ulmer je bil vprav pregledal neki večji račun, ko vstopi hčerka. Bil je dobre volje.

»No, kaj dobrega prinašaš?« jo vpraša, ko mu je poljubila roko.

»Saj veste, moj ljubi oče, da samo s prošnjami hodim nad Vas. Zopet bi nekaj rada, pa nekaj važnega.«

»Samo kaj pametnega tudi! Tvoje želje so navadno jako neumne in razposajene.«

»Res je; vedno bolj spoznavam, da sem neokretna in da nisem za nobeno družbo. Prav zato bi Vas pa prosila, da mi v tem oziru pomagate. Sami veste, da sem doslej najrajši tičala doma. Treba mi bo med ljudi. In tu mora olikano dekle kaj znati, da se ve obnašati in da je drugim v zabavo, ne pa za dolgčas. Zato Vas prosim, preskrbite mi kako izvedeno učiteljico, ki pozna svet in ki me bo naučila vseh takih skrivnosti. Učila sem se sicer petja in glasbe, pa sedaj mi je že vse šlo iz glave. Pusta sem kakor slama. V družbi ne vem kaj početi, ne kaj izpregovoriti. Tudi francoščina je povsod potrebna; treba mi bo pa še mnogo vaje, preden se popolnoma izurim. Kaj menite, predragi oče?«

Ulmerja je to govorjenje iznenadilo. Prepričan je bil zase, da se mu hčerka obrača po njegovih mislih na bolje, zato je smejoč se podal Pavli roko:

»Tako te imam rad; sedaj vidim, da me ljubiš in da si izprevidela, kaj mi je všeč. Vse, kar želiš, naj se zgodi!«

Začetek je bil srečen in Pavla je kar brž jela pripovedovati, da ve za bivšo operno pevko, ki je v vsem potrebnem izobrazena in ki bi bila nalašč zanjo. Oče je bil zadovoljen in Pavla je takoj sporočila Lidiji, naj se pride predstaviti. Vse se je srečno izšlo. Lidija je bila Ulmerju in njegovi ženi všeč; pogodili so se in še tisti dan naj bi prišla v novo službo.

Pavlina nedolžna zvijača ni bila brez resničnega temelja. Že dolgo si je namreč želela človeka v hiši, kateremu bi mogla zaupati, s katerim bi se kaj razvedrila. Čemerno lice njene mame je dolgočasilo vso hišo, suha puščoba je gospodarila v njej. Edini kratek čas in edino razvedrilo je imela Pavla pri svojih revežih; toda še k njim se je morala skoro skrivaj prikrasti; zato si je želela več svobodnega gibanja, več življenja in spoznavala je, da se tista mrtva dolgočasnost, katera jo je nadlegovala že dolgo, ne prilega njeni naravi. Kolikokrat si je mislila: da bi imela kako sestro, to bi se veselila z njo! Ž njo bi hodila v cerkev, na sprehod, k revežem, posvetovala bi se z njo, igrali in peli bi skupaj; nobena težava bi me ne mogla potreti. In Lidija se je zdela prav ustvarjena zanjo; sočutje, izvirajoče iz krščanske usmiljenosti, jo je takoj v prvem trenutju omililo nepokvarjenemu Pavlinemu srcu.

Lidija pa je zahvaljevala Boga, ki jo je tako naglo rešil vseh zadreg. Kako ne bi rada družbovala nedolžnemu dekletu! Solznih oči je objela svojo dobrotnico, ko sta bili sami, in ji dejala:

»Jaz naj bi Vas učila: toda potrebna sem, da me Vi učite. Iz Vašega srca se bom učila, da bom kdaj morda vredna Vaše ljubezni.«

Brez strahu in popolnoma mirna se je napotila ob določenem času v urad, da se reši zadnjih spon, ki so jo vezale s prejšnjim življenjem.

Pinkeles je uporabil vso svojo zvitost, da bi se sestala z Lidijo. Tudi Karra je prosil pomoči; znano mu je bilo namreč vse razmerje časnikaarjevo do bivše pevke. Zvedel je, da je bila pri elizabetinkah in da je tisto dopoldne ostavila samostan; več ni mogel dognati, dasi sta oba s Karrom pozvedovala, kar sta mogla. Karru se je obnovila prejšnja strast in rad bi bil videl Lidijo zapuščeno in ponižano; rad bi se bil maščeval nad njo, najrajši seveda tako, da bi ga ona še prosila pomoči. Hitel je h Kohnu in ga pregovarjal, naj se vsaj na videz pokaže trdega proti njej, češ, tako bo najbolje dosegel svoj namen. Lidija je sedaj čisto brez podpore, še na kolenih bo rada prosila odpuščanja.

»Ali menite, da res?« vpraša Kohn.

»I, seveda, jaz poznam ženske; če boste sedaj tako lazili za njo, kakor ste začeli, se Vam bo pozneje slabo godilo. Popolnoma v oblasti Vas bo imela in to bi bilo vendar sramotno za bankirja Kohna, če bi se dal strahovati borni ženski. Držite se trdo, če tudi Vam srce drugače veleva; saj ste mož.«

Kohnu je bilo po volji tako govorjenje, vendar si ni upal sam igrati tako hude vloge. Pooblastil je Karra in mu še posebej naročil, kako naj opozarja Lidijo na neštevilne dobrote, ki jih je prejela od njega.

»Vse sem ji dal: zlatnine, draguljev, nakupil ji obleke in naposled še — srce in roko; pa me zapusti! Ali ni to grda, črna nehvaležnost? V najboljših hišah bi bili srečni, če bi bankir Kohn pri njih povprašal, toda jaz sem se usmilil bore pevke in jo pobral skoro s ceste. Vse to ji povejte, samo ne presirovo. Moja Lidija ni vajena sirovih besed.«

Kohn je bil vesel, da mu ni bilo treba samemu nastopati. Bil je prelen za to in zdelo se mu je, da nima časa za take stvari. Takih ljudi ima le preveč nova doba. Nič se jim že več ne ljubi, najlepše dolžnosti človekove prepuščajo drugim najetim ljudem. V družinskem življenju že ni skoro opravka, ki bi ga novodobni starši ne prepuščali plačanim osebam. Vzgoja, pouk, strahovanje — vse to je v drugih rokah; morda bodo taki starši še posebej plačevali koga, da bo otroka namesto njih ljubil. Zato ni čuda, če se najiminitnejše zveze sklepajo tudi po plačanih posredovalcih, ni čuda, če tudi snubijo in se ženijo — po agentih in časnikih. Idealov ni več najti; strast s svojim teženjem po slasti kraljuje; denar in vseobčna popačenost jo pa podpira in ji dobavlja novega gradiva.

Karr jo je slabo skupil pri Lidiji. Na hodniku mestne hiše jo je dobil. Ko se ji je jel dobrikati in ji zatrjevati, da se sme še vedno zanašati na njegovo prijateljstvo, dasi ga je bila pred vsem svetom tako silno razžalila, mu je obrnila hrbet. Ni besede ni izpregovorila ž njim. Jasno in odločno je povedala uradniku, da je na noben način in z nobenim pogojem ni več volja, spraviti se s Kohnom. »Samo najhujša sila me more privleči zopet v njegovo hišo, toda toliko zaupam v pravico, da bo tega branila slabotno žensko.« V imenu Kohnovem je govoril Karr in najživeje slikal nevhvaležnost Lidijino, toda zaman jo je izkušal s tem premotiti.

»Rešil me je, res je to. Z denarjem mi je pomagal in hvaležna sem mu za to. Toda kdo je dal več pri tej kupčiji? Svoje poštenje in svojo vero sem mu žrtvovala in menim, da imam za tako ceno vsaj pravico terjati, naj me sedaj pusti v miru.«

Uradnik ji je tudi prigovarjal, naj se spravi z možem, toda ni šlo. Za nekaj tednov kesneje se je uradno proglasila ločitev zakona. Lidija je bila prosta.

V novem domu se ji je godilo dobro. Znala se je vesti tako, da ni izgubila naklonjenosti Pavline mačehe. O veri se ni razgovarjala z njo, pač pa ji je pripovedovala iz raznovrstnih svojih izkušenj; pela ji je in kratkočasila jo, kar je mogla. Neko novo življenje se je začelo v hiši. Pavla je bila vedno vesela in staremu Ulmerju se je kar srce smejalo, ko jo je gledal čvrsto in zadovoljno ali ko je poslušal njen srebrnojasni glasek. Mislil si je, da se je popolnoma izpreobrnila, in ž njim vred je tako sodila tudi žena njegova. Najbolj jo je v tem potrjevalo, ker ji ni hotela nikdar več ugovarjati, ko je jela grditi katoliško vero.

Domenili sta se z Lidijo natanko, kako bosta delali, da si ne škodujeta. Lidija je že dobro poznala človeško srce in njeni nasveti so se zdeli Pavli tako modri, da jo je rada slušala. Bili sta vedno skupaj. Ko sta se skoro vsako popoldne odpeljali na sprehod, kakor so mislili doma, sta obiskovali reveže ali šli poslušat kako propoved ali pa pomolit v cerkev. Mačehi se največkrat ni ljubilo ž njima, samo proti večeru se je z možem rada peljala v gledališče ali kam drugam; tedaj sta pa že dobili kak izgovor, da jima ni bilo treba ju spremljati; le včasih sta šli zaradi lepšega, da ni bilo nepotrebne zamere.

Večerne zabave so bile pa tudi doma precej pogoste. Ulmer je vabil sedaj tega sedaj drugega, in vsak povabljenec je rad ustregel takemu vabilu; ženinov se je Pavli nakrat nabralo vse polno. Ona je bila pa z vsakim prijazna, toda domača z nobenim. Vedno je imela za goste pripravljeno kako zanimivost; z Lidijo sta zabavali družbo; vse ju je bilo veselo; izmed mladih snubačev pa je vsak mislil, da vsa ta prijaznost velja njemu. Niso vedeli, da pozno v večer pred podobo Matere božje kleči čarobna deklica, ki so jo videli polno življenja in vso

v veselju; niso vedeli, da ji često solze teko po belih licih in da vzdihava, naj ji Bog odpusti njeno ravnanje in naj jo varuje, da bi nikdar ne omadeževala duše. Izprevidela je — in Lidija jo je potrdila v tem —, da si mora najprej pridobiti ljubezen in naklonjenost svojih mrzlih staršev, če hoče kaj doseči, in da jim mora zato ustrezati v vsem, kar se le dá storiti brez greha. Morda se tako odtaja trda skorja očetu s srca in morda izpregledata z mačeho vred, kje je resnica in kje je temelj prave sreče. Čim bolj se je veselila na zunaj, tem bolj se je pokorila in zatajevala skrivaj; zato je pa vse njene šale, vsa njeno radost preveval neki sveti lesk čistosti in prave nedolžnosti.

Nekega večera se je zopet zbrala lepa družba pri Ulmerju. Najljubši prijatelji njegovi: Tauber, Sock in Lanner, vsi tovarnarji, so bili gostje s svojimi družinami. Prijetno je bilo. Dve Tauberjevi hčeri sta igrali na klavirju: Pavla in Lidija sta peli; dorasla sinova Sockova, Leopold in Evgen, sta medtem prereševala, katera je najlepša med njimi; starši so smejoč se gledali veselo mladino. Samo Lannerjev Gabriel je nemo in mračno gledal prede.

»I kaj pa je Vam, da ste tako žalostni? Če mi obljubite, da se razvedrite in nasmejete, Vam dam šopek,« ga nagovori Pavla.

»Z največjim veseljem sprejem iz Vaše nežne roke tako darilo, toda ne vem, ali mi bo možno izpolniti Vašo zahtevo.«

»Zakaj ne? Ali Vam je tako težko malo smehu?«

»Težko se je smejeti v našem času; preren je, toda, lepa gospica, oprostite mi, da Vas s takimi izrazi vznemirjam. Vam cvete najkrasnejša pomlad življenja in čemu naj bi se sedaj razgovarjali o poletnem viharju in o mrzlih, zimskih snegovih?«

»Gospica Pavla, pustite ga, čudneža, ta ni za nas; če se začnete pogovarjati z njim, se še Vi nalezete čemernosti,« se je oglasil Leopold in vse se mu je zasmejala.

Gabriel je bil res čudak. Njegov oče je trdil, da ves Dunaj nima bolj pridnega in prebrisanega, pa tudi ne bolj zamišljenega in pustega možaka, nego je njegov Gabriel. Pavlo so nekako pretresle njegove besede. Pogledala mu je v resno moško lice in zdelo se ji je, da bije dobro in pošteno srce v mladem možu. Malo je potem govorila, toda to ni motilo družbi veselja. Še opazili niso, da se je Gabriel tiho izgubil.

»Da bi Vi poslušali mojega čudaka, kadar začne pridigati, to bi se Vam ježili lasje!« je zatrjeval njegov oče svojim tovarišem, ki so imeli na gorenjem koncu mize svoje pomenke. »Dela vam čudo pridno in zanesljivo; vsak posel mu lahko prepustim, bolje ga opravi nego jaz. Toda drži se vedno čemerno, naj ga še tako pohvalim ali naj mu še toliko primaknem k njegovim mesečnini.«

»Jaz vem iz lastne izkušnje, kaj se pravi, če otroci kljubujejo in delajo kisle obraze,« je pristavil Ulmer.

»Kaj pa mu je? Ali je morda zaljubljen ali bolan? Drugega vzroka takemu ravnanju ni, kolikor jaz poznam svet,« se oglasi počasi in dobrovoljno Sock in se s ponosom ozre pri tem na svoja sinova, češ, tu imate vzor mladeniški!

»Kaj mu je?« izpregovori oblastno Lanner. »Meša se mu, meša, ali pa — če hočete — modruje. Vedno zatrjuje, da družba človeška tako ne more obstati, kakor je sedaj. Jaz sam sicer nisem za take stvari, ker sem ga pa že tolikokrat slišal o tem, ni čuda, da že tudi jaz vem nekaj njegovega modrovanja. Pravi namreč, da proizvajanje blaga ni v nobenem pravem razmerju z uporabo njegovo. Mnogo več se proizvaja ali nareja, nego je treba. Da se torej spravi blago vseeno v denar, morajo proizvajalci skrbeti, da se navadi ljudstvo novih, dotlej neznanih potreb. S tem pa ljudstvo propada, ker ne more zmagovati stroškov, in zato se množi od dne do dne lačni, za vse pripravljeni proletariat — poslednji stan, in ta proletariat mora vstopiti v službo proizvajalcev, da ž njimi vred pomaga propadu ostalih stanov.«

»Kaj pa hoče s tem?« vpraša Tauber. »Kaj pa to njega in nas briga, kako se godi drugim? Vsak naj zase gleda, kakor more! Kdor propade, ga ni škoda, saj ga pokoplje le lastna neumnost.«

»Sicer pa je tisto vedno govoričenje o trpečem proletariatu največje brezumje,« pristavi Ulmer. »Taki ljudje, ki so v tistem tako imenovanem proletariatu, niso za nikamor drugam; narava že sama odloči človeka za to, kar naj bode. Saj je prav tako pri živalih. Konj, vol in osel so vsi za vožnjo, toda vsak po svoje. Osla ne vprega nihče pred kočijo, od vola nobeden ne zahteva urnosti. Kakršno je pa njihovo delo, taka je tudi hrana in stanovanje. Za osla je osat in koprive pa — palica; za vola je seno in — mesarski kij, za konja pa oves. Z ljudmi tudi ni drugače; razloček je že v naravi; neolikanih butcev menda nobeden ne bo primerjal z — nami. Kaj hočemo!« Vsi so se zakrohotali, Lanner je pa pripomnil:

»Saj jaz prav tako mislim, toda Gabriela ne prepričam; zaman je vsaka beseda. On pravi, da mora propasti človeška družba, če pojde tako naprej.«

»Naj, če hoče! Mj tako ne bomo čakali tega zanimivega konca,« pravi Sock smejoč se in pristavi: »Ali hoče Vaš sin svet zopet spraviti v pravi tir ali kaj?«

»To mu pa še ne gre prav dobro od rok, ni mu še vse jasno. Včasih trdi, da mora priti velika socialna prekucija, ki bo vse to, kar sedaj obstoji, pomedla raz zemeljsko lice; drugič pravi zopet, da se morajo ljudje bolj izobraževati in da jih more le omika rešiti; včasih pa modruje, da more samo država zopet urediti zmedene razmere.«

»To so prave čenče. Fant je kje bral spise socialistov in sedaj je zmešan. Le pazi nanj, da ti popolnoma ne znori,« pravi Ulmer.

Pavla je slišala ves pogovor; izprevidela je še bolj, da je Lannerjev Gabriel dober mladenič, ker toliko misli in toliko čuti — za druge.

Gabriela ni bilo več nazaj. Pavli je to dobro delo; bala se je zanj, da bi se zopet ne vrnil v tako družbo.

»Ko bi bil jaz tak norec v svoji mladosti,« je razlagal Sock, »bi nikdar ne bil priplezal tako visoko, kakor sem sedaj.« Dobrovoljno se je pri tem poigraval z veliko zlato veržico, ki mu je visela okrog vratu. »Jaz sem popolnoma prepričan, da velja Darwinov nauk o boju za obstanek še dandanes. Med živalmi so tiste vrste ostale, ki so bile zvitejše, premetenejše in močnejše od drugih. Tako je tudi z ljudmi. Pravice do življenja nima človek nobene, kdo naj mu jo da? Še manj ima pa pravice do prijetnega in lagodnega življenja. Zato se ne more nič pritoževati, če slučajno propade po lastni neprevidnosti!«

»Izvrstno, izvrstno!« se oglasé vsi trije in mu zaploskajo. Tudi njegova sinova privabi odobravanje k očetu, da mu čestitata, četudi nista vedela, za kaj gre.

»Čujta, mladiča, zapomnita si to: tudi vidva nimata nobenih pravic; nekaj moči vama bom jaz zapustil, pravico pa si morata delati sama. V življenje vstopita z raztegnjenimi komolci; kolikor več jih odrineta, tem bolje bo za vaju, tem več pravic si priborita!«

Oba se zasmějata in starejši pravi:

»Za sedaj vsaj meni popolnoma zadostuje ena pravica, dragi oče, da smem ljubiti lepa, nežna bitja. Kaj pomagajo vse druge pravice, če bi ne bilo veselja in slasti v ljubezni? Gospica Pavla, dajte mi do sebe to pravico, pa Vam prepustim vse druge; s tem si pridobim nebesa in ne pobrigam se potem več za ves svet.« Hotel je pri tem prijeti Pavlo za roko. Toda Pavla se je umaknila in je resno in hladno dejala:

»Človek ne živi sebi in ne umrje sebi, marveč živi in umira Bogu, ki ima največje pravice do njega. Slabo dekle sem sicer, vendar se drznem trditi, da Vaše govorjenje ni vredno krščanskega mladeniča.« Ulmer je zaklel sam pri sebi in se je srpo ozrl v svojo hčer; ta pa mu je mirno pogledala v oči, se poklonila družbi in odšla. Takoj za njo je šla — Lidija. Vsi so bili poparjeni. Lanner pa se obrne k Ulmerju, rekoč: »Tudi ti imaš sitnosti, kakor vidim, s svojim zarodom. Taka ošabnost ni prida.«

»Bodi ošabnost ali ne bodi, to me že ne boli toliko, kakor vzrok, iz katerega izvira. Tercijalstvo njeno sovražim. Upam pa, da jo zmodri čas in da ji pametna spremljevalka njena, ki sem jo nalašč za to dobil v hišo, poravna neumne misli.«

Sock je godrnjal, sinova sta se pa prisiljeno smejala. »He, ta ženska še ne ve, čemu je na svetu,« pravi starejši.

»Treba bo, da jo ti naučiš, samo previdneje moraš začeti,« mu odvrne brat in oba se zakrohočeta.

Kmalu so govorili tovarnarji o ženskah sploh, o njih namenu in pomenu; z opolzlimi šalami so se kratkočasili. Vsak je razvijal svoje misli, ki so imele pri vseh en glavni temelj, namreč — uživanje, sebičnost.

Ulmer je med drugim razlagal tudi to, da sploh nobene pravice na svetu ni, da je nespametno govoriti o kakem stalnem pravu ali o kaki stalni npravnosti.

»Vse se menja na svetu; kar so včasih imeli za slabo, to je sedaj dobro, in narobe. Kdor presega z razumom ostalo nevedno tolpo ljudi, lahko spravi brez truda največjo neumnost med ljudi — pod imenom največje čednosti. Poglejte samo en primer! Koliko se vpije in razgraja o ljubezni do domovine, in vendar nikdo ne ve, kaj je to. Izmislili so si to besedo mogočniki, ki so potrebovali, da jih ljudstvo brezpogojno sluša, in kar so hoteli doseči sebi v korist, to so raztrobili v svet, češ, da je potrebno za domovino. Kaj je domovina in koliko je vredna? Gotovo ne več, nego ima v sebi bogastva in moči. Čemu torej toliko ovin-kov! Zakaj nam vpijejo: ljubite domovino? Naj rajši reko: ljubite sebe in izkušajte, da si ohranite in vedno zvečate svoj imetek, potem bo vedno več ljubezni vredna naša domovina!«

Takih in enakih groznih nazorov se je slišalo mnogo tisti večer. Kdo ne ve, da so ti nazori dandanes razširjeni med visokimi in nizkimi sloji človeške družbe? Ali pa bo mogla taka družba s takimi nazori, s tako npravnostjo, s takimi načeli o pravici, o domovini, o veri — ali bo mogla obstati dolgo, na to naj odgovori drug.

Čez polnoč so ostali naši gostje pri Ulmerju in se tako zabavali. Vino jim je šlo že precej v glavo, jeli so peti in razgrajati; tudi ženske so se jele vtikati, šuma in hruma je bilo dovolj. Medtem se je Sock posebno živo pogovarjal z Ulmerjem in mu pripovedoval, da mora oženiti svojega starejšega sina, ker mu tako preveč zapravlja in ni za nobeno delo. Kadar pa dobi ženo, tedaj postane pameten in poloti se resnobnega dela. Za take malopridneže je najboljšo zdravilo zakonski jarem. Ulmer je tudi dejal, da svoji hčeri išče moža; domenila sta se, udarila si v roki in — zaveza med obema otrokoma je bila sklenjena.

Ko so se gostje vračali domov, je svetil mesec in v njegovi blede luči je sijal križ svetoštefanskega stolpa. Zdelo se je, kakor bi bil hotel posebej opozoriti ves Dunaj, da je že devetnajststo let svet odkupljen in odrešen. A tja, kamor kaže križ, se ne povzpenjajo več ljudje nove dobe; predaleč, previsoko jim je.

Smer njihovega razuma in srca je — prst in blato. Mesec je že mnogo videl na svetu, a da bi znal govoriti, bi zaklical, da toliko trdih in pustih src, toliko razdejanega uma kakor v novem času ni še gledal nikdar.

VII.

Ida in Peter Kosem sta praznovala v velikem slavlju svojo ženitnino. Velika soba je bila natlačena gostov. Dr. Glück s Karrom in Pinkelesom so bili seveda tudi med njimi. Delavcev in delavk je bilo posebno mnogo. Novi nauk se je bil že precej razširil mednje, hrepenenje po boljših, svobodnih časih jih je pripravljalo za zvezo; sovraštvo do trinogov, to je do onih, ki imajo kaj oblasti ali imetka, jih je družilo in spajalo. Nekdaj so se ljudje vnemali za razne stvari, kakor za svobodo, za napredek, za omiko, za uživanje. Na zastavi, katera vihra socialističnim delavcem v boj, pa je zapisano s krvavimi črkami: **Z a k r u h , z a ž i v l j e n j e !** Rešiti in ohraniti si je treba obstanek življenja. Lakota in revščina lastna in družine njegove pa jim rodi mnogo strasti, hujskih in silnejših nego karkoli drugega. Koder si z bledih, upalnih lic, katerim se pozna glad in trpljenje, izbrisal še edino upanje prihodnjega življenja, tam ti v znamenju lakote riše strast neizbrisna znamenja sovraštva, želje po maščevanju, krutosti in divjosti.

In žal, Kosmovi svatie so pričali, da že umevajo, kaj zahteva od njih socializem. Burno in strastno se je slavilo ženitovanje. Ponosno je sedela Petru ob desnici njegova v mestnem uradu ž njim poročena Ida. Črni lasje so ji razpleteni viseli po plečih; rdeča obleka in rdeče cvetke v nedrju so govorile, da je žena socialistova. Črno, živo oko, ki se je zmagoslavno oziralo po dvorani, je hotelo reči, da se ženski sili nobena druga ne more ustavljati. Peter je bil tudi vesel ali vsaj zatrjeval je, da je vesel. Seveda ni bilo to veselje tisto mirno, krotko veselje zadovoljnega srca, marveč le umetno razdražena slast, ki se nanagloma užge, za kratko dogori in se upepeli.

Samo ena misel ga je nadlegovala: dom in njegovi domači. Na tujem slavi sam svoj veseli dan in tujci so mu svatje. Pač drugačna je doma ženitnina! Starši gledajo srečo mladih poročencev in se pomlajajo ž njimi; sorodniki in znanci čestitajo novi zakonski dvojici, ki ju veže odslej posvečena vez do smrti. Kakor zlo skušnjavo je odganjal te spomine, a ni jih mogel odgnati. Zdelo se mu je, da mu grozi ljuba rajna mati, da od žalosti omedleva zvesta teta. Prav v srce ga je zadel Pinkeles, ko mu je čestitajoč prav to poudarjal, da je zapustil svoj dom, da se je odtrgal moško vsem vezem in da hoče odslej imeti vsakega za svojega, ki bi ž njim vred sovražil zatiralce zaničevanega delavskega stanu.

Kjer se veliko pije, tam se tudi mnogo govori. Vino je marsikaterega svata spravilo pokonci; govorov ni bilo ne konca ne kraja. Vsi pa so imeli eno stvarino: revščino delavskega stanu in neizogibno potrebo bojne zveze vseh delavcev. Ida se je tudi nekaterikrat oglasila in razlagala, da morajo baš ženske z vso silo delovati za take zveze, ker so vprav one najbolj stiskane.

»Ženska si mora tudi z rokami služiti svoj kruh in zato mora biti pripravljena, braniti svojo pravico, če ni drugače, tudi z rokami, tudi s pestjo. Solze, pravijo, so naše orožje, toda s tem orožjem si ne priborimo svobode. Enakopravnosti z moškim spolom zahtevamo v vseh ozirih; zato pa moramo pokazati svojo moč. Brez strahu v boj! Izgubiti nimamo nič drugega kakor sužni znak, ki ga nam je vtisnil sovražni duh, pridobiti pa vse. Svobodno si bomo volile moče, svobodno delale z njimi, enorodne in enopravne jim bomo v vsem brez izjeme. Svet nas hoče imeti in gledati samo v ljubezni. Zve naj, da znamo tudi sovražiti, vidi naj, da umejemo tudi maščevati se. Svobodno hočemo ljubiti, svobodno tudi sovražiti! To je naš namen!«

Tako je med drugim modrovala. Strasti in žganih pijač pijane, so ji tleskale zlasti ženske v dvorani. Odurni prizori, katerih ne moremo popisavati, so pričali, da so umevale razložena načela. Vse vprek je kričalo in med seboj so že nekateri ukrepali, kako bi nastopili proti svojim delodajalcem. Imeli so že načrte. Nekaj jih je hotelo takoj pričeti s silo in kar na kratko razdirati in pobijati.

»Hajdimo nad bogatine, ki se masté od naših žuljev! Pokončajmo jih!« se je slišalo izmed vpitja.

»Poderimo tvornice, kjer nas sužnijo trinogi!« so kričali nekateri.

»Smrt vsem, ki se nam ustavljajo!« so rohneli drugi. Vladalo je grozno soglasje v dvorani. Medtem je vstal Karr, boječ se, da ne bi vzbujeno sovraštvo izgrešilo — vere. Težko je spravil v molk glasno družbo, a njegov krepki glas je prodril. Govoril je o tem, kar je bilo — rekel bi — vsebina vsemu njegovemu mišljenju in delovanju, namreč, da je vera samo sleparstvo, da je najhujša nasprotnica vsakemu svobodnemu dejanju in da najbolj zavira živo zavest trepečih stanov. Ko je Karr tako govoril, je delil Pinkeles med svati knjižico »Vrnite veri pravo veljavo!«, ki je razvijala prav te misli. Novih snovi za vzbujeno strast je podal Karrov govor. Kjer brez sramu vlada gola pohotnost, tam ni nobene stvari več svete zanjo.

V takem duhu se je slavila še dalje svatovska družba, brezverski začetek pregrešne zveze Petrove z Ido.

»Za vse so pripravljani in dobro je, da so naši prijatelji,« je dejal dobrohotno dr. Glück veselemu Pinkelesu.

»Ne bil bi mislil, da se vse tako hitro razvije. Kmalu bo polom,« mu je odgovoril žid in pristavil: »Vsakdo izmed teh, ki

so tu zbrani, bo oznanjeval naše nauke; kolikor mi je znano dosedaj, jih smemo šteti že do pet tisoč svojih, ki čakajo samo migljaja. V Ulmerjevi tovarni ni skoro nobenega več, ki bi se že ne bil zavezal z nami; tudi drugod jih je mnogo.«

»Na vsak način morate, gospod Karr, nadaljevati svoj pričetni posel,« je nagovoril Glück časnika; »za delavce potrebujemo listov, ki naj bi jih učili in branili, da se nam ne izneverijo. Tudi dobrih knjžic jim je treba o vseh stvareh. Francozi jih imajo kar na izber; tudi v Nemčiji jih je dovolj. To se mora presaditi k nam.«

Še več takega so se pogovarjali ti novodobni delavski prijatelji; med drugim so tudi sklenili, da se skliče v kratkem velik shod, kjer bi se zveza še bolj utrdila in pomnožila. Dr. Glückov dotični predlog so vsi poslušalci sprejeli z navdušenjem; še bolj pa so pozdravljali Kosma, ki ga jim je pokazal za voditelja. Peter je bil že nekoliko vinjen in jezik se mu je že malo zaletaval, ko je zatrjeval, da je ves svet delavčev. »Zemlja je naša; ker so nam jo trotje ukradli, zato jih moramo kaznovati. Delavec je edini kralj, delo daje oblast, delo daje pravice in kdor ni delavec, nima oblasti in nima pravice. Vse je naše!«

Pretrgano je govoril te besede; tu pa se nakrat odpró duri in v sobo vstopi nekaj stražnikov. Za trenutje vse obmolkne, toda nato plane vse kvišku in s samokresi v rokah so si morali stražniki delati pot.

Pred Petrom se ustavijo.

»V imenu zakona Vas vabim, da idete z menoj,« mu reče prvi in ga hoče prijeti. Toda Peter skoči v stran in zakriči: »Kaj sem Vam storil?« Delavci se strnejo krog njega in kažejo s pestmi in vpitjem, da hočejo braniti tovariša. S povzdignjenim glasom zakliče stražnik, da bo rabil orožje, če se mu ustavijo. Dr. Glück, Pinkeles in Karr so obstali kakor okameneli, prava židovska strahopetnost se jih je lotila. Polagoma se ojunači odvetnik, nagovori stražo, češ, naj ne delajo ženinu poročni dan sitnosti in naj ne spravljajo vse družbe v sramoto.

»Malo pijan je in zato mu je ušla morda kaka neprevidna beseda; tega mu ne smete šteti v zlo. Sicer pa mora biti kaka pomota, ker jaz se ne spominjam, da bi se bilo kaj nezakonitega zgodilo,« tako je jecljal. A stražnik se ni dal motiti in zopet je zahteval, naj se Peter podá prostovoljno. Vse je bilo razburjeno in skoro bi se bili spoprijeli, ko bi se ne bil Pinkeles priplazil k Petru in ga nujno prosil, naj se vda.

»Nič ti ne morejo, saj se bomo zate potezali in te urno osvobodili. Tudi nam boš mnogo koristil, ker boš veljal povsod za mučenika. Stvar naša bo še bolj zmagovala,« je hitel govoriti vanj.

Peter se je podal. Ida ga je objela in kričala, naj zapro še njo ž njim vred; srdito so rohneli delavci in vsi so s Petrom vred

ostavili dvorano. Spremili so ga do mestne hiše. Ko so stražniki s Petrom prestopili prag, je stal že nekdo pri vratih; zloben nasmeh mu je igral na ustnah. Bil je Vocel. Nepovabljen je prišel na svatbo že precej kasno; nobeden ga ni ustavljal. On je tudi naznanil straži, da se nevarne stvari govore, in dosegel je svoj namen: Petra so zaprli.

Delavci so hoteli ž njim v zapor in siloma so jih morali razgnati. Šumna je bila tista noč po predmestjih. Pri več tovarnah so bila drugo jutro razbita okna; dve manjši prodajalnici sta bili popolnoma oropani in opustošeni; stražniki in delavci so se na dveh mestih spoprijeli. Dva stražnika in en delavec sta bila v tem boju nevarno ranjena, več razgrajalcev so zaprli. Tak je bil konec ženitovanjskega veselja.

Ti dogodki so se takoj drugo jutro zvedeli po Dunaju; toda v velikem mestu izlepa ne vznemiri človeka taka novica. Velikomestni človek je še vesel, da bere ali zvé kaj zanimivega. Delavci so bili pa silno razkačeni; seveda je bilo ljudi in tudi brezvestnih listov dovolj, ki so zagovarjali njihovo ravnanje, in to jih je še bolj vžigalo. Pinkeles je imel lahek posel, da jih je potrjeval v svojih naukih in jim dokazoval, da se samo na tem temelju dá še kaj rešiti.

Tudi Ulmerjevo stanovanje je bilo napadeno. Toča kamenja je razdrobila okna na ulico in se vsula v sobo. Ulmer je v prvem strahu vstal in šel proti oknu gledat, kaj se godi na ulici. A hipoma ga zadene kamen v glavo; kri ga oblije, on zavpije in pade nezavesten po tleh. Pavla, ki je spala v sosednji sobi, je to slišala in takoj slutila, da mora biti kaka nesreča. Prva je bila pri očetu. Par kamnov je sicer še priletelo skozi okno, toda ni se bala. Pokleknila je k očetu in ga poklicala. Toda ni bilo nikakega glasu. A kmalu so ga vzdramili. Ko se je poulična drhal porazgubila, so poslali po zdravnika. Rana je bila dokaj nevarna, kamen ga je bil zadel blizu levega senca. Zdravnik jo je obvezal in zaukazal, kako naj ravnajo ž njim. Pavla je bila vsa iz sebe. Ni se ločila od očetove postelje; po zdravnikovem naročilu mu je vedno z mrzlo vodo močila glavo, gledala mu v blede lice in zraven tiho in goreče molila, naj bi ji Bog ohranil ljubega očeta. Še bolj nego smrti njegove se je bala, da ne bi umrl neskesan, in kakor hitro se je zavedel bolnik, že mu je jela govoriti o dobroti božji, ki mu je ohranila življenje, da bi ga tem laže pripravila h kesanju. Lidiija ji je pomagala. Mačeha Pavlina pa se je neprenehoma jezila in preklinjala hudobne napadalce in samo to je hotela zvedeti, so jih li že dobili in koliko se jim morda prisodi kazni.

A dasi je bila ta noč strašna za Ulmerjevo družino, je prišlo zanjo še strašnejše jutro. Ob sedmi uri so se zbirali delavci pred zaprto Ulmerjevo tvornico. Kar jih ni bilo na ženitnini, so šele sedaj zvedeli, kaj se je zgodilo s Petrom. Pripovedoval jim je

Vocel, in sicer začetkom le posamnikom. A ko so tiščali vsi vanj, naj pové vse natanko, je začel pripovedovati. Oziral se je okrog, češ, je li varno; naposled je govoril svobodneje. Pravil je, v kako neumno družbo je zašel Kosem in kako ga židje vedno hujskajo, da bi spravil delavce v nesrečo. Ko je povedal vse, kar se je zgodilo, je zaklical: »No, ali ni to največja neumnost, da bi se dali mi voditi takemu norcu? Ko zve to naš gospod, gotovo odpusti zopet nekatere od dela. Nikar se ne igraymo s takimi sleparskimi bedaki! Če hočemo samim sebi dobro, skrbimo najprej, da bo naš gospod z nami zadovoljen. Iz mestne hiše so mu že gotovo naznanili, da se njegovi delavci tako nespodobno vedo in celo delajo proti zakonom. Zato pravim jaz, da pojđimo trije k njemu in se mu v vseh nas tukaj zbranih imenu izkažimo, da mi nismo taki in da nečemo z drugimi imeti nikakega opravka.«

Nekateri so ugovarjali že med govorom, a drugi so pritegnili Voclu. »Nič časti nimate, da se mislite sliniti bogatinu,« je zaklical nekdo. »Kot otroci bi se radi tožarili, menda zato, da bi vam gospod iz prijaznosti dal polizati kake ostanke,« se je slišal drug glas. »Kaj je čast, reci mi no, kaj imam od te časti? Jestí mi je treba in za stanovanje in obleko, tega mi pa čast ne dá. Pamet, ne pa čast, pravim jaz,« je vpil Vocel.

Ves pogovor je bil še na dvorišču. Ko so se tako prepirali delavci med seboj, so prišli še drugi, med njimi več vinjenih svatov od prejšnjega dné, in vpitje je bilo večje in večje. Vocel je bil na vsak način v manjšini. »Izdajica, nesramnik, lopov« in podobnih lepih besedi je cela vrsta letela nanj. Tu prihiti Ulmerjev sluga in pravi: »Grozno hudodelstvo se je zgodilo nocoj. Neznani hudobneži so s kameni napadli stanovanje našega gospoda in ga nevarno ranili. Gospa mi je naročila, naj Vam povem, da bo ostra preiskava in da bo najhujša kazen zadela tiste, ki so to storili. Gospa pravi tudi, da misli na nekatere izmed vas.« Tu se začuje grozen krik: »Kaj? Nas dolži?« »Prav mu je, neusmiljencu; pravica se je izkazala; naj le trpi, da bo vedel, kaj se pravi trpeti; škoda, da ga ni popolnoma shladil!« Na vso moč je poskušal sel prevpiti tako kričanje; prosil jih je, naj ga poslušajo še trenutek, da jim ima še nekaj važnega povedati. Komaj, komaj so toliko potihnili, da se je razumelo njegovo nadaljnje poročilo: »Gospa je ukazala, da se sedaj tvornica zapre. Na vratih se bo nabilo, kdaj se zopet otvori. Sedaj pojđite lepo — — —«; dalje se ni razumelo. Nastal je grozen šum in vse vprek je klelo in zabavljalo. Tudi mirnejši so se razsrdili. »Saj sem vam pravil, da si nakopljete samo nesrečo in lakoto na vrat, če boste poslušali te zvijačne zapeljivce,« je klical Vocel, a nihče mu ni pritrjeval.

»Dela nam dajte, dela hočemo,« so klicali mnogi. »Zakaj naj trpimo, ko nismo ničesar zakrivali? Dela hočemo!« ta glas je zmagoval med množico, ki je drla po stopnicah. Voclu se je

slabo godilo. Hotel je sicer še parkrat pridobiti vsaj nekatere delavce za svojo misel, a skupil jo je. Vinjen hrust ga je prijel za prsi, vzdignil ga in treščil ob tla. »Sedaj se steguj, priliznjeni maček, če te je volja!« »Po njem in ubijmo ga, izderimo mu izdajalski jezik!« so kričali nekateri, vendar so jih potolažili drugi, rekoč: »Dovolj ima.« Brsnili so ga na stran in dirjali naprej. Vocel je sicer dosti dobil; na glavi in na roki je čutil hude bolečine, vendar se je kmalu pobral in jeze peneč se ostavil dvorišče. Ko je vstal, je čutil, da mu je omahnila roka; bila je zlomljena. Jezi se je pridružil strah, kaj bo sedaj; moči so ga zapuščale in komaj je stopil na ulico, se je sesedel na tla. Ljudje so ga obstopili in prenesli v bližnjo vežo, od koder so ga kmalu prepeljali v bolnišnico.

Pri tvornici je bil šum čim dalje večji. Delavci so sneli vrata v delavnice in tu se je pričelo divje gospodarstvo. Kar besni so se vrgli na stroje in jih razbijali, lomili deske, že na pol dogotovljene omare, mize, postelje in drugo opravo razdirali in jo metali vsaksebi. Ta je metal parkete proti stropu, drugi s sekiro razbijal po tleh, tretji izkušal prelomiti kako lepo stranico, cele gruče pa jih je viselo nad stroji, bijoč in rušéč na vse strani.

»Dela! dela!« je odmevalo po vsem poslopju kot strašen bojni klic, ki jih je vnmal za uničevalni boj in jim podkurjal slepo razdivjano strast. Ta je za čudo naglo delovala in njeni uspehi so bili velikanski. Za nekoliko minut so bile delavnice kakor velika razvalina. Tudi ženske so razsajale. Ker so jim bile druge stvari pretežke, so snemale okna in jih metale ob tla, dokler se niso vsa do dobra razdrobila. Straža ni mogla veliko več rešiti. Kar se je dalo razbiti in potreti, je bilo že potrto, ko je prišla. Preklinjajoč so se razšli razgrajalci, vseh tako niso mogli zapreti; le štiri, ki so še najbolj divjali, so odveli s seboj.

Ulico je kmalu za tem obstopilo vojaštvo. Na iskrih konjih so dragonci s svetlimi sabljami v rokah pridirjali, toda za tvornico je bilo že prepozno. Velikanske množice ljudi so se zbirale in vojaki so imeli dovolj posla, da so jih razganjali. Največ je bilo seveda radovednežev vmes, ki hočejo povsod imeti svojo zabavo, če je tudi včasih jako sirova. »Zabavo na vsak način, bodisi tudi pri razvalinah ali na morišču!« to je le premnogih geslo.

Pri Ulmerjevih je vladala groza in žalost. Seveda si niso upali povedati očetu, ker bi ga bilo preveč razburilo. Žena njegova je bila skoro ob pamet. Divjala je po sobi gori in doli, vzdihovala in javkala, kakor bi šlo za življenje.

»Kakšna varnost je to! In mi smo plačevali toliko davkov pošteno in natančno, ves dobiček nam je požrla država, sedaj pa tako skrbi za nas. Čemu ima pa sablje in drugo orožje? Postrelila bi jih sama od prvega do zadnjega — te pse krvoločne. O joj, kaj bo sedaj? Berači smo, pravi berači. Še moje dote je vtaknil več nego polovico v novo tvornico, sedaj je pa vse šlo.

Vse, prav vse! Še nadme naj pridejo in naj me pobijejo, da ne bom doživela sramote beraške. — Saj sem mu tolikokrat rekla, naj jih trdo drži, naj pokori to peklensko in predrzno svojat z bičem. Ni me slušal, sedaj pa ima! Ta čarovna tercijska hči njegova ga je podpihovala proti meni. Hinavka! O joj, kaj bo?« Razne stvari so se ji pletle po glavi; čudno je bilo videti debelo ženo, ki je težko sopeč tako tarnala. Lidija je bila pri njej in jo je tolažila, kakor je vedela in znala, a ni se ji posrečilo. Ko jo je pa spomnila Boga, se je še bolj razkoračila debela Ulmerica in je zarohnela: »Kaj mi kvasite o tem? Kdo mi povrne izgubljeni denar, kdo mi ozdravi moža? Vaše besede so prazne marnje. V tem Vas ne potrebujem. Povejte mi, kako naj dobim v pest vso tisto nemaniško drhal, druge tolažbe nočem. Oj, jaz revica!« V tem je padla na naslanjač in si brisala pot s tolstega obličja. Solze ni hotelo biti.

Polagoma je zavladal na ulicah mir, ljudje so se razšli; pač pa so obstajali mimogredoči Dunajčani in zrlji sledove divjega razdevanja.

Dopoldne so prišli nekateri znanci izrazit Ulmerju svoje sočutje in družini sožalje. Prvi med njimi je bil Lannerjev Gabriel. Ulmer je bil tedaj zopet v nezavesti. Ko je mladenič videl bledega tovarnarja in poleg njega lepo njegovo hčerko, ki mu je z vdano ljubeznijo močila glavo, se mu je omililo pri srcu.

Ves v sočutju je vprašal:

»Kajne, gospica, da se kmalu povrne zdravje očetu?«

»Kakor Bog hoče. Upam vendar, da še ozdravi ljubi oče,« mu je odgovorila in le malo privzdignila oči k njemu.

»Ali ste jako razsrjeni nad hudobneži, ki so storili nocoj in danes vaši hiši toliko gorje?«

»Nič. Bog ve, zakaj nam je to v prid, njegovi skrbi in ljubezni se izročam popolnoma.«

Čudeč se je pogledal Gabriel Pavlo po teh besedah. Zdelo se mu je, da za neskončno presega ta deklica v svojem junaškem pogumu in svoji neupogljivi vdanosti njega, dasi moža. Poklonil se ji je in počasi rekel: »Pavla, jaz Vas občudujem in rad bi se navzel tega duha, ki ga imate Vi. Zdi se mi, da bi si umiril svoje težke srce. Dovolite mi samo še eno vprašanje tu ob postelji Vašega nesrečnega očeta: ali se ne bojite za prihodnost, če pomislite, da Vaš oče gotovo niso zadnja žrtev razdivjanih ljudi?«

»Ne bojim se, gospod Gabriel, zase. Bojim se pa za tiste, ki bodo v tej prihodnosti imeli samo posvetno upanje in edino le pozemeljsko orožje. Morda res pride kaj hujšega, toda po božji previdnosti bo gotovo le zato, da se slabo uniči in da se dobro pokaže. Po vsakem viharju sije lepše solnce, nego je sijalo pred njim. Samo gorjé tistim, ki v tem viharju ne bodo imeli varnega krmila, ki ga daje krščanska vera srcu člove-

škemu. Gospod Gabriel, mislite li na to?« Živo mu je pri tem pogledala v resno moško lice. Gabriel pa je odhajajoč dejal: »K Vam se pridem še učiti. Upam, da me naučite pravega življenja.«

Ko je odšel, je sklenila Pavla roke, uprla oči kvišku in je polglasno zašepetala: »O Bog, odpri mu oči in pokaži mu v sebi rešitev vseh vprašanj in vseh ugank našega revnega življenja!«

Po nasvetu zdravnikovem so dobili usmiljeno sestro k bolniku. Neizrečeno je bila tega vesela Pavla, zlasti ker je tako zelo želela dušnega zdravlja svojemu očetu. Dela je imela dovolj, ker je morala sprejemati obiskovalce.

Pavla je bila pri vsem tem mirna. Res se ji je hudo zdelo, da toliko nesreč obenem zadeva njeno družino, vendar pa se je tolažila, da jo morda ti časni križi privedejo do boljše sreče. Smilil se ji je ljubi oče iz srca; tudi za mačeho se je bala, da ne zbolí. Saj je ljubila oba prav v zmyslu četrte zapovedi.

Usmiljenka, ki je stregla bolniku, je tolažila deklico po svoje. Pavla ji odgovori:

»Vse drugo bi še premagala, najbolj med vsem me pa skeli, da se je storilo toliko greha.«

»Dobra gospica,« odvrne sestra, »lepe so Vaše besede. Veliko zlo je, kar so počenjali ljudje. Vendar menim, da tudi greh dopušča Bog iz višjih namenov. Ljudje naj bi spoznali svojo slabost in revo, pa zato iskali pomoči in rešenja v krščanstvu, v Kristusu. Videla sem mnogo umirajočih ljudi. Pa kdorkoli se je v poslednjih urah oklenil našega Zveličarja, je umrl mirno in srečno; kdor je pa zametoval tolažbo naše vere, je umrl obupno. Spominjam se zlasti enega slučaja. Pred nekaj leti smo imeli v naši bolnici za smrt bolnega gospoda. Bil je jako učen; zdi se mi, da je bil profesor na vseučilišču; pisal je tudi knjige. Imel je posebno sobo; jaz sem mu stregla. O Bogu začetkom ni hotel ničesar slišati; kakor so pravili, je tajil v svojih spisih Boga in z vso svojo veliko učenostjo pobijal verske resnice. Molila sem sama in tudi druge sestre so molile zanj, da bi se spreobrnil. Bolezen je bila huda, vedno hujša, vendar ga nisem smela niti spomniti več, naj se spravi z Bogom. Nasproti postelji sem mu morala pripraviti veliko omaro, tam sem mu po njegovem naročilu nastavila vse knjige, katere je spisal. Bilo je veliko debelih knjig, krasno vezanih, tako učenih, da jih jaz nisem mogla kar nič umeti. Bolni gospod se je ž njimi hotel tolažiti. Oči je imel vedno vanje uprte in često sem mu morala to ali drugo knjigo dati v roke ali prebirati mu po vrsti njihove naslove in še marsikaj drugega iz njih. Smilil se mi je bolnik, ki je tako željno iskal miru v svojih spisih. Res mu je mnogo-krat, ko sem mu brala, zasijalo oko in nekak dobrohotno-turoben smeh mu je zaigral na ustnah. Toda ta tolažba mu ni

trajala dolgo. Vedno redkeje je gledal v svoje knjige, vedno redkeje zahteval, naj mu berem iz njih. Videla sem, da se jih polagoma naveličuje. Često mi je dejal, kažoč nanje: 'Glej, tu notri sem zakopal svojega duha; vse svoje moči sem pri tem izrabil in sedaj se mi zdi, kakor bi se norčevali iz mene ti otroci mojega uma. Če zahtevam, naj mi odgovore, čemu sem živel, se mi zdi, kakor bi se mi režale v lice te z mojim trudom spisane knjige. In ko me zagrebó, kaj potem? Pač — slava moja bo večna. Da, večna: a kaj bo to koristilo meni, meni?' « In vselej tedaj sem mu morala zažgrniti omaro, čemerno se je potlej obrnil v stran in — obmolknil. Nekoč, ko mi zopet prične tako tožiti, mu odgovorim: 'Čujte, dragi gospod, in ne zamerite preprosti ženski, če se Vam drzne kaj svetovati. Vaše knjige so sicer zelo učene in veliko modrosti je v njih, toda na ta vprašanja, za katera Vi hočete odgovora, Vam ne bodo odgovarjale. Na ta vprašanja dobite odgovor samo v eni knjigi na svetu.' — 'V kateri?' me vpraša bolnik, — 'Jaz vem zanjo in Vam jo prinesem; samo obljubite mi, da je ne zavržete. Prej morate slišati, kaj je zapisanega v njej, potem sodite, niso li njeni odgovori edino pravi!' Prikimal mi je; jaz stopim nato hitro k steni, snamem razpelo in mu ga dam v roke, rekoč: 'Tu imate tisto knjigo, ta je odgovor na vsa vprašanja.' Bolnik je ostrmel; ni se branil; jaz sem mu pa pripovedovala, naj bere v tej knjigi, kako reven je svet, kako reven je človek, da mu je iz nebes sam Sin božji moral priti na pomoč, da ga je moral učiti živeti in trpeti in naposled umreti zanj. Dejala sem mu, kako nad vso to revščino človekovo in svetovo plove božji duh ljubezni in oslaja grenkosti, briše solze in jasni srca. — Tako sem mu pripovedovala, kakor sem sama slišala in brala stokrat, in rad me je poslušal. Ko sem mu jela pripovedovati, kako je pred to knjigo vsak človek neveden in neuk, kako medla je vsa človeška modrost v primerj z njo, sem videla, da je živeje uprl svoje oko v Križanega in da mu je zablestela solza v očesu. Lahek posel je bil pozneje, pripraviti ga za spravo z Bogom. Odstraniti je ukazal kmalu omaro s knjigami, križ pa je moral biti vedno poleg njega. Rekel je, da mu popolnoma zadostuje križ za vse knjige sveta in da ga uči modrosti, katere prej še slutil ni, in učenosti, kakršne svet ne pozna. Umiril se je in v skesanem upanju je zaspal za to življenje.»

Pavla je obrisala mokre oči in je tiho dejala: »Ljuba sestra, naučite še mojega očeta brati iz te knjige in vrnite tudi njemu mir, ki ga nimal!«

»Bog ima srca v oblasti, prosimo njega!« je odgovorila redovnica in stopila zopet v bolnikovo sobo. Pavla je pa zamišljena odšla po svojih opravilih, tem živeje prepričana, da se življenja človeškega skrivnosti in zamotana dejanja umevajo vzvišeno in temeljito samo v krščanstvu.

Tudi dr. Glücka so precej razburili dogodki prejšnjega večera in naslednjega jutra. Jako natančna poročila je imel o njih. Poročal mu je največ Pinkeles. Pisal je pisma sobratom in jih pozval v dogovor. »Na vsak način moramo podpirati delavce, da ne opešajo in se ne prestrašijo. Nekaj žrtev bodi, da le zmaguje naša stvar,« tako je govoril polglasno, ko vstopi Karr. Mnogo sta se imela pomeniti, zato je bil odvetnik vesel, da ima časnikarja pred seboj.

»Najprej mi povejte, kako po Vaši izkušnji sodi Dunaj o teh dogodkih,« vpraša Karra.

»I, nič posebnega. Pijani delavci, sirovi in nevedni razgrajči kažejo, kako je potrebna omika. Tako sodijo ponajveč naši izobraženci!«

»In kaj svetujete?«

»Saj boste brali danes v časopisih. Srednjeveško temo mora pregnati svetloba omikanega veka. Streti se mora vse, kar nasprotuje napredovanju človeškega uma. Delavci so večinoma z dežele, kjer nimajo šol in kjer so vzgojeni v zastarelih načelih. Zato so taki. Država mora še mnogo storiti; taki pojavi kažejo, kam jo je zavozila s svojim neodločnim, često nazadnjaškim postopanjem. To so nekako vse misli, ki se bodo danes trobile po vseh naših listih.«

»In verjeli jim bodo, ha-ha! Oj, to je dobro, da imamo vsaj časopisje, ki uči ljudi misliti, ha-ha!« Široko se je režal odvetnik, da so mu skoro solze prišle v oči. Karr pa je nadaljeval:

»Vobče se govori in pisalo se bo tudi tako, da bi dobro urejena policija in vojaštvo morala skrbeti, da se kaj takega ne zgodi več.«

»Tedaj nihče ne misli, da je to šele začetek novemu gibanju, ki ima razrušiti obstoječi red?«

»Nihče, ali vsaj malokdo. Kdor bi trdil kaj takega, sme biti prepričan, da mu nihče ne verjame!«

»Izvrstno je to! Res je sicer nekam neugodno imeti tako drhal za seboj, vendar ne smemo prezreti, da potrebujemo moči in sile. Izlepa ne pridemo nikamor. In sila je pri njih in z njimi. Uvidite, da se bo sčasoma tudi ta sirova tolpa dala urediti in bo nastopala po povelju. O tem sem pa tudi prepričan, da se to ne bo dalo še tako hitro doseči. Takih živih, krvavih in sirovih pojavov naše socialistične armade učakamo še mnogo. A to nič ne de! Nekaj oken, recimo tudi nekaj tvornic se svobodno lahko razruši; če pri tem par ljudi pogine, ni še nič hudega. Da le zmagujemo! Treba je pa, da jih ohranimo v strasti. Sedaj še niso vajeni in strah pred kaznijo ali smrtna nevarnost bi jim morda utegnila ohladiti sovraštvo in zmanjšati jezo. Zato moramo sedaj še bolj delovati. Nekaj takih mož, kot je Pinkeles, mednje, in vse je dobljeno!«

»Kaj pa z našimi jetniki, gospod doktor? Jaz sodim, da jim za sedaj moramo kako pomagati iz luknje. Nekateri so taki med njimi, da jih na vsak način potrebujemo.«

»Tudi sam sem že mislil na to. Za včerašnji shod se bo že dalo kako izrezati jih; za tiste, katere je pa straža dobila pri razbijanju, bo pač teže; vendar je treba poskusiti vse, kar se dá storiti. Upajmo! Če pa ne bo šlo, imamo vsaj mučence. In to bo tudi pomagalo!«

V takih pogovorih sta kazala naša znanca, kako umevata delavske neredne in zraven namen družbe, kateri sta se zavezala.

VIII.

Zvečer je po Ottakringu zopet vršalo. Delavcem se je pridružila lena, postopaška tolpa, ki jo pozna vsako mesto v našem času: ljudje, ki nimajo ničesar izgubiti na svetu in ki skrbje le za to, da semtertja dobe brezplačno stanovanje in hrano v jetnišnici. Velikanska nebrzdana množica se je vlačila po ulicah, kričeč in vriščeč. Potoma so se lotili še nekaterih tovarn in jim razbili okna, a strast vendar še ni bila tolika, da bi bili storili večjo škodo.

V neki ozki ulici pa se je sprožila z vso silo sirovost. Tam je bila skoro v vsaki tretji hiši žganjarnica, kamor so delavci nosili svoje novčiče in hodili s pijanostjo si zamoriti duha otožnosti in skrbi ali vsaj dozdevno v žganju si okrepiti svoje obrabljene moči. Gospodarji tem beznicam so bili brez izjeme židje. V umazanih kaftanih so stali navadno na pragu in vabili mimogredoče; pivcev so imeli dovolj. Tudi posojali so delavcem denar, seveda le proti zastavi. Na tisoče ljubih spominkov: križcev, podob, knjižic itd., ki jih je imel revež delavec še od svojih staršev, se je zapravilo v teh žganjarskih brlogih za slepo ceno. Žid je sprejemal vse, kar je imelo količkaj vrednosti. Hišno orodje, posteljna oprava, obleka, vse se je lahko zamenilo z žganjem ali zastavilo pri njem. Pri tem pa ni vprašal, ali je stvar pridobljena pošteno ali ne; kar mu je dajalo dobička, vse je podpiral, bodisi tudi zapravljivost in nepoštenost.

Ko se je glasna drhal pomikala po tej ulici, so se zaslišali glasovi: »Nad žide!« in strastno je kmalu ponavljala vsa množica: »Hajdimo nad žide! Žganja, žganja!« Morda se je marsikdo izmed njih spominjal v tem trenutju, kako je v tistih beznicah zapravil svoj denar in svojo čast, morda mu je stopila pred oči sestradana žena in od gladu umirajoči otroci, katerim je v teh brlogih zapravljaval kruh, morda je videl v duhu razne brezsrčne goljufe — — —, zato je še glasneje, še bolj razkačeno zarjul: »Nad žide, nad žide!« Kakor bi trenil, so se zakadili v žganjarnice in pričeli svoj divji posel. Sodčke so zvalili na ulico in jeli točiti v najraznovrstnejšo posodo smrdljivo žgano pijačo. Žid gospodar je stal poleg in kričal in vzdihoval, a dosegel je edinole

to, da ga je doletela kaka zaušnica ali da ga je kdo pahnil na tla in ga še nekoliko omlatil. Enega izmed njih so pobili do smrti. Vse to se je zgodilo nakrat in vojaštvo, ki je brž prihitelo, ni moglo več pomagati. Ljudje se niso dali na noben način razgnati; z dogami razbitih sodov, s polomljenim hišnim orodjem in s steklenicami so se vrgli proti vojakom in jih napadali. Zaman je klical stotnik, naj se umaknejo; ko ni bilo druge pomoči, je zvršil svojo žalostno dolžnost in veleva prvi vrsti, naj izpali na razsajavce. Grozen prizor! Pet do smrti zadetih je z boleznim vzklikom padlo na tla, mnogo ranjenih je zakričalo in zastokalo; za trenutje je utihnila množica in le stotnikov glas, ukazujoč, naj se mirno razidejo, se je čul med vzdihovanjem in javkanjem. Sedaj je pomagalo; prelita kri je zmodrila divjo tolpo, strast se je ohladila. Izprevideli so, da se ne morejo ustavljati vojaški sili. Počasi so se razkropili.

Za ta večer so bili nemiri končani. Drugi dan so vsi časopisi najobširneje poročali o njih, a njihovi popisi že niso bili več tako pomirljivi kakor o jutranjih. Zabavljanja, sirovosti, divjaštva ni bilo ne konca ne kraja in v dolgih odstavkih so vzdihovali o verski nestrpnosti in neomikanem fanatizmu, ki še vlada namesto pristinega čistega človekoljubja med ljudstvom. Jasno je bilo, zakaj. Pokazalo se je nasprotstvo proti židom in židje so se bali zase. Niso pa pomislili, da so židje sami ponajveč zanesli med nižje sloje nenravnost in nevero. Nova doba si je vzgojila nešteto takih, kateri se dajo voditi samo eni oblasti, namreč sili močnejšega, katere kroti le še vzgojevalna moč svinčenk in bajonetov. Orožje, ki je namenjeno, da brani pred sovražnikom ljubljeno domovino, se mora uporabljati proti zapuščenim, nesrečno zapeljanim rojakom.

Naše znanca Glücka, Karra in Pinkelesa so ti nemiri tudi jako razburili. Odvetnik se je kar tresel po vsem životu, ko mu jih je Pinkeles podrobneje opisoval. Da se je pokazalo tako sovražstvo proti židom, mu ni dalo miru. Oči so mu nemirno švigale sem in tja in izpregovoril je včasih nekaj pretrganih besed, a pametnega ni spravil nič iz sebe.

»Kaj bo, kaj bo? O sveta, vse obsegajoča ljubezen — nobeden te ne pozna! In jaz te oznanjam, in — sedaj?«

Strah se mu je videl na obrazu, bal se je zase. Pinkeles sicer ni bil tako preplašen, toda jeza ga je davila. Trdo je pristavil:

»Človek mora obupati nad temi krščenimi zvermi. Najbolje bi bilo, da se kar od kraja postrele. Niso vredni, da bi našemu rodu služili za sužnje; ne maramo jih, saj bi ne vedeli, kam ž njimi. Zato jih ne smemo razvaditi —«

Karr mu je pritrdil in mu posegel v besedo:

»Da, razvaditi jih ne smemo. Mislili bi, da so oni gospodarji sveta. Izrael jih bo premagal in jim pregnal njihove slasti. Naša

bo znanost, naša bo umetnost, naš bo svet in izbirali si bomo izmed njih, kdo bi bil toliko vreden, da nam bo služil.«

Židovska ošabnost in predrznost se je tako tolažila; sanjavega in na čutnicah že dolgo bolnega Glücka, ki je sebe samega imel za božanstvo, pa vendarle ni mogla utolažiti. Spoznal je, da je težko vladati tako drhal in da je še daleč trenutje, ko se bo svet klanjal pred njim — rešenikom. Strah in žalost mu je le še množila njegova brezmejna častihlepnost.

»Da bi hotel umevati naš narod, čemu je na svetu, in da bi se zavedel svojega dostojanstva in svoje moči, pač bi hitro ukrotili to divjo četo!« je opomnil Pinkeles, Karr pa mu je prikimaval. Govorila sta še dolgo o pomenu židovstva in o duševni sili njegovi, ki daleč nadkriljuje vsa druga ljudstva. Glück je le na pol poslušal in nazadnje je počasi izpregovoril:

»Jaz hočem voditi; drugovati mi pri vodstvu ne sme, kdor ni našega rodu. Vsa večja društva morajo ostati naša, zlasti tista, ki hočejo preosnovati državno življenje in ves red. Pravil sem to že ne vem kolikokrat; kdor se hoče rešiti, mora za menoj. Moj duh vse to že vidi — daleč naprej in mi naznanja novo bodočnost. Izmed kupov pobitih trupel, iz potokov krvi bodo vstale oživljene in zmagoslavno okrepljene moje ideje.«

Karr se je po tihem namuzal; Pinkeles pa je dejal: »Oprostite, velečastni, da s svojega nizkega stola posežem v Vaše nebotične pokrajine. Že dolgo me nadleguje neka težava, nekak dvom, bi dejal. Mi moramo voditi svet. Toda reveži naše krvi so nesposobni za vodstvo. Na vsak način je torej treba, da se lotijo tega velikega dela naši mogočniki in bogatini. Ti Vam morajo pomagati. Toda, kako naj se to zgodi? Prepričan sem, da je Vaš vzvišeni um že jasno našel pot, ki se mojemu okornemu mišljenju zdi skoro nemogoča. Zato Vas prosim pojasnila.«

»Izrazite se jasneje, kaj želite!« odgovori nekoliko živeje odvetnik.

»Tole me muči. Delavcem je prvo načelo, da je sedanj red, kakor se proizvaja blago, popolnoma krivičen in napačen. Lastninska pravica, katero si prisvajajo vsi, ki kaj imajo, ta je največji nezmisel. Denar, ki je v rokah posamnikov in brez katerega ni gospodarskega življenja, ne kupčije, ne obrtov, ta je najhujši trinog vsem revežem. Le denar daje moč; kdor nima denarja, nima nič. Zato sovražijo delavci našo dobo in njenega gospodarja, namreč — denar. Zato se ne boje krivice. Zato ga hočejo iztrgati posamnikom iz rok, torej v resnici — opleniti bogatine in plen dati vsej družbi. Tako učite tudi Vi, gospod doktor. Toda denar je vendarle večinoma v rokah naših mož. Če bi tudi mi svoje veljake pripravili do tega, da bi stopili pod Vašim vodstvom na čelo našim ljudem socialistom, bi bilo pač težko dopovedati delavcem, da so ti, katere baš zaradi bogastva

najbolj scvražijo, njihovi resnični prijatelji. V tem oziru, kako se more to zgoditi, prosim pojasnila.«

Odvetniku je oživelo motno oko med Pinkelesovim pripovedovanjem, dobrohotno se je nasmehnil in dejal: »Vesel sem Vas, moj ljubi Pinkeles. Daleč mislite. Zato le vselej povprašajte, kadarkoli bi Vam bilo kaj temnega! Meni se zdi ves moj sestav tako lep in tako dovršen, da ne morem niti slutiti, kaj bi moglo biti nejasnega. Čujte! Za naš rod se ne bojte. To, kar so najduhovitejši vidci naši gledali v njem, se mora zgoditi. Bajke, ki so se pridružile njihovim veličastnim idejam, je porušila sicer že zdavnaj veda, a duh teh idej je ostal. Tudi mojih idej ne more umevati neumna tolpa; zato bo tudi njim pridružila po svoji domišljiji raznih bajk. Velike naše ideje, ki že dolgo vladajo svet, govore jasno, da je za vladanje sposoben le naš rod. In to bo ostalo, naj počno drugi, kar hočejo. Tudi v socialistični državi bo Izrael vladal; seveda ne na prestolih, katere prej uničimo, in ne pri žrtvenikih, ki s svojimi žreci vred davno prej pogore v čast duha v vesoljstvu: vladal pa bo s svojimi idejami, s svojim umom. Saj vidite lahko, da so začetki vse sedanje omike naših mislecev plod in da je naš rod, dasi od vseh sirovo preganjan, od vseh zaničevan, vendarle voditelj vsej Evropi. Zato se ne bojte za Judovo ljudstvo!«

»Izvrstno, nebeško!« sta vzkliknila Karr in Pinkeles hkratu in zaploskala z rokami. Glück pa je vneto nadaljeval:

»O vsem tem, kar sem dosedaj vama razvijal, morata biti do dna duše preverjena, potem bosta umevala dalje. Država, kakor si jo misli socialist, kjer bodi vse skupno, vse last vseh, bo v resnici — naša država zato, ker je samo Izrael sposoben, stalno jo voditi in vladati. Tudi drugim privoščimo sreče, a sreča njihova bo v tem, da bodo urejeni in osvobojeni — nam služili. Svoje nesreče so si sedaj krivi sami, ker so si nakopali toliko predsodkov. Vedno jim moramo kazati, kaj jih teži; moč verstva in duhovstva moramo razbiti; prav tako tisto oholo plemstvo in kar je ž njim v zvezi, razgnati moramo lažnivi sijaj, ki nekaterim leskeče krog glave in v katerega imenu zahtevajo le zase predpravice. S tem bomo najlažje odvrnili nasprotstvo ljudstva do nas; sedaj nas res sovraži, toda le zato, ker mora nekaj sovražiti v svoji nezadovoljnosti. Dajmo mu v njegovi sredi predmete sovraštvu in s tem zavarujemo sebe. To pa še ni vse. Delavci se nas bodo kmalu navadili; da pa jih še bolj privežemo k sebi, jih moramo učiti, da so prav sedanji kapitalisti najboljše sredstvo, da se razruši kapitalistična doba in se zamenja s socialistično. Ko bo ves imetek le v nekaterih rokah, tedaj bo pač lahko prisiliti še te, da ga odstopijo in dajo vsem v skupno posest. Zato je najprimerneje, da sedaj polagoma izginja posest iz množice in da jo dobe samo nekateri v roke. Kapital bo potemtakem samega sebe ujedel. Če jih bomo tako

učili, se jim ne bo več zdelo čudno, da so jim kapitalisti prijatelji, in kmalu bomo dovolj močni za naskok. Kdor bi izmed naših ne hotel misliti z nami iz drugih vzrokov, ga prisilimo s tem, da ga ostrašimo in mu damo na izber, hoče li imeti največjo silo in najživotvornejšo moč naše dobe, namreč socialno demokracijo, proti sebi ali zase. Menim, da ne bo dolgo izbiral. — Ali vidita sedaj, da se duhu ne more ustavljati nobena sila? Opirajoč se na to, kar sem vama sedaj povedal, igram z navidezno najnevarnejšimi predsodki, igram z vsemi grožnjami, z vsemi težavami, igram z vsem človeštvom.« — Moško je odvetnik pri tem dvignil glavo in se prijel za čelo, kakor bi hotel pokazati, kje je iskati tega silnega duha. Karr in Pinkeles sta pa nato drug drugega izkušala prekositi v hvalisanju in poveličevanju oholega žida, ki je še pred malo časa vzdihoval ves obupan in potrpt pred njima. Ukrepali so še tudi, kako bi bilo pomagati Kosmu in drugim jetnikom, in nato so se razšli.

Ulmerjeva bolezen se ni kaj prida zboljševala. Ko je videl usmiljenko poleg sebe, se je ujezil in jo jel grditi in poditi. Mirno ga je poslušala, ko je rohnel nad njo, in mu prijazno odgovorila, da izpolnjuje le voljo svoje prednice, ki jo je, naprosena od gospe Ulmerice, poslala semkaj. In pristavila je:

»Blagorodni gospod, Vi potrebujete postrežbe. Vem sicer da bi Vam Vaši domači radi stregli, toda laže je to meni, ki sem vedno pri bolnikih. Morda sem Vam res nadležna; zato Vas pa prosim, le natanite mi svoje želje in izkušala bom, da jim po svoji moči vedno ustrezem. V imenu zdravnikovem Vas pa moram resno opomniti, da bodite mirni.«

Resnost in ljubezniva odločnost mlade redovnice je dobro delovala na Ulmerja. Ko je izprevidel, kako skrbi zanj in kako vestno mu streže, mu je bila všeč. Kmalu je vprašal, kako je s tvornico. Niso si mu še upali povedati in soproga mu je odgovorila nekaj dvoumnega. On pa je vedno le govoril o delu in naročilih. Lidija mu je morala prebrati vsa došla pisma in na nekatera takoj odpisati. Ulmer je bil nezaupen že prej in iz večine je vse količkaj važnejše dopise sam sestavljal. Imel je sicer pisarje, toda posamezne le po malo časa. Za najmanjšo stvarco jih je odpodil; že ko se je pogodil z Lidijo, jo je mislil uporabiti tudi zase, za pisarski posel. Previdna in mnogo izkušena Lidija je hitro umevala svojo nalogo in mu vse dobro izvršila. Mlada, prikupljiva žena je ugajala tovarnarju in zlasti sedaj v bolezni jo je hotel imeti često pri sebi. Žene svoje in hčere pa ni posebno maral. Lidija mu je kaj pripovedovala ali mu za kratek čas zapela tudi kako pesmico ali pa mu je brala kaj zanimivega. Bolnik jo je često prijel za roko in ji živo pogledal v svetle oči, ko je sedela poleg njega. Najrajši je videl, da ga je ona močila z vodo po glavi ali ga preobvezovala. Večkrat ji je zašepnil:

»Taka bi morala biti moja žena. Ali bi ne bilo lepo, moja Lidija? Kaj pravite k temu?«

»Gospod Ulmer, kmalu boste zdravi, ker se šalite tako po domače. To mislim, zraven pa hvalim Boga, da imate tako skrbno soprogo in tako ljubeznivo hčerko.« Tako in enako mu je odgovarjala. Izprevidela pa je kmalu, da ji bo bivanje pri Ulmerjevih v kratkem jako težko ali celo nemogoče. Ni se motila. Ulmerica že prej ni imela srca zanjo; ko pa je videla, da jo bolni soprog tako neguje, se ji je kmalu vzbudilo sovraštvo do nje. Ljubosumnost se je je lotila, poleg tega pa strah, da utegne iz Ulmerja izsiliti kaj zase. Ta misel jo je jako mučila in sklenila je, da spravi Lidijo iz hiše.

»Pritepli ste se se vrag zna odkod in sedaj mi zapeljujete: moža in delate nemir v hiši,« tako je kričala nad njo in ji grozila, da jo s policijo izžene, če se ne odpravi izlepa. Jako težko je bilo Lidiji pri srcu; to očitanje jo je bolelo. Res se ji je zdelo jako neprijetno, da se ji je bolni Ulmer kazal tako prijaznega; poznala je človeškega srca slabosti in vedela je, da taka strast ni zdrava. Vendar jo je hkratu veselilo, da more storiti kaj dobrega. Oče ni zaupal Pavli, ker je bil v domačem življenju popolnoma odvisen od žene, ki jo je sovražila; zato pa je mislila Lidija, da mora ostati vsaj tako dolgo, da bi v tem pomagala svoji ljubljeni dobrotnici. Pavla se je pri mačehi potegnila za Lidijo, s tem pa se ji je še bolj zamerila. Mačeha bi bila videla najrajša, da bi se Pavla omožila; nekaj dote bi ji že še privoščila, samo da bi je ne videla. Prav zato je že zdavnaj priganjala moža, naj ji preskrbi ženina, in Ulmer jo je slušal.

Socku je bila vseč misel, da se bogatega tovarnarja edina hči omoži z njegovim Leopoldom. Imel je za to posebne vzroke. Njegova tvornica je zadnji čas mnogo trpela. Zaradi mnogih okolištin je moral silo blaga prodati za slepo ceno. Pri vsem tem je pa še jako nesrečno igral na borzi. Živel je doma potratno, torej ni čuda, če se je jelo majati njegovo gospodarjenje. Teža seveda nihče drug ni vedel kakor on sam. Svetu in tudi Ulmerju se je zdel Sock še vedno bogat in imeniten. Zato je bilo treba na vsak način kmalu pomoči. Poroka s Pavlo bi vse popravila. Leopold bi postal lastnik Ulmerjeve tvornice; mlajši sin bi pa doma pri njem pomagal voditi zavod, ki bi ga podprl z Ulmerjevimi novci.

Ulmer je za svojih zdravih dni mislil seveda docela drugače. Tvornice ni maral na noben način dati iz rok in veselil se je le, da bi obe veliki podjetji, njegovo in Sockovo, stopili v bližjo zvezo. Tu ga je položila nevarna rana na posteljo in vse se je izpremenilo. Pri tem se je zgodilo še nekaj drugega. Sock se je bil izkazal že ob dunajski razstavi s svojimi izdelki in je bil zato odlikovan; kesneje je pa za vojaštvo izdelal mnogo stvari skoro zastoj in tudi za to je dobil cesarsko odlikovanje.

Seveda je imel pri teh svojih »dobrih delih« poseben namen, ki ga je tudi z vsemi sredstvi izkušal doseči. In dosegel ga je. Nekaj dni po tisti usodni noči, ko je bil Ulmer ranjen, je prinesel dunajski vladni list novico, da je Evgen Sock, c. kr. dvorni založnik in tovarnar, dobil od presvetlega cesarja dedno višestvo s pridevkom Treufels.

Ulmer je to že nekoliko vedel, vendar se mu je razbistrilo oko, ko mu je Pavla prihitela povedati to novico. Ves vesel je dejal:

»Hčerka moja, moj prijatelj je in upam, da nam bo v kratkem še bližji. Glej, oba: Leopold in Evgen sta sedaj viteza. In Leopold te rad vidi; vsaka mladenka bi poskočila od veselja, ko bi vedela, da postane plemkinja.«

»Dragi oče, mene tare samo ena skrb, da bi namreč Vi kmalu ozdraveli. Pri bolnem očetu ne morem misliti nič drugega in zato želim sicer sreče Sockovi družini, a še tisočkrat bolj Vam, preljubi oče,« tako mu je odgovorila.

Sockovi so bili prišli že prej večkrat obiskati bolnega Ulmerja; stari Sock bi bil rad govoril o svojih načrtih, toda Ulmer ni bil za dolge pogovore. Leopold se je sicer smukal krog Pavle, a brez uspeha. Njegove prazne in priučene besede so dobivale v odgovor hladne, vsakdanje opazke; toda to mu ni vzelo poguma. Čim česče se je sestal s Pavlo, tem bolj je bil prepričan, da brez nje ne more živeti. Sam je trdil, da jo ljubi, in strast njegova se je le povečavala po očetovem prigovarjanju.

Popoldne tistega srečnega dne, ko so se mogli prvokrat pokazati kot novi plemiči, so prihiteli vsi Sockovi v prijateljsko Ulmerjevo hišo. Že zjutraj je bila šla Pavla z mačeho jim čestitat in prišli so še tisti dan izraziti zahvalo. Častno so jih sprejeli. Ulmerica je imela kar naprej v nasmeh nabrani ustni, dasi se ji je to kaj malo podalo, in neprestano je mežikala z drobnimi očesci v zalitem obrazu. Pri bolniku so ostali drugi le malo; pripravili so jim okrepcila. Le stara dva sama sta ostala, da se pomenita. Bila sta takoj pri svojih načrtih. Vse je šlo gladko in Ulmer je zadovoljno pritrjeval tovarišu, ki mu je pravil, kako je sedaj priložen čas, da se vzameta njuna otroka.

»Bojim se za Leopolda,« je dejal Sock, »živ je, mlad je in če bi se jel vlačiti po mladih plemičev družbah, mi lahko zapravi pol imetka. Morda bi mu tudi kaka ošabna misel šinila v glavo, češ, da si mora odslej pri istorodnih poiskati nevesto. Zato moramo delati urno; najbolje je, če še danes praznujemo zaroko.«

Ulmerju je bilo vse to všeč. Ko pa je Sock jel govoriti o tem, da sta že stara in da je treba mlajšim močem prepustiti vodstvo, ga je jel nekam čudno pogledovati in je čemerno vprašal:

»I, kaj pa misliš vendar? Jaz tvornice ne oddam nikomur; moje delo je in par desetletij bom že še toliko močan, da ne potrebujem namestnika.«

»Saj ga potrebuješ že sedaj.«

»Kako praviš? Ali meniš, da me moji ljudje goljufajo? Govori!« Bil je že vznemirjen in kri mu je silila v glavo.

»Prijatelj moj si in zato ti ne maram skrivati. Tvoja tvornica stoji sedaj že nekaj dni popolnoma brez dela in skozi potrte šipe lazijo poulični postopači in vlačijo polomljeno orodje venkaj, da je prodajajo za drva. Tako je, moj dragi, in ti si bolan in sicer hudo bolan.«

Ta novica je Ulmerja tako pretresla, da je padel na posteljo skoro nezavesten. Sock ga je močil z vodo in nadaljeval:

»Da, tisto jutro, ko so ranili tebe, so razbili tudi v tvoji tvornici vse, kar so sploh mogli razbiti. Stroji so razdejani, okna razbita, vsi izdelki so razrušeni, kar jih ni bilo pod trdnim ključem. Jaz menim, da to moraš zvedeti, in ker ti nobeden tvojih ni hotel tega razodeti, ti povem jaz, da spoznaš v meni starega prijatelja.«

Ulmer se je kar tresel in škrtaje z zobmi je preklinjal delavce in ženo in hčer. Prijel se je za glavo in malo da si ni strgal obveze z glave. Hotel je takoj skočiti s postelje, da gre gledat svojo nesrečo. Komaj mu je Sock to ubranil in ga vsaj nekoliko utolažil. Pravil mu je, da se lahko še vse popravi, da nesreča vendar ni tolika in da je treba le zvedenega, previdnega človeka, da mu vse zopet uredi, kakor je bilo poprej. V resnici ni bilo tako hudo. Žena njegova je bila že najela delavce, da so popravljali, kar je bilo razbitega, in za malo časa bi bila tvornica zopet v tiru. Seveda je bilo potem Socku lahko Ulmerja pripraviti k vsemu. Bolnik se mu je ovil okrog vratu, objemal ga in poljubljjal, nazivajoč ga edinega svojega prijatelja in rešilca in grozeč, da bo vse svoje spodil od hiše.

»V tolažbo tebi in v hladilo tvoji nesrečni usodi praznujmo danes zaroko, ki bodi porok nove srečne zarje tvoji hiši!« mu je rekel Sock in pristavil: »Sedaj se umiri; vse še ni zamujeno in veseli se, da prijateljsko srce čuti zate in ti ob najhujši uri bije v tešilo!«

Ulmer se je res nekoliko pomiril; sladke besede Sockove so mu izvabile celo turoben smeh na ustne. Vsi so se zbrali po njegovi želji v bolniški sobi krog njega. Premagoval si je jezo, ko je zagledal svojo ženo in hčer, vzpel se je pokonci in resno pričel:

»Moja hči Pavla — stopi semkaj! Prav predme! In Leopold zraven! Tako! Sedaj poslušaj, moja hči, in vi vsi drugi, ki imate kaj srca zame ali ki bi ga vsaj morali imeti. Kaj je z menoj, to veste in menda se veseliš ti, moja žena, in ti, moja hči, da je tako. Morda mi želita kmalu konca, da bodeta sami gospodarili

z mojim bogastvom.« Bolnik je zakašljaj, Pavla je zaihtela in se oklenila Lidije; mačeha njena pa je čemerno godrnjala. Ulmer je nadaljeval:

»Le brez predpustnih burk! Vem vse, kar se je zgodilo; vem, da mislita vidve, da je gospodar zadnji pri hiši. A sedaj se je vendar vse srečno preobrnilo. Prijatelj me je rešil. In zato hočem pozabiti vajino nehvaležnost in se ob prijateljevem najlepšem dnevu veseliti njegove sreče in njegove ljubezni. Pavla, ti veš, da sem jaz bolan in da potrebujem naslednika. Vedno starejši postajam, potrebujem počitka. V takih razmerah ne namam več voditi tvornice in zato jo mislim izročiti blagorodnemu gospodu vitezcu Leopoldu Sockovemu; Vam pa, gospod vitez, izročam svojo hčer, za katero ste me že prosili.«

Veselje je posijalo po Sockovem licu; Leopoldu sta se raztegnili ustni in že je posegel, da bi bil prijel Pavlo za roko in jo pritisnil k sebi, toda Pavla je nagloma stopila par korakov v stran in milo zaupljivo pogledala kvišku. Lidija je stala za njo in ji tiho zašepnila: »Bog bo pomagal. Pogum velja!« Ulmerica pa se je jezno ozrla v starega Socka in je dejala:

»Oho, tako zlahka ne pojde! Brez mene ne boš oddajal ničesar. Jaz sem tvoja soproga; moj denar je bil vedno tudi tvoj denar, sedaj me pa kaniš odbacniti kakor oglodano kost. Ne pustim in ne pustim, da bi se kdo lotil tega, kar je iz večine tudi moje. Dekle se moži, s komer ji drago; če se prej spravi izpod nog, bolje bo za našo hišo; toda na našem posestvu, dokler bom mogla sama gibati, ne bo gospodaril tujec.«

Debela ženska je sopihala pri teh besedah, ki so ji kar vrele iz ust. Ni si mogla premagovati togote in kričoč je mahala z rokama, da se je vsa tresla. Z vso močjo, kar jo je mogel zbrati, jo je prevpil njen bolni mož, grgrajoč bolj nego kričoč:

»Da si mi tiho! Vpričo najljubših gostov mi delaš tako sramoto! Mnogo sem potrpel s teboj, mnogo bridkih prenesel, toda jako se motiš, če misliš, da boš sedaj gospodarila z menoj, kakor se ti zdi. Ukazovala mi ne boš. Še danes napravim pogodbo po svoji volji. Ali si razumela?«

»Nehvaležnik kruti, ki nimaš nič več ljubezni za svojo zvesto ženo! Vsaka pritepenka ti je več nego jaz!« tako je ihtoč izpregovorila in si obrisala oči.

»Če ti ni všeč, pojdi kamor ti drago! Pote ne bom hodil; tega se ti ni treba bati. Gospodar v hiši pa hočem biti jaz in to je s teboj o tem moja zadnja beseda.«

»Pa grem, grem, da me ne bo več nazaj. Poiščem si svojih pravic, če bi imela iti na dno pekla. Pri takem sirovežu ne ostanem ne pol ure več. Le ostani sam z obema vlačugama; še sit jih boš. Kolnita me, če vama je drago, ali delajta, kar hočeta, jaz vas vse sovražim z dna duše.«

Pri teh besedah je hotela oditi, srdito je pogledala v moža, tu pa je Pavla pristopila k njej in se ji ovila okrog vratu:

»Moja ljuba mama, vsaj sedaj se pomirite; oče so tako hudo bolni, ne hodite od nas! Saj Vas ljubijo in tudi jaz Vas ljubim.« Zaničljiv posmeh je bil odgovor tem besedam. »Hinavka, ne dotikaj se me!« je siknila Ulmerica, pahnila Pavlo od sebe in odšla, zaloputnivši duri. Nekaj časa so vsi navzočni molčali, le Sock je pristopil k bolniku, obrisal mu je pot s čela, se sklonil k njemu, ga poljubil in mu dejal:

»Nesrečni moj Viljem, sedaj vidim, koliko si trpel. Menim, da ti je laže, ko vidiš, da tudi jaz trpim s teboj. Dej, utolaži se ob mojem prijateljskem srcu!«

Ulmerju je to dobro delo. Kmalu je poklical zopet Pavlo in ji rekel:

»Ti edinica moja na svetu, kajne, ti me ne boš zapustila? Sovraštvo naj odžene tvoja ljubezen; sezi Leopoldu v roke in reci mu, da boš njegova, meni v tolažbo in pomoč.«

Žalostno resno je povabila Pavla glavo, milo pogledala svojega očeta, ga prišla za roko in mu rekla:

»Moj oče, jaz ne pojdem od Vas. Pri Vas ostanem, da Vam postrežem, da Vam pomagam; ne podite me od sebe!«

»Abotnica, saj boš še bolj moja, ko mi z Leopoldom odzameš moj trud in moje skrbi! Kajne, ljubi Leopold, da ji pustite v njenem srčecu nekaj prostorčka za očeta?«

»Ne samo v njenem, marveč tudi v mojem srcu bo gorela vedna ljubezen do Vas,« je besedičil Leopold in se poklonil Ulmerju. Obrnivši se k Pavli, pa je rekel:

»Gospica Pavla, moje vse, ljubim Vas, kakor zemlja ljubi svoje zlato solnce, kakor noč svoje blesteče zvezdice, ne zavrzite me, dejte — reci, da me tudi ti ljubiš, in v mojem srcu bo vzkalila večna pomlad.«

»In v dveh družinah bo zavladala sreča,« je pristavil njegov oče.

Pavla ni izpustila očetovih rok; videlo se ji je pa, da se bori s seboj; malo je zavzdihnila, potem pa je odločno in počasi odgovorila:

»Gospod vitez, nikdar ne bom jaz Vaša žena. Vem, da spoštujete pošteno besedo. Moja je poštena, z dna srca. Sprejmite jo, kakor je bila izgovorjena. In Vi, dragi oče —«

Ulmer je zopet vzrastel, še bolj divje je jel gledati, nego je prej, in zarjul je:

»Torej tudi ti se norčuješ iz mene? Gada sem si torej vzredil namestu hčere!« Pahnil jo je od sebe; ona je izkušala zopet prijeti ga za roko in jokaje je govorila: »Poslušajte me vsaj še nekaj trenutij!« A bolnik je mahal krog sebe in parkrat jo z vso močjo zadal po licu, kričeč: »Poberi se izpred mojih oči! Nikdar več se mi nimaš prikazati, satansko seme! Poberi se takoj proč od

mene, proč, proč!» Če bi ne bila kmalu priskočila Lidija, da bi ga bila obdržala, bi bil skočil s postelje. Motne oči njegove in vse gibanje je kazalo, da besni. Rana na glavi in grozna razburjenost sta mu zmešali pamet. Sock je izprevidel, da se za sedaj ne da ničesar doseči, a obupal še ni; s sinom je odšel in spotoma je uhitel jokajočo Pavlo in jo kar je mogel ljubeznivo nagovoril, naj pomisli, da je odvisno od njene besede očetovo zdravje, in naj se iz ljubezni do očeta vda njegovi želji. A odgovorila je:

»Posvetovala sem se že s svojo vestjo resno in večkrat, ker sem že slutila, kaj me čaka; toda dozorel mi je najtrdnější sklep, da v tem oziru ne morem izpolniti očetove volje. Zase nisem odgovorna samo svojemu očetu, ampak še višjemu Gospodu.«

»Svetohlinka, torej umori očeta!» je odvrnil jezno Sock in odšel.

Žalostno je bilo v Ulmerjevi hiši. Ulmerica je zbirala svoje stvari; kar je mogla v naglici dobiti dragocenosti, je vse pobrala in kmalu je zdrdrala kočija z njo po kamenem tlaku. Prva pot ji je bila k odvetniku, da se s tožbo potegne za svoje pravice. Namenjena je bila za tem obiskati za nekaj časa Ischl ali kako drugo imenitno kopaljšče.

Njen mož pa je tedaj besnel na svoji postelji, dokler ni onemogel in brez zavesti omahnil. Samo Lidija in usmiljena sestra sta ostali pri njem.

Pavla je šla po svoji navadni poti iskat zdravila svojemu ranjenemu srcu v svetoštetfiansko cerkev. Niti opazila ni, da je stal pred vrati njene hiše bled mladenič, Lannerjev Gabriel, in šel za njo od tam — prav do cerkve, prav pred veliki oltar.

Gabriel je bil od svojega očeta zvedel, kaj namerjajo s Pavlo. Pekla ga je ta novica; Pavla se mu je zdela preblaga, prevzvišena, da bi jo imel za družico v življenju lahkoživí Leopold; ni si sicer upal reči, da jo sam ljubi, vendar pa si je mislil, da bi bila največja nesreča zanj, če bi Pavla privolila v to zvezo. Ko je videl, da odhaja Sockova dvojica srdita iz hiše, in ko je zatem zagledal tresočo se Pavlo, kateri so se poznale še solze na licu, je zvedel, kaj se je zgodilo. Hítel je za njo, ker je hotel prav sedaj z njo govoriti.

V cerkvah ga ni bilo mnogo videti, odkar je v šolskih letih moral hoditi vanje. Ni čuda: domača družina mu ni vsadila vere v srce in šola brez domače verske vzgoje ne zmoro mnogo. Saj vemo, da se omikanci le preradi ogibajo cerkve, ker se jim ne zdi častno, hoditi k službi božji. Ko bi se jim dal iztrgati ta neumni predsodek, bi bilo v tem kmalu bolje. — Sedaj je šel radoveden, kaj bo. Skoro ni poznal Pavle, ko jo je zagledal v pobožnost utopljeno. Srce se ji je zjasnilo, oko zvedrilo, mir in sladka ljubeznivost se ji je vtisnila po vsem telesu. Gabriel jo je osupel gledal in solza se mu je utrníla z očesa. Ganił ga je ta prizor;

tudi sam je občutil nekoliko tiste tolažbe, ki jo je okušala Pavla. Jel je moliti.

Dolgo sta klečala oba; umirjena je vstala Pavla in zunaj cerkve je najprijazneje odzdravila Gabrielu, ki se ji je poklonil. Dovolila mu je, da jo spremi. Bila sta sorodnega srca in dobro sta se umevala. Kakor dete svojo mater, tako je poslušal mladenič svoj vzvišeni vzor, kakor je imenoval Pavlo. Speča vera se mu je zopet vzbudila in ž njo veselje in upanje novega, srečnega življenja.

»Ali bi hoteli meni kaj pomagati, gospod Gabriel?« ga je vprašala, ko sta se že bližala domu.

»Vse, kar želite, tudi srce iz telesa dam za Vas.«

»Zame je resen čas in potrebujem dobrega svéta in krepke zdrave pomoči. Vam zaupam.« Čutila je, da je njena dolžnost, sedaj skrbeti za očeta in za gospodarstvo. Zato je naprosila Gabriela, naj ji pomaga. Dogovorila sta se o raznih stvareh in pogumno je hitela v bolniško sobo, odkoder je baš odhajal zdravnik.

»Najbolje bo, da ga daste v bolnišnico; tu boste imeli preveč truda ž njim. Njegov um je jako skaljen. Dobra postrežba mu še lahko pomaga. Brez varuha ne sme ostati ni trenutje,« ji je rekel.

Kratkomalo mu je odbila njegov nasvet in vesela, da se bo mogla sedaj še bolj žrtvovati za očeta, je vstopila v bolniško sobo.

IX.

Posrečilo se je dr. Glücku in njegovim znancem, osvoboditi Kosma. Nekaj so utajili, drugo izgovorili in tako je bil Peter prost. Tudi drugi delavci so dobili le po malo. V zaporu je jeza Kosmu še bolj oživel in črni sklepi so mu zorili v užaljenem srcu. Še preden je šel na svoj novi dom, je hotel poiskati Vocla, da se maščuje nad njim.

Ko je zvedel, kaj se je zgodilo, se mu je zasmajalo od zlohotnosti srce in kar naravnost je hitel v bolnišnico, kjer je ležal ranjen njegov nekdanji drug. Oko mu je vzradostelo, ko ga je videl oslabiljenega, bledega na beli postelji, poleg katere je stalo objokano mlado dekle — Liduška, nevesta njegova.

»Izdajalec, koga si izdal? Alj mene, ha, ha? Za nas skrbi usoda, kaj bi nam mogli škodovati taki hinavci!« mu je bruhtil v obraz. Vocel ga je pa z mirnim očesom pogledal in mu pomolil roko: »Bog te sprimi! Želel sem po tebi. Odpusti mi!«

»Kaj, odpustim naj ti, tebi, svojemu najhujšemu sovražniku? Samo pogledat sem te prišel, da si slasti nasitim dušo. Le trpi, še dolgo trpi, da si vsaj zaslužiš prostora v zemlji, kjer boš gnill!«

Peter je skoro zakričal te besede; dasi je bila postelja v kraju, so vendar že jeli drugi v sobi mrmrati.

Postrežnica je prihitela mirit in nekako hladno je zašepnila Petru v uho: »Nikar se ne jezite nad njim! Ni vredno. Večera ne učka, kakor je dejal zdravnik!« Peter je utihnil, postrežnica pa je odšla; zagomazelo mu je nekaj po životu, ko je slišal, kako je z njegovim tovarišem, a le za trenutje. Bolnik je slišal besede postrežničine in se jih ni ustrašil. Bil je pripravljen za smrt. Mirno je rekel Petru.

»Moj dragi, ne zameri mi odkrite besede! Rajši sem tukaj na smrtni postelji, pričakujoč zadnjega trenutja, nego tam, kjer si ti, rajši, tisočkrat rajši. Lahkoživ sem bil, a hvala Bogu, poštenosti in vere nisem zaživel; mnogo sem zagrešil, vendar pa se nadejam milostne sodbe. Ti pa si na potu, da izgubiš vse: veselje do dela, veselje do življenja, vero in upanje; zato te milujem. Dragi moj Peter, kreni drugam! Kjer si sedaj, tam ti ne kaže k sreči. Glej, tudi jaz sem imel načrtov za bodočnost v izobilju. Z Liduško sva jih snovala. Za letošnjo jesen sem se nadejal, da bo poroka, toda Bog je ukrenil drugače. Bodi češčeno njegovo ime! Liduška, ne jokaj in ne trgaj si srca; meni je treba poguma za zadnji boj; ne jemlji mi ga! Vidiš, Peter, ljubil sem Liduško in še jo ljubim kakor punčico svojega očesa; izbral sem si jo pošteno za svojo bodočo tovarišico v življenju; pozabil pa nisem, da je za to zvezo najbolj potreben božji blagoslov. Peter, ti nisi mislil na to, ko si se pred nekaj dnevi zavezal. Misli sedaj, sicer bo prepozno! Saj me umeješ. Božji blagoslov je treba pridobiti s poštenim življenjem. Dolga je moja pridiga, kajne? Odpusti, saj je zadnji pogovor s teboj. Peter, daj mi moško besedo, da ne pozabiš mojih besed! Ti si često učil mene, hvaležen sem ti za to; naj učim sedaj še jaz tebe, preden odhajam pred božjo sodbo. Reci sedaj še ti, kaj misliš!«

Ob vznožju postelje je ihtela mlada Liduška, Peter pa je mrko gledal predse. Besede tovariševe so ga zadele v srce. Šram ga je pa bilo, da bi ga videl ganjenega.

Nekaj časa je nemo stal pri postelji; nato je naglo stisnil bolniku roko in odšel. Vso pot pa so mu zveneale v duši besede: »Rajši sem tukaj na smrtni postelji nego tam, kjer si ti.«

Vocel je še tisto noč vdan in skesan sklenil svoje življenje. Lahko je umrl: živa vera, ki so mu jo vsadili njegovi starši za mlada v srce, ga je tolažila. Vesela narava njegova ga je sicer na Dunaju čestokrat spravila že brezdu na kraj, a preprosta dobrosrčnost, ki se mu je vedno hranila s spomini mladih dni, dobre matere, ljubega domu, ga je varovala, da ni padel vanj. Liduška je bila zadnji čas vedno pri njem; molila je z njim, brala mu iz knjižice in sama mu je zatisnila trudne oči v smrtno spanje. Ljubila ga je brez prisiljene mehkočutnosti, pa tudi brez dobičkaželjnosti s tisto krotko, vztrajno ljubeznijo, ki je čim dalje redkejša na svetu. Sama ga je tudi spremila na groblje; sama mu zrahljala grob in ga obsadila s cveticami.

Žalostna sicer, a ne obupana se je vrnila na svoje delo. Tudi žalost njeno ji je krotila in mirila vdanost v božjo voljo.

Zamišljen in mračen se je vračal Peter iz bolnišnice proti domu. Po poti ga je spremljala postava Voclova in njegove besede so se mu oglašale v srcu. Jel je misliti, v kakšni družbi živi in kaj ga čaka. Stopilo mu je pred oči, kaj bi bilo ž njim, če bi se moral sedaj vleči na smrtno posteljo. Bi li tudi tako mirno gledal v lice beli ženi z mrtvaško glavo in ostro koso kakor Vocel? Živo se je zavedal besed, ki jih je tolikokrat ponavljal njegov dobrotnik v katoliški rokodelski družbi: »Ljubi mladeniči, slišali boste mnogo učiteljev, ki bo vsak hotel biti modrejši od drugega. Toda prava modrost je le tista, ki uči prav živeti in dobro umreti. In to je Kristusova modrost.« Vse to se mu je slikalo v glavi; bil je, kakor bi ga bilo vse zapustilo; žalost mu je zalezla srce in že ga je obšla misel, naj bi ostavil Dunaj in vso družbo, v katero je zašel, in šel po svetu daleč v tuje kraje. Tu se je spomnil Ide. Lepa, zapeljiva ženska mu je hipoma napolnila domišljijo in vsem dobrim sklepom zaprla duri srca. Ko ga je pa vstopivšega najprisrčneje objela in ga ljubko jela milovati in izpraševati, kako mu je, ko je ugledal celo svetle solzice, blesteče se ji na mladem gladkem licu, potem je bil zopet ves njen in s tem izgubljen.

Začelo se je zanj prejšnje življenje. Shod za shodom je bil v Idinih prostorih in strast se je kurila v delavskih srcih. Sovraštvo do krščanstva se jim je vcepljalo; dr. Glück je pa s svojimi pomagači poleg tega skrbel, da bi se delavci sprijaznili z židi. Dosti se mu je posrečilo. Bili so žalostni časi. Kdor je zašel med socialiste, je bil nakrat vrtoglav. Slast po novem, boljšem času se mu je vzbudila; čuda naglo je odvrgl raz sebe vse, kar ga je vezalo s prošlostjo: vero, molitev, pridnost, varčnost, poštenje. Napuh se je zbratil s sovraštvom in rodil nešteto zla. Poštene delavske družine, ki so še nedavno živele zadovoljno s svojim uboštvom, tolažeč se z očetovsko previdnostjo božjo, so se izpremenile v živ pekel. Če so tudi stradali otroci in prosili kruha, če je plakala žena in prosila moža, naj skrbi zanjo, naj skrbi za nebojlene črviče svoje, je bilo vse zaman. Prva mu je bila socialistična družba, shodi in listi, in če je imel tudi vzeti na posodo ali zastaviti najpotrebnejšo obleko, je moral dobiti denar zanje. Razdivjanosti je bilo vedno več. V resnici: bili so žalostni časi.

Pri Ulmerjevih je dalje gospodarila žalost. Bolnik je vsak dan nekaterikrat besnel in s silo so ga morali krotiti. Mnogo je prebila Pavla; pomagala ji je zvesto Lidija pri vsem; za kupčijo in za tvornico pa je poskrbel največ Gabriel. Jelo se je popravljati in delo se je kmalu zopet pričelo.

Srčnost je kar žarela iz Pavle. Oživljal jo je čut dolžnosti, da mora namestovati očeta; navdajala jo je pa pri tem živa za-

vest, da bo Bog tudi z očetom ukrenil dobro in srečno. Vse se ji je čudilo, ko je opravljala najraznovrstnejše in najtežavnejše posle. Pri tem pa ni pozabila molitve. Vsak dan se je vsaj za nekaj trenutij peljala v svetega Štefana cerkev; sliko Poške Materje božje je sama skrivši obesila očetu na prsi. Čudno je bilo, da je bolnik tudi v najhujši besnosti, ko je pometal vse raz sebe, ni raztrgal, nasprotno jo je pa sicer večkrat gledal in se ni branil, ko mu jo je usmiljenka ali Lidija pritisnila na ustni! Pavle v besnosti ni mogel videti. Najčešče je govoril o tvornici in o kupčijah; štel je novce, priganjal delavce, imenoval dolžnike in govoril še marsikaj sličnega. Začetkom je tudi silno preklinjal, zlasti ženo in Pavlo; odkar je pa imel podobico na prsih, je prestalo preklinjevanje skoro popolnoma in tudi besnel je redkeje nego poprej.

Sempatja se mu je pa nekoliko zjasnilo in tedaj mu je odgovarjala Lidija na razna vprašanja.

Nekoč, ko se je bilo že pričelo delo v tvornici, se je ozrl bolnik zopet z motnimi očmi bojazljivo v Lidijo, sedečo pri mizi z delom v roki, in jo lahko poklical:

»Lidija, pojdite k meni! Rad bi Vas nekaj vprašal.«

Takoj stopi k njemu in mu ljubeznivo reče: »Saj veste, da sem vedno za Vas pripravljena. Česa želite, gospod Ulmer?«

»Povejte mi po pravici, ljuba prijateljica, ali sem res hudo bolan? Ali ne bo nič z menoj?«

»Bolni ste še in mirni morate ostati v postelji; bilo Vam je že jako hudo, a sedaj ste boljši. Upam, da usliši Bog vseh nas molitve.«

»Ali tudi Vi molite zame?«

»Seveda, kolikor morem.«

»Jaz pa ne znam več moliti. Že dolgo, dolgo nisem molil.«

»Vas pa jaz naučim in pa tale častita sestra. Če hočete, kar sedaj pričnimo!«

»Ne, ne, sedaj še ne! Povejte mi, ali me res vse sovraži, ali mi res vsi želite smrt?«

Lidija ga je pri tem prijela za tresočo se roko in mu rekla:

»Gospod Ulmer, tega nikar več ne recite! Saj veste, da nam vsem bije srce za Vas, da trpimo z Vami in da drugega ne želimo, kakor da bi kmalu šli zdravi zopet po svojih poslih.«

»O da, po svojih poslih bi šel, šel sedaj, ko mi dan za dnevno morda tisoči gredo v izgubo. Saj vem dobro, kaj mi je pravil prijatelj Sock, ki ga je ta hudobna moja hči tako odgnala. Vse je razdrto — vse in jaz sem berač; v kratkem me vržejo na cesto in vsakemu psu bo boljše negoli meni.« Jel je skoraj blešči. Usmiljenka mu je brž z mrzlo vodo omočila vroče čelo. Lidija ga je ustavila, rekoč:

»Kaj Vam lažejo! Tvorница je vsa v najboljšem redu. Škoda je bila prav neznatna in vse je že popravljeno. Vse gre kakor poprej, naročila prihajajo dan za dnem, denarja bo kmalu kakor toče.«

»Kaj, kako? Vse popravljeno, vse v redu? Oj, Vi ste moj angel, moja rešiteljica; dajte, govorite, kdo se me je usmilil, kdo me je rešil beraške palice?« je hlastno vprašal bolnik Lidijo, ki mu je z živo vnemo hotela odpoditi turobne misli. Smejočega se lica in živih oči mu je odgovorila:

»Gospod Sock je videl gotovo prečrno za Vas, Bog ve, zakaj. Saj ni bilo nič tako posebno hudega. Nekaj oken je bilo pobitih in nekaj malega potrto, kar se je pa kmalu uravnalo. Ne bojte se ničesar, ker imate svojega varuha, božjega angela, ki Vas varuje in ki skrbi za Vas. Lep angel je in dober, neizrečeno dober; pa prav nalašč za Vas ga je ustvaril večni Bog; zato bodite le brez strahu in brez skrbi!«

Ulmer je rad poslušal prikupno Lidijo in neko veselje mu je zasijalo z obraza, ko je dejal:

»Ta angel ste Vi, moja Lidija! Ko me je vse zapustilo, ko me vse sovraži, tedaj ste Vi pri meni in skrbite zame in me tolažite. Tega ne pozabim. Le počakajte; ko ozdravim, postanete moja žena in —«

Zavzdihnila je Lidija in komaj se je premagala, da je niso oblile solze. Hudo se ji je zdelo, da jo vedno preganja izkušnja, in z neko odločnostjo je zaklicala: »Pustite tako govorjenje! Škoduje Vam in meni. Zato Vam rajši povem kaj o Vašem pravem angelu, samo obljubiti mi morate, da me poslušate do konca.«

»Le govorite, saj mi je tako sladko pri Vaših besedah.«

Ulmer je bil scela nove dobe mož. Čutnost gospodari v takih ljudeh. Čutna lepota, čutno veselje jim je edini užitek, ker ne poznajo višjega. Nadčutne vzore jim je mrzli veter javnega življenja izbrisal iz srca in skoro si ne morejo misliti kaj takega, kar ni čutno ali meseno. Od čutnosti prevzeti so kakor otroci in sposobni so za največje nezmisle. Pri Ulmerju ni bilo nič drugače. Mlada, lepa Lidija mu je zlahka vladala srce in mu vzburla domišljijo.

Lidija je to vedela in zato mu je hotela vzbuditi novo, plemenitejše čustvo. Lahno mu je jela pripovedovati: »Lepo ste se imeli včasih pri Vas. Vi ste bili neutrudno delaven gospodar in Vaša rajna soproga Vam je pri vsem pomagala. Delavci so Vas slušali in od prvega do zadnjega je pri Vas vse dičila pridnost. Tudi druga Vaša žena je bila delavna. Toda, gospod Ulmer, delo samo je dolgočasno, je pusto, kajne? Delu je treba tudi nekega višjega oblaženja, sicer človeka otopi; zraven mu je pa tudi treba uspeha, in ta uspeh ni v rokah človekovih, marveč v rokah tistega gospodarja, ki je ustvaril človeka za delo, in za kazen za greh primešal njegovemu delu — trpkosti in težave. Delu

je treba blagoslova. Za delo ste skrbeli Vi: potili ste se in se trudili od zore do mraka, dejala bi, noč in dan. Bog pa je poskrbel, da Vas delo ne potare in da ne ostane brez uspeha. Dal Vam je angela, ki Vam je s svojo molitvijo mečil trud in Vam preganjal mrak s potnega čela, ki Vam je primolil božjega blagoslova. — Božji blagoslov se pa mora ohraniti z dobrimi deli. Ne samo zase, ne samo za svoje najbližje, marveč za družbo človeško, za svoje brate in sestre delati, mora biti delujočemu namen, da se delo osladi in pokaže v nekem višjem prazničnem sijaju. Tudi za to je poskrbel vaš angel, ki je z vsem svojim srcem vnet za Vas in Vašo srečo; z žarki tega ognja je grel tudi zapuščene reveže, vdove in sirote. Često, ko ste Vi s pravim veseljem gledali, kako napreduje Vaše podjetje, ko ste polni poguma in upanja snovali načrte za bodočnost, niste vedeli, da je to delo angela, ki moli za Vas; niste slutili, da veje krog Vas tajni šepet Vašega angela rajskih peruti.

In ko ste se ranjeni morali uleči v bolniško posteljo, tedaj je Vaš angel vedno skrbel za Vas, skrbel pa tudi za Vaše delo. Prevzel je obojno nalogo: delo in molitev. Zdi se mi, da Vam je Bog poslal to telesno stisko samo zato, da bi Vam tem jasneje pokazal Vašega angela, kateri je iz prahu in blata pobral med drugimi tudi nesrečno, od vseh zapuščeno, že skoro izgubljeno žensko, ki sedaj tu govori z Vami!«

Lidija se je bila zelo razvnela med govorom; a dalje ni mogla, polile so jo solze. Ulmerja je bilo njeno pripovedovanje tudi oveselilo in z nekakim notranjim zadovoljstvom je vprašal:

»In kje je tisti angel? Pripeljite mi ga, da ga vidim in zahvalim za te neizrekljive skrbi, ki jih ima zame, Vam pa zato, ker ste ga mi našli!«

Lidija odgovori nato kratko:

»Ta angel je — Vaša hči — Pavla.«

Ulmer ni odgovoril ničesar in tako sta oba nekaj časa molčala. Potem je pa jela Lidija živo pripovedovati, kaj mu je vse storila njegova hči sedaj v bolni in prej. Ulmer je bil ganjen in je tiho pristavil:

»To srce ima od svoje matere.« Lidija pa je pridejala:

»Moč pa ima iz svoje vere.«

Od tega pogovora dalje je bil bolnik nekam zamišljen. Miren je bil in za čudo mehko srce je kazal zlasti za Pavlo. O vsem sta se dogovarjala in celo pritrdil ji je, ko mu je povedala svoje pomisleke proti Sockovemu sinu. Sedaj, ko ni imel skrbi, je mislil laže. Čim bolj je opazoval svojo Pavlo, tem bolj se je čudil, da je bil prej slep za njene lepe lastnosti in kreposti; vedno bolj jo je ljubil, vedno bolj tudi spoštoval. Lahko je bilo po tem pripraviti ga k molitvi in k verskim mislim in sempatja so že poskušale usmiljenka, Lidija in Pavla pripraviti ga, da bi se povrnil v naročje katoliške cerkve.

Začetkom o tem ni hotel niti slišati, a kmalu je že rad poslušal, kaj uči katoliška vera. Vendar je še vedno odlašal. Kmalu bi bilo vse zamujeno. Na naglem se mu je poslabšalo. Zdravnik je izjavil, da ni več pomoči. Tedaj si je Ulmer sam želel duhovnika. Pred pričami se je odpovedal krivoverstvu; mašnik ga je previdel in še preden je izmolil vse molitve, je bolnik mirno izdihnil svojo dušo.

Niso še skoro zakopali Ulmerja, že je jel Sock zopet siliti, naj bi se sklenila zaželena zakonska zveza. A Pavla je bila sedaj še odločnejša; kratko je zavrnila vsako najmanjšo besedico o tem za bodočnost. Starega Socka je to jako razkačilo: »Oj, seveda, Vaše srčece ni, da bi se dalo v last mojemu sinu. Saj vem, da je to srčece že izkusilo vse, kar se dá izkusiti na svetu. Lannerjev pusti sin bi o tem vedel pripovedovati in gotovo še marsikdo drugi tudi. Če Vas je moj Leopold vprašal, je storil to iz usmiljenja, ker take vrste gospice, kakor ste Vi, nimajo posebnega spoštovanja med ljudmi.«

Pavla je zardela; dobrega imena ji doslej nihče ni jemal; sedaj je izprevidela, da jo čaka tudi ta izkušnja. Odločno je pogledala starcu v obraz in dejala: »Tudi Vi ne smete tako govoriti z menoj! Obrekovalcev ne morem sprejemati; poskusite s svojo umetnostjo drugod!«

Od tistega časa je imela sicer Pavla doma mir pred Sockom, a obrekovanje se je širilo. Govorilo se je po mestu, da je ona kriva očetove smrti, da bi laže živela vlačugarsko življenje. Zli glas je rasel dan na dan; cele romane so skovali ljudje o Ulmerjevi hčeri. Pravili so, kako je s svojim življenjem žalila očeta in mačeho, kako je s svojim rovarskim vedenjem dosegla toliko, da je soproga očetova rajša zapustila dom, nego da bi bila še dalje v njeni družbi. Tajnih, pohujšljivih spletk in dogodbic so pa pristavljali temu toliko, da je bilo res čudno.

Prvi vir je bila seveda zlobnost mačehina in Sockova. Zlobnost je dobila nekaj šaljivih in nekaj preprostih sodelovalcev in najgorja neumnost je bila gotova. Vrhu tega so pa še pripovedovali, da je Pavla v duhovskih rokah, ki jo zlorablajo kot svoje orodje, hoteč se okoristiti z njenim denarjem. Tako daleč je prišlo, da je jel izhajati v nekem večjem dunajskem listu za podlistek roman, ki je v živih barvah slikal to pravljico, ki je o Ulmerjevih krožila po Dunaju. Vse jo je hlastno prebiralo in ponatisk se je razširil v tisoč in tisoč izvodih. Imena so bila sicer predrugačena, vendar pa je vse vedelo, o kom govori povest. Zlasti med delavskimi stanovi se je čitala in na socialističnih shodih so često rabili ta primer v dokaz, kam vodi duhovski vpliv. Obrekovanje je doseglo tudi še nekaj drugega. Sodišče je zaukazalo izkopati truplo Ulmerjevo in ga raztelesiti. Klicali so tudi Pavlo k zaslišanju in kmalu bi jo bili zaprli.

Vendar ni bilo proti njej nobenega dokaza razen lažnive govorice. Zdelo se je, da se je vse zarotilo, kako bi jo uničili, a ni je oplasililo. Res ji je često silno bilo srce, kakor bi se ji hotelo razpočiti; res so jo včasih, ko je slišala kako obrekljivo zabavljico ali ko je čutila, kako jo prezirajo nekdanje dobre prijateljice in tovarišice, kako kažejo ljudje za njo, hotele curkoma oblitati solze, vendar ni izgubila nikdar notranjega miru in trdnega upanja. Lidija ji je bila najzvestejša družica in tolažnica poleg nekaterih sorodnikov njene rajne matere. Večkrat je rekla: »Boga zahvalim, da so moj oče dobili dušni mir, in voljna sem njemu v zahvalo žrtvovati še več in ž njegovo pomočjo pretrpeti, karkoli mi pošlje.« Iz vere je zajemala največjo tolažbo. Lanner je bil oskrbnik njenega imetka in Gabriel je prav tako kakor zase skrbel, da je bila tvornica v redu in da je šla kupčija dobro izpod rok. Tudi on je slišal, kaj se govori o Pavli. Seveda ni verjel ni pičice, vzbudil pa se mu je v srcu nekaj sum, ki ga je bodel. Dolgo časa je nosil to sam s seboj; nekoč je pa vendar vprašal Pavlo, zakaj ničesar ne stori, da bi preprečila laži, obrekovanja in sramotne napade.

»Gospod Gabriel,« mu je odgovorila, »vzrok umevate lahko. Če bi imela jaz v družbi kak tak poklic, da bi ga ne mogla izvajati brez dobrega imena, da bi torej škodovala stvari, ki bi jo zastopala, če bi si ne varovala svoje časti, potem bi pač poskusila vse, da si jo ohranim; sedaj mi pa ni treba; sodim namreč, da se prav pri tej priliki lahko naučim tiste kreposti, katera je vsem ljudem zlasti v naših časih skoro najbolj potrebna, namreč: potrpežljivosti.«

»Čudne in skoro neumevne so mi Vaše besede, gospica. Potrpežljivosti je treba človeku takrat, če je kako zlo potrebno ali če si je je sam zakrivil. To peklenško obrekovanje pa, katerega žrtva ste Vi, je samo izrodek satanskih duš in tu, v tem slučaju, je vsaka potrpežljivost — pregrehal!«

»Jaz ne sodim tako. Prepričana sem, da nas vse vlada božja previdnost in da ničesar ne dopusti, kar bi ne moglo služiti v našo korist. Prav to obrekovanje je zame brez dvojbe koristno, če je prav uporabljam, in morda celo potrebno.«

»Potrebno? To je potrebno, da se Vašega poštenega imena drži grozni znak očetove morilke? Oprostite mi to besedo: ali je potrebno, da Vas, nedotakljivega angela, raznašajo lažniva usta nesramnih ljudi?«

»Morda prav to. Glejte: Bog je moj oče, ki me ljubi, sedaj moj edini zavetnik in vem, da mi moj oče ne more želeti zla. Zato pa je to, kar mi pošilja, brez dvojbe v mojo korist. V vsaki težavi, v vsaki stiski je možno človeku česa se naučiti in čim večja je stiska, tem laže spoznava, kako slab je sam in kako potrebuje pomoči od zgoraj. Zdi se mi, da dobri Bog hoče nekako s silo človeka utrditi v kreposti in mu zato vedno ponuja prilike.

Kje pa se more človek naučiti kreposti, če ne v boju s svojo napačno ljubeznijo do samega sebe? Ko je ta premagana, je premagan najhujši sovražnik kreposti, pa tudi naše sreče. Vse to, kar nam more dati svet, so le drobci sreče, in zato je tako žalostno na zemlji, ker se nekateri z vso silo poganjajo za te drobce in pri tem pozabljajo sebi v škodo na celoto. Ko so že dosegli, kar so želeli, potem šele vidijo, da jih to ne more osrečiti, in namesto sreče se jih loti žalost in za žalostjo jeza in za jezo morda celo — obup.«

Ves ostrmel je poslušal Gabriel Pavlo; teh tako vzvišenih in vendar tako jasnih resnic ni spoznaval; malenkostnega se je čutil vpricho mlade gospice in nekako sramežljivo je dejal: »Vi ste preučeni zame. Da ste modri, to sem že davno vedel, da pa umejete tako modrovati, temu se le čudim!«

Dobrohotno se mu je nasmehnila Pavla in mu odgovorila:

»Tako modroslovje je vsakemu kristjanu lahko; zanje Vam ni treba drugih učenosti nego samo katekizma. Toda pristaviti Vam moram še dokaj k prejšnjemu. Rekla sem Vam, da so na svetu mogoči le drobci človekove sreče. Dobra služba, časten stan, velika imovina, vsakovrstna razveseljevanja le dokazujejo, da človeško srce ni ustvarjeno samo zanje, marveč da si želi vedno najčastnejšega stanu, največjega in najvarnejšega bogastva, najslajšega veselja. — Pravite, da me obrekujejo. Recimo, da mi morejo vzeti popolnoma pred vsem svetom dobro ime in mi uničiti čast: toda vse to, kar mi s tem vzamejo, je vendar le delček tiste časti, po kateri si želim in katere mi svet ne more niti dati niti vzeti. Le Bog me more tako počastiti, da se časti nasiti moje srce. Kogar Bog časti, ta je v resnici in prav čaščen. Zato mi je pa ubogo malo mar za to pozlačeno krpico posvetne časti in tolažim se s tem, da mi ne uide večna neminljiva čast pri njem, ki mi pošilja te izkušnjave.«

»Jaz Vas občudujem, gospica, in ob Vaši strani bi se ne bal, če bi se tudi ves svet zarotil proti meni. Vaše besede so šola poguma in šola neustrašene značajnosti. Dejte, izpregovorite mi danes še zame najljubšo besedo, da mi hočete podati kot svojemu učencu, svojemu služabniku roko za pot skozi življenje, in ko ste me že jeli voditi, da me kot zvesta soproga hočete vse življenje spremljati v pristan prave sreče.«

Zažarele so Gabrielu oči, ko je to izpregovoril. Pavla pa je povесila glavo in je tiho, skoro s tresočim se glasom dejala: »Vedela sem, da bo tako prišlo, in bala sem se za Vas in — zase. Slovesen je ta trenutek, gospod Gabriel, za naju oba. Tudi jaz imam srce, a imam tudi — voljo in čut dolžnosti. Hvaležnost do Vas mi preveva dušo in s hvaležnostjo spoštovanje in s spoštovanjem — brez ovinkov izrekam — tudi poštena, prava ljubezen. Dobro vem, kaj ste mi storili, dobro vem, da ste bili in ste še najboljša opora meni, ubogi siroti. Kaj Vas hočem hvaliti, kaj

govoriti še dalje o Vašem zlatem srcu? In vendar moram današnjemu vprašanju Vašemu odgovoriti, da ne morem nikdar postati Vaša žena.«

Gabriel jo je hotel prijeti za roko, a ona se mu je odmeknila. Omahnil bi bil kmalu in padel raz stol; globok vzdihljaj se mu je izvil iz prsi in z žalostnim glasom je vprašal:

»In zakaj ne, gospica? Ali hočete biti tako trdosrčni, da hočete umoriti nesrečnika, ki samo z Vami v zvezi čuti dovolj moči za življenje?«

Pavla je zamahnila z roko in počasi odgovorila:

»Poslušajte! Živa duša še ne ve tega, kar Vam sedaj povem. V cerkvi svetega Štefana pred podobo Matere božje sem obljubila Bogu, da se ne bom možila, če mi ozdravé ali če se izpreobrnejo moj oče. Molila sem, naj pošlje vrhu tega meni stisk kakršnih koli, samo da zveliča očeta. Obljubila sem hkrati, da hočem vse življenje in imetje darovati ubožcem. Ta obljuba mi je dajala nebeških moči in mi jih daje še sedaj. Uslišal me je Bog in zato hočem tudi zvesto izpolnjevati, kar sem obljubila. Pri Vaši ljubezni do mene Vas prosim, ne otežujte mi tega izpolnjevanja in molite tudi Vi zame, da ostanem do smrti trdna v svoji obljubi!«

Pri zadnjih besedah je vstala in nekak vzvišen svit ji je zasijal z lica, Gabriel pa ji je zgrabil roko in jo vroče nekaterekrat poljubil: nato pa je nemo odšel.

»Angel, angel,« je šepetal sam s seboj, ko je stopil na plano.

Nekaj tednov kasneje se je prodala Ulmerjeva tvornica; kupil jo je Lanner. Pavla in Lidija sta se preselili v drugo majhno hišico; v njeno hišo pa so prišle sestre redovnice in še tisto leto se je pričel ondi zavod za zapuščene delavske otroke.

X.

Poltretje leto je prešlo. Bilo je koncem meseca grudna. Huda zima je tedaj gospodarila po Dunaju. Ledena burja je tako živo brila po ulicah, da je človeku skoraj zamrznila kri v žilah. Bilo je pa vendar mnogo ljudi na poti. Kupovali so za božično drevesce. Bil je baš dan pred božičem. Vse je tekalo; počasnega koraka nisi videl nikjer. Ob voglu neke hiše v Ottakringu se je tiščal kostanjar-Krajinčan pri svojem ognjišču; s kosmato polhovko je imel pokrito glavo; noge je imel zadelane z vrečami, z rokami je pa brskal po kostanju in ga obračal. Na lahno si je zvižgal veselo domačo božičnico in z veliko samozadovoljnostjo se je ozrl včasih po mimogredočih, kakor bi menda hotel reči: če nočeš kupiti, pa pusti, saj te ne silim! Kupčija je bila tišti dan zanj prav dobra; polovica kostanja iz koška je bila že sredi popoldne popečena in poprodana, in na večer se je pa obetala še mnogo boljše kupčija.

»Hvala Bogu, lep božič bom imel. Jutri grem k avguštincem in tam opravim svojo pobožnost. Prodajat ne pridem; prevelik praznik je. Doma si jutri napravimo malo boljše kosilo in se kaj pomenimo, pa bo vse prav,« tako je mrmral sam s seboj in dobrovoljno sta se mu smejala očesi, ko je hitel narezovati kostanj in ga pokladati na ognjišče. Vedno več sreče je imel; komaj je sproti napekal, toliko je bilo kupovalcev. Radosten in zadovoljen je opravljal svoj posel in z neko odločnostjo si je dejal:

»Ej, hvala Bogu, dobro mi je, kaj pa, če bi praznoval tudi božični večer? Bom ga, bom! Do Marijinega zvonjenja ostanem tu; potem pa grem, bodi, kar hoče!«

Mračilo se je. Jeli so prižigati svetilnice. Po večjih ulicah se je vse trlo ljudi. Okna prodajalnicam so bila na vso moč razsvetljena in neštevilna božična darila so se v čarobnem blesku ponujala gledalcem. Zdelo se je, kakor bi se vsem neka vesela resnoba zrcalila z obraza; nekako slovesno so izbirale matere v prodajalnicah igračic, sladčic in kar naj je še drugega božje dete prineslo v dar njihovim otročičem. Veselje se je kazalo povsod. Sneg je danes bel nekam zadovoljnejše z visokih streh in kakor za kratek čas, kakor v božični pozdrav je včasih drobnega snega razsul po ljudeh; skozi okna stanovanj so mnogo ljubezniveje žarele lučce; zdelo se je, da so vesele, ker svetijo božičnemu drevescu v srečo in radost. Še mrzli veter, ki je bril po ulicah in se zaletaval v visoka steklena okna pri prodajalnicah, se je zdel nocoj mnogo prijaznejši, kakor bi se bila tudi njega, neusmiljenega sinú ozračja, polotila radovednost, kako praznujejo ljudje sveti večer, in kakor bi tudi njegovo ledeno srce navdajala želja, poveseliti se vsaj enkrat z veselimi zemljani.

Našega kostanjarja ulica ni bila tako srečna, da bi bila polna bajne svetlobe, ki je drugod skoro v beli dan preminjala temni večer. Ljudi je bilo sicer dovolj, ki so hiteli proti notranjemu mestu, toda prodajalnic ni bilo skoro nič v tistem kraju. Nasproti našemu Krajinčanu je brlela plinova svetilnica in ožarjala čemerno prodajalnico žida starinarja, ki je mračan gledal skozi steklena vrata, kakor bi se jezil, zakaj on ne more nocoj biti tako vesel, kakor je mladi kostanjar, kakor neštevilno drugih ljudi, ki se pripravljajo na božični dan.

Krajinčan je zagledal žida in zašepnil: »Hvala Bogu, da imam pravo vero! Kako neki more živeti tak žid brez božiča, brez naših praznikov? To je gotovo božja kazen, ker so židje križali Odrešenika.«

V spomin so se mu nakrat vzbudili prizori z doma tam daleč na jugu: jaslice, lučce in veselo božično petje v ljubi domači hiši; razstlana slama po omitem podu, poprtnjak na pregrnjeni mizi, radostna pot k božičnici po leskečem se zamrzlem snegu — vse to mu je oživel in nepopisna sladkost se mu je razlivala v mladem srcu. Tem bolj se mu je smilil stari mož

z dolgo sivo brado, z revnimi potezami v suhem obrazu in z nemirnimi očmi, ki ne more poznati takega veselja, ker je krive, židovske vere, ki ne more čutiti, da veje veselje iz vse narave, da celo plinova svetilnica izpred njegovega okna nocoj slovesneje in radostneje razliva blede žarke po beli cesti. Vse to je pa umeval preprosti, ubogi Krajinec, ki je prihitel iz svoje drage domovine med tujce iskat si pozimi zaslužka, ki ga mu njegov zapuščen dom ne more dati.

Zazvonilo je medtem v čast Mariji. Resno praznično je zadel glas zvonov daleč na okoli, a zdelo se je, kakor bi ga nikdo ne slišal. Tudi tisti, ki so si še ohranili vero in jo izpolnjujejo, so že zdavnaj pozabili, da ni slajšega opravka pozemskemu otroku, kakor večkrat na dan se spominjati očitno in pred vsem svetom svoje nebeške Matere.

Svet po mestih ne umeva več, kako dobro godi človeškemu srcu, če se ob glavnih delih dneva za trenutje odtrga od zemlje in se povzdigne kvišku, češ: »Razburkano valovje življenja, v tebi plavam sicer, a utopiti se ne maram v tebi. Marijin zvon me spominja mojega pravega domu, v katerem — upam — mi pripravi večno prebivališče moja rajska Mati; ta slovesni, veličastni spomin obhajam s ponosno zavestjo, čigav sem, sredi tvojih penečih se vodá, sredi šumnega viharja, s katerim mi groziš. Zdrava, Mati moja: Ave, Maria!«

Pokriti in ne meneč se za praznični zvon božičnega večera so hiteli ljudje naprej po svojih opravkih. Edini naš kostanjar je snel staro kučmo z glave in, vstavši raz svoje sedalo, se prekrižal in molil. Lepo je bilo videti krepkega mladeniča, ki je tujemu svetu glasno oznanjal, da skrb za kruh ne zamori vere v poštenem slovenskem srcu.

Ko je zmolil, si je takoj naložil, kakor je bil sklenil, ognjišče na rame, vzel v roko košek in odšel praznovat sveti večer. Zavil jo je v ozko, mračno ulico. Za malo korakov začuje pred seboj otročji jok. »Mama, mama!« je klical nežen glasek tako milo in otožno, da je zazeblo našega Krajinčana v dno duše. Pozorneje je pogledal predse in videl nekaj sežnjev pred seboj razmršeno žensko, za katero je hitelo drobno, vekajoče dete. Drugih ljudi ni bilo na ulici. Ženska je postala in počakala dete. Gugala se je sem in tja; videlo se je, da je pijana. S hreščečim glasom je zarjula, ko se je je otrok prijemal za krilo, dvignila ga je kvišku in ga začela sirovo biti po hrbtu, da je še otožneje zajokal. Naš Krajinčan je pri tej priči skočil k ženski in ji iztrgal otroka iz rok, rekoč: »Ne boš ga bila, baba grda! Ne pustim ti, in če se ga še enkrat dotakneš, starem ti vse kosti tvojega grešnega života. — Revše ubogo, zebe te, kajne?« je pri tem ogovoril otročiča in ga pritisnil k sebi; ženski je pa zapretil, da je lahko razumela, kaj hoče. V licu ženskinem se je pokazal nekaj peklenki smeh. Nekaj je jela vpiti, a kostanjar ni odnehal. Po-

šteno po slovensko jo je ozmerjal in že je postavljajl košek na tla, da bi jo bil lopil, ko se je, divje se zakrohotalvi, hitro izgubila v nasprotno stran.

Ta ženska je bila Ida, pri dunajski mestni gosposki poročena s Petrom Kosmov. Komaj jo je bilo mogoče spoznati, tako se je izpremenila. Svežost se ji je popolnoma izgubila z obraza, tem gorje se je pa razvila v njej tista grozeča nebrzdanost, ki ji je od nekđaj sijala iz očesa. Oblečena je bila nemarno; nepočesani lasje so ji silili na lice; na prvi pogled si ji videl, da je že zdavnaj izgubila ves čut za spodobnost, da je navadna zavržena ženska.

V njenem življenju se je bilo medtem mnogo izpremenilo. Razkošno, zapravljivo uživanje je kmalu spravilo njeno hišo v dolgove. Kosem ni delal, marveč noč za nočjo prebil v družbi delavcev, hujskajoč jih in popivajoč ž njimi.

Po vseh beznicah so ga že poznali. Žena je medtem tudi delala po svoje. Če ni bilo Petra domov, si je poiskala sama družbe in divje ponočne gostije so se vrstile jako pogostoma v njeni gostilni. Ko je prišlo dete na svet, ga ni bila vesela. Želela si je dečka, češ, da po sebi pozna, kako reven in nesrečen stvor je ženska na svetu. Vendar je začetkom še nekaj skrbela za malo Anico; ko pa se je bolj in bolj vdajala pijači, je zemarjala tudi dete. Ves dan je ležalo včasih samo v sobici, in če je preveč kričalo, je je pojila z žganjem, da je omamljeno zaspalo. Videlo se je pa, kakor bi Bog posebej čuval otroče, zakaj rastlo je vendar in, dasi je bilo slabotno, ni hotelo umreti. Večkrat je sicer Ida že mislila je umoriti, a nekaj jo je zadrževalo. Včasih se je pa zopet posebno ljubeznivo igrala z otrokom, ga pritiskala k srcu, ga poljubljala in celo solza se ji je ob takih slučajih prikradla iz očesa. Če bi se ne bila navadila nesrečne pijače, bi si bila morda pri otroku popravila svojo nebrzdano naravo. Peter se je malo brígal za Anico, tudi za Ido vedno manj. Njegovo življenje se je pričelo šele sredi divjih tovarišev. Tudi on se je bil preveč privadil pijači. Izprva je pil le bolj vino, a naposled se je lotil žganja in postajal vedno gorji. Ko je zjutraj pijan prilomil domov, so se često vršili žalostni prizori. On je očital ženi nezvestobo in vse druge pregrehe, ona pa njemu. Pri takih prilikah se je večkrat dogodilo, da sta se celo zbila. Ide ni bilo lahko ugnati; kakor mačka se je zakadila v moža in ga razpraskala, da je preklinjajoč zopet za nekaj dni odšel po svojih opolzljih potih. Domov ga je navadno gnalo samo to, da ni imel denarja. Ida ga mu sicer ni hotela dajati, toda pomaгал si je drugače; kar je mogel, je odnesel s seboj, prodal in — zapil. Policija je dobro poznala njega in njo. Oba sta bila že po večkrat zaprta zaradi nespodobnosti, razsajanja in drugih prestopkov. Tako seveda ni moglo uspevati gospodarstvo; dasi je imela Ida veliko imetje, vendar sta je v dveh letih popolnoma zapravila. Prodali so jima hišo in vso opravo; samo malo obleke sta odnesla s seboj.

V neki kleti sta si najela stanovanje. Skupna nesreča ju je sicer za nekaj časa spametovala. Kosem je stopil zopet v delo, toda dolgo časa ni trajalo mirno življenje. Oba sta bila preveč navajena razsipnosti, da bi se bila mogla krotiti. Po grešnih potih sta jela zopet hoditi oba, saj ju je k njim dosledno vedel začetek njune zveze. Videlo se je jasno kakor beli dan, da nimata tiste najpotrebnejše stvari za življenje, brez katere tudi največje bogastvo nič ne koristi, namreč: strahu božjega in blagoslova božjega.

Nekaj dni že ni bilo Petra domov. Ida je poskrbela zase, kakor je mogla: nekaj je nakradla, nekaj si priberačila, vse pa je znosila v beznice. Otroka je vzela s seboj le tedaj, če je šla kam v mesto beračit; sicer ga je pa puščala doma.

Nocoj je bila zopet brez denarja. Za poslednje novčiče si je kupila pijače in ta jo je razvnela, da ji ni dalo ostati doma. Nekaj časa je kričala v mrzli kleti, jokajoč si ruvala lase in se klela v dno pekla; Anica pa je ihtela vmes, proseč jo kruha. Naposled je vstala in odšla, a dekleta se ni mogla odkrižati. Priteklo je za njo na ulico in Krajinčan je bil baš pričujoč, ko mu je s sirovimi udarci hotela izbiti njegovo lakoto in zapuščenost.

Mala Anica je še vedno jokala; kostanjar jo je tolašil, kar je najlepše mogel; seveda otrok ni umeval njegovih besedi. Kar je znal, je vpletal tudi nemških izrazov vmes, vendar ni pomagalo. Čim bolj je gledal drobno, suho stvarco, tem bolj se mu je smilila. Oblečena je bila samo v lahno, raztrgano krilce; gologlava in bosopeta je kar drgetala od mraza. Nekaj časa jo je stiskal pod svojo dobro podloženo suknjo, a kmalu je videl, da to še ne pomaga: zato je kar nagloma slekel jopič, ki ga je imel pod njo, in vanj je zavil ubogo dete.

»Ná, srček; zebka te, seveda te zebka; a le počakaj; le dobro se zavij, pa pri miru bodi z nožicami, saj si moje. Božič te mi je poslal, in pri meni te nihče ne bo tepel; nihče, nagajivček mali!«

Tako je govoril v otroka, ko ga je zavijal v svoj volneni jopič in ga zopet vzel v naročje. Anica se je malo umirila; kakor bi bila razumela tujega moža, se je stiskala k njemu; če ni umela besedi, je vsaj čutila ljubezen, katera jih je narekovala. V prvo gostilno ob poti je vstopil kostanjar. Gostje so se čudno spogledali, ko so videli mladega moža z ognjiščem na rami, s koškom v eni in z živim bremenom v drugi roki; a za to se ni zmenil. Tudi ko je prišel gostilničar in se nekako tako obnašal, kakor bi hotel iztirati nenavadnega gosta, si ni dal ničesar dopovedati. Usedel se je možko v kot k prijazni mizi, odložil svoje stvari, posadil si dete na koleno in vršel polni mošnjiček na mizo, rekoč:

»Kaj menite, da nimam, s čimer bi vam plačal, vi črnogledi Nemci — vi?« in precj samozavestno je stolkel v svoji polomljeni nemščini, naj mu prinesó gorke prežganke in vina.

Juha je bila seveda najprej za dete. Kolikor je še pomnil iz otročjih let, vse je uporabil, kar delajo matere, ko hranijo

svoje male otročiče. Nadrobil je belega kruha v juho in žlico za žlico si je prej ohladil v svojih ustih, preden jo je vtaknil v mala usteca, ki so željno posrebala gorko jed. Zraven je vse možne ljubke izraze in pozive govoril v dekletce, ki je vedno veseleje gledalo in naposled s smehom pritrjevalo, da je vse res tako, kakor ji govori dobri kostanjar. Ko je videl, da se mu smeje, se ni mogel več premagati: pritisnil je je zavito v beli jopič k sebi in je poljubil na suho ličece, da je odmevalo po sobi. Vsi so se sicer zasmeli, toda to ga ni motilo. Ko se je dete najedlo, je vzel tudi sam juhe, kar je je ostalo, popil vino in ves srečen odšel.

»Danes je sveti večer, rožica moja! Bogek pride na svet o polnoči in danes moraš biti vesela z menoj vred.«

Potoma je krenil v odprto prodajalnico in ondi je nakupil nekaj sladčic in veliko punčko svojemu milijončku, kakor ga je imenoval; od veselja so kar žarele dekletcu oči, ko je zgrabilo lepo igračo in jo, s seboj vred varno zavito v jopič, ogledovalo.

Do petnajst kostanjarjev je imelo najeto skupno sobo za prenočišče. Mnogo jih je bilo že doma, ko je vstopil naš znanec v svoje dunajsko stanovanje. Na sredi so imeli malo mizo, na kateri je svetila mrka svetilnica; možje in mladeniči so pa sedeli na skrinjicah, ki so jih bili pripeljali semkaj. Nekaj slamnic je bilo po tleh: na njih so spali. Mirno so kadili svoje pipe in se pogovarjali o svojih dnevnih dogodkih, o kupčiji in se spominjali doma, ko vstopi njihov tovariš z otrokom.

»Jakob,« zakličejo vsi, »kaj si nam pa ti prinesel? Ali si Božiču nastavil? Ti ne prideš nikoli prazen. Srečo imaš, Jakob, srečo, pravim ti; kje si pa dobil to štručico, ki tako plašno gleda?« so vpraševali vsi vprek, ko jim prišlec postavi Anico na mizo. Resno se je držal pri tem in ni je spustil iz rok. Soba ni bila zakurjena; zato ni hotel odviti otroka iz jopiča. Vsi so se zbrali okrog mize in vsak se je hotel dotakniti male deklice, ki je začetkom osuplo gledala neznane obraze, potem pa se na ves glas spustila v jok.

»Saj pravim, nerodneži, še umorili mi jo bodete; mirujte, sicer vas s silo odženem,« jih pokara Jakob in prične gugati otročiča, dokler se mu ne zjasni lice.

»Danes se ne smemo šaliti ž njim; drži se kakor kak ded, ki je že dvajset otrok sezibal in izpestoval,« se oglasi eden izmed družbe. Nekateri pa prično odpirati svoje skrinjice in izvlečejo orehov in lešnikov, ki so jih bili prinesli še od doma, da bi se z darili prikupili detetu in njegovemu strogemu varuhu. To je bilo obema všeč: Anica se je, mirno sedeč na mizi, jela igrati z orehi in s punco, Jakob je pa, podpirajoč ji hrbet z roko, nekam ponosno pogledal tovariše in jim dejal:

»Hej, to je kolač za božič, kajne, prijatelji? Lepo družbo sem vam preskrbel. Na, golobček mali, za v usteca nekaj in tiho

bodi, dokler ne povem, kako sem te dobil.« Pri tem ji je precëj nerodno zatlačil v usta velik bonbon.

»Kako je pa ime ti žabici?« se oglasi najmlajši izmed družbe, ki je bil to zimo šele vprvič prišel peč kostanj na Dunaj.

»Ej, sila ste radovedni; še take stvari me izprašujete, ki jih še sam ne vem. Da boš imel vsaj kaj pametnejšega posla, ná tu goldinar in prinesi nam kruha in vina!«

»Danes je sveti večer; ne boš dajal sam za vino; zložili bomo vsi,« pravi star kostanjar, ki je tudi z živim veseljem gledal ljubkega otroka na mizi. Kmalu je stala na mizi posoda z vinom; kostanjarji so zopet posedli po svojih skrinjicah in mladi Jakob jim je jel pripovedovati zgodbo z otrokom. Govoril je tako živo in vse prizore je slikal s tako vnemo, da so ga tovariši kar občudovali.

»Taki so ti preteti Dunajčani; sedaj vidite, kajne? Kranjec pa ni tako trdosrčen, da bi se mu ne smilil takle otročič, posebno če se zna še tako lepo zasmejati, kakor ga vidite.« Tako je končal svojo povest.

Vsi so pohvalili Jakoba, in mala Anica je morala rada ali nerada romati od enega do drugega. Vsak jo je poujškal, pobožal in nagovarjal kar je mogel ljubeznivo.

»Le molči, ti fante: ko prideš v moja leta, ti bo kmalu preveč take robe, kakor je je meni,« ga zavrne nekoliko starejši mož in vsi se zasmejejo; imel je res obilno družino doma.

»Ali jo poneseš s seboj?« ga vpraša eden izmed tovarišev. Drugi pa pristavi:

»Kaj neki poreče tvoja Lucija, če ji še pred poroko prineseš tako živo doto domov? Slabo se ti bo godilo.«

Glazen smeh se je odzval tem besedam. Jakob jim je pa odgovoril:

»Pustite mojo Lucijo v miru! Pošteno dekle je; če bi se ji otroci ne smilili, pa je jaz ne maram, da veste.«

»Zapojmo rajši kako božično; to se spodobi nocošnjemu večeru,« se začuje nasvet.

»Škoda, da nimamo jaslic; to bi se pelo,« pristavi najmlajši.

»Ej, saj jih imamo. Tule na mizi so! Ježček sam nam jih je poslal,« se oglase drugi in vsi so bili zadovoljni s to razlago. Kozarec je krožil mimo zadovoljnih kostanjarjev, ki so se hripavih grl z lepo slovensko pesmijo spominjali najsvetejšega večera.

Tam hlevček stoji,
se močno svetli.

Kaj se vam zdi, pastirčeki,
al' ste kaj slišali?

Veseli glas gre dol' do nas,
pejoje angelci.

in druge pesmi so donele v mrzlo noč, v znak velikemu svetu neznanega veselja. Dekletce je, ljubko se smehljajoč, gledalo po sobi in tleskalo z orehi ob punco, kostanjarji so pa veselja in miru polni gledali vanje in peli, kar se je dalo. Praznično je bilo v nezakurjeni, ubožni sobi, prazničneje nego na knežjem dvoru v bajno razsvetljenih nakičenih sobanah.

Dolgo v noč so ostali pokonci. Anica je medtem zaspala in s čudovito nežnostjo jo je Jakob zavil v svoj jopič, ji prekrizal gladko čelce in jo položil na svojo slamnico. Posvetovali so se tudi, kaj naj storé ž njo, in z zavestjo, da so lepo praznovali sveti večer, so — odmolivši skupno rožni venec — polegli po trdih ležiščih. Angeli so pa gotovo razprostirali nad njimi svoje peroti in jim sladko počivajočim peli po božjem ukazu: »Mir ljudem, ki so dobre volje!« —

Prav tisti večer sta kmalu, ko se je zmračilo, hitela Julij Pinkeles in Karr iz mesta proti Dobniku. Sempatja sta izpregovorila kako besedico.

»Baš sem bil dovršil listek za jutrišnji list, ko si prišel k meni. Prav je pa vendar, da si me pozval; rad bi že videl advokata,« je rekel časnikar.

»Ej, meni se ne zdi mnogo drugačen, kakor je bil; samo nekaj se je docela izpremenilo ž njim. Včasih se je dal dobiti kak groš od njega; sedaj bo težko kaj ž njim.«

»Ali se še kaj zanimlje za svoje prevzvišene ideje, kakor jih je blezo imenoval?«

»Seveda se; še vedno bolj; saj ga je prav ta vzvišenost spravila med norce.«

»Potem bo pa gotovo vesel mojega jutrišnjega spisa. Prav v njegovem slogu je: same prosvete se tako sveti, da se bojim, da bi bravci ne oslepeli; in toliko sladke in vroče vsečloveške ljubezni sem nabral vanj, da utegne list zgoreti od tega božanstvenega ognja.«

»Veš ti, Karr: jaz imam že dovolj tvojega listka. Zameri ali ne zameri, o tem mi molči! Pametnejšega se rajši kaj pomeniva! Ali misliš, da bi ne bilo kako mogoče izvití iz moža kaj denarja?«

»Menim, da težko. Sedaj mu ne puste delati oporoke.«

»To sam vem; toda mož je denar dobro spravljal in brez dvoma ima še kje pri kakem bankirju kaj vrednostnih papirjev, za katere še niso zvedeli.«

»Pri Kohnu bi bila slaba, če bi jih imel.«

»Saj res; Kohn je menda pri koncu. Kaj ga je pa spravilo v to neprilčno bilanco?«

»Lastna neumnost in — ženske so krive vse njegove usode. Za tisto Lidijo, ki mu je ušla, je žaloval na jako čuden način. Na tisoče je potrosil za druge in — — —«

»Že vem, kakšni so taki stroški; hitreje rasto kakor oblaki na nebu.«

V takih pogovorih sta prišla do lepe tronadstropne hiše, kjer je imel dr. P. zasebno bolnico za umobolne. Na sveti večer je napravil vsako leto svojim bolnikom skupno veselico; Pinkeles je dobil vstopnico zase in za Karra in tako se jima je odprla velika dvorana, kjer so bili že zbrani bolni reveži in gostje. Na sredi je stalo božično drevo, bogato okrašeno. Nikjer pa ni bilo nobenega krščanskega znaka. Mize so bile obložene z darili in krog njih so sedeli zbrani gostovalci. Godba je igrala vesele poskočnice in razveseljevala veselo družbo. Bolnike si lahko na prvi pogled spoznal izmed ostalih. Motno oko, nemirno vedenje, čuden smeh jih je jasno ločil od drugih. Nekateri so vstajali in se jeli vrteti po sobi; drugi so gledali brez izraza v svoje polne krožnike in se igrali z darili; drugi so zopet z največjo resnostjo razlagali, kar jim je narekovala bolna domišljija. Bil je žalosten prizor. Naša znanca nista dolgo časa iskala. Pri zadnjem oknu v sobi je stal njun poveljnik — dr. Glück. Podpiral se je ob dolgo, s pozlačenim papirjem ovito palico, krog vratu mu je visela zlata verižica; poigral se je včasih ž njo, medtem pa smešno dvigal glavo in se oziral po množici. Opazil je Pinkelesa in Karra; še mogočneje se je pri tem vzravnal kvišku in ju počakal. Priklonila sta se mu; toda to mu še ni bilo dovolj.

»Pogleknita, da vama skazem svojo milost!« je zaklical.

Slušala sta ga v toliko, da sta malo priklonila kolena, in z veliko slovesnostjo je položil svojo palico vsakemu na glavo, rekoč:

»Bodi ti dovoljeno, da gledaš v božanstveno lice delavskega kralja!« Potem je podal vsakemu roko v poljub in ju prijel za rame v znamenje, naj vstaneta.

»Velečastni, klanjajoč se Vašemu duhu, Vas pozdravljava,« izpregovori Pinkeles.

»Dobro, dobro. Saj sem vaju dal poklicati, kajne? V mojem kraljestvu mora vladati pokorščina. Genij dvajsetega veka mi ni dal zaman krone kraljestva. Skrbeti moram za mir in red. Poglejta — vse to je moje,« pri tem je pokazal po sobi in skozi okno, odkoder so se videli temni obrisi motno razsvetljenega Dunaja. »Kaj pa moji podložniki? Jaz sem kralj, delavski kralj, in gorje mu, kdor se ne ukloni mojemu veličastvu. Moje žezlo je močno in ni ga sinu devetnajstega veka, ki bi se mi smel ustavljati.«

Karr je izkušal nekaj odgovoriti, toda odvetnik je govoril sam venomer in ponavljal svoje nezmisle.

»Ministra, sedaj je čas, da odrineta na delo. Brezdelnih ljudi ne maram. Ko bo treba, vaju zopet pokličem.« Klanjajoč se mu sta se poslovila in se usedla k pripravljeni mizi na drugem koncu sobe.

»To se mora zaliti, sicer bi nama utegnilo še škodovati,« se oglasi Karr. Pinkeles mu je zadovoljno pokimal in z veliko slastjo sta se lotila pripravljenih jedil in praznila čašice, ki jima jih je natakal strežaj.

»Dobro igra svojo nalogo naš kralj,« pravi medtem Pinkeles. »Še teden dni ni tukaj in že je vse njegovo. Ha, ha!«

»Jaz do danes niti vedel nisem, kaj se je zgodilo,« odvrne Karr. »Kdaj pa je jel tako kraljevati?«

»Meni se zdi, da že od nekaj ni imel prave pameti. Zadnji teden pa se že ni dalo govoriti ž njim. Pri nekem delavskem shodu prošlega četrtega je zahteval, naj mu vsi delavci pridejo poljubiti roko in se mu klanjat. V pisarni so morali vsi poklekovati pred njim, sicer jih je tepel. Zato je bil že zadnji čas, da so ga spravili na varen kraj.«

»In sedaj kraljuje!«

Kmalu sta odšla naša znanca. Pinkeles se je na poti ločil od tovariša; imel je še pot v mesto k delavskemu shodu. Cvet rovarjev se je bil ta večer zbral v neki zakotni gostilni. Med njimi je bil tudi Kosem. Precej razgreti so bili že, ko je vstopil Pinkeles.

Bogokleten in veleizdajski je bil pozdrav, ki so ga mu zakričali v dobrodošlico. Kosem je baš govoril. Stal je na stolu pri peči in razgrajal, da ga je bilo groza gledati. Jako se je izpremenil v dveh letih. Bolezen mu je gledala z lica. Obraz mu je bil zabuhel; vdrti oči so mu divje žarele; razmršeni lasje in nemarna oprava ga je delala strašnega. Vnemal je svoje tovariše k silovitosti: »Vse je naše. Mi smo bogovi in kralji!« je kričal. »In ali hočemo pustiti kakor strahopete babe, da se drugi veselé z našim imetjem? Narava in znanost nam ponujata pomoč; za nas delujeta. Strup in samokres, vrv in sekiro rabimo proti zatiralcem!« — Grozovito odobravavno vpitje je bilo odmev tem besedam. Vobče je socialistično gibanje krenilo v tem času na zla pota. S silo, s krvavo prekucijo so si hoteli delavci pridobiti svojih domišljenih pravic. Često se je čulo o kakem zavratnem umoru, o kakem predrznem ropu, in nikdo ni vedel, odkod. Zločinci so se odgajali v socialistični šoli. Nekaj hudodelcev so seveda dobili, a trdovratno so se ti branili, izdati svoje sodruge. Hladnokrvno so gledali smrti v obličje. Med seboj so se navduševali s knjižicami in s shodi. Besnost je rastla od dne do dne. Kolikor jih je zašlo mednje, toliko izgubljenih ljudi, toliko nesrečnih družin je bilo. Sovraštvo, ki so je imeli do cerkve in do duhovnikov, je bilo nepopisno. S krvjo so si pisali prisege, da nikdar nobeden izmed njih ne bo iskal pri duhovniku pomoči, da ga tudi na smrtni postelji ne bo pustil k sebi.

Mnogokrat so opustili delo; pri tem je bilo izgredov vedno dovolj. Mnogo teh žalostnih dogodkov je bilo seveda v javnosti neznanih. Zunanje pojave notranje sirovosti je sicer zasledovala policija in kazni niso zaostajale. Src pa nihče ni videl in malokdo

je premišljeval, kakšno peklensko življenje se snuje v dušah razdivjanih delavcev, še manj je pa svet premišljal o vzrokih tega življenja. Veri in s tem Odrešeniku odtujena doba ni izprevidela, da se v odpadu od Kristusa hudič postavlja za kralja in da je tudi zunanji mir in red zasluga Odrešenikova. Sama ga je zavrgla in zato se je s tem bližala divjemu nebrzdanemu sirovemu poganstvu.

Sveti večer je bil; praznik miru in sprave revnega človeštva se je bližal. Delavci so pa kričeč kleli Boga, kleli božič, kleli mir in spravo in praznovali praznik strasti, praznik krvoločnosti in sovraštva.

Proti jutru so se razšli.

S težko glavo je stopal Peter domov. Denar mu je pošel in upal ga je kaj dobiti pri Idi. Pred hišo sta se srečala. Tudi ona se je vsa zdelana šele zjutraj vrnila.

»Kje si hodila, capinka?«

»Kje pa Vi, milostni gospod?«

»Ali je dete samo doma?«

»Poglej!«

Tako sta se pozdravila. V mrzli kleti je bilo razmetanih nekaj cunj, sicer pa je bila prazna. Otroka ni bilo nikjer. Peter se je razjezil. Siloma je zahteval odgovora, kje je otrok. Ida ga je zbadala, a o hčeri ni rekla ničesar. Prekrel jo je in hotel denarja od nje. Podrl jo je na tla in ji preiskal žepe. Dobil je nekaj; hitro je spravil novce in odšel. Jokajoče vpitje in razuzdane kletvine Idine so ga spremljale. Precej časa je še besnela, potem pa je utrujena padla na kup cunj in zaspala. —

Zasvital je božični dan. Kostanjarji so bili že zgodaj na nogah. Jakob je seveda najprej poskrbel za Anico; šel je posvetovat se z gospodinjo, pri kateri so imeli najeto stanovanje, kaj naj stori.

Stara, dobrovoljna Dunajčanka ga je zvedavo poslušala, ko ji je pravil v grozovito polomljeni nemščini, kako je dobil otroka. Tudi njej je bilo všeč dete in brž mu je velela skuhati mleka.

»Zvedeti morate za starše, to je prvo; zato pa pojdite k policiji in tam oddajte dete.«

Jakob je toliko razumel, da ga ženska pošilja k policiji, in temu se je z vso odločnostjo uprl.

»Kaj, policiji naj dam to svoje dekletce? K temu me nihče ne pripravi. Rajši je imam sam pri sebi ali pa je pošljem domov. Oddam je le v kake dobre roke.«

»I no, pa vendar morate zvedeti, odkod je in kakšne starše ima. Morda je še židovsko?«

»To pa že ne; pogledjte je, kako nedolžno gleda; tako dete ne more biti krive vere.«

Tako sta se pogajala. Gospodinja je premišljala in nasvetovala raznovrstne stvari; naposled se je domislila, da pozna

imovito gospico v bližini, ki posebno skrbi za revne otroke, ki jim je celo ustanovila zavetišče, in Jakob je bil zadovoljen, da pojmeta k njej.

Ta dobrodelna gospica s svojo tovarišico, znana malone po vsem Dunaju, gotovo pa pri revežih vsega Ottakringa, je bila Pavla Ulmerjeva. Kmalu sta jo našla. Ko ji je zgovorna gospodinja dopovedala zgodbo, je jela izpraševati še Jakoba. Nerodno se je obnašal Krajinec s svojim dekletom v gosposki sobani in nekam hudo se mu je zdelo, da bi Anica, ki jo je imel na pol že za svojo, stanovala pri taki gospodi in še sama postala gospa, da bi naposled se morda še kdaj sramovala njega — ubogega kostanjarja. To je premišljeval, ko je stal pred Pavlo. Ljubeznost dobrotljive gospice ga je pa premagala v teh mislih in kakor je vedel in znal, je povedal zopet svoj dogodek iz prejšnjega večera.

Pavla se je takoj dogovorila z Lidijo; kostanjar jo je peljal v tisto ulico in na tisti prostor, kjer je bil dobil otroka. Kmalu sta zvedela, pri čem sta. V hiši je poznal vratar dete in je pripovedoval, kako grdo živita Kosem in Ida. Sam je prosil Lidijo, naj se usmili ubogega črvička, ker ga pri starejših drugega ne čaka kakor bleda smrt. Pravil je tudi, da ta dva človeka nimata nobene vere in da ju dolgo ne bodo trpeli pod streho.

»Pomislite, za božjo voljo: danes je tak praznik in zjutraj sta se oba pijana prikladila domov, vsak od svojega nagnusnega ponočevanja. Za pozdrav sta se zbila in gospodarju sem že naznanil, naj pogleda, kaj počne babura, če je ni njen pijani drug končal. Groza me je takih ljudi,« je jadikoval hišnik.

Lidija je šla sama trkat na Idino stanovanje. Za dolgo časa šele ji je odprla še na pol omotena Ida, a ni je pustila k sebi. Zunaj sta se dogovarjali. Lidija ji je jela pripovedovati, da jo pošilja bogata gospica, ki se zanima za njeno hčerko in bi jo rada spravila v samostan, kjer bi bila z vsem preskrbljena. Vprašala jo je, če jo hoče prepustiti. Ida jo je komaj umela, o čem govori; ko ji je pa Lidija nekaj denarja stisnila v roko, potem je koj zakričala, naj naredé, kar jim drago. Vse so dogotovili, kar je bilo potrebno; tudi to so dognali, da otrok še ni krščen, in za dobro uro je Pavla že preskrbela za dete vse potrebno pri redovnicah v svoji nekdanji hiši.

Kmalu sta se peljala Lidija in kostanjar v kočiji v župno cerkev h krstu. Moško se je obračal Jakob in s ponosom je držal deklice, da ji je duhovnik obil malo glavico z zveličavno vodo. — »Saj se mi je zdelo, da nekaj še ni v redu. Na, krščeno ni bilo! Sedaj se pa res smeje kakor živ angelček.« Tako je govoril Jakob po krstu. Pavla in Lidija sta se smejala njegovi dobrodušnosti. Ostal je pri Pavli na gosposkem kosilu in tam se je odločno izjavil, da svojih pravic do ljube Anice nikakor ne mara prepustiti in da hoče vedno pozvedovati, kako se godi njegovi »rožici«, katero mu je poslal božič.

Popoldne je pa pravil tovarišem, kako se mu je imenitno godilo, povedal je še tudi, da njih ni pozabil in da si je vzel s seboj iz gostije mnogo dobrih stvari, da mu je pa tista gosposka ženska dala še denarja zanje. S tem so si napravili gostijo in veselji so praznovali božični praznik na tujem, zahvaljujoč Boga in slaveč svojega ljubega tovariša Jakoba.

XI.

Dve novici s sodišča sta novega leta dan 187. zašumeli po Dunaju; bankirja Kohna so zaprli zaradi goljufije in hkratu so vtaknili v ječo nad petdeset socialistov, med katerimi je bil tudi Peter Kosem. O teh dogodkih se je govorilo povsod: po ulicah, kavarnah in po salonih. Glede Kohna je bilo tukaj tako kakor drugod: vse je hotelo že zdavnaj vedeti, da Kohn peša, da v primeri s svojim imetkom preveč trosi, da je nevarno imeti ž njim denarne kupčije in še več tako podobnega, dasi nobeden o tem prej ni črhnil in dasi so morda prav ti vedeži pred nekaj dnevi še na vse pretege hvalili poštenje Kohnovo in občudovali njegovo bogastvo.

Sodnijska preiskava je odkrila res čudne stvari. Dolga je bilo blizu milijona, a denarja nič. Na tisoče ljudi, iz večine nižjega stanu, je prišlo ob vse svoje z največjim trudom prislužene novčiče. Ko se je zvedelo, kaj je s Kohnom, so vrel ubogi ljudje kar trumoma na sodišče in celo z vojaško pomočjo so jih morali odganjati. Kletvin in joka je bila polna ulica. Kaj je pomagalo revežem, da so šele sedaj, ko je bilo že vse izgubljeno, spravili pod ključ brezvestneža, ki je zakrivil njihovo nesrečo? Kaj jim je koristilo, da so šele sedaj z največjo natančnostjo iskali vzrokov, ki so uničili bankirja in tiste, ki so mu zaupali?

Dokazalo se je, da je Kohn zadnji čas živel nepopisno potratno in da je včasih en dan izmetal po več tisoč goldinarjev. Ženskam je dajal v darila lepotičja, ki so bila vredna ogromne vsote. Dvorjanjenje mladim pevkam, ki je je od dne do dne bolj gojil, mu je brzo praznilo njegove blagajne; veselice in plesi so se vrstili skoro neprestano v njegovi hiši. Tako je hkratu zabredel v dolgove in je, da bi si opomogel, jel z nekako obupno predrznostjo kupčevati z dvomljivimi vrednostnimi papirji in tako je naposled tudi prišel med svet s svojim pravim naslovom — goljufa.

Obsodili so ga na deset let težke ječe. Javna glasila so seveda tudi pri tem vnebovpijočem pojavu pokazala svoje mišljenje. Slikali so ga po listih kot blažega moža, ki je ljubil življenje, ki je pa samo po nesreči, po neugodnih okolnostih poveril neštetim siromakom vse imetje. In ko so poročali za nekaj časa, da so ga našli obešenega pri postelji, so si razlagali v dolgih sestavkih, kako kruto se je maščevala usoda nad možem,

ki je malo neprevidno užival veselje na svetu. Skrbeli so pa, da se je kmalu pozabil. Po salonih je za malo časa popolnoma umolknilo njegovo ime. V zatohlih podstrešnih izbicah, v katerih so stanovale žrtve njegovega zapravljanja, so pa imenovali še dolgo s srdom Kohna in neštevilno jih je klelo njegov spomin.

Tudi socialistična pravda je bila zanimiva. Tožili so zaprte delavce zaradi mnogih hudodelstev, javno mnenje je pa udrihalo po njih, kar je le moglo. Razkrivalo se je vse natanko, kako snuje socializem pogin vsemu postoječemu redu, kako je nevaren državi, pa tudi verskim družbam. Zdelo se je po pisarjenju večjih listov in po govorjenju odličnejših mož, kakor bi se zgražala vsa človeška družba nad tako ostudnimi načrti in kakor bi od svete jeze ne vedela, kaj naj stori, dasi vseh petdeset obtožencev ni storilo nitj deseti del škode, ki jo je napravil samo edini razsipni in brezbožni Kohn. Nobeden ni hotel preišljati, da je odpad od krščanstva vzrok vsem takim žalostnim pojavom in da — če smemo tako reči — prav z isto pravico odpade od božjih zakonov preprosti delavec kakor največji bogatin.

Porotniki so vendar sodili po svoje. Za vsako neumno besedo niso še obsojali delavca, marveč so ga le tedaj spoznali za krivega, če je bilo njegovo hudodelstvo res dokazano. Tako so dobili socialisti primeroma majhne kazni.

Kosem je bil obsojen na poldruugo leto. Z zobmi je škrtal, ko je slišal obsodbo. Najhuje mu je bilo, da ne bo mogel dobiti pijače, ki ga je že imela popolnoma v oblasti. Divjal je in zahteval kričeč žganja, ko so ga odvedli v celico, kjer je imel odsedeti svojo kazen. Post in temnica sta ga kmalu ukrotila, da ni več razgrajal, vendar ga ni v resnici omečila nobena lepa beseda. Pri skupnem pouku je izkušal domači duhovnik vzbuditi zanimanje zlasti pri njem, a ni šlo. Priporočil ga mu je bil še posebej gospod Josip, njegov nekdanji dobrotnik in društveni predsednik.

Duhovnik je premišljal na vse načine, kako bi se mu dala streti trda skorja, v katero mu je vkovalo srce njegovo žalostno prejšnje življenje. Pripovedoval mu je, kako se zanima gospod Josip za njegovo osebo, kako moli zanj v trdni nadi, da se poboljša, a Peter je le srpo gledal predse in molčal. Tudi velikonočne spovedi se ni udeležil z drugimi kaznjenci.

Imel je sam svojo celico; odločili so ga popolnoma od drugih, da ne bi dobil še v ječi prilike za hujskanje. S paznikom ni izpregovoril izprva niti besedice. Srdito je korakal po ozki sobici ali pa zamišljen sedel na trdi slamnici. Divje misli so mu švigale v umu sem in tja; delal je sklepe za bodočnost, črne in strastne, kakor je bila vsa duša njegova črna in strastna. Nasled mu je pošla snov tudi za domišljijo.

Nekega dne že v poznem poletju je hlastno vprašal paznika, ali ima kako knjigo, da bi jo bral! Duhovnik je to zvedel in je

brž sklenil uporabiti ugodno priliko. Poslal mu je po pazniku — Tomaža Kempčana.

Ko je Peter prebral v knjižici nekaj vrstic, jo je nejevoljno vrgel od sebe: »Že zopet me mučijo in preganjajo te popovske vraže!« tako je zakričal. Nekaj dni je pri tem ostalo. Toda dolgčas je bil še hujši nego Petrova trma in tudi Kempčanova knjiga mu je bila naposled dobra. Jel jo je listati in raztreseno prebirati posamezne odstavke. Vedno bolj so ga zanimale kratke, odločno izražene resnice, katerim se je poznalo, da jih je zapisal mož, ki je natanko poznal vse tajnosti človeškega srca.

Peter je bral v mnogih odstavkih popis svoje duše in je zamišljen odložil knjigo, ko je naletel na svojo sliko v njej. »Odkod je ta učenost? Kako je mogoče, da tako natanko pozna ta pisatelj vse, kar človeku rodi nemir in kar ga odvrča od zadovoljnosti?« je mrmral sam s seboj in bral dalje. Bolj in bolj je umeval, odkod izvira ta čudovita znanost; bolj in bolj je uvideval, da je treba človeku, ki hoče spoznati samega sebe, najprej spoznati Boga. Zopet so mu zaigrale v duši pesmi mladih let, pesmi navdušenja, pesmi pobožnosti, pesmi zvestobe in ljubezni, zopet so se mu ponujale v trudni glavi slike iz nekdanjih časov in besede starega Kempčana so mu postale jasne in očite kakor beli dan. Tedaj pa je naslonil glavo na roke in po licu so se mu ulivale gorke solze. Tajati se je jelo njegovo srce in paznik ga je nekaterikrat zalotil — na kolenih. Duhovnik je bil tega neizrekljivo vesel. Knjigo za knjigo mu je posodil in ko je mislil, da je že do dobra omečen, ga je sam obiskal.

Peter je bil za vse pripravljen. Najlepši sklepi so mu zorili v duši in skoro zavnrl je tolažljive besede duhovnikove, češ, prav je, da trpim, saj sem zaslužil. V cerkvi in drugod je bil lep zgled kaznjencem in z domačim duhovnikom vred se je veselil Petrovega preobrata gospod Josip in vsi njegovi vrlji pomočniki.

Ida je medtem propadala od dne do dne bolj. Beračila je in kradla. Vse, kar je dobila, je nemudoma napravila. Dunajska policija je imela mnogo opravka z njo; marsikaterikrat je prenočila v zaporu, a to je ni zmodrilo. Bila je topa za vsako svarilo, za vsako kazen. Za dete se ni več menila, z žganjem je docela izbrisala v svojem spominu ubogo bitje, kateremu je bila mati; še manj je mislila na moža. Nista se več srečala v življenju.

Presedati ji je že jelo, da živi sama, da živé drugi. Ko se je pol oмотena plazila po skritih ulicah, je mrmrala sama pri sebi, kako bi pomorila to neumno ljudstvo, med katerim živi. In gorje nego kdaj so ji pri tem zažarele velike oči in divji izraz njenega lica je postal neznošno zloben in satanski.

Dolgo časa ni trajalo tako. Bilo je hladnega jesenskega večera, ko so jo zopet izpustili iz zapora. Drgetala je po vseh udih in komaj se je vlekla dalje. Žganje ji je pokončalo vso moč; brez tega pa ni mogla živeti. Truplo se ga je navadilo in vsi udje so

ji bili otrpli, če ga ni dobila vsaj nekaj požirkov. V žganjarijo jo je vedla prva pot iz ječe. V temnem, kletki podobnem prostoru je sedelo nekaj ljudi. Cela njihova postava je kazala, da so — izgubljeni; strast pijančevanja jim je zarisala v lice svoje grozne pismenke, razuzdano življenje jim je skoro uničilo podobo človeško. Družba je poznala Ido in grd krohot se ji je odzval v pozdrav.

»Dajte mi žganja, sicer poginem,« je bila njena prva beseda.

»Pokaži, koliko imaš, da ti vem izbrati posodo,« se zareži žid prodajalec.

»Kaj imam? Poglej me! Zdi se mi, da imam celega vraga v sebi, in ta je pač več vreden nego par dvojač. Danes bom pila na vraga, da veš!« Zgrabila je najbližnjemu steklenico izpred oči in jo na dušek izpraznila.

»Danes ne boš plačevala; mi poskrbimo zate,« se je odzval oduren pijanec izza mize. »K nam sedi!« Dve ženski, že omamljeni, sta se zibali tam ob mizi. V to družbo je sedla Ida in z gibčnim jezikom začela najnesramnejše šale.

»Eno željo imam še, uganite jo! Rablja si želim za moža. To bi bilo življenje! Kar tresem se od slasti, če si mislim, kako z veseljem bi mu pomagala. Samo mnogo dela bi morala imeti; vsako uro, vsako minuto enega in naposled njega, moža; potem bi si pa še sama lepo obvezala vrat in veter bi se igral z menoj tako peklenko lepo...«

Družba je bila vedno glasnejša. Dolgo je še trajalo divje vpitje.

Proti jutru je tavalala pijana ženska ob bregu Dunavskega prekopa. Pri Zofijinem mostu je obstala. Naslonila se je ob železno omrežje in gledala v bežeče valove.

»Hm, žejna sem, žejna, in napila bi se rada vsaj enkrat na svetu. Kako mi reži ta voda v obraz! Norčuje se. Prekleta voda, pa me požri, da bo burke konec!«

S kletvino na jeziku se je nagnila čez držaj in se prevalila na drugo stran. Voda je zaškropila na vse strani, ko se je umaknila njenemu truplu. A za trenutje jo je pokrila s svojo studeno odejo; samo kolobarji so se risali na vodnem površju tja do brega, sicer so pa valovi prav tako ljubko šepetajoč hiteli po svojem potu kakor poprej. Tisti dan proti večeru so izvlekli brodarji mrtvo truplo neznane ženske. Policija jo je spoznala za — Ido Kezepe. Pod stalnim naslovom »samoumori« so prinesli dunajski listi novico o njeni smrti. Vzrok samoumoru je bilo menda uboštvo, tako so pristavljali hladno in kratko, kakor hladno in kratko prezira in zamolčuje naš svet še neštevilne druge žalostne povesti nove dobe. —

Anica se je lepo razvijala pri dobrih sestrah. V zavodu, kjer ji je bila preskrbela Pavla ljubi dom, je bilo več oddelkov. Eden je bil za najmlajše do četrtega leta. Delavke so nosile zjutraj,

preden so šle na delo, svoje otročiče v samostan in so jih ondi oddajale varstvu skrbnih sester. Zvečer so prišle zopet ponje. Redovnice so medtem za vse skrbele; hrano in obleko in igrače so dobivali otročiči v zavodu. Večina jih je imela še starše; toda Anica je dobila tudi nekaj tovarišev in tovarišic sirot, ki so stalno bivale pri redovnicah. Lidija in Pavla sta bili najrajši pri malih. Kadar sta imeli količkaj časa, sta vedno šli k svojim »angelčkom«, kakor sta dejali. To je bilo zanj tudi edino razvedrilo. V drugem oddelku so bili otroci od četrtega do šestega leta; ti so že imeli bolj urejen dnevni red. Učili so se moliti, peti in igrali so se. V tretjem oddelku pa je bila samo za šolo godna mladina. Sirote so stanovale vedno v zavodu, drugi so pa le podnevi ostajali notri.

Ves zavod je bilo delo Pavlino, delo njene krščanske ljubezni. Vsakokrat, ko je prestopila prag svoje velikodušne ustanove, je priporočala sebe in svoje Bogu v varstvo in vedno je ponavljala prošnjo, naj bi bil božji blagoslov nad hišo.

Živo je bilo v zavodu od jutra do večera. Ob lepem vremenu so po vrtu prenašale redovnice negodno deco ali prevažale otročiče v ročnih vozičkih, namestujoč njihove matere.

Bolj odrasli otroci so se igrali po velikem dvorišču in veselo prepevali. Toga, skrb ni prestopala hišnega praga. Ulica, v kateri je stal zavod, je bila prazna in tiha, tembolj torej pripravna za njegov namen. Zato so pa tudi prebivalci njeni kmalu spazili, da nekaj časa sem pred zavodom vedno postaja neznan mož. Bil je slabo oblečen; z bledega, upalega lica se mu je jasno videlo, da ni zdrav. Kaj neki hoče ta mož tudi pri sirotišnici, so se vpraševale sestre. Nobenega dne ni izgrešil, da bi ne bil stal pred hišo. Spoštljivo se je odkrival sestram, ki so vstopale ali izstopale; zlasti ljubo pa je pozdravljaj Pavlo. Kadarkoli so se odprla vrata, je pogledal skozi nje; nekak tožen mrak mu je legel na obraz, ko so se zaprla. Včasih so mu ponudili kako jed; hvaležno jo je spravil, a sicer ni rekel besede. Nekoč, ko je šla Pavla v zavod, je gledal posebno milo za njo; bil je še dokaj bledejši in slabši nego sicer. Niso se še zaprle duri, ko je začula Pavla zamolkel vzdih in padec. Ozrla se je: neznan mož je ležal v nezavesti pred vrati. Brž je naročila, da ga preneso v njeno hišo. Zdravniku se je kmalu posrečilo, da ga je spravil k zavesti, a takoj je rekel Pavli, da ne bo nič z njim. Slabosti so mu sicer prišle od glada, toda tudi najboljša jedila mu niso mogla več pomagati: imel je namreč raka v želodcu.

Pavli se je smilil ubogi mož; s svojim milim pogledom, s svojo krotko potrpežljivostjo, s katero je prenašal vse bolečine, jo je zanimal.

Izprva ga ni nadlegovala z govorjenjem; ko se je pa za nekoliko časa okrepčal, je sedla poleg njegove postelje na stol in ga jela tolažiti. Solze so mu rosile oči, ko ga je tešila z verskim upanjem, in tiho je dejal:

»Predobra rešiteljica moja, edina tolažba zame je misel na srečno krščansko smrt. Zadnja ura mi ne pride nepričakovana; vsak dan se pripravljam nanjo, dotlej pa prepuščam sebe vsega božji volji.« Sam je zahteval duhovnika in lepo in izpodbudno je prejel sv. zakramente. Pavlo je ganila njegova pobožnost.

»Povejte mi, ljubi mož, kaj Vas je pa tako vleklo k našemu zavodu?« ga je vprašala Pavla, potem ko se je že nekoliko udcemačil.

»Da morete vse umevati, morate čuti vso mojo zgodbo. Dolga in žalostna je; Vašemu nedolžnemu ušesu se mi zdi pregrda, vendar sem Vam, dobrotnici svoji, dolžan povedati kaj več o sebi.« In bolnik je jel pripovedovati nam že znano povest nesrečnega delavca Petra Kosma. Samo to dostavljamo iz nje, da je, prišedši iz ječe, trdno držal svoje sklepe, da se ni nikdar več pridružil svojim bivšim tovarišem. Zvedel je, kje je njegova hčerka, in srce ga je gnalo vsak dan pred zavod; noter se ni predrznil; štel se je za nevrednega, da bi prestopil prag hiše ljubezni. Zato je nepopisno vesel stisnil svojo hčerko v naročje, ko so mu jo pripeljali. Ko se je za nekaj dni nekoliko okrepčal, so ga odvedli v bolnico. In tam se je ž njim seznanil pisatelj teh spominov.

Večkrat sva se razgovarjala, pa vselej sem se čudil, kako popolnoma je preorala božja milost njegovo srce. Na bolniški postelji je živel samo premišljevanju; duševno oko se mu je čudovito razbistrilo. Nekoč mi je dejal:

»Glejte, sedaj se mi zdi, da ne potrebujem nobenega nauka več. Božja roka je v življenju mojem in mojih tovarišev pisala tako jasno in razločno živo resnico, da ne umevam, kako sem mogel prej ostati toliko časa zanjo slep in gluhi. In ta resnica je, da človek ni sam svoj gospodar in da gorjé tistemu, kdor tega ne spozna.«

»Prav ta misel, da je človek sam svoj gospod in da naj si samostojno, brez kakega vpliva sam išče sreče, je razširjena dandanes povsod med ljudmi,« pristavim jaz.

»Oj, res je,« vzdihne in se popravi na postelji. »To pa je krivo vseh današnjih zmešnjav in vsega zla. To je bilo krivo tudi moje hude nesreče.«

Pri teh besedah se vzpne kvišku in, nekako slovesno zamahnivši z roko, pristavi: »Oj, koliko sem jih poznal, ki so živeli samo v mislih nase, katere je vodila samo napuhnjena samozavest. Vse delavsko gibanje, ki požira toliko in toliko zdravih in čilih moči, ima za svoj temelj neumni napuh. Brez Boga hočejo osrečiti sebe in druge z lastnimi močmi. Oj, da bi bili poleg nesreče vsaj tako srečni, kakor sem jaz sedaj, da bi imeli — če tudi na smrtnem ležišču — priliko, premišljevati revščino človekovo in očetovsko ljubeznivo božjo previdnost! Želel bi si še mednje, da bi jim oznanjeval resnico, da bi jim mreene snemal z oči, ki jim jemljejo vid!«

»Ali menite, da bi se dalo kaj doseči? Strast je po mojem mnenju prehudo vzbujena v njih, da bi hoteli misliti še kaj pametnega.«

»Res je strast silna, toda sam izkušam, da je še silnejša milost božja. In reveži so vredni usmiljenja, vredni prijateljstva in ljubezni. Trpé in mučijo se — za druge, ki jim ne pokažejo nikdar srca, marveč jih le stiskajo v svoj dobiček. Ali naj se tako ravna s človekom, v katerem se zrcali božja podoba? V delu uporabljá človek vse svoje moči, dušne in telesne, in zato zasluži za to žrtvovanje pač več nego samo slabo plačo. Krivic se zgodi brez števila in ni čuda, da se v revščini utapljaóci se delavec poprijemlje tudi britve v nadeji, da mu bo bolje. Zato so vredni, da se družba človeška bolj zanimlje zanje, nego se je doslej. Ni čuda, če jim njihovo upanje čim najživeje slika bodoče življenje in njihove pravice in krivice. In tako tudi ni čuda, če naposled zapadejo slasti in sovraštvu!«

Čudil sem se, kako globoko presoja sedaj bolnik vse delavsko gibanje, in povedal sem mu to. Turobno se je nasmehnil in je dejal: »Pri brleči mrtvaški sveči se gleda ves svet tisočkrat jasneje in temeljiteje nego ob svitu poletnega solnca. Ljubezen in sovraštvo, ki gibljeta človeštvo, se ločita ob tej svetlobi in božanstvena, vse stvarjajoča, vse ohranjujoča, vse osrečujoča sila svete božje ljubezni razsvitlja um in greje srce, da se s studom odvráča od zavisti in sovraštva, ki vse maje, vse uničuje, vse tira v gotov pogin!«

»Blagor Vam!« vzkliknem in mu podam roko v slovo. Zamišljen sem odhajal od njega po takih pogovorih. Bolezen njegova je bila vedno hujša. Ničesar že ni mogel več uživati; meso se mu je vse posušilo prav do kosti, a nikdar ni tožil, nikdar vzdihoval zaradi bolečin. Usmiljenke so trdile, da še niso videle tako vdano trpečega, tako potrpežljivega bolnika. V njegovi sobi je ležalo še več drugih, iz večine delavcev. Nekateri izmed njih so bili prišli brez vere v bolnico. A ni trajalo dolgo in marsikoga je pridobil zase in za Boga.

Pinkeles je kmalu prišel ga obiskati, toda ko je izprevidel, da si ne dá več izpremeniti prepričanja, je odšel. Seveda tudi Peter pri židu ni opravil ničesar. Sicer pa ni rad slišal o prejšnjih tovariših; budili so mu žalostne spomine in smilili so se mu.

Ure življenja so se mu stekale. Mirno je pričakoval konca, želel je le še enkrat videti svojo hčerko. Izpolnilo se mu je zadnji dan. Pavla z Anico sta prišli v bolnico. Tudi jaz sem bil navzočen.

»Sedaj umevam, kako dober je Bog,« je vzdihnil in, vzravnavši se na postelji, je vzel v naročje svojo hčerico.

»Lastni starši so te zavrgli, Bog te pa ni zavrgel, marveč priskrbel ti je boljša srca, nego je bilo srce tvojega nesrečnega očeta in tvoje še nesrečnejše matere.« Solze so mu pri tem oblike obraz in tekle nedolžnemu detetu na mlado, drobno lice, kakor bi mu hotele izmiti madež roditeljevih grehov.

»Ljubo moje detece, kajne, da ne kreneš nikdar na strašno pot svojih staršev? Kajne, milostna gospica, da jo ohranite vedno tako nedolžno, tako čisto, tako lepo?«

S solzami v očeh je nemo prikimala Pavla; deklica se je pa z malima ročicama oklepala očetovega vratu in mu ponavljala: »Ata, tukaj je sitno biti; pojdite z menoj, pri nas je lepše, jaz pa bom pridna!« Dolgo se ni mogel bolnik ločiti od otroka. Slutil je, da ga ne bo videl nikdar več. Ura za obiskovanje je bila že davno prešla, ko je deklico poslednjič poljubil in ji s tresočo se roko prekrižal čelo, usta in prsi.

»Náte moje dekletce, jaz ga nisem vreden. Ko ji bodete pripovedovali o njenih starših, ji vedno recite, da je naš ljubi Bog boljši, nego so pozemeljski očetje in matere. Učite jo, naj moli zame in za — njo; drugega spomina si pri njej ne želim. Bog Vam povrni vso Vašo dobroto tu in tam!«

Pavla mu je še obljubila, da bo skrbela za dete, in solznih oči se je poslovila od njega v resnici za vedno.

»Rad trpim; da, čutim se dovolj močnega, trpeti še več, še mnogo več; saj vidim, da Bog že sedaj blagoslavlja moje trpljenje,« mi je dejal pri slovesu.

Še tisto noč je umrl.

* * *

Lansko leto pred sv. Petra praznikom popoldne so izstopile iz voza pri osrednjem dunajskem pokopališču tri ženske. Krenile so na groblje.

Kmalu so se ustavile pred lepim kamenitim spomenikom, na katerem so se čitale besede, da počiva ondi Viljem Ulmer. Cvetlice so rastle po grobu in svetilnica je brlela pod križem. Ko so odmolile, je zašepnila ena izmed njih: »Moj dragi oče gotovo vedno prosi zame, da ostanem stanovitna obljubi, katero mi je rodila ljubezen do njega. Trdno se nadéjam, da je večno srečen, saj se vedno potolažena vračam z njegovega groba.« Nemo sta ji pritrdili spremljevalki in molče so šle vse skupaj prav na konec groblja. V celi vrsti tam ni bilo videti spomenika; iz grobov so moléle samo deščice, na katerih so bile zapisane številke. Štev. 210 je kazala grob, kjer so obstale obiskovalke. Najmlajša je prva pokleknila; solzé so ji oblile lepo, belo lice in ihtec se je vrgla na grob. Tovaršici sta stojé molili zađaj.

»Od očeta se poslavlja,« izpregovori za nekaj časa ena. »Narobe, ljuba Lidija: prihitela, mu je naznaniti, da bo odslej tembolj njegova, prišla je pokazati se mu kot nevesta in prositi ga blagoslova,« odvrne druga.

Mlada gospica vstane, vrhnja obleka se ji odpne in na prsih se ji zasveti zlata svetinja s podobo Matere božje, kakor jih nosijo tiste, ki se pripravljajo za redovniški stan. Drugi dan naj bi namreč oblekla preprosto haljo usmiljenih sestra. Tisti dan je bil

tudi spomin godovnega dne njenega očeta Petra Kosma. Zato je prišla na predvečer na grob svojega roditelja, katerega se je le v toliko spominjala, da jo je nekoč v solzah božal in poljubljal; obisk v bolnici ji je v toliko ostal v spominu. — O materi ni vedela ničesar; njena edina skrbna mati, ki je nadzirala njeno vzgojo v samostanu in h kateri je prihitela često — domov, razvedrit in poveselit se, je bila Ulmerjeva Pavla. Morda jo je mučil spomin na rodno mater, morda ji je misel nanjo izvijala globoke vzdihne iz prsi, morda si je želela tudi njenega blagoslova. — Gotovo se je spominjala tudi svojega botra — kostanjarja doli iz južnih krajev, ki že nekaj let ni več prihajal na Dunaj, ki ji je pa vsako zimo po tovariših sporočal pozdrave.

Solnce je bilo že blizu zatonu. Zadnje žarke je razsevalo po groblju, da so se igrali z rjavo prstjo, z ovenelimi vencii, s prstenimi kostmi, ki so ležale poleg nanovo izkopanih grobov. Lepo so božali lice mladi deklici, ki je šepetala molitve predse, in zlati soj se je videl na bledem licu kakor božji pečat, da je temelj njenega upanja trden. Mirno sta stali za njo Pavla in Lidija. Ta mir je bil izraz poguma, ki jima je živel v srcu. Saj sta vse življenje posvetili Bogu in že šestnajst let skupno služita samo njegovim revežem. Srečni sta in ne želita si druge sreče. Bog jima jo ohrani!

*   *

Naposled še nekaj besed o drugih naših znancih.

Pinkelesu se je kmalu zdelo socialistično gibanje prenevarno, pa tudi neslo mu je premalo; zato je je popolnoma prepuštil drugim. Sam si je pa najel majhno prodajalnico in tržil s knjigami. Prodajal je tudi slike in izposojal starejše knjige. Seveda je v njegovi prodajalnici najbolj cvetelo nesramno slovstvo in slikarstvo. Kmalu si je pridobil mnogo denarja s kupčijo in sedaj živi v svoji lastni hiši kot bogat mož in se le še s kako zarobljeno šalo spominja trpečih delavcev, pri katerih je pričel svojo srečo. Njegov nekdanji tovariš Karr je pa ostal pri časnikarstvu, dokler mu ni pred malo leti vročinska bolezen naglo prestrigla niti življenja. Svojega socialističnega delovanja se je toliko spominjal, da je v nekem dunajskem listu spisal obširen roman z napisom »Delavski kralj«, s katerim si je zaslužil več tisočakov. Ta roman se je kesneje ponatisnil in s slikami izdal; nižje ljudstvo je posebno s slastjo segalo po njem.

Gabriel Lanner je popolnoma premagal boleost, da ni dobil za ženo Pavle. Bil je trden v svojih namenih in sklepih. Poiskal si je drugo tovarišico za življenje, s katero živi prav srečno sredi zdravih, lepih in dobrih otrok, a njegova tvornica, katero si je priredil, je zgledno urejena. Med delavci in njim vladata pravica in krščanska ljubezen. Delavska govorica imenuje srečnega tistega delavca, ki je sprejet v Lannerjevo tvornico.

Mati.

I.

Pred majhno hišico v Vodmatu je sedela lepega jesenskega popoldne mlada žena na tratnici in šivala. Zraven nje je ležalo v košku drobno dete in ob cesti sta dva majhna dečka skladala kamenčke na kupce in jih zopet razmetavala. Kričala sta, kar sta jima dali mladi grli, in z glasnim hoj, hoj! sta spremljala vsak voz, ki je oddrdral mimo.

»Če mi ne gresta takoj sem, vaju nabijem, da bodeta pomnila,« se ozove mati. »Poglejta, kaj mi napravljata z vednim skakanjem! Še tega je treba, da bi ves atov zaslužek izdala samo za vajine hlače!«

Boječe sta prišla drug za drugim k materi in se posadila zraven nje. Toda dolgo nista strpela mirú; kmalu sta se jela zopet premetavati po tleh. Zadelo ju je pa napovedana kazen. Mati ju je pograbila in odštela vsakemu znatno število udarcev. Vse vprek je kričalo: mati, tepena dečka in otrok, zbudivši se v košu.

»Kar v Ljubljano vaju pomečem, s tem nagajivcem vred, saj ste mi samo za križ in težavo,« je vpila mati za dečkoma, ki sta jo ihtech udrla po cesti.

Od blizu je opazovala ves ta prizor stara, borno oblečena žena, ki je baš prihajala iz mesta; na cesti je prestregla mala begunca ter ju vsakega za eno roko bolj vlekla nego vodila proti materi.

»Nikar se ne bojta, bom že jaz prosila mamo za vaju. Kako ti je pa ime, ti mali zmršenček?«

»Jakec sem; izpustite me, oј izpustite me,« je zaihtel starejši.

»In tebi?«

»Jožek,« je zajeceljal mlajši.

»Lepe in zdrave otročiče imate; lahko ste hvaležni zanje Bogu,« je nagovorila starka mater, ki je čudeč se gledala prihajajočo ženo.

»E, lepota in zdravje bi še bilo; toda ti nagajivci hočejo vsake pol ure kruha; obleke raztrgajo toliko, da sama ne vem, kaj bo iz tega. Baš jima krpam nedeljske hlačice; prvokrat sta jih oblekla včeraj, in že so polne lukenj. Huda pokora so otroci.«

Medtem je stara žena izvlekla iz žepa par rumenih hrušk in bele pogače in s tem popolnoma utolažila nemirno mlado kri.

»Čujte, gospodinja, sem li prav prišla? Ali ne stanuje v tej hiši neki delavec, ki se piše za Jamnika?«

»Da, jaz sem njegova žena. Česa pa želite?«

»Njegova žena,« je ponovila starica z lahnim vzdihljajem, oko se ji je posvetilo in nežno je pogledala po otrocih, ki sta hlastno uživala prejeto darilce; pristopila je tudi h košku, pokrižala malega Andrejčka in mu stisnila sladkorček med drobni

ustni. In ko je jelo ljubko bitje migati z ročicama, je je vzela v naročje, je pristrčno poljubila in mu privabila s tem smeh in veselje v svetli očesci in na rožna ličeca.

»Vi se pa znate bolje z otroki pečati nego jaz; pri nas ni časa, da bi vlačili otroke po rokah, saj je že tako preveč opravka z njimi.«

»Prav zato sem pa prišla k Vam, ljuba žena; ponujam se Vam za pestunjo, če me vzamete.«

»Za pestunjo? Za Boga, saj še sami težko živimo. Po štiri goldinarje mi prinese mož v soboto domov, in to bodi za vse! Samo stanovanje naju stane 40 gld. na leto; kje so pa drva in obleka in živež! Ali ste res tako nespametni, ali se le šalite?«

»Ne šalim se,« odgovori resno in počasi stara žena. »Jaz želim na vsak način ostati pri Vas. Ne prosim Vas drugega, kakor da mi prepustite otročiče, da jih povarujem, in da mi dovolite pomagati Vam pri gospodinjstvu.«

»Saj Vas niti ne poznam; tujega človeka je sitno jemati pod streho. Sicer je pa neumno, da o tem govoriva. Jaz ne potrebujem pestunje in — mir besedi. Če to mislite, je najbolje, da se takoj spravite.«

Solza se je prikradla starici na oči in nemo je pogledala predse, globoko vzdihnivša: »O, moj Bog, usmili se me!«

»Vaša je prava,« je pristavila tiho. »Kaj hočete s tujo revno starko, ki nima drugega kakor srce...? Vendar Vas pa še prosim: dovolite mi, da ostanem pri Vas! Samo kotiček v sobi mi dajte in dovolite mi, da za otroke poskrbim, pa sem zadovoljna. Tudi Vam bo laže, saj potrebujete pomoči!«

»Potrebujem? Seveda bi bilo dobro; toda vprašam Vas, ali Vam morem dati hrano, in brez hrane vendar ne boste živeli, pa hoteli boste tudi kaj plače.«

• »Ne, ljuba moja; za plačo se ne menim in je tudi nečem, hrane tudi veliko ne potrebujem; nekaj malega krajcarjev imam še, da bo za prvo silo; sicer pa zaupam v Boga, da bomo vsega dobili dovolj.«

»Vi ste strašno sitni; človek Vam ne pride na konec. Če že torej ni drugače, pa počakajte, da pride Jakob domov, in potem se z njim dogovorimo. Najprej pa pojdite z menoj pogledati si, kje stanujemo.«

Pritlična soba, bivališče Jamnikove družine, je bila jako majhna in vsa razvlečena. Videlo se je, da jo pospravljajo samo — otroci. Hišna oprava je bila siromašna. »Torej poglejte: kam naj Vas pa spravimo? Drugega prostora pod milim Bogom nimamo kakor to luknjo. Tu krog peči postiljam večjima dvema; najmanjši je pri meni. Sicer je pa soba polna. Če bi prav imeli še kako postelj, ne moremo je postaviti noter. Edino za pečjo je še prostor; potem bi bili pa tudi tako natlačeni kakor žveplenke v škatlici,« tako je hitro razlagala zgovorna Jamnica.

»Zame bo tudi za pečjo dobro,« je odvrnila starica; s posebnim veseljem si je ogledovala revno stanovanje. Začela je takoj pospravljati, vzela je metlo v roke, obrisala prah, izmetla pajčevino, in za nekaj časa je bila sobica kakor prenovljena.

Jamnica je z glavo majaje odšla zopet k svojemu šivanju, mrmrajoč:

»Bož si ga vedi, odkod je ta ženska! Take še nisem naletela, kar živim. Poštena se mi zdi, a za čuda trdovratno guli svojo in ne odleže. Sicer bi jo pa že porabila, če ostane. Kaj bo neki iz tega? Bomo že videli, saj pride Jakob kmalu domov.«

Obe ženski sta se kmalu prav po domače pogovarjali. Stara tujka je pripovedovala, da prihaja iz Gradca, kjer je služila dolgo vrsto let za kuharico, da pa je rojena Kranjica.

»Nikogar več nimam svojih na svetu. In če je kdo, morda bi me ne hotel niti spoznati. — — Težko, težko je živeti zapuščeni starici sami na svetu. Vi imate otročiče, in dasi jih težko redite, vendar jih ne daste za ves svet. Zdi se mi, da sama čutim, kakšno veselje mora biti za mater, ko gleda svojemu otroku v obraz.«

Tako sta se pogovarjali, da je že prešla šesta ura. Ob pol sedmih se je navadno vračal Jamnik z dela domov. Stara žena je komaj čakala, da pride; vedno nemirnejša je bila; vedno manj je govorila, neprenehoma se je ozirala po cesti; spravila je celo mlado ženo, da je z vsemi otroki šla proti svojemu možu.

Kmalu so ga zagledali.

»Ata, ata,« sta zaklicala dečka in jo udrila proti njemu.

Tudi starica je pospešila korake in je z dečkoma vred moléla svojo desnico mlademu bledemu možu.

»Tale teta so nam dali kruhka,« se je hvalil Jakec, in bratec mu je pritrjeval.

»Sta bila že tako nadležna, da nista mirovala. Tujih ljudi ne smeta nadlegovati. To je grdo,« ju je pokaral oče in zvedavo pogledal tujo ženo in njeno vedenje. Težko je bilo spoznati, kaj se je medtem godilo v njeni duši; toda izpremenjeno lice, živo oko in solze, ki so ji je zalivale, so pričale, da ji je silnih čuvstev polno srce. Jamnik se ji je čudil, a že takoj prvo trenutje se mu je priljubila in hlastno je vprašal:

»Kdo pa ste, mati? Ali ti poznaš to ženo?« se je obrnil k ženi.

Zgovorna zakonska polovica je kar v najdaljšem govoru razlagala vso zgodbo, okitila jo je seveda z lastnim modrovanjem in izkušala dokazovati obe strani: da je namreč stara žena zanjo potrebna in da je nemogoče jo pridržati. Za oboje je navedla celo vrsto najveljavnejših vzrokov. In naposled je zaklicala: »Na, sedaj pa ti reci, če ne govorim prav!«

Tujka je medtem verno gledala Jakoba od vseh strani; radost ji je obsevala zgubančeno lice. Ko je končala Jamnica, je prišla starka z vso močjo Jakoba za roko, pogledala mu

v oko in ga prosila: »Ljubi moj Jakob, ne zavržite me izpod strehe, če nečete edinega veselja na tem svetu vzeti ubogi starki. Prosim Vas za Boga, usmilite se me! Zadnja naj bom pri hiši, delajte z menoj, kakor hočete, samo ne zavržite me ne!«

Jakob je poslušal te besede in se čudil, njegova žena pa mu je dejala:

»Saj sem ti že prej povedala, da se zna ta žena tako ponujati, da ji ni mogoče odreči. Vidiš, da sem prav rekla.«

Šli so v sobo in ondi so se dogovorili, da ostane teta, kakor so jo imenovali, pri njih. Jakec in Jožek sta še tisti večer plezala po njenih kolenih na ramo in zopet nazaj in tudi Andrejček je že veselo gušajoč se v njenem naročju sladko zaspal; Jakob in žena sta se je takoj privadila.

Po rožnem vencu je teta še dolgo v noč klečala pri klopi in molila. Polnoč je že zdavnaj odbila in še se je čul njenih usten šepet v borni delavski koči, med katerega so se vmešavali vzdih. Angel varuh, ki ji je zatisnil na bornem ležišču za pečjo trudne oči, je videl, da ji je bilo srce polno veselja in blaženosti. Zjutraj je bila že pred petimi zopet pokonci in se je takoj pripravila kuhat zajutrek.

»Moli rada in postreči tudi zna; to je dobro znamenje,« je rekel drugo jutro mož, poslavljaajoč se od žene v tvornico. Žena mu je prikimala in pristavila: »Sicer ima pa čas; taki stari ljudje nimajo drugega dela kakor molitev; jaz pa ne morem tako!«

II.

Jamnik je delal v predilnici pri tkalcih; od šestih zjutraj do šestih zvečer je bil nepretrgoma tam. Tudi v nedeljo ga je večkrat doletela služba. Dobro, da je bilo sploh kaj zaslužka. Saj se je živel le težko. Ko je bilo treba vsakega četrletja odšteti 10 goldinarjev za stanovanje, se mu je žep vselej popolnoma izpraznil. Tedne in tedne si je moral pritrjavati desetice, da si je nahranil potrebno vsoto. Vendar ni bil nezadovoljen. Boljšega življenja ni nikdar izkusil in navadil se je svojega opravila. Zgovorna žena je bila dobra gospodinja, ki je tudi sama s perilom ali krpanjem zaslužila kak krajcar. Vendar je pa tudi v tej družini kraljevala tista pusta enoličnost in osamelost, kakršna se navadno vidi pri delavcih. Kakor osamljeni jesenski list na veji, ki je že vse druge otrešla na tla, je tvorniški delavec v sedanjih družbi. Tovariši njegovi so mu redkokrat tudi prijatelji; med druge stanove ne more. V tvornici preživi vse življenje in vse, karkoli se vrši poleg njega v javnem življenju, gre tiho, brez sledu mimo. On ne opaža izprememb in čim starejši je, tem bolj mu otopi zanimanje za druge in s tem tudi omrzne srce. Otroke in ženo vidi samo zvečer, ko se mu utrujenemu nič več ne ljubi.

Tako je bilo tudi pri Jamniku, dokler ni prišla »teta«. A odslej se je vse spremenilo. Ljubeznivo gibanje se je razvijalo

v ozki izbici. Otroci so bili vedno v najboljšem varstvu: učili so se moliti in vsak večer je oveseljeni Jakob poslušal, ko sta mu Jožek in Jakec pripovedovala, kaj že znata.

Zase ni stara pestunja zahtevala ničesar. Čestokrat se je sicer primerilo, da je gospodinja zarohnela nad njo, toda nikdar ni pokazala jeznega obraza, nikdar ni spregovorila žal besede. Kuhinja in otroci so bili v njeni skrbi; najpreprostejša jedila je znala tako napravljati, da so bila posebno okusna. Zlasti ob nedeljah, ko je tudi Jakob obedoval doma, si je prizadevala izkazati se v kuhinji.

Zvečer je bilo vedno živahno. Jakob je pripovedoval, kaj se mu je namerilo v tvornici; »teta« je opisovala kake zanimive dogodke iz svojega življenja po svetu; gospodinja je pa prilagala svoja gostobesedna modrovanja. Nekoč so bili zopet vsi trije zbrani po večerji za mizo. Bilo je vprav vseh svetnikov dan.

»Danes je bilo pa ljudi na pokopališču, da se je vse trlo,« je pripovedovala gospodinja. »Jaz sem si le mislila, kam bodo vso to drhal zagrebli, ko je je toliko.«

»To gre počasi, ljuba moja,« odvrne teta; »na zemlji pa živimo, delamo drug drugemu prostor, ko nas Bog kliče s sveta. Tako je tudi na groblju. Zemlja použije drugega za drugim in ob tem dobodo novi prostora.«

»Jaz bi bil tudi rad šel pogledat tja gori. Tam in pa v cerkvi smo vsi doma. Toda imel sem vse popoldne dela v tvornici, zvečer mi pa ne kaže hoditi tako daleč. Sicer pa tudi nimam nobenega znanega groba na vsem ljubljanskem pokopališču.«

»Torej nobenega svojih nimate tukaj pokopanega?« je vprašala starica in glas se ji je tresel ob teh besedah.

»Nobenega, vsaj jaz ne vem zanj; saj tudi sicer ne poznam nobenega svojih ljudi. Sam sem na širnem svetu. Kar jih tukajle vidite, ti so edini, za katere vem, da so mi v rodu.«

»Kje pa so pokopani Vaši starši,« je zopet vprašala stara žena in še bolj se ji je tresel glas.

»Kje? Bog zna! Jaz nisem nikogar poznal. Moja žena že ve, koliko sitnosti sem imel, ko sva se jemala. Nikjer me niso hoteli sprejeti za domačina in naposled sem z največjimi težavami in prošnjami dobil dovoljenje za ženitev; na Notranjskem nekje, so dejali, imam pravico.«

»In Vaši starši?«

»E, moji starši so me pustili kakor kamen na cesti. To vem, da sem bil leta 1850, rojen v ljubljanski bolnišnici in da me je potem vzela neka gostja na Studencu; tam so me vzredili tuji ljudje. Mnogo hudega sem izkusil v svojih mladih letih. Če bi imel še enkrat vse to prestati, rajši takoj umrjem.« — Vsi so obmolknil; Jakob in starka sta se ujela z očmi; obema jih je solza zalila.

»Vidva sta pa oba otročja, kakor bi bila šele pet let stara,« se je ozvala mlada žena. »Prestano je prestano in jaz le ne vem,

kaj bi bilo treba pri tem takih sitnosti, kakor jih imata vidva. Boga zahvalita, da sta na gorkem in da nista lačna.»

»Ti si premalo izkusila, Mica, in tudi pretrdo srce imaš. Sicer sem ti že včasih pravil, kako je bilo; toda nocoj naj ponovim, da slišite tudi Vi, teta.

Komaj sem se zavedel, da živim, sem že čutil, kaj je hudo. Prvi spomini moje mladosti so spomini lakote in tepeža. Gostja je sicer dobivala od dežele nekaj denarja za rejo, toda brigala se ni zame prav nič. Imela je še troje otrok; jaz sem bil najsižibkejši med njimi. Kdor je imel baš čas, pa me je tepel; gorjé mi je pa bilo, če sem šel kdaj materi tožit. Kaj sem vedel, kaj je mati? Nabila me je in zapodila iz hiše za vsako stvarco, ki so je bili največkrat vzrok njeni otroci. Kot šestletni deček sem moral zanjo beračiti po mestu in če sem premalo prinesel domov, tedaj je zopet pela šiba. Učil me ni nihče nič; v šolo nisem hodil prav nikoli in šele s petnajstim letom sem v Ljubljani odpravil nauk. Ker mi ni bilo več obstanka pri grdi, samogoltni ženski, zato sem z osmimi leti kar ubežal iz svojega žalostnega doma. Ves spehan in lačen sem prosil na Dobrovi nekega kmeta prenočišča. Ko sem mu povedal, kako je z menoj, me je sicer vzel tisti večer pod streho, toda drugi dan me je hotel naznaniti županu. Tega nisem strpel; ubežal sem ponoči odondod in celo noč hodil. Zjutraj sem prišel k nekemu posestniku v loških hribih. Ta se me je usmilil in pasel sem mu nekaj časa krave po grivah in bregih. Toda kmalu me je gnalo zopet po svetu. V Ljubljani sem naposled dobil delo v tvornici, kjer delam še sedaj. To je ob kratkem moja povest; vsega, kar sem izkusil, tako ne dopovem vsi noč.»

Starica je plakala ob tem pripovedovanju. Resno, nemo so se spravili vseh svetih večer pri Jamnikovih k počitku, kakor bi bili iz prošlosti morda slutili, da jim tudi v prihodnosti preti hudo.

Res je prišlo! Na Jakobovem oddelku je kmalu prenehalo delo. Hodil je sicer v tvornico, toda stroj mu je stal skoro ves dan in v soboto je dobil poldrugi goldinar zaslužka; zraven pa se mu je še reklo, da ga sedaj štirinajst dni ne potrebujejo. Siromaštvo se je začelo. Zima se je bližala; drv ni bilo in tudi obleke ne. Jamnica je bila od jutra do večera razkačena in se je usajala nad ubogo teto, kadar jo je zagledala:

»Ženska, spravite se nam izpod nog; še Vi nam napotje delate in kradete naše grizljaje!«

Potrpežljivo jo je prenašala stara žena. Imela je sama nekaj goldinarjev, toda kmalu jih je po malem izdala za družino. V vsej hiši ni bilo bora. Toda prišlo je še hujše. Jakob je kakor izgubljen iskal dela; za kakega pol dne je dobil kaj malega, toda kaj je to pomagalo? Nekoč se je hudo prehladil in jel je bruhati kri. Obležal je. Kdor ni sam izkusil, kaj je lakota, mraz, uboštvo in

zraven še bolezen v družini, temu se ne da popisati. Črna mora žalosti, čemernosti, sirovosti in obupa se vlačí po takih prostorih, kjer gostujejo ti kruti gostje. Do dobra jih je izkusila Jamnikova družina. Tu je pokazala starica vso svojo ljubezen do nje. Šla je po mestu beračit. Težka je bila ta pot zanjo; ni bila vajena. Hudo se ji je zdelo, kadar so se zaluščila vrata, katera je v strahu odprla, proseč darú, toda njena ljubezen je zmagala vse. Tudi stražniki so jo odpeljali enkrat v mestno hišo in eno noč je pre-spala v zaporu. Darovala je svoje trpljenje Bogu za Jakobovo zdravje. Vsak večer je prinesla vsaj toliko, da so bili zaradi hrane prihodnjega dne brez skrbi. Ko je prišla domov, je ostala neprenehoma pri bolniku, kateremu se ni hotelo zboljšati.

Nekega popoldne sta bila sama v sobi. Starica mu je močila razbeljeno glavo z mokro ruto.

»Ali Vam kaj odlega?« ga je vprašala.

»Voda me hladi; še laže mi je pa zato, ker ste Vi poleg mene. Tako rad Vas imam.« Lahen smehljal mu je ob teh besedah obletel ustni.

»Radi me imate, četudi so le sitnosti z menoj. Oj, da bi le še Vi ozdraveli! Zmerom molim za Vas in prepričana sem, da me bo Bog uslišal. Neka misel se mi je rodila v srcu; zdi se mi, da bo prav za Vas. Sklenila sem, da poromam za Vaše zdravje k naši ljubi Materi božji na Trsat. Tam je že nešteto ljudi dobilo pomoči. Upam, da je Marija tudi Vam ne odreče. Jutri zjutraj odrinem. Danes prinese Mica nekaj zaslužka domov; za par dni bo že.«

»In kako boste Vi živeli na potu, sedaj v tej zimi?«

»Zame ne skrbite, Bog me bo podpiral, da zvršim, kar sem se namenila; ničesar se ne bojim. Samo to Vas prosim, da se medtem tudi Vi priporočate blaženi Dèvici. In še nekaj!« Beseda ji je zastala in šele, ko jo je Jakob poprosil, naj pove, kar ji je na srcu, je nadaljevala: »Čujte, povejte mi prav po pravici, ali bi mogli kdaj odpustiti svojim staršem — svoji materi? Če bi prišla mati k Vam in Vas na kolenih prosila in Vam razložila vse, kar je morda morala prestati; ali bi je ne odvrgli, kakor je ona Vas — —?«

»Čemu to vprašujete? Saj mi je popolnoma nepotrebno odpuščati. Hud nisem na nikogar na svetu, in tista mržnja, ki sem jo včasih imel do svojih staršev, se mi je zdavnaj že izkadila. Sam vidim, kako je na svetu.«

»Torej Vas prosim še tega, da med tem časom pomolite tudi kak očenaš za svojo mater; tudi jaz — bom molila zanjo.«

Kakor je obetala starica, tako je tudi storila. Drugi dan je na vse zgodaj odrinila peš proti Trsatu. Bolnika je bolezen popuščala; peti dan je bil že na nogah. Prav ta dan se je vračala »teta«. Komaj so jo spoznali, tako se je bila spremenila med potjo. Nogi sta se ji šibili in mrzlica se ji je brala na bleđih licih; bila je bolj mrliča podobna nego živemu človeku.

»Bog bodi zahvaljen! Marija je pomagala,« je vzkliknila, ko je zagledala Jakoba že na nogah. Težko je razvezala malo rutico, v kateri je prinesla spominkov za vse in še posebej sladčic za otroke. Takoj se je morala uleči in brž so ji po lastni želji poslali po gospoda. Ko je duhovnik opravil, je bolj šepetajoč nego govoreč poklicala Jakoba, češ, da ima še ž njim samim nekaj govoriti. Ko sta bila sama, mu reče:

»Jakob, sedaj ne bo več dolgo, ko bom stala pred božjo sodbo, in preden se ločim za zmerom, rada bi še tebi — še Vam nekaj razkrila. Nikoli Vam nisem še povedala, kdo sem in zakaj sem tukaj. Kot neizkušeno dekle sem prišla pred petdesetimi leti v Ljubljano. Služila sem v imenitni družini. Tam me je dohitela huda nesreča, katere je bil kriv — starejši sin v družini. Kaj bi ti še pravila! Samo to še povem, da sem jaz — tvoja mati.«

Solze so oblike mater in sina, ko sta poljubljaoč se slo-nela drug na drugem. Šepetala mu je dalje:

»Odpusti mi, moje zlato dete! Hotela sem ti preskrbeti vsaj dostojne dote; tožila sem, a po nedolžnem sem sama presedela dve leti v zaporu, obsojena zaradi krive prisege. Moj sin, ti si trpel, a jaz sem trpela še več. Medtem so dali tebe na kmete, kam, nisem zvedela; dejali so mi, da si mrtev. Sramota in žalost me je gnala po svetu. Služila sem po raznih mestih in ker nisem vedela zate, sem izdala ves svoj zaslužek ubogim sirotam. Starka sem se vračala zopet v domačo zemljo, da tu počakam zadnjega dihljaja. Hotela sem trpeti, da izbrisem pred Bogom svoj greh. V svoji domači občini nisem dobila nikogar več svojih; tam sem zvedela, da še živiš. In srce me je gnalo k tebi; razkrila se ti nisem prej; hotela sem ostati tiho, nepoznana ob tvoji strani. Sedaj umiram — in grem prosit zate — k Bogu — — moj ljubi sin — moj Jakob — — —«

Beseda ji je zastala; Jakob jo je ves solzan gladil po licih in po čelu in jo poljubljal. »Mati, moja mati, da Vas le končno vidim! Saj mi je vse reklo, da Vi niste navadna žena, da ste mi bližji nego drugi ljudje!«

V tem je starica v njegovem naročju ugasnila. »Mica, otroci, mati so nam umrli,« je zaklical z ihtečim glasom skozi vrata in se zopet zgrudil na mrliča, ki je mirno, v blaženem smehljaju ležal na postelji.

* * *

Pri Jamnikovih se je vse popravilo. Mož je ozdravel do dobra in sedaj zopet pridno dela v tvornici. Otročiči so mu pridni in tudi žena je izgubila svojo prejšnjo raskavost. Dobro se imajo; zadovoljnost vlada v njihovem bornem stanovanju. Materina pri-prošnja veje blagoslov na nebes na vso družino. Zato pa tudi ne zamude nobene nedelje in nobenega praznika, da ne bi obiskali materinega groba.